

د سلواغې ۲۶ په افغانستان کې د روسانو د ماتې او په بلجیم کې
د افغانانو د تقاهم، مرستې او پیوستون ټولنې د جوړېدو په ویاړ.

خوشحال خان

او یو څو نور

فرمانځيالي خټک

لیکوال

سرمحقق عبدالله بختانی خدمتگار

۱۳۸۰ ل کال

خوشحال خان

او يو څو نور

فرهنگيالي خټک

ليکوال

سرمحقق عبدالله بختانی خدمتگار

۱۳۸۰ ل کال

هالی

د تاریخي هېواد ستر عالم، لوی استاد پوهاند عبدالحي
حبيبي درانه نامه ته چې پر ۱۳۱۷ ل کال يې (د خوشحال
خنک مرغلي) خپرې کړې او زه دهغه کتاب په ذريعه
دلومړي ځل لپاره د خوشحال خان له اشعارو سره اشنا شوم.

ع. ب. خدمتگار

دخبر ندوي ټولنې يادښت

په (بلجيم کې د افغانانو د تفاهم مرستې او پيوستون ټولنه) د ۱۳۷۹ کال د سلواغې پر ۲۶ مه نېټه (په افغانستان کې د شوروي پوځونو د ماتې او د افغانانو د بري پر ورځ) په بلجيم کې د مېشتو افغان ليکوالو، شاعرانو، فرهنگيانو او فرهنگپالو په هڅه او هاند جوړه شوې غواړي چې د رنځېدلي او کړېدلي افغان ملت د ډول ډول دردونو او کړاوونو د درملونې او افغاني فرهنگ د بډاينې لپاره تر خپله وسه هڅه او هاند وکړي ټولنه ډېره خوشحاله ده چې د خپلو فرهنگي خپرنيزو هڅو په پيل کې د هېواد د پياوړي ليکوال سرمحقق عبدالله بختاني خدمتگار دا مهم اثر (خوشال او خو نور فرهنگيالي خټک) خپروي.

په دې اثر کې نه يوازې د افغان ملت د يو ستر لارښود، شاعر مفکر او عالم حضرت خوشال بابا رحمت الله عليه د فکر و خيال، کار او مبارزې په باب گټور او هر اړخيز معلومات راټول شوي، بلکې د بابا دکورنۍ او د خټکو د قبيلې د نورو شاعرانو او ليکوالو په باب هم خورا گټور معلومات وړاندې شوي دي.

د افغانانو د تفاهم، مرستې او پيوستون ټولنې تر دې مخکې هم د خپلو خيريه کارونو په ترڅ کې په بېلابېلو وختونو کې تر هېواد بهر او دننه افغان مهاجرينو سره مرستې کړي دي.

د ټولنې بل رغنده کار دادی چې وخت پر وخت يې نړيوالې ټولنې او د بشر د حقوقو بېلابېلو سازمانونو ته د افغان ولس غږ

رسولی او د افغاني ټولنې رښتینی انځور یې ورته وړاندې کړی
دی.

په بلجیم کې د افغانانو د تقاهم، مرستې او پیوستون ټولنه اوس
غواړي د خپلو فرهنگي هڅو په ترڅ کې د علمي، ادبي، تاریخي
او نورو ګټورو کتابونو د خپراوي لړۍ پیل کړي، چې دا کتاب
دهمدې لړۍ لومړنی کتاب دی. ټولنه له ښاغلي امین باوري
څخه ډېره مننه څرګندوي چې ددې کتاب د چاپ لګښت یې
برابر کړ، همدارنګه ښاغلي لیکوال سرمحقق عبدالله بختاني
خدمتګار ته د کتاب د چاپ له امله مبارکي وايي.

په درناوي

په بلجیم کې د افغانانو د تقاهم، مرستې او پیوستون ټولنه

فهرست

مخ	سرلیک	شماره
۱	د مولف خوځېږي.....	۱
۴	د خوشحال خان خټک بیوک کافي او بیلگو کافي.....	۲
۳۲	خوشحال خټک.....	۳
۲۷	د خوشحال او اقبال د اشعارو مشترکې خواوې.....	۴
۶۱	د خوشحال د ۲۸۶م تللین د سیمینار لنډ راپور.....	۵
۱۱۰	د خوشحال طب نامه.....	۶
۱۱۴	د خوشحال خټک طب.....	۷
۱۷۳	د خوشحال خټک د فضل نامې یوه نویزه قلمی نسخه.....	۸
۲۱۰	د داکټر عارف عثمان د خوشحال پېژندې خبره یوه یوه کتنه.....	۹
۲۱۶	صد پند سودمند خوشحال حکیم.....	۱۰
۲۳۱	د خوشحال خټک او دهغه د کورنۍ پېرلې مېړانه علمي څېړنه.....	۱۱
۲۳۱	د خوشحال خان سېک اېږېښتواد د دې سېک اغېزې.....	۱۲
۲۳۵	د خوشحال رباعیات.....	۱۳

- ۲۳۷ ۱۴ - دمخڼل پياد (شعر)
- ۲۴۰ ۱۵ - حمزه شينواري ته ! (شعر)
- ۲۴۱ ۱۶ - اجمل خټک ته ! (شعر)
- ۲۴۲ ۱۷ - فقير جميل بيگ
- ۲۴۸ ۱۸ - هجري
- ۲۵۳ ۱۹ - اشرف خان هجري
- ۲۵۸ ۲۰ - عبد القادر خان خټک
- ۲۶۳ ۲۱ - صدر خوشحال
- ۲۶۷ ۲۲ - سکندر خان خټک
- ۲۷۳ ۲۳ - افضل خان خټک
- ۲۷۹ ۲۴ - کاظم خان شيدا
- ۲۸۴ ۲۵ - کاظم خټک
- ۲۸۵ ۲۶ - کامگار خټک
- ۲۸۸ ۲۷ - اسد الله خټک
- ۲۸۹ ۲۸ - اکبر خټک
- ۲۹۰ ۲۹ - سعادت خان خټک
- ۲۹۲ ۳۰ - ميا جناب کا کا خيل
- ۲۹۶ ۳۱ - ميا عبد الله کا کا خيل

مغ	سرلیک	شماره
۳۰۲	میا احمد الله فقیر خیل	۳۲ -
۳۰۷	د میا احمد الله فقیر خیل پر دیوان پیرند گلوی	۳۳ -
۳۱۴	میا تاجمل شاه فقیر خیل	۳۴ -
۳۲۳	غلام محمد خټک	۳۵ -
۳۲۷	میا آزاد گل کا خیل	۳۶ -
۳۳۰	میا حسیب گل کا خیل	۳۷ -
۳۳۳	علامه امیر علي	۳۸ -
۳۳۷	شهباز خان خټک	۳۹ -
۳۳۹	محمد زمران خټک	۴۰ -
۳۴۴	حکیم عبد الخالق خلیق	۴۱ -
۳۵۴	محمد نواز خان خټک	۴۲ -
۳۶۲	محمد شاه خیال کا خیل	۴۳ -
۳۶۶	سرفراز خان عقاب خټک	۴۴ -
۳۷۶	ژوند او فن	۴۵ -
۳۸۳	گلونه تکلونه	۴۶ -
۳۸۶	گل تکل اجمل غزل	۴۷ -
۴۲۷	رنگین غوندې عذاب	۴۸ -
۴۴۵	افغانی ملی روحیه	۴۹ -

د مؤلف خو خبرې

د ۱۳۷۶ هـ ش د سرطان په لومړۍ ورځ د پښتونخوا
په خاوره کې د ادبي خپرنیز سیمینار غړی وم، له دې
سیمیناره چه کابل ته تلم، نو په تلو تلو کې د خوشحال خان
اونور وختکو فاضلانو د فرهنگي خدمتو په باره کې
مې فکر کاوه. بیا په کابل کې مې په خپلو زړو کاغذونو
گوټې ووهلې. دا واخله دلته کېږ ده او دا واخله هلته.
په مني کې چې فکر هار ته راغلم، هلته مې پورې زړې
پانې واړولې راواړولې او په دې توګه دکابل کار نور
هم بشپړ شو.

په دې کتاب کې د خوشحال خان خټک او د یو شمېر
نورو خټکو لیکوالو او شاعرانو په باره کې زما د مختلفو
وختونو خبرې راټولې شوې دي.

د رنگینې او تنوع په هیله دغو ذکر شویو اساسي مطالبو

سره مې موضوع پورې مربوط نظمونه هم یوځای کړل.
د دغو مطالبو تر ټولو پخوانۍ هغه لیکنه ده چې زما
د «پښتانه د علامه اقبال په نظر کېږي» له کتابه اخیستل شوې
چې په ۱۳۳۴ هجري شمسي کښې لیکل شوی دی.

په دې مجموعه کښې زما ټولې لیکنې نه دي راغلي، ځکه
چې د هغو مسودې یا چاپي نسخې تر لاسه نه شوې، لکه:
زما په شاعري، د خوشحال خټک اثر، د مزموهر محمد شاه
خیال کلکا خیل په باره کښې مقاله.

او ښايي چې ځینې نورې راڅخه هېرې شوې هم وي.
د دې کتاب بیلې بېلې لیکنې زما د ژوندانه په بېلو بېلو
وختونو او د ځان له ځان له همدغونو په اساس شوې دي.

ځینې پکښې د سیمینارونو مقالې دي، ځینې د شاهراڼو
تذکرې او ځینې پر کتابونو تبصرې. د هغو د چاپ مدارک
مې ښو دي او نورې کوټې مې پکښې نه دي. صلي، ځکه چې
که گوټي پکښې دوهم نو نور څه به ترې جوړ شي او د دې
له پاڅ نه وخت لرم، نه توان او نه لاسم نوي ماخذونه
موجودي، نو «کم ما کم شما» زما د دې ناخښه کار
نه دا هم څرگند بڼې چې په دې موضوع کښې زمونږ د گران
هېواد زما غونډې دیو نادان او ناتوان سړي کار د غومس

لومړۍ دغسې دى. نور تواناؤو دانايانو خو ضرور تر دې
زيات او اوچت دى او همدارنگه په نورو ادبي موضوعاتو
نه فکر كوم چه په دغه وخت كينې چه زموږ د پخواني
علمي، ادبي څېړنيز كار لړۍ څه شكېدلې غونډې ده او
د بريزيات چاپي اثار له منځه تللي دي او نويو څېړنو او
تاليفاتو شرايط دېر محدود دي، د دغسې اثارو ورواړند
كول به هم بې ارزښته نه وي.

په ټولنې

په پاى كينې په بلژكيه د اځنانا تمام او پيژندنه څه چې د دې كتاب
د چاپ او خپراوي مالي لگښت يې ومانه اوسيدلى دى الدين
هاشمي څخه چې كتاب يې خطاطي كړ. د زړه له كومي منځه كړ
او د فرهنگي خدمت په ډگر كينې ورته دېر وځودونو او پراختياؤ
هيله كوم، په همدې هيله!

مؤلف محمد عبد الله خدايى

د خوشحال خان خټک

لنډه بیوگرافي

(۱۰)

بيوگرافي

د ژوند پېښې :

خوشحال خان خټک د شهبازخان

زوی، د یحیی خان لمسی او د ملک اکوړی کړوسی دی. ملک اکوړي د جلال الدین اکبر (۹۱۳ هـ - ۱۰۱۴ هـ) په زمانه کې اقتدار موندلی و. اکبر پاچا ملک اکوړي ته د خبرآباد نه تر نونبارة پورې علاقه په جاگیر کې ورکړې وه. د خاوریو د محصول (مالیه مواشي) او بادشاهي لارې د ساتنې او حق العبور د تحصیل واک یې هم د ده ته ورکړی و. دغه

جاگیر او و ظایف او امتیازات خوشحال خان خټک ته د پلار
اونیکه څخه پاتې وو.

خوشحال خان په ۱۲۲ هـ ق کې زېږېدلی دی. د شهباز
خان په ژوند کې د خټکو-یوسفزو په دوو جگړو کې
(۱۳۵۱ هـ ق او ۱۰۵۰ هـ ق) خوشحال خان هم د خټکو په لټکرو
کېني شامل وو.

په وروستۍ جگړه کې د خوشحال خان پښه زخمې
او پلار یې زخمې او بیا مړ شو.

خوشحال خان د هغه پر ځای د خافه پرمسند کېناست
د پښې له رغېدو نه وروسته یې له یوسفزو سره بل جگړه
وکړه.

د شاه جهان بادشاه فرمان ورته ورسېد او رسماً د پلار
مقام ورکړی شو. په ۱۰۵۱ هـ ق کې د پنجابیانو په مقابل
کېني د حکومت په طرفدارۍ وځنګېد او په ۱۰۵۵ هـ ق
کېني یې د بلخ او بدخشان په جگړو کېني په شاهي لټکرو
کېني گډون درلود.

په ۱۰۶۳ هـ ق - ۱۰۶۴ هـ ق کې یې له بگینو سره جگړه
وکړل.

شاه جهان د خپلو سیاسي لټو لپاره خوشحال خان ته

په ډېر دروند نظر کتل . په ۱۰۶۸ هـ ق کال کښې د شاه جهان د ناروغۍ له امله د هغه زوی اورنگ زېب د هغه پر ځای کښاست او پاچا شو .

د پلار په جا نشيځ د اورنگ زېب او د هغه دوو زوی «شجاع» او «داراشکوه» اختلاف و، نوځکه د هغوی تر مینځ جنگونه وشول .

په دې جنگونو خوشحال خان په پښتونخوا کښې د اورنگ زېب مرسته وکړه .

په ۱۰۷۰ هـ ق کښې خوشحال خان په تیرا کښې د حکومت د دښمنانو سیکو کښې وکړه او بیا د حکومت په گټه له یوسفزو سره په جنگ جگړو ولگېد او د نوي حکومت (د اورنگ زېب د اقتدار) د وقار د قایمولو له پاره یې ښه زیار و یوست .

په ۱۰۷۴ هـ ق د کابل صوبه دار سید امیر خان خوافي د خپلو خاصو هڅو په اساس په یو میزايي چل د پادشاه نه په مجمل ډول د تشدد او د ځينو کسانو د گروندتاری امر او اختیارات واخیستل .

د هغه لاندې خوشحال خان بندي او مرکز ته واستول شو . دوه نیم کاله قید و، بیا نظر بند و . په ۱۰۷۹ هـ ق کښې

آزاد شو او وطن ته راغی . په ۱۰۸۳ هـ ق کښې محمد امین د کابل صوبه دار و (محمد امین د خوشحال خان د بند په موده کښې دهغه دخلاصون کوښښ کړی و) په دې وخت کښې یو عجیبه پېښه وشوه . په کونړ کښې سوکای سپاهیانو د یوې سایې جینۍ بې عزتي کړې وه ، چه دهغه په اثر هغه سپاهي دخلکو له خوا ځای په ځای ووژل شو .

دنگرهار خلک : سایي ، مومند ، خوگياڼی ، شینواری ، اړیدي اونور پارېدلي او پا خېدلي وو او د ایل خان موند په مشرۍ یې لښکر جوړ کړی و .

ددوی د ماتولو پاره محمد امین صوبه دار د پېښور نه لوی لښکر روان کړی و ، چه خوشحال خان هم پکښې و . پلاندې ځانه کښې دواړو لښکرو سره مخامخ شوې ، شاهي لښکر مات او دوه ځایه شو .

یوه له پې محمد امین ورسره و ، پېښور ته ولاړه له اوبله له چه خوشحال خان پکښې و ، د تاترو په لار وایس شوه . پښتو لاهری خوا په دوی بلحمله وکړه او مات یې کړ .

د محمد امین پر ځای مهابت خان د کابل صوبه دار شو . هغه له حکومت سره د خوشحال خان نږدینوالی او

ملګر تیا غوښتله ، مګر خوشحال خان ردوله ، ځکه چه له
بندی کېدونه وروسته دده په زړه کېنې دحکومت د
مخالفت زړی شین شوی و . د خوشحال خان یو زوی
بهرام خان چه ولید چه یې د پلار زړه د حکومت نه شین
نو د پلار وړلی مقام او حقوق ته یې ونه کتل ، پلار یې پرېښو ،
ابن الوقت شو او حکومت ته یې ځان نژدې کړ .

حکومت هغه په غېږ کېنې ونيو او هغه له پلار سره
جګونه شروع کړل . خوشحال خان خوشې بهرام ته ماتي
ورکړې او د ژوند تر پایه پورې له حکومت سره وجنګېد او
سړې ورته تېتې نه کړې . په ۱۱۰۰ هـ ق کېنې خوشحال خان
وفات شو .

د پلار په مقابل کېنې د بهرام خان د ودېدو په وخت
د خوشحال خان نور زامن د پلار تر شا ولاړ وو او
د هغه ملاتړ یې کاوه . مګر د هغه تر مړینې وروسته
په دې کورنۍ کېنې د نفاق او شقاق بد مرغمه ځای ونيو
چې له دغه انشعابه یې سرچینه اخستی وه .

شعر او شاعری :

مونږ وینو چه د خوشحال خان څنګ ټول عمر په جګونو
او جګو و تېر شوی دی . سربېره پر دې دی د پښتو ستر شاعر

او ليکوال هم و د دغو پوځي جگړو او پېښو حالات يې
په خپلو شعرونو کېني انځور کړي دي او سر بېره په رزمي
او حماسي برخو عشقي، اخلاقي، مذهبي او تصوفي شعرونه
هم لري او په مختلفو موضوعاتو کېني په پښتو نثر تاليفات هم.
نوخک د دې د توري او قلم خاوند گڼل شوی دی.

که نور و حماسه ويونکو شاعرانو د خپلو زمانو د
واکمنانو، مشرانو او يا د اوسني قهرمانانو د ستاينو په ترڅ کېني
خپل حماسي آثار ليکلي دي او يا فولکلوري حماسي داستانونه يې
منظم او منظوم کړي دي، نو خوشحال خان يوازي په خپل ځان
مرد مېړدان، د جنگونو او جگړو قهرمان و چېم د خپلې توري
شرنگ يې هم د خپلو شعرونو په آهنگ کېني شرنگولی دی.

دې يوازي د پښتو ادب او شاعري افسانه ويونکی فرد وي
نه، بلکه د خپل زړه وړ او جنگيالي طبيعت په بناء د خپل حماسي
ژوند واقعي قهرمان او د خپلو قهرمانيو د داستانونو رستم هم و.
خوشحال خټک د پښتو ستر شاعر او ښه ليکوال و. په

فارسي ژبه يې هم شعرونه ويلي دي. د پښتو شعرونو په پای
کېني خپل نوم (خوشحال) يادوي او په فارسي شعرونو کېني
کله (خوشحال)، کله (کوهی)، او کله (روهي) تخلص کوي. د
خپل ژوندانه په ترڅ کېني يې زيات آثار (والي چي د سلونه

زيات آثار) ليکلي دی چه خورا غوره برخه يې زموږ
تر وخته پورې لار سپرلې ده، په دې توگه:

۱- دانشعارو د پېوان:

دا د خوشحال خان خټک دانشعارو کليات دی چه د
هغه په غزلو، قصيدو، رباعياتو او... شامل دی او
تراوسه په دې ډول چاپ شوی دی:

- په ۱۸۷۰م کښې د ډاکټر بيليو له خوا، د نظام بخش
داروغه په اهتمام په پېښور کښې .

- په ۱۹۲۹م کښې د مولانا عبد المجيد افغاني په مقدمه
د حاجي عبد الرحمن له خوا په هراتي مردان کښې .

- په ۱۳۱۷ هجري شمسی کال کښې د پوهاند عبدالحی
حبيبي په مقدمه اوزيار، په کندهار کښې (د خوشحال
مغلزي) په نامه .

- په ۱۹۵۲م کال کښې د ښاغلي دوست محمد کامل په مقدمه
اوزيار، په پېښور کښې (د خوشحال خټک کليات) په نامه .

- په ۱۹۶۴م کال د ښاغلي سيد رسول رسا په مقدمه
اوزيار، په پېښور کښې د «ارمغان خوشحال» په نامه

- په ۱۳۵۸هـ ش کال د افغانستان د علومو اکاډمي (د خوشحال

کليات - لومړی ټوک) په نامه .

د خوشحال خټک د دېوان منتخباب په پېښور کې د

پښتو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی.

د خوشحال خان خټک د دېوان قلمي نسخې هم زیاتې دي

او د نړۍ په مشهور و کتابخانو کې شته.

د افغانستان د علومو اکاډمۍ د پښتو ټولنې په کتابخانه کې

هم درې قلمي نسخې موجود دي، چې یوه نسخه یی د

خوشحال خان دروندانه په زمانه کې د هغه له وفات نه یو

کال د مخ په ۱۰۹۹ هـ ق کال کې لیکل شوې ده او بیا یی دده

له نظر هم تېره شوې وي او یاد دده په لیک وي.

۲- فضل نامه :

منظوم فقهي اثر دی. په ۱۹۵۲م کال د ښاغلي محمد

عبد الشکور په مقدمه او زیار په پېښور کې چاپ شوی دی.

قلمي نسخه یی د پېښور په موزیم کې ده او د ښاغلي محمد

عبد الشکور د لیکنې له مخه پخپله د خوشحال خان په قلم لیکل

شوی ده.

د پورتني اثر د تالیف نېټه د ۱۰۸۹ هـ ق د روژې د میاشتې

۲۵ مه ده. د فضل نامې یله قلمي نسخه په کابل کې د عبد الله

شادان سره ده. دغه نسخه خد مکار (دمضو لیکونکی) کتلي ده

او د پېښور تر نسخې زیات مواد لري.

۳- طب نامه:

دایه طب باندي د خوشحال خټک منظومه رساله ده،
چې دوه قلمي نسخې يې د پښتو ټولنې په کتابخانه کې شته
او د هغوله مخه د پوهاند رښتين په مقدمه او زيار په
۱۳۴۵ هـ ش کې چاپ شوې ده .

په دې اثر باندي خپړندوی خدمتگار پوره کار کړی دی
چې د هغه علمي کار د نتيجه يوه برخه (د خوشحال خټک طب)
تر عنوان لاندې په ۱۳۴۹ هـ ش کال د خوشحال خټک په دوهم
بين المللي سيمينار کې اوړول شوې او په ۱۳۵۲ هـ ش کال کې
د کابل مجلې په اتمه گڼه کې چاپ شوې ده .

بيا ورباندي نور کار هم شوی دی او د دې نسخې اکاډميک
مټن چاپ ته تيار دی .

۴- بازار نامه:

د بازار نو د ساتلو او د هغو ناروغيو د دارو درملو په باره
کې د خوشحال خټک يو منظوم اثر دی چې دوه قلمي نسخې
يې په پښتو ټولنه کې شته او د هغوله مخه په ۱۳۲۲ هـ ش
کې د پوهاند رښتين په زيار او د هېواد مشهور خطاط باغلي
عزيزالدين وکيلي يو پلزي په ښکلی خط چاپ شوی
ده .

۵- دستارنامه:

د مشرتوب په باره کښې د خوشحال خان خټک منثور اثر

دی. په ۱۹۵۲م کال په پېښور کښې او په ۱۳۴۵ هـ ش کال په

کابل کښې چاپ شوې ده.

یوه قلمي نسخه یې د پېښور په موزیم کښته چې په ۱۱۱۹ هـ ق

کښې د مولانا عبد الحليم په قلم لیکل شوې ده.

۶- سوات نامه:

په "ارمغان خوشحال او" تاریخ مرصع کښې چاپ شوې ده

او د پوهاند عبد الحی حبیبی له سوزې او خرگند و نوس

په جلا توگه په ۱۳۵۸ هـ ش کال هم چاپ شوې ده.

۷- فراقنامه:

یوه منظومه رساله ده چې تراوسه نه ده چاپ شوی ،

قلمي نسخه یې په پېښور کښې شته .

۸- فرخنامه:

د نوري او قلم په باندې کېده او لا چاپ شوی نه ده .

۹- هدایه:

په نثر کښې د عربي فقهې د مشهور درسي کتاب پښتو

ترجمه ده .

۱۰- عنایه:

د اهم یو فقهې اثر دی .

۱۱- د خوشحال خټک رباعیات:

د خندمکنار په مشرئ د پښتو ټولنې د مسلکي غورو د یوهیت په ذریعه دکلیاتو د بشپړ وچاېي او قلمي نسخو په پرته د پښتو ټولنې دادبیاتو د څانگې له خوا په ۱۳۴۹ هـ ش کال په کابل کې چاپ شوی دی .

- د یادري هیوز په کلید افغانی (۱۸۷۲م چاپ لاهور) کې د ۳۳۹ مخ نه تر ۳۶۰ مخ پورې (انتخاب دیوان خوشحال خټک) تر عنوان لاندې د نوموړي کتاب دیوې ځانله برخې په توگه د خوشحال خټک ۲۲ پاړچې شعرونه او د همدغه کتاب د ۱۱۰۰ جنې بې نظیر، په برخه کې دهغه دوه شعرونه چاپ شوي دي .

دا کتاب د وروستي ځل له پاره په ۱۳۵۶ هـ ش کال د خپرندوی خدنگارښتيا په مقدمه ، تعلیقاتو اولغتنامې سره په کابل کې چاپ شوی دی .

- همدارنگه د خوشحال خان غوره نظمونه د انگریزي ترجمې سره په ۱۹۶۳ م د هاول اوکیرو له خوا ترتیب اودمولانا عبدالقادر له مقدمې سره چاپ شوي دي . تردې د مخه د خوشحال د نظمونو ترجمه دبیدولف له خوا هم چاپ شوی دی .

- د خوشحال غوره نظمونه وخت په وخت د ختیځ پوهانوله خول په خارجي ژبو ترجمه اوچاپ شوي دي .

د خوشحال خټک د انتخابي نظمونو انگریزي ترجمې په دې

ټول چاپ شوی دی:

- سی-ای-بیلوولف له خوا، لندن، ۱۸۹۰ م.

- مورگین ستون له خوا- لندن - ۱۹۳۲ م.

- سی اوف کیرو او ایولی وهال له خوا، لندن، ۱۹۴۳ م.

- میکنزی له خوا، لندن، ۱۹۶۵ م.

سوپره پر دې په (پخواني) شوروي اتحاد کې هم د خوشحال خان خټک د ژوندانه او آثارو په باره ګڼې علمي څېړنې ترسره شوی او د علومو د کاندیدۍ رسالې پرې لیکل شوي دي.

مثلاً: - دوون اورسینز په دې کار کې مهمه برخه لري.

- استاد م. ګ. اسلانوف په اوولسمه پېړۍ کې د افغانانو

د ملي مبارزو د څېړلو په ترڅ کې د خوشحال خټک په فعالیتونو

بحث کړی دی او شعرونه یې په روسي ژبه ترجمه کړي دي.

د استاد اسلانوف د کار یوه برخه څېړنوال محمد اکبر معتد

په پښتواړولي ده او د «روښانيانو ملي بهخت» په نامه

رساله په ۱۳۵۳ هـ ش کې چاپ شوې ده.

- د علومو د وکتور نیکولای دوریانکوف د خوشحال خټک

په آثارو ډېرې څېړنې کړي دي او په خوشحال باندې د علومو

د کاندیدات رسالو د لیکلو په وخت یې د زیاتو شاګردانو

لارښودنه کړې ده.

- د وکتور ک، فکیرس په خپلو تالیفاتو؛ (په افغانستان

کښې د پښتو هنري نث - د ۱۹۵۹م چاپ) او (د افغانستان ادبیات - ۱۹۶۳م چاپ) کښې د خوشحال خټک آثار خپرلې دي، او شعرونه یې ترجمه کړي دي او چاپ کړي دي.

- د ازبکستان محقق د وکتور عارف عثمانوف د خوشحال

خټک د اشعارو او آثارو د خپرنې تخصص لري او په دې لړ کښې یې زیات شمېر په زړه پورې تحقیقي مقالې لیکلي او په پښتو، روسي او ازبکي ژبو یې په کابل، مسکو او تاشکند کښې چاپ کړي دي. د وکتور عثمانوف یو مهم کار همدې پيچي د خوشحال خټک د پند او عبرت څلویښت رباعی کافي یې په دري، ازبکي، ترکمني او بلوچي ژبو لیکلي دي، او په ۱۳۵۸ هـ ش کال (د خوشحال خټک څلویښت پښون) په نامه د ښوونې او روزنې د مطبعې له خوا چاپ شوی دی.

- د ازبکستان په مرکز تاشکند کښې په ۱۹۷۴م کال (د افغان شاعر لړۍ) یعنې (افغان شاعران) په نامه په ازبکي ژبه د افغان شاعرانو د سوانحو او شعرونو منظومه مجموعه چاپ شوې ده. په هغې کښې تر یو لوی مخ د خوشحال خټک پښون او د غوره غزلونو او رباعیاتو ترجمه راغلې ده.

لکه چه گور و خوشحال خان به داسې وخت کې له مور

زیرې بدلی دی چه د بایزید روښان له وفاته نه (۴۲)، کاله تېر
شوي دي ، مگر د روښانیانو په ذریعه د افغانانو د مدد
آزاده د حاصلولو او مبارزې لار د گورکاني حکومت په مقابل
کېني دوام لري .

په دې وخت کې په روښانیانو کې یو لړ منلي شاعران
تېر شوي ، لا ژوندي دي چې پښو ادب ته یې د قدروړ آثار
وړاندې کړي دي لکه : بایزید روښان ، ارزاني ، میرزا ، دولت
الله لوانی ، واصل اونور .

دا خو ند دروېزه اودهغه دهلې آثار هم د زیاتو

خوړېدو په حال کې دي .

د روښانیانو آثار دیني ، تصوفي ، فلسفي او د عرفاني
عشق محتوي لري او د دروېزه دهلې آثار دیني مضمون لري
او په خوا کې یې روښان او روښانیانو پسې بدروهم والی .
ددې دواړو ادبي جویانو په لړ کې په پښتو کې د غزل ،
قصیدی او رباعیاتو ویل او مسجع نثر لیکل عام شوي دي
اوساده نثر لیکلو ته د لیکوالو توجه ګرځېدلې ده .

په ادبي محیط کې خوشحال خان هېره منډه کوي او
د روښاني ادب د عرفاني عشق مضمون په ریاستیک عشق بدلوي
او ورسره د ملیت او آزادی غوښتنلو حماسي مضمون ته هم تړي

ورکوي او د کیفیت د دغه ترقی او انکشاف په خوا کې د کمیت له مخې ډېر زیات کار کوي.

نور ځکه هم دده په کورنۍ کې د قدر وېر زیات شاعران اولیکوال راووتلي، لکه دده زامن:

عبد القادر خان، اشرف خان، سکندر خان، صدر خان او دده لمسی افضل خان او د هغوی کاظم خان شیدا او داسې

نور.

اوه د هغه وخت په پښتني محیط کې دروېښاني او دروېښه ای ادبیاتو په خوا کې خپل اثر پری بڼې او ورو ورو په پښتو ادب کې خورا تکړه او غښتلي شاعران پیدا کېږي او د پښتو ادب په کرونده کې بنیاس ته کلونه زرخوښوي. د یادې هیوز په قول: «لویي چه خوشحال خټک ۵۶ زامن درلودل چه دهغو له جملې څخه ۳۲ تنه یې شاعران وو»، خوشحال خان خټک په خپله په یوه رباعی کې خپل زامن تر (۶۰) زیات ښودلي دي او ویلي یې دي چه نیمایي یې ژوندی او نیمایي یې مړه دي:

په شمار یې زوی تر شپږه زیات دی
نیمکی مړه دی نیمکی حیات دی
چه راڅرگند شول په کارو مېرمنې
تر دې ژوندیو به تر اموات دی

د خوشحال خان او د هغه دکور فی او ادبي مکتب تاثیر ته په لارورسته زمانو کښې هم دوام کوي او اوس لا هم د پښتو حماسي مضمون ترې بې نیازه نه دی. یوازې په پښتو څه چې د خوشحال خان شاعري دکاوندو یو اولسونو د نورو ژبو په شاعرانو هم اثر کړی دی اوردهغو حماسي مضمون یې قوي کړی دی. د مثال په توگه د لاهور د اکټر اقبال (۱۲۸۹ هـ ق کښې زېږېدلی) په شعر کښې د خوشحال خټک د ادبي سمبولونو او حماسي روحیې زیات انعکاس موندلی شو. (۱)

(۱) د دغې موضوع د زیاتې څېړنې لپاره د غوآثارو ته مراجعه کولای شئ:

- میر عبد الصمد، خوشحال اور اقبال (اردو) پېښور.
 - څېړندوی عبد الله بختانی خد منگار، د خوشحال او اقبال د شعر مشترکې خواوې، ننگیالی پښتون، د ۱۳۴۵ هـ ق چاپ - کابل.

- څېړندوی خد منگار، پښتانه د علامه اقبال په نظر کښې، کابل د ۱۳۵۳ هـ ق چاپ.

د توري اوقلم د دغه ستر قهرمان د ژوندانه او آثارو په باره کښې زیات کار شوی دی. د گورنولوستونکو

د مراجعې له پاره سربېره پرهغو مقدموچه د بنا غلو
ليکوالوله خوا دده پر چاپي آثارو ليکل شوی دي، ځينې
نور تحقيقي آثار په لاندې توگه شويو:

۱- نگليانې پښتون، کابل، پښتو ټولنه، د ۱۳۴۵ هـ ش

کال چاپ. د خوشحال خټک په بارکڼي دين المللي سمينار مقالې

۲- توريالې پښتون، کابل، پښتو ټولنه،

د ۱۳۵۰ هـ ش چاپ. د خوشحال خان په بارکڼي د ۱۳۴۹ هـ ش

دين المللي سمينار مقالې.

۳- د تورې او قلم خاوند، د بناغلي محمد نواز خټک

ټولونه، د ۱۹۴۹ م کال چاپ، پېښور.

۴- خوشحال خټک څه وايي؟ د استاد عبدالروف

پښوالينک، کابل د ۱۳۳۹ هـ ش چاپ.

۵- ملي قهرمان، د مرحوم ^{استاد}کامل پاچا الفت ليکنه،

کابل، د ۱۳۳۹ هـ ش چاپ

۶- خوشحال خټک کيست؟ (درې دميرمن معصومه

مصمتي ليکنه، کابل د ۱۳۳۴ هـ ش چاپ

۷- خوشحال خټک (اردو) د دوست محمد کامل ليکنه

پېښور، د ۱۹۵۲ م چاپ

۸- خوشحال اور اقبال (اردو) د مير عبد الصمد خان

تاليف ، پېښور .

۹- د خوشحال خټک طب ، د خېړندوی عبداللہ بختانی خدمتگار خېړنه ، کابل مجله ، د ۱۳۵۲ هـ ش ، اتمه گڼه .

۱۰- د پادري هيوز کليد افغاني د ۱۳۵۶ هـ ش ، د کابل چاپ ، تعليقات ، د خوشحال خټک برخه ، ۳۱- ۴۱ مخونه د خېړندوی عبداللہ خدمتگار بختانی ليکنه .

۱۱- د خوشحال يو شعر ، د امير حمزه شينواري ليکنه د پېښور چاپ .

۱۲- خوشحال خټک د مطبوعاتو په هنداره کښي ، لومړي ټوک ، د محمد ابراهيم ستوده او احمد ضياء مدرسي ليکنه ، د کابل پوهنتون د کتابتون له خوا د ۱۳۵۸ هـ ش کال چاپ .

(يکتيا مجله ، د ۱۳۵۸ هـ ش ۷-۱۰ مه گڼه)

خوشحال خان خټک

علامه اقبال څرنگه چه د خپل عصر د پښتنو بادشاهانو سره مکالمې او صحبتونه لري او د تېر و بادشاهانو له روحانيت سره غږېږي او دهغوی نه روايت او حکايت کوي او ټولو سره د پښتنو شان او ددوی قوت او عظمت بيانوي او ددوی د موجوده پرېشانۍ د پاره ژاړي، همدغه راز د پښتنو د بهر فترت درزمانې له يوه بهر پوه لېسار، سياسي او شاعر اعني خوشحال خان خټک له افکارو سره هم بهر تماس کړی دی.

خوشحال خان خټک په داسې يو عصر کې ژوند تېر کړی دی چه په هغه وخت کې د مغولو له لاسه په پښتنو باندې چپه مېچنې گرځېدلي او بيا خوشحال خان

پخپله نفسیاتی گناه، د هغه ادبار او ذلت علل او عوامل
 پخپله د پښتنو په نفس کېنې تشخیصول او دوی ته یی
 د خودی د رسونه وړ کول. علامه اقبال په خپل عصر
 کېنې هم په پښتنو باندې عین هماغه حالت لیده، نوځکه
 دوی ته یې د خوشحال خان په ژبه د یووالی دعوت
 ورکاوه او د استعمار سره یې له دوی نه مجادله غوښتله.
 اوس لاهم د خوشحال او اقبال ارمانونه ترسره
 شوي نه دي، او د هغوی روحانیت د پښتنو نفسی
 استعداد څخه ننگ، غیرت او خودي غواړي.

د پریو استعمار یو نو څخه د نفرت ښکاره کولو
 په باب کېنې علامه اقبال د خوشحال خان خټک د افکارو
 داسې ترجیحاتی کوی.

① قبائل حوں وحدت کی ملت میں گم
 کہ هو نام افغانیوں کا . بلند

② محبت تھی ان جوانوں سی ہے
 ستارو یہ جو ڈالتی ہیں کند

③ مغل سی کسی طرح کمتر نہیں
 کھستان کا یہ بچہ ارجمند

④ کھوں تجھ سے اے ہمنشین دل کی بات
وہ مدفن ہے خوشحال خان کا پسند

⑤ اڑا کر نہ لالٹ جہاں باد کوہ
مغل شہسواروں کی گردِ سہند

ترجمہ :

۱ چہ قبیلې په ملي وحدت کښې ورکې شي ، هاله به
د پښتنو نوم لوړ شي .

۲ زه له هغو زلمو سره مينه لرم چې ستوري په کمنډ

کښې نيسي .

۳ د غرونو دغه زلمي (پښتانه) په هېڅ فن کښې تر

مغلو پاته نه دی .

۴-۵ زه په تاته د زړه خبره وکړم چه د خوشحال خان
هغه قبر خوښ دی چه هلته د غرو بادونه د مغلو د سپرو
داسونو کورونه نه شي ورپړلای .

د اهغه خبرې ته اشاره ده چې خوشحال خان (۱۱۰۰هـ)

کال کښې ، د وفات د وروستيو سلکو سره داسې وصيت
کړی و :

«ما هلمته ښخ کړئ چه د مغلو سيوري مې پر خاوره
ونه شي او د مغلو د سپرو د پښو گورد مې پر هديره -
ونه لوبړي.»

خوشحال خان خټک په بل ځای کې د پښتنو د افکارو
د مسموم کېدو نه ژرېلي دي او د دوی د بد بختيو -
علت العلل او د موجوده نفسياتي ټيټوالي موجب يې
داسې څرگند کړې دي :

پښتانه په عقل ويوهه څه ناکس دي
کوټه سپي د قصا بانو د جوس دي

باد شاهي يې د مغل په زړو بایله
د مغل د منصوبونو په هوس دي
اوبښ له بار سړو په کور کېنې دي غلي
په ولجه د اوبښ د غاړې د جرس دي

علامه اقبال د دغه مطلب داسې ترجمه کوي:

خوش سړو د آن شاعر افغان شناس
آنکې بښه باز گو په خپله هراس
آن حکیم ملت افغانیان
آن طبیب علت افغانیان.

ساز قومي ديد و بيا گانگفت
 حرف حق با شونځي زندانه گڼگفت:
 « اشترې بايد اگر افغان هر
 بايراق وساز و با انبال در
 همت دوش از آن انبال در
 ښو خوشنور بازنگ شتر »

○○○

د دغو اشعارو نه معلومېږي چه علامه اقبال د پښتون
 شاعر اوليدلر خوشحال خان خټک په افکارو او اشعارو
 کښې ډېره عميقه مطالعہ کړې ده .

دټال جبريل په حاشيه کښې يې ليکلی دی:
 « خوشحال خان خټک د پښتو ژبې مشهور وطن دوست
 شاعر دی چه افغانستان يې د مغلو نه آزاد کړ او په سحر
 کښې يې د پښتنو قبائلو يوه ډله جوړه کړه . د آبريدونکو
 تر آخره پورې ورسره ودرېد . دده د سلو نظمونو انگرېزي
 ترجمه په ۱۸۶۲ع کال د لندن نه شايع شوه ، »

(پښتانه علماء اقبال نظر کړي)
 کابل - پښتو ټولنه - ۱۳۳۵ ل

د خوشحال او اقبال دا شعار چينې مشرکي خواږې

دارتکينې معنی چپرې دي خوشحاله
چی را دروي لکه گل په بیاض ستا
(خوشحال)

برگ گل رنگین ز مضمون من است
مصرع من قطره خون من است
(اقبال)

هنر او ادبیات په تېره بیا شعر د خپل عصر دروندانه
هینداره وي . ښه شاعر هغه دی چه دغه هینداره ښه
اوصافه جوړه کړي ، خو چه د قام دروندانه د وینښه
هومره نازکې نکتې پکښې څرگندې شي .

دا هله کېدی شي چه شاعر له قومه راوځي او په قوم

کښې ننځې. د قوم د اعمالو، آسارو او افکارو نه خبر وي
او قوم بېرته ورباندې خبر کوي.

دا ولس په ژبه پوهی او د زړه نه یې خبر وي، کلتور،
عقائد، دود او دستور یې ورمعلوم وي او په هغو نادودیزو
وی چې په قوم کېږي او یا قوم یې په ځان کوي. ملی روایات،
حماسې، متلونه او اصطلاحات وپېژني.

د قوم په رنځ او د زمانې په نبض وپوهېږي او د ولس
د دردونو تشخیص وکړی شي.

همدا خبرې دي چې دیو ملی شاعر له پاره د الهام اساسي
منبع پیدا کوي.

خوشحال خان خټک او ډاکټر محمد اقبال د شوق هغه لوی
اوستر شاعران دي چې په شعوري ډول په ملي تاریخ، کلتور
او مفاخره ویاړي، د خپلې اوس رنځ ته ټاکي او بیا ورسره
په مېړانه مبارزه کوي.

خوشحال او اقبال دواړه د مسلمانانو په جامعه کې راپېژندل
دي او د هغو د پاخولو او وینولو سندري یې ویلي دي.
دغه اوسونه نوی ژوند غواړي چې هغه یاسافیل به شپېله
اویا د خوشحال او اقبال غوندې شاعرانو په تغوی او بغور ورو
لاس ته راځي.

خوشحال په داسې وخت کېنې س او چټوي چه قوم يې
دمغل د استعمار ترخه ساعتونه تېروي او اقبال د الکريزانو
داقتدار او استعمار په عصر کېنې غږ پورته کوي.

خوشحال خان دخپل قوم د نجات له پاره ، د شوق
دسيايي ادبياتو په تاريخ کېنې د لومړي ځل له پاره
د مليت (نشنلېزم) نفې غږ وي او اقبال د شوق د
آزادۍ له پاره د شرقي ملت روح ژوندي کوي.

څرنگه چه د خوشحال او اقبال د اوسونو ژوند اوتاريخ
تقريباً د مشاهو شرايطو لاندې واقع شوی دی ، نو د دواړو
په نفې او آهنگونو کېنې شا به سي اوتال تر غوږه کېږي .
اقبال تقريباً په هماغه محيط کېنې واقع دی چې هلمت
د خوشحال ادبي مکتب په زور او شور تېر شوی دی ، اومرو
دده د شعر يوه منبع د خوشحال د تفکر اغېزه گټلې شو .
اقبال که په پښتو ژبه نه پوهېده ، نو د پښتو نوالي نه
خبر و او د پښتو تاريخ او ادب نه پوره واقف و . دهغه
په اردو او فارسي شعر ونو کېنې د پښتونولي جلوي موجودي
دی .

د اقبال د « بالچرېل » نومي کتاب په حاشيه کې ليکلی دی :
« خوشحال خان خټک د پښتو ژبې مشهور وطن دوست شاعري

چه افغانستان يې د مغلو نه آزاد کړ او په سرحد کې يې د
پښتنو قبايلو يوه ډله جوړه کړه. د آفريد و قوم تر
آخره پورې ورسره ودرېد. د د د د د د د د د د د د
ترجمه په ۱۸۶۲ع کال کې د لندن نه شايع شوه. «

د دې نه معلومېږي چې علامه اقبال ضرور د خوشحال
په اشعارو کې يې يا د انگرېزي او اردو له لارې او يا په بله طريقه
مطالعېدوي.

د شاعر ايدېالوژي:

خوشحال چې په ټوله معنا يوشاعر

و په راز راز موضوعاتو کې يې شعر وييلی دی، حتی به طب
کې يې هم. مگر په عمومي ډول دده د شعر خصوصيت دده ملي
ايدېالوژي ګڼلې شو، چې هغه د پښتنو آزادي، آبادي، پوهېدل،
يوکېدل او لوړېدل دي:

رخنه کړ د ملک پرې مه بڼه په خپل ملک کې

په حکمت په زړه زور په لښکرو نه

خو په تورو، په توږيو په نېزو شي

صد چندان شي په تدبير په هنرونه

په دې شعر کې ده حکمت، هنر او زړورته هم اګاويږي

ده او د (اخرا الحيل السيف) په کليمه يې هم عمل کړی دی

مگر ڪلهه ڇهه ٻي ٻه عملي صحنه ڪٺي د انجربه حاصله ڪري
ده ڇهه زور يوازي ٻه زور يوازي ٻه زور مائٽري، بيا
ٻي نو ويٺي دي:

ٻي د تيغ له آبه نوري او به نشته

ڇهه جنگجوي سره ساره ڪا ته پٽرونه

خووانخلي له غليمه انتقام

مرد نه خوب ڪانه خواره ڪانه آرام

يا نينولس منڇ مڪي مته

يا مغلوسرور زم

پنٿانه ڇهه نورخه فڪر ڪا ناپو ڪي

ٻي له قورق خلاصى نشته په بل ڪار

په شرق ڪٺي د انگريزي استعمار په مقابل ڪٺي علامه اقبال

لوي مبارز دي او دده دشمن اساسي اڻهيا لوي له استعمار سره

مبارزه ده، دي دشمن قتل قومونه دي انقلاب مبارز تيرا ٻولي:

آدميت زار ناليد از فرنگ زندگي هٽڪاره برسيه از فرنگ

پس ڇهه بابت ڪرداي اقوام شرق؟ باز روشن مي شود ايام شرق

در ضمير شرافت آباد پديد شگفت و آفتاب پديد

بيا واليد:
نقش زندگي ڇهه بابت هٽڪاره از قلم دروڙان ڇهه اميد ڪندڙان؟

بياوايي :
اصل حق رازندگي از قوت است قوت هر ملت از جمعيت است

په دې شان د پښتو طاقت په مقابل كېنې مېاند، د دواړو
سترو شاعرانو په شعر و نو كېنې څپې و هي او راز راز پيراني
يې موندلې دي . مونږ به همدې پيرايو كېنې د دواړو شاعرانو
مقايسه وړاندې كوو :

لوړ همت :

د يو اسير قوم ازاد خوږه د خپلو تيستو
اغراضونه تېر نه شي ، د طمسي او توقع زخېرونه ونه شلوي
او د دنيا آني او فاني مشخمي او نفسي كېنو ته شانز كړي ، تر
هغه پورې د اسارت كړنې ساتولي نه شي او له نېكمرغي سره .
نه مخامخ كېږي ؟

خوشحال خټک وايي :

طمع بيلاده اسير بنده کا سبه سبه سري وي داي گنده کا
ما به بريليدلي چه طمع نلري په باد شاهانو پوري خنده کا
دمنت دارو که مرم يکار ي نه دي
که علاج لر محب رانجي مسيحاهم

بخت دی که طالع ده که د اخیله فقيري ده
خدای هي شري تو در برابر د اطلس کو

علامه اقبال خه واي:

من فقير بي نياز م شرم اين است و بس
موميايي خواستن نتوان، شكستن ميتوان

زخم كرم نهي خورم، لطف شهبان نمي كنم
درنگراي هموس فريب همت اين گداي را

نه شيخ شهر، نه شاعر، نه خرقة پوش اقبال
فقر راه نشين است و دل قوي دارد

دپيسو ميني چه پر خلك له كاره ايستلي دي او د خوارۍ
په كند و كښي يا اچولي دي . خوشحال او اقبال د شوقي شاعري
له عنعنې سره سم دپيسو مينه د لوقو خطا كافو سرگښي .
خوشحال وايي:

هغه زړ تر كافي لوټي لا بد تر دي

بچي پ و منډي په حكمه نه خرڅېږي

بچي اوبه په خاي ايساري شي خوشال شي

صنایي يې هم په داده چه بهېږي

اقبال وايي:

اگر كړي تگ بر پاره سنگ زه فيض آرزوي تو گهر شه
به زرخود را مستخج اى بنده زړ كه زړ از گوشه چشم تو زړ شه

خوشحال وایي:

د درویش برخه خوشي غم د هغوی دی
چه په شمار د زرو ناست وی چل وځنډکا

اقبال وایي:

مردودیش کاسرمانه هې آزادي درک هې کسی اور کی خاطر نصیب را کیم
یعنی: « د درویش سړي سونپه آزادي او مرک دی او پرته
له دې د نور و په زړه کښې د سرو او سپینو نصاب دی »

خوشحال وایي:

د سلیمان غونډې یې پاس په زړه کښې ده
نه قاروون غونډې یې بډه د زړه دننه

اقبال وایي:

ضمیر پاک و لگا. بلند وستی و شوق
د ملاوړ دولت قاروون نه مکر افلاطون

لوړ خیال:

کله چه یو قوم د ذلت کنډې ته ولوېږي، نو
د هغه روحيات هم ټیټېږي، په ادب او روایاتو کښې یې هم
غلامانه ذهنیت وده کوي. هر څوک وایي چه نه غریب سړی هم
نماینه غټو خبروڅه دي؟ او هو نامح او هو بنیاد (۱)، نورو ته
نصیحت کوي « چه نه کار - هلته څه کار ». مگر ملي شاعران

غواړي چه قوم د غفلت له خوږه را بيدار او د ذلت له خړوبه
 نښې راپورته کړي . دوی بيا قوم خودی او خود دارۍ ته
 رابولي . د قوم سترگی بينا کوي او زهونه يې بيداروي ، قوم
 ته د لودوالي درس ورکوي او درفعت او لوړتيا سندري وړي
 وايي . ملي شاعر يواځې د خيال په وړينه ، بلکه د همت ، خوږ
 او خود دارۍ په وړلو لود الوړي او په دې ذريعه قوم ته
 لوړ هدف او لوړه آرزو ښيي . کېدای شي چه د آرزو د
 لوړوالي سره په شعر کې د خيال لوړوالی هم ملگری شي او
 په دې صورت به پر لوړ او عالي ادبيات ايجاد شي . وگورئ
 چه خوشحال خه وايي ؟

که لويۍ وته مې گوري ماه وخور زما پرچم دی
 آسمانونه مې خيمې دي پرې د ستورو زينت تم دي
 لاجې لوړې باغونه نورې کمکې باغ مې دارم دی

اقبال خه وايي :

بند بال خانم که بر کيسپر برين
 هزار بار مرا نوريان کين کردند

برې په چرخ غملي قام ته منزل مسلمان کے
 ستاو جس کے گرد را . هود کاروان توچ

خوشحال وايي :

په اسمان باندې پېژنئ د همت په پرو و بال
چه فلک سره سرباسي

په همت کښې هغه زه بسم

وايي لار د ختو نشته و آسمان ته
نه به لار در ته پيدا کړم په هنر

اقبال وايي:

در دشت جنون من جبريل زبون صيدی

يزدراڼ په کمنه آود اې همت مردانه

عروج ادم خاکي کي منتظر سې تمام

په ککښان، په سترگه، په سينگون افلاک

د دغو لویو شاعرانو په اشعارو کښې د دې مضمون وېرېکې
لوړې نمونې شته، دلته د تقولو توجه دې ته لاندې هم د بنیاد
د مادي ژوند پر مخکښک او د ساینس او تخنیک عروج او ارتقاء
د مادي تحول او سیاسي انقلابونو په لمنه کښې کېږي، مگر د بشر
معنوي او ادبي صلاحیت، په هر وخت او هر ځای کښې مادي حرکت
ته نومی رڼک او آهلیک بڅښي او د ادیب او شاعر لوی خیال هر ورو
د ساینس د پوهاند او فیلسوف په ژور فکر اغېزه کوي.

یعنې شاعر او ادیب په خپل هنر آسمان ته د ختولار پیدا
کوي او د ککښان، ستورو او آسمانونو له انتظاره بیا دم خبرو

او د حکیم او فیلسوف زده دغه د همت مني او د همت د سپوږتیک
په زینه د شاعر هنر عملي کوي او په دغه صورت د خاورین بنیاد
کرامت ثابتوي.

د ابله معنا لري چه د خوشحال او اقبال غنې ندي د لوړو شاعرانو
اولسونه د خوارۍ له خاورو نه پورته کېږي او هر چا ته حیران حیران
گوري. دامعا یوازې د اولسونو همت حلول شي.

د فکري

د شاعر کار د ژوندانه له لوړو د ژورو سو
دی او هم دی دی چه خپل اولس د نېستۍ له ژورو نه وباسي او
دهستۍ آسمان ته یې هسکوي. نو ځکه دی تل په لوړو ژورو پرېشان
او سرگردانه گرځي، کله د لوړ خیال په وزر آسمان ته خپري او په دی
مستی کېږي په ستورو ناز کوي او کله بیا د اندېښنې په سیند کېږي
لاهور کېږي او دی د خواخوږي مافو په څېر د قوم ماته کشتۍ له ګردابه
و باسي. په دې سبب د شاعر د لوړ الوت منزل آسمان او دهغه د
ژورې اندېښنې سهیل سیند او دریاب دی. وگورئ چه خوشحال
څه ویلی دي:

که غوټې پسې وهي به لاس به در شي
چاوي داچه به دریاب کېږي گوهر نشته
د مقصود گوهر په لوی دریاب کېږي پروت دی
غواصان پسې غوټې وهي به مرسته

دعاشق خاطر او خیال لکه در یاب دی
چه خپه یې کله لوره، کله مسته

اقبال ویلي دي:

میاریم بر سر مل که آبی لوی زنگانی نغز است
بر دریا غلط و باوحش بر اویر حیات جاودان اندکستیر است

مېړانه او مجاهده:

خوشحال او اقبال د واده د مېړانه او

مجاهدې د وگړو قهرمانان دي. مبارز، قهرمان او مجاهد مېړونه
د دواړو خوښېږي.

خوپه یو قوم کېږي د مېړانه او مجاهدې روح پیدانه شي، هغه
قوم دښه ژوند ښه ورځ په سترگو لیدلی نه شي. د دواړو شاعرانو
په نغمو کېږي د قوم دغه روحیه پیدارېږي او د دواړو د مجاهدې
په لټه کېږي پیچې وهلي دي. هغه مجاهده چې په آزادۍ او خپلواکۍ
مین دی او په دې لاره کېږي د موگ او بند پروا نه لري، دهیڅ شي
نه نه چارېږي او د دنیا مال و دولت، رتبه او منصب یې له لارې
اړولی نه شي.

خوشحال وایي:

مړي دي هېڅه چې په زړه شېر نه یې غه خو و شو که زه ور وېر نه یې
تر سره تېر شي وېر وېر هیڅ نه وي وېر دې هوښ ده چې ترس تېر نه یې

اقبال وايي:

دل بيباک راضه غم رنگ است دل ترسنده را آهو پلنگ است
اگر زبمی نداری بحر محرا است وگر ترسی بهر موج شنگ است

خوشحال وايي:

چه خوگنده سرباړي کاندي د تور و

زه خوشحال خټک ترهسي هندو جار شم

اقبال وايي:

من آن علم و فراست باړ کاځي نيمگرم که از تیغ و سپر پلکان سازد مرمر غاڼي را

په پرېوتلو اولسونو کښې د محيط سره موافقت، د زمانې سره
جوړښت، موقع شناسي او مجلس آرائي لوی هندونه گڼي شي
او پر هوښيار خلک په دغه لار ځي.

مگر د اولس شاعران داو ضاعو تقير او انقلاب غواړي. هغوی
د نامحکانونو په دې نصيحتونو پورې ملنډې وي او په خپله مبارزه
د قوم تقدیر لري. هغوی د زمانې سره نه جوړېږي، بلکه
زمانه په خپله طبعه جوړوي.

خوشحال وایي:

تو کلت علی الله ایو، وینا د ه

د خوشحال له زمانې سره ساز نشته

اقبال وایي:

حدیثی خبران چې تو با زمانه ساز زمانه با تو نسازد، تو با زمانه کستیز

خوشحال وایی :

د آسمان وېرې خبرې ، لور به لور توې لښکري
لېرې مې نه غوږي له غلایه غر خوشې واکند

اقبال وایی :

بېخود خزیده و حکم چو کوساړان زړی چو خس نرزی ، که هوا تیر و خوش بیا کست
د عزم او ارادې خاوندان او آزاد طبعه شاعران هېڅکله چیا
د خوشحالی یا خپلکان ، دوستی او دښمنی ، کتې او تاوان لپاره
خپل قضاوت نه بدلوي ، حق نه پټوي او جاه او مقام ته سر نه
ټیټوي . دوی هېڅکله خو نه اس او اس نه پټو نه وایی او
خان بې تمیزه نه ښیي ، بلکې د محیط په بې تمیزی پورې خاندی
شرقي ادبي صنعت داسې وېر مثالونه لري .

سعدی وایی :

خر قاضی اگر چه که رود چون بیا بدمنوز خراب شد

رحمان بابا وایی :

د مې په بزرگۍ کېږي څه شک نشته
ولې خر به حاجي نشي په طواف

خوشحال وایی :

که د خوږ زین د سړي واره سره زړ کړي
خوږ به آس نشي په دا زېب زینت

اقبال وایي:

غلام جز رضای تو نه جویم جز آن راهی که فرمودی نویسم
ولیکن گریه این نادان بگویی خری را سپ تازی گو! نکویم

آزادی مینه:

خوشحال او اقبال یوازی دانه چه پخپله

د طبعي آزادي لري، بلکه دوی خپل قوم او اولس هم د آزادۍ
خوانه رابولي او د هغوی په طبیعت کښې د آزادۍ روحیه پالي.
دواړه آزادي غواړي، آزادي لټوي او په آزادو هېرونو پسې کړجي!
خوشحال وایي:

آزادي تر پادشاهیه لاسې ککا
پچې د بیل د حکم لاندې شي زندان شي

که بادشاه یې په زندان کاغذ پي نوي
د آزادو ازادۍ وي له السه
له آزادۍ نه بهتر هیڅ نشته
چه څوک په کور کښې خپله دنده کا

چه سړې شرومي یې څښم په خټ داوړي
بادشاهي د اورنگ زېب زما غږ که

اقبال وایي:

مردم حکم ز حکم لا تخف ما به میدان سر به جیب لاس بر کنف

مرد حر از لالاه روشن ضمیر می نگردد» بنده سلطان و میر
مرد حر چون اشتران بارک برد
مرد حر بارک برد خاکی خورد

هفتد لمیان چه به وسله مین نه وی او یوازی خان سینکاری
هفتد قوم، وطن یزد نه خوری، بلکه پخیله دقوم او وطن له پاره یو
بیا در مانده رنج وی.

دوی چه د دول او سینکار اسیران دی او خان جوهر وی، بنوق
به خنکه آزاد او وطن به خنکه جوهر کړی!

پوهیالی شاعران له دغسې ناخوانان نه مخ اړوي او ورته
په کرکه گوري.

خوشحال وایی:

چهمین په وسله نه وی
مرد دې نه وایی خپل خان ته
لاس دې سوکا، سترگی توری
خان دې و جوړوی خوان ته

اقبال وایی:

این سلمان زاده روشن دماغ ظلمت آباد ضمیرش بی چراغ
»جولای نرم و نازک چون حرر آرزو در سینه او زود میر

این غلام، این غلام، این غلام
حریت اندیشه اورا حرام

له رڼا، کارۍ سره مبارزه:

په هر قوم او وطن کې په هر

وخت او هرځای کېږي د هر صحيح مسلک او لوړې ايډيالوژۍ په مقابل کېږي او د تنوير، ارتقاء، تجدید او اجتماعي انقلاب په مخالفت يو شمېر خلک د دېږني . د اکسان اساساً دارتجاع کورونکو ملاتړي ، د علم، عمل او حرکت مخه بندوي، اوبه خپروي او ماهيان پکې نيسي . په ساده ټولنو کې د ارياکار خلک د شيخ ، ملا او صوفي په لباس کې راوځي . په خپل سپين لباس سپڅلي خلک غولوي او د ملنگ په جامه د پلنگ رول لوبوي .

واقعي مذهبي لارښوونکي د غسې نه وي ، بلکې د غمخوارانو اکثر کارونه د دين او مذهب له اساساتو نه هم مخالف وي او د دینا له دود او دستور نه هم .

دوشنکره قومي شاعران تل له داسې خلکو نه زېږي چاودوي او د دوی له خوا تکفير او توهين شوي دي . څرنگه چې له ارتجاعی عناصرو سره د دوی ارتباط پرې قوي وي، نو د شاعر غريب خبره زراثر نه کوي ، يوازې د دغسې ریاکارانو حقيقي خبره څرگندوي .

رحمان بابا چې يو مذهبي عالم او صوفي شاعر دی د دې

خلکو په باره کې وايي:

دين يې دام دی د دنیا په لار کې اېښی
پېرې را اړوي وحشیان د مخلوقات

حافظ شېززی وايي:

واعظان که این جلو بر محراب منبر سيند

چون بر خلوت ميروند آن کار ديگر سيند

د خوشحال او اقبال په اشعارو کې يې هم د دغسې خلکو ریاکارانه

کارونو د پرده غندنه شوې ده.

خوشحال وايي:

هېچې پروڼ يې فاسقانو سره جنگ و
نن هغه تر فاسقانو لاسه نور شو

که ښځان که زاهدان، که عالمان دي
د عمل سره جوړ نه دی قاله دواړو

د جاهل شيخان، ښځان نه دي شيطان ي
هېچې فساد يې پيدا کېږي له تهليله

زاهدان، ښځان د هر لوري نه هېر دي
د خوشحال خټک پکار دی عارفان

نه خوش رايي يم پخه خه را سوجگ کسره
 برخي از لي دي کشکي ماد خان په رنگه کړي
 نه خود زهه درد غواړم په هريو منه پي
 تازه ستا خبرې چې نقلونه رنگارنگه کړي

* * *

اقبال والي :
 دين حق از کاږي سوا تر است زانکه ملائمت کاږي تر است
 از شکر فېهاي تن قرآن و خوش ديدم ام ربح الامين را در خوش
 کم نگاه و کور ذوق و هزه گردد مدت اقبال و قولش فرد فرد

* * *

په بنده صوف و ملا سيري حيات از حکمت قرآن نگیری
 به آياتش ترا کاري جز نیست که از ياکسين او اسان بميري

* * *

عام شکايت :

کله چې شاعر د يوقوم ترقی او آزادی
 غواړي، نو يوازي له افتخار نه ډکه حماسه ورته نه وايي
 او يوازي د تبو و مېړ و نو د افتخار او وياړ و نو په کيسوي
 نه اوډه کوي، بلکه خپلو نواقصو ته يې هم توجه اړوي ،
 تنقيد کوي، اعتراض کوي، پغور ورکوي او د زړه له درده

مغنا داره سپيکې سپورې هم ورته وايي.

دا ددې له پاره کوي چغه قام له سپکوالي نه وبا سي او
د سمي تيوب لوړ مقام ته يې ورسوي. خوشحال او اقبال په ډېر
جورت ، صراحت او صداقت قام خپلو نيمگړتياو ته ملتقت
کېدی او د حاذق حکيم په شان يې خپل رنج ورته په
ډاگه ويلى دی؛

خوشحال وايي:

ځينې چلو يې دعوي لرم په زېمه کښې
خو افسوس چې پښتانه وله بي ننگ دي

او اقبال وايي:

نصیبي ناست ازسوز دردم مرز و بوم را
زدم اکسیر را بر خاک صحرا، باطل افاده است

خوشحال د پښتنو له بې اتفاقي نه ډېر سخت شکایت لري؛
هر چه چار د پښتانه تر مغفل سېنه ده
اتفاق و رنج نه نشته ډېر ارمان

* * *

که هو خوشوي سازومه نه ساز پيري
پښتانه دي د کزو کاهو دېوال

* * *

اقبال په پښتو باندې عیناً همدغسې ژاړي:
لیک ازبی مرکزی اشفته روز بی نظام ونام و نیم سوز
آن یکی اندر سجود آن در قیام کار و بارش چون غازی امام

* * *

سره له دې هم خوشحال خان دخپل قوم فطري استعداد
نه هیله من دی او چور نا امید نه دی .

که توفیق د اتفاق پښتانه موسی
زور خو شحال به دوباره شي په داخوان

* * *

تر مغلو پښتانه په توره بڼه دي
که په پوهه پښتانه وای خه هوشیار
او اقبال هم په شرق کې دیو داسې مېرمنوب انتظار
لري ، چې هغه زندانونه وړانوي او د غلامانو زنجیره شلوي:

میرسد روزی کر زنجیر غلامان بښند دیده ام از روزن دیوار زندان شما
حلقه گردمن زبید ای پیکران آب گلآ اشنی «سینه دارم از نیکان شما

باز اوشاهین د دواړو شاعرانو سمبول دی:

شاعران ، په تېره بیا د شرق شاعران ، پخپلو شعرونو کې
ځینې کلمات اولغات د سمبول په ډول راوړي ، کله چې داستاد
په تیارو کې په شاعر دنیا که زندان شي اوده ته د دغه حالت

د صحيح تصوير و لوح حاصل نه وي ، د ژبه د درد په ويلو
 يې ژبه سوزي يا غوڅېږي او د هغه په نه ويلو يې هډوکي
 سوزي او زړه چوي . د دغه خطرناک شخصي او نفسي حالت
 نه د نجات له پاره په شعر کې د دغسې سحر او يا حکمت نه
 کار اخلي چې هم د ژبه درد ووايي او هم يې ونه وايي .
 نو داسې چل کوي چې له کلماتو نه بل راز کار اخلي او د اشاو،
 کتابو او استعارو لمسه نيسي . نو د ځان يا د خپل اولس زنداني
 ژوند « قفس » ځان يا خپل قوم « بېل » استبدادي قوتونه
 « صياد » يا باغوان او د خپل زړه ارمان « گل » بولي ، دغو
 ته ادب پېژندونکي سمبول وايي .

کوم سمبول چې د يو شاعر په اشعارو کې عام شو ، د هغه
 هرنيت چه وي ، هغه د پر ځله د معاصرو او راتلونکو نسلونو
 د شاعرانو په شعر وني کې هم ځای نيسي او د ادبي معنې يو
 جز گرځي .

خوشحال او اقبال هم د شرق د شاعري د ادبي معنې د
 سمبولونو نه تل کار اخستی دی او هم ځانله خاص سمبولونه
 لري چه د دواړو سمبولونه سره يو يا ورته دي .

څرنگه چه په دروسي عصر کې د لرغونو شاعرانو معنوي
 سمبولونه (گل ، بېل ، بورا ، شمع ، پتنگ ، ساق ، شراب ...)

بېخي زاره او بې خونده شوي دي ، نو خوشحال او اقبال د
دازاده دروحيې ، يا دروحيې د آزادۍ په اثر د خپلو
ادبي او تبليغي مسلكونو سره سم ځانته مشخص سمبولونه
هم ټاکلي دي ، چه هغه «باز» او « شاهين » دي .
د اسمبول د شجاعت اولوړه مټۍ او جرئت دروحيې
له پاره ډېر موثر دي .

« باز » د خوشحال خان او شاهين « د اقبال د شاعري سمبول
دي ، که څه هم کله کله خوشحال د خپل فکر شاهين » او
اقبال د خپل نظر باز » هم الودولی دی .

مونږ ویلی شو چه څومره د باز او شاهين مفهوم يو
تړله سره ورته دي هغو مړه د دواړو شاعرانو په شاعرانه
نظر او ادبي تفکر کې هم نژدېوالی موجود دی .

د خوشحال باز :

باز د خوشحال خان ډېر خوښ و او د

خپل جنګيالي او زړه در طبيعت له مخه يې ښکار هم خوښېده . دده
يو مستقل اثر « باز نامه » نومېږي ، چه د بازانو د ساتنې ،
پالنې او ښکار په باره کښې دی . د دې کتاب په مقدمه کې وايي :

طبیعت مې په مثال د باقور باز دی

که يې گورې د هورڅه و ښکار ته سازي

په دې موضوع کښې ځانله نور مستقل نظرونه هم لري

چه ديو کسر يې حاسې دی :

له تمامه باز نامه نه دا دېرش بېسته

که يې ياد کړې دخوشحال خټک يا ککاري

سر پرې پردې خوشحال په خپلو عشقي ، اجتماعي او حماسي

شورونو کښې باز ديو سمبول په صورت راوړی دی ، چه

ځينې نويې يې دا دي :

که نيولې زړه کړه باز پرېزي دي له چنگه

زه به هم له لاسه پرېږدم شوخ وېشنگه

* * *

درست عالم دي په خوشحال باندې فوغا کا

باز پرواز کا دکا رځانو له غلغلې

* * *

پر د قاز شته پرد باز لکه پر هسې پرواز

* * *

دېنوخو کې يې نېغې حې تر نر وروڼو

چې تېره ، تېره کاته کا لکه با ز

* * *

ښايسته دېنې تاووس وړلر بويه

داوايه ښکارونه نه کا يا زما

په شوکت که شه باز شه په همت که عنقا

* * *

زما زه لکه د باز دی که ته رنگ لري د ميور"

* * *

چه د زړه کونگار په غره کښې پيدا کېږي

باز په داسې نيولی دی دا غر

* * *

د خوشحال په زړه يې هسې چارې وکړې

لکه باز چه زړه که يوسي په منگولو

* * *

هغه باز تر منگير که لا بتر دی

چې غوټې وهي په شلاندو^(۱) يا موزکو

* * *

چه وهل ، خورل ، خورول کا ، هغه باز دی يا شاهين

چه يې سوري لږ ورينه ، يا مېږي دی يا فاراد^(۲)

* * *

خه هغه شهباز شه چه دې خای په سر خوري

نه لکه دکلي کار که کړې غم د نس کړې

(۱) ميور يعنی تاووس (۲) شلاندو : چوگنبه (۳) فارو : موزکو

غلبوان دېل مڼکولې وټه ځکور ي
لکه باز لرې نږدې خپله غوټه کېږ

* * *

عاقبت به خدای ظفرکا د بازانو
تار په تار به آواره واره زاغان شي

* * *

اهل ش ته د شاهين مڼکول پيدا کړو
اهل خير و ته حليم شه تر حجامه^(۱)

* * *

دواړه سترگې يې شاهين شهپر يې زلفي
زمانږه کونتر شاهين راڅخه يووې

* * *

د اقبال شاهين:

د اقبال په اشعارو کې يو مستقل نظم
دی چه عنوان يې دی «بند باز يا پيغمونيش» او بل يې د «شاهين

د ماهی» تر عنوان لاندې دي . (۲)

اقبال عموماً شاهين «او کله کله باز» د سمبول په ډول
لادوري دی ، چه مونږ يې څو نمونې وړاندې کوو:

(۱) حمام ، کونتره . (۲) د ادواړه نظمونه په «پيام شرق» کې دی .

می ربایه ذوق رعایی زسرو
 ش همین من بصیده پلنگان گزاشتی
 گرفتار این که چو ش همین بند پروازی
 توان گرفت ز چشم ستاره مردم
 جره ش همین به مرغان هوا صحبت بگیر
 خیز و بال و پر کش پرواز تو که تا نیست

تو ای ش همین نشین در چمن کردی از آن ترسم
 هوا که او بال تو دهم پرواز کو تا می

ترانادان امید غلگ رویا ز افروغ است
 دل شاهین نسوز بهر آن مرغی که در چنگ است

من نگویم مدگذر از خاک و کوی
 دانه دانه گوهر از خاکش بگیر
 صید چون شاهین ز افلاکش بگیر

می مضد بر مرگ آن مرد تمام
 مثل شاهینی که افتد بر حمام

کمتر بیه خود را چه فرست گفت
 اگر یا هو زلف زمستی و شوق
 که توان از نیست با خوی حسری
 کلاه از سر شاهین بگیر

زندگی سوز ساز، پیر سکون دلم فاخته شاهین شود از پیش زبرد ام

باز در شاهین کشا، خون تد روان بریز مرگ بود باز از لیستن اند کس ام

ندارد کار بار دهن هستان عشق تدوده را شاهین نگیرد

بر همنه سر ہے تو غم بلند پید اگر
یہاں فقط سرش عین کے واسطے ہے کلاہ

یعنی: « چه سر دی رُوح دی، ولولہ غم پید اگر، حکمہ
یوازے دشاہین دسر لہ پارہ دغہ خولہ دہ، وگوری د
اقبال داردو بیت او د خوشحال پشتو بیت یو مضمون لری:

د کلاہ لایق خو باز دی یا شاہین دی
پہ دا خٹہ چہ د کلاغ پہ سر کلاہ شی

اقبال د الوتکی پہ بارہ کبھی چہ دنوی عصر اختراع دہ، والی؛
پرواز شاهین بر سر و عقاب به چمنش ز لا ہورتا فارباب
بالاخو اقبال د افغان ملت پہ بارہ کبھی والی چہ:
ملت آوارہ کوہ و دمن در رگ او خون شیران موج زن
زیرک۔ وروین تن دوشکین چشم او چون جوہ باز از تیزبین

د خیر او د خیر د اوسید و نکو پہ باب والی:
سر سبکی کبک وش عین مزاج آپکا او گبر از شیران خراج
د رفعایش جوہ باز از تیز چنگ لرزہ برتن از نہیب شان پلنگ

په افغاني جامعه کښې:

اوس به مونږ پښتون شر

اوشاعر خوشحال خان خټک او دشرق فيلسوف شاعرعلاماقبال
په افغاني جامعه کښې وگورو؛

خوشحال خان خو پخپله په خټه پښتون، په پښتني کهل کي
زېږېدلی او په پښتني خاوره کښې لوی شوی سړی دی. لکه چه مخکي
وویل شو دهغه دژوند اېډيالوژي دپښتوژاندي، آبادي، پوهه
او اتفاق و. دده د اشعارو محور او روح پښتونولي او افغانيت
دی. دخپلي زمانې دې ننگيالي، د پښتو په ننگ توره وتړله او
دکند هار نه تراتهکه پورې ښوې آبادي، آبادې اومتحدې
جامعې دجوړولو ارمانجن و. دی وايي:

درست پښتون له کند هاره تر اتهکه

سره یو د ننگ په کار پټ او آشکار

اوهم دی وایي:

د افغان په ننگ مې وتړله تور.

ننگيالی د زمانې خوشحال خټک يم

اقبال هم د افغاني اولس او خاورې سوه خپله علاقه ثابته کړې ده.
افغانستان ترې سفر کړی دی او د افغان او افغانستان په باره کښې
يې ډېر شعرونه ويلي دي. دخيبر، کابل، غزني، کند هاره، فارياب،

بلخ او بدخشان ستاينه اويادونږي کړې ده . افغاني بادشاهان ،
علماء او مشاهير يې په ډېراخلاص ياد کړي دي .

/ دده يو منظوم اثر "مسافر" نومېږي او په افغانستان کې
دده د سفر خاطرات دي . د خپل بل مشهور اوقوي اثر "پيام
مشرق" اعليحضرت امان الله خان ته اهداء کړې دي . پر دې
او خپل ونورو آثارو کې يې د پښتنو او د هغو د هېواد ډېره
ستاينه کړې ده او ډېره زياته علاقه او همدردۍ يې ورسره شوې
ده . دا ښکاري کوي چه د پښتنو تاريخ ، کولتور او ملي موجوديت
دده په زړه او ضمير باندې ډېر اثر کړی دی او د پښتنو نځو
تحکمو او آسمان ورته د الهام يوه ډېره ښه منبع ده . ډېر ښه څښايي
آسيا يک پير آب وگل است مت افغان "آين پيرال است
ازکش او کش د آسيا و زفت او فساد آسيا
تادل آزار است ، آزار است تن ورنه خاکي در دره باد است تن

د اقبال په شعر کې د خوشحال ذکر:

خوشحال خان په ژوندونې کې هم مېر و او پس له مړينې يې
هم مېرانه خوښېد له .

دی وايي:

پس له مړه خوښ د مړنې څنگه ښه ښم
کورې مه نشه د نامرد له کوره سم

ڪله ڇي خوشحال وفات ڪيده، نو داسي وصيت پي وڪڙه
 ”ماهلته بنگ ڪهي ڇه د مغلو سيوري ڇي پر خاوده ونڙي
 اود مغلو د سپرو د پڻو گرد ڇي پر هديرو ونه لو پڙي“

اقبال ددي ڪسي يا دونه داسي ڪوي:

- ۱- قبال مون وحدت ڪ ملت سگم ڪهو نام افغانزول ڪا بلند
- ۲- محبت ججه ان جوانان ۽ ۽ ستارو به جو ڏکي صبر ڪند
- ۳- نخل ڪي طرح ڪنڙ نهن ڪهستان ڪا به بچو ار جهن
- ۴- ڪهو تجھ ۽ اي دشمن تڏن ۽ مدفن ۽ خوشحال ڪا پيسند
- ۵- اڏا ڪر نه لاء جهاڻ باد ڪو
- مغل شهبازدار ۽ ڪر گدگند

يعني:

(۱) ڇه قبيلي به ملي يورالي ڪني ورڇي شي هلته به د پڻو نوم لورڻي.

(۲) زه هغو زلمو سو مينه لرم ڇه ستوري به ڪند ڪني نيسي .

(۳) دغرو دغه زلمي به هيڻ خن ڪني تر مغلو پاڻي نه دي .

(۴) زه تاته دزهر خبر وڪڙم ڇه د خوشحال خان هغه قبر خوشن

دي ڇه هلته دغرو بادونه د مغلو د سپرو آسونو دور ڇي نڻي زور وري،

وڪورڙي ڇه د خوشحال خان دڙوند ايليا لورڙي خلاصه، د مرڪ دخت

ارماني خبرو د نوي فصل لڊاره د خوشحال لڊه پراڻو ڪلام او وصيت علامه اقبال

به ڏومرو مينه بيا نوي او هغه د خيل ذره خبرو بولي .

د اقبال په شعر کې د خوشحال فکر:

خوشحال خان یو دردېدلی او رنجېدلی شاعر دی. د قام
رنجونه او روحی دردونه یې قام ته ښکاره ویلي دي، دده په اشعارو
کې پېرې تنقیدي نفوې شته چې یوه یې داده:

پښتانه په عقل پوهه څه ناکس دي

کوټه سپي د قصا بابتو د جوس دي

باد شاهي یې د مغل پر زرو بایله

د مغل د منصبونو په هوس دي

اوبښ له بارسره په خپل کور کېني ورغلي

په ولجه د اوبښ د غاړې د جرس وي

* * *

دې شعر د اقبال پېره توچه ورکړ خولی د . .

«جاوید نامه» د اقبال د لوړ خیال یوه ژوندۍ نمونه ده.

چه د خیال په وزر کېني په آسمانونو گرځېدلی دی. په دې شاعرانه

سفر کېني چه کله د مشرق د تېرو باد شاهانو په توق لکي کېني

د احمد شاه ابدالي له روح سره ملاقات کوي، نو د پښتنو

د ژوند په باره کېني د احمد شاه بابه روح سره زړه خوله کوي.

په دې مصاحبه کېني شاعر د پښتنو منحرف شوی نفسیاتي

حالت د خوشحال خټک په خوله د احمد شاه بابا د روح حضور ته ورننوتلی

کوي او د هغه د یوې پوښتنې په ځواب کېني وايي:

آنکه بسند بازگوید بی هراس
 خوش سرور آن شاعر افغان شناس
 آن طبیب علت افغانیان
 آن حکیم ملت افغانیان
 حرف حق باشوخی زندانه گفت:
 لارز قومی دید و بی باکانه گفت
 «آشنتری باید اگر افغان هر
 بایراق و ساز و با امیان در
 خوشه خوشنود بانگ شتر»
 همت دولش از آن امیان در

و اشعر سر به پړ پر دې چې د خوشحال خټک د پیا سني شعر
 ترجمه ده ، د اقبال له خپل د خوشحال په اشعارو یو تقریظ هم
 دی . موږن گورو چه په دې شعر کښي د «خوش سرود»
 عبارت د خوشحال د شعر ستاینه ده .

سر به پړه پر دې په دې شعر کښي خوشحال افغان شناس ،
 حق ویونکی اونه وېرېدونکی شاعر او د افغانی ملت د
 نغوونو حکیم بلل شوی دی .

چه د ایوازي له دغه شعر سره نه ، بلکه د خوشحال د لودی
 شخصیت ، عالی افکارو او په زړه پوري اشعارو سره د علامه اقبال
 د زړه له کومي علاقه ښکاره کوي . د اقبال دا شعر د خوشحال د
 پورتي شعر دیوې برخې منظمه ترجمه ده ، مگر د هدف
 مضمون د اقبال په ځینو نورو اشعارو کښي هم د پر منعکس شوی
 دی ، لکه چه وايي :

آدم از بی بصری بندگی آدم کرد گوهری داشت ولی نند قباد و حکم کرد
یعنی از خودی غلامی زنگان خواندست من ندیدم که پیشگی سرخم کرد

* * *

مومن و پیشکشان بستن نطق مومن و غداری و فقر و نفاق
یابیشتری بین و ملت را فروخت هم متاع خانه و هم خانه سوخت

* * *

بهریکت مان نشتر لا و نعم
مشته صدکس برای یک ششم

* * *

سناغلو دوستانو او کراخو غریزانو!

داود و خوشحال او اقبال د شاعری حبیبی مشترک، یا سوره و رتبه
او مشابه اینگونه چه دوخت به تقاضای د نمونی به تو که و پندری
کمر.

هیله لهر چه زما دا تا تمامه سعیه به خله کاهله مینه
ومئی.

زه به داسی حال کنی چه ستاسو د توجه او التفات نر تشکر کوم
خپله وینا د اقبال به کلام پای ندر سوم:

اهل حق را محبت و درویشیست
خیمه نامی جدا د لیلیست

د انگلیالی پنبون، له کتابه

د پنبون الملکی سینه رساله د پی ۱۳۴۵ هـ ش کال
د پنبون د لیلی له خوا به کابل خیمه د جبر و غرور.

د خوشحال خټک د ۲۸۶۷ تليک

د نمانځنې لټ علمي راپور

د دېب درانه محفل به ياد شوي پاته تر کلونو
د نړۍ او نړۍ له افغان د نسل په فکر وډو

د ۱۳۴۵ هـ ش کال د سرطان د مياشتې په (۱۵) نېټه اعلان
و شو چه د پښتو ژبې د مشهور شاعر او پښتون مشر خوشحال خان
خټک ۲۸۶۷ تليک نمانځنه د پوهنې د وزارت او پښتو ټولنې
د رياست له خوا کيږي . د دې کار د مقدمه ماتي تر پياوړتيا
د ټولو له پاره د پوهنې په وزارت کښې يوه غونډه وشو .
چه په هغې کښې د هېواد له لويو ليکوالو نه سربېره ، د پوهنې
وزير پوهاند د وکتور محمد عثمان انوري ، د کلتور او اطلاعاتو
وزير محمد عثمان صدقي او د قبايلو مستقل رييس ښاغلي

خاله سروبيان هم شامل وو. په دې ټولنه کې ځينې ليکوال
د مقالو د ليکلو له پاره وټاکل شول او هم يوه کمېټه وټاکل
شوه چې ليکلې مقالې وگوري او نورې مشورې ورکړي.

په دغه کمېټه کې د غه کسان شامل شول:

۱- پوهاند عبدالحي حبيبي

۲- سناغلی قيام الدين خادم

۳- عبدالرؤف بېنوا

۴- پوهاند صديق الله رښتين

۵- سناغلی صباح الدين کشکي

۶- سناغلی محمد دين شرواک (منشي)

دغې کمېټې د پوهاند حبيبي په رياست (۵) غونډې
وکړې او ليکلي مضامين يې وکتل. د پوهنې د وزارت او
د پښتو ټولنې د رياست له خوا د نړۍ د هېوادونو ځينو پوهانو
ته بلنه ورکړل شوه چې په دې تلين کې گډون وکړي. په دې
ډله کې اکثر هغسې کسان شامل وو چې په پښتو ژبه اواډيا تو
کې د مطالعې او معلوماتو خاوندان دي. او داسې اشخاص
م پکې ووجېد چې په خاص ډول د خوشحال د ژوندانه او
اثارو په باره کې يې څه ليکلي دي.

د خوشحال د یادونې د محفل د ۱۳۴۵ هـ ش د اسد په ۲۴

شرح او د اسد په (۳۰) پای ته ورسېد. یعنې یوه هفته یې
دیویمینار په شکل د راډیو افغانستان په تالار کې دوام
وکړ.

د دغه سیمینا اصلي غړي یعنې کنفرانس د کوونکي اشخاص

داوو:

له افغانستان څخه:

عبدالحی حبیبی، کچل پاچا الفت،

قیام الدین خادم، صدیق الله ربنتین، عبدالرؤف بېنوا،
محمد امین خور یا نهي، حبیب الله تتری، محمد ارسلان
سلېمي، مېرمن معصومه عصمتي، محمد سوروگوييا،
انور الحق کمران، عبدالله بختانی، عبدالقدیر فہیم،
عبداللطیف جلالی او د وکتور روان قوهادي.

په کابل کې له اوښدوونکو پښتونستانیانو څخه:

محمد ایوب خان اڅکزی

له پښور څخه:

محمد اجمل خټک، پریشان خټک او سید رسول رسا.

له خیبر څخه:

امیر حمزه شینواری

له کوټې څخه: فضل احمد غازی او سلطان محمد صابر.

له هند خنځر:

مولانا امتياز علي عروشي او ډاکټر يار خان محمد شېرواني.

له شوروي اتحاد خنځر:

عارف عثمانوف

له ايران خنځر:

ډاکټر خطيبي او ډاکټر منوچهر.

دغه دروند محفل په دې وروسته ډول چاپيدلی

دی:

دوشنبه، ۱۳۴۵ د اسد (۲۴) د ۱۹۶۶ د اگست (۱۵):

په دغه ورځ کينې محفل پرانيستل شو. په دې محفل کې
په حضرت سوار محمد فاؤد، صدر اعظم ښاغلی محمد هاشم
ميوند وال او د سلطنتي دربار وزير ښاغلی علي محمد،
دولسي جرگې رئيس دوکتور عبدالظاهر، د مشرانو د جرگې
رئيس ښاغلی عبدالهادي داوي، د صدرات عظمیٰ مرستيالانو،
د کابينې او شوراهو د پښتونستان ستر مشر خان عبدالغفار
خان، د کور د پيلو ما ټيکو غړو، شاعرانو، ليکوالو او د پوهنتون
استادانو گډون کړی و.

د قرآن شريف د خوباړو آيتونو له لوستلو نه وروسته
محفل د معظم هماليو پنا اعلیٰ حضرت په پېغام پرانيستل شو.

په دې پيغام کېنې د خوشحال خټک د پادوې لومړنۍ غونډه د
ادب او تاريخ د يوځلاندې شخصيت د ژوندانه واکاڼه او
اواکارو د معرفۍ په لار کې يو سودمن او ټکور گام بلل شوی او
دهغې د برخې اخيستونکي له پاره له خدای پاک څخه توفيقونه
غوښتل شوي دي.

بيا صدراعظم محمدهاشم ميوندوال خپله وينا وکړه.

ښاغلی ميوندوال په خپله وينا کېنې وويل:

«خوشحال خټک په خپل ژوندانه کې د پښتو د مشرانو ملي
قائد په حيث او له مرگ نه وروسته د نوميالي شاعر په حيث
پېژندل شوی دی. په ژوند او پس له مرگه يو ملت جوړونکی
شخصيت دی.»

«موږن وياړو چې خوشحال خټک د نوي اوقلم سرباز دی
او د پښتنو په ملي مشرانو کې ملت ساتونکی او ملت جوړونکی
قهرمان دی.»

بيا صدراعظم د خوشحال په ژوندانه باندې يو لنډ او معنادار

نظر ولچاوه او په پای کېنې يې وويل:

«اوس چه موږن د دې ملي قهرمان د مړينې د تلين نمانځه کوو
دده له روحانيت څخه مدد غواړو چې پښتانه د خپل ملي برم په
ساتلو کېنې بريالي او سرلوري وي او دا د خوشحال محفل او

دغسې نور ملي او ادبي محفلونه دې وطن کېنې دې پر اړي شته شي او د دې محفل شالين دې مېلمانه دي او که کور بانه تل خوشحال او کامگار وي "

سباغلي صدر اعظم د خوشحال خو شعرونه ولوستل، د

هغو شعرونو له جملې څخه مونږ دا يو بيت را اخلو:

يا هغه پښتانه نور وو دا څه نور شول

يا د خداى دى اوس داسې شان فرمان

ورپسې د پوهنې وزير پوهاند د اکتړ محمد عثمان انوري خپله وينا په پښتو ژبه واوروله او د خوشحال خان په ژوندانه، نصب العین، فلسفې، مفکورې سياسي عقيدې، اجتماعي شخصيت، ادبي مزيت او د مجادې په لار باندې په علمي او منطقي تحليل رڼا واچوله. د مثال په توگه د پوهنې وزير په دې باره کېنې چې خوشحال هنر د ژوند له پاره غواړي، که هنر د هنر له پاره؟ وويل:

"خوشحال خان له مغولي سخت استبداد سره بيا هم داسيا د پرېوتې دورې شاعر نه دی او نه قوم ما يوسه کوي. بلکه دده په برخه کېنې د پښتو ژبې د علماوو نظريه داده چې خوشحال خان په ادب کېنې د نوي لار خاوند دی. دالار دارو پيا د هو مينيزم او رنسانس دورې ته ورته کېږي، يعنې هغه خدمت چې په اروپا

کښې همدغې تاریخي دورې کړې دی، خوشحال د آسیا په دې
کوټه کښې کړې دی. «

پوهاند انوري دخپل پیغام په پای کښې وویل:

«زه باور لرم چه ستاسې دغه مجلس چه د لوی خوشحال
دنمانځنې له پاتړه جوړ شوی دی، له هرې خوا داستایني وړ او
کتور شي. زه ستاسې له پاره له لوی خدای (ج)، نه توفیق غواړم
کوم مېلما نه چه له دوستو هېوادونو څخه راغلي دي، هیله کوم
چه دلته پې شپې او ورځې ښې تېرې شي.»

بیا د کابل پوهنتون رئیس ښاغلي نور یایي اعتقادي د
کابل پوهنتون پیغام واوره. په دې پیغام کښې ویل شوي
وو:

«اوس زموږ د هېواد زلمیان په خپل علمي او فرهنگي ژوند
کښې له یوې خوا د نوي معارف اونوو علومو په زده کړه مجبور دي
خو چه له عصري ژوند سره آشنا شي اوله بلې خوا کولی نه شي خپل
غني او یا ثمر کولتور له یاده وباسي. له همدې امله موږ نشو
کولای چه د عصري علومو په زده کړه خپل پراخ او لوی کلتوري
میراث له لاسه ورکړو.

د خوشحال د ټولنې غړو د خوشحال خان د آثارو او ژوندانه په باره
کښې د تحقیقاتو په ترڅ کښې د همدې باثمر کلتوري میراث دروښانو

له پاره ډېر لوی کام او چټ کړی دی .
د کابل پوهنتون د دوی دغه اقدام ته په درنه سترگه
کوري او دوی ته د زړه له کومي مبارکي وړاندې کوي .
بيا پوهاند سبټين د ننگرهار د پوهنتون پېغام ولوست .

په هغه کښې ويل شوي دي :

« هيله ده چه اتفاقي ځوانان به د خوشحال خټک د لوړو ملي
نظريو مننه وکړي او د عمل په ډگر کښې به هم له هغو خغه درنا
او مثالي کار واخلي . »

ورپسې پوهاند سبټين د پښتو ټولنې له خپل د خوشحال
خټک لنډه پېژندنه کلي ولوسته . په هغې کښې ويل شوي دي :
« خوشحال هيڅ ډول مضمون پرې نشود ، عشقي ، بزبي ، اخلاقي ،
اجتماعي ، وطني ، ملي ، فلسفي ، تصوفي ، زلمي ، حماسي ، فکلي
او نور هنران مطالب يې د شعر په جامه کې ونغښتل . د هر چا
د ذوق له پاره يې د خپل شعر باغ و بڼ له رکارنگ کولو څخه
ډک کړ . ساده او اسان شعر يې ووايه . د افکارو و مغرې يې د شعر
په بنياسته مزې کښې وپييلې ، د زړه تر جانې يې وکړه ، د خبرو
ملک يې فتح کړ او د پښتو ادب لوی استاد شو . »

وروسته د پښتو ټولنې رئيس د ختيځ پوهانو هغه پېغامونه
ولوستل چه د دې محفل په مناسبت راغلي دي . د پېغامونه د دغو

ښاغلو وو :

۱- د ناروېژي جارج مارگنسترون پېغام . دی د ناروېژي پېښې ښیړي پېوهاند او د پوښتون استا د دی ، چه خپل ټول ژوند یې د ژبو په مطالعه او د ژبپوهنې د تدریس او تالیف په لار کې تېر کړی دی . اوه لس ژبې یې یادې دي او په پښتو کې مطالعه لري . کاپل ته هم راغلی دی او د پښتو ټولنې افتخاري غړی دی .

ښاغلی مارگنسترون پخپل پېغام کې لیکلي دي :

« نن د هر وطن شاگردان زما دیو شمېر شاگردانو په شمول انډونلري چه د خوشحال مزار ته ورشي او د هغه افکار او اشعار ښه وپېژني .

اوهمداران ما یوازې په تسلي ده . ما ونشو کولی چې د پښتو ټولنې دې بلنې ته اوس کابل ته ځان ورسوم . »

۲- له لندن نه د ښاغلی الف کيږو پېغام :

ښاغلی اولف کيږو یو انگریز عالم او دیپلومات دی ، د انگریزانو په وخت کې د برککلونه د پیښور ګورنر ؤ او د پښتو ژبې اوا دیاناتو مطالعې د لته کړې ده . د خوشحال د یو لېانتخابي اشعارو ترجمه یې په انگریزي کې کړې ده او د خوشحال په اشارو کېښه مطالعه لري .

۳- له لندون نه د ښاغلي مېکنزي پېغام :

ښاغلی مېکنزي هم په پښتو ښه پوهېږي. په صوبه سرحد کې يې د پښتو ژبې او ادب مطالعه کړې ده او د خوشحال په باره کې يې يو کتاب ليکلی دی. ښاغلی مېکنزي يو ادب پېژندونکی ختيځ پوهاند دی.

وروسته بيا د سيمينار د غږو او پروگرام معرفي وشو او بيا هغه کتابونه وويشل شول چه په دې ورځو کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوي وو. د اکتابونه د خوشحال خان (دستار نامه) او (طب نامه) وو.

* * *

سه شنبه داسد ۲۵- (د اگست ۱۶):

تږي ور وسته به سيمينار د سهار په نهو بجو شروع کېده او د غږي تر دولس نيمو بجو پورې به يې دوام کاوه.

په دې ورځ کې د پوهاند جيبې په غوښتنه او د نورو غږو په مننه ښاغلی اجمل خټک د پښور مشهور زلمی ليکوال او مجاهد شاعر د غږې ورځې د غونډې دريس په حيث وټاکل شو.

ښاغلي اجمل غونډه پرانيستله او وېل ويل :
« عامه قاعده داده چه رئيس د عاجزۍ اظهار کوي، چه

زه د اكار نشم كولاى او . . . مگر زه په ډېر افتخار او خوشحالى
ستا سوشكر يه اداء كوم چه د داسې لويې علمي او سياسي ټولنې
د رياست له پاره د افغانستان د پښتنو او ټولو پښتنو په خوښه
انتخاب شوم .

زه د اغونډه لوبه ، ټوكه او ساعت تېرې نه كنم ، بلكه
د دې غونډې او ټولنې په نتيجه كې د فكر وحدت او د عمل
جوش او ولوله پيدا كېږي . زما يقين دى چه كه دې ته
د پښتون اولس ټوكه وگرځولى شي نو زموږ د ټولسو
چه خوك يوځاى ، خوك بلځاى اوسو ، ما يو سټ له منځه
دا ټولنه د اكار كوي او زه شكر يه كوم چه د دې ټولنې په
رياست انتخاب شوم .»

په دې ټولنه كې اول پوها ند عبدالله حبيبي خپله
مقاله ولوستله .

پوها ند حبيبي زموږ د هېواد له مشهورو اوسابقه لوستكو
ليكوالو څخه دى چې د پښتو ژبې اولدب د تاريخ په څېړنه كې يوږ
مهارت لري . په افغانستان كې د لومړي ځل له پاره په
۱۳۱۷ هـ ش كې (د خوشحال خټك مرغلي) يعنې د خوشحال كليات
د دده په زيار و همت د كندهار د طلوع افغان په مطبعه كې چاپ
شوى دى .

په دې کتاب ښاغلي جبيي لويه مقدمه او تعليلات

ليکلي دي.

د ښاغلي جبيي داوسنې مقالې عنوان و: (د خوشحال خان خټک د جهانداری نظريه) په دې مقاله کښې د اسلافو له اشارو سره د خوشحال د دستارنامې مقایسه شوې وه. دا مقاله د پښو درد او مفصله لیکل شوې وه. د مقالې لږه برخه د خوشحال په دستارنامه او دېرې برخې یې په هغو شوقي آثارو دي چه له خوشحال نه دمخه د جهانداری او مشرتوب په باره کښې لیکل شوې دي او له دغوسه د خوشحال د فکر مقایسه شوې ده. په دې ترڅ کښې د مشرتوب په باره کښې د خوشحال د فکر او د ایتاليې د مشهور مؤرخ اوسیا سسي لیکوال مکیاولي د نظریاتو پر تلنه هم شوې ده. په دې برخه کښې پوهاند جبيي لیکي:

« خوشحال خان هم خپل دستار بند جهانداران او مشرتوب دغه ډول لکه د مکیاولي زما ممدار د اقتدار یو مظهر گڼي، مګر فرق یې دا دی چه دې ځینې دیني او اخلاقي ارزښتونه هم دخپلوی جهاندارۍ په نظریه کښې دخپل بولي. یعنی میکاولي د اقتدار په ساتناو د سیاسي هوښیت په لاره کښې هیڅ قید او شرط نه لري او همدې پخپله اقتدار دی، خو خوشحال هم خپل دستار بند

شخصیت د دغه اقتدار یو ښکارندوی او ساتونکی بولي، مگر د اقتدار حصول او ساتنه یې قید، نذکتنی، بلکه مشروط یې شېری. «

«دی یو افغان او مسلمان او دښتوتون لړه او اجتماعي تقوا په قیود و مقید زما مدار غواړي، چه په خپل اجتماعي لیاقت دښتنو دستار بند شي او د ظلم او اجنبي استعار رښې وروکارې»

د پوهاند حبیبی په مقاله د غونډې رئیس ښاغلي اجمل وویل:

«پوهاند حبیبی د خوشحال خان په هغو نظر یا توجاهات مع مطالعه وکړه چه د هغه په آثار وکتې د پراهمیت لري. د خوشحال افکار د دې جامعې له پاره هر وخت مفید دي.

ښاغلي حبیبی چه په کوم نظر د خوشحال شخصیت او آثار بیان کړي، نه یې دومره خوشحاله کړم چه زه خپله خوښی څرگندولی نه شم»

د رښې ښاغلي ویاند د خوشحال یو حماسي نظم واوراوه چه حاضرینو پرې د برې چکچکې وکړې. په دې صورت هغه ستونمایې چه د ښاغلي حبیبی د عمیقې او اوښدکې مطالعې نه پیدا شوې و رفع شو او بیا وکیل گل پاچا الفت پخپله مقاله شروع وکړه.

سباغلی الفت د پښتو ژبې مشهور او تکړه ځون ژبی شاعر او د ډېرو زیاتو بديعي او خوندورو نثرونو لوی انتقاري ليکوال دی. د خوشحال خان په افکارو او آثارو باندې ډېره پرمختللی کتاب پروېږي کمال چاپ او خپور شوی چې (ملي قوما) نومېږي.

دده په اوسنۍ مقاله کېږي «د خوشحال خان د اشعارو اجتماعي او اخلاقي خوا» خپرېل شوې وه.

سباغلي الفت د ثابتې کړې چې خوشحال خان په عشقي او تصوفي افکارو کېږي دومره ډېرې شوی نه و چې له ژوندانه سوېې رېښه وشلېږي او نه یې د تفنن اوسات تېر هدف درلود، بلکه هغه یو عملي سړی و او اشعار یې هم له ژوندانه او عمل سوې ډېر ارتباط درلود. سباغلی الفت لیکي: «په دې آخړه زمانه کې چې شعر او شاعر د ځمکې له خلکو سره خپل تعلق له پخوا نه زیات کړ، نوله اجتماعي ژوند او مدني ځای سوېې رېښه ډېره ټینګه شوه. زما په عقیده دغه ککار په پښتو شاعري کې خوشحال خان خټک آغاز او تکمیل کړ او دغه لوی تحول یوازې ده ته منسوب دی.»

د سباغلي الفت په مقاله کې دده خپلې خبرې لنډې او معنا ډکې دي، مګر د خوشحال زیات اشعار یې نقل کړي وروچې دده د سینه

انتخاب ذوق له ورا په پکښې څرگند و .

په دغو شعار وکښي چه ښاغلي الفت انتخاب کړي وو د خوشحال خان اديب او اخلاقي جرئت پور څرگندېږي او دا ثابتېږي چه د خوشحال دا اجتماعي او اخلاقي تفکر هسته په مېړلنه ، جرئت او نارينتوب کښې ده .

د غونډې رئيس ښاغلي اجمل وويل :

« خوشحال هغه شاعر دی چه په شعوري ډول يې وينا کړې ده

او د خپل اولس د شعور د وينوالي له پاره يې کمېې ده .
ښاغلي الفت په دې باندې پوره رڼا واچوله . هره جامع د خپل عصر او محيط په شرايطو څه تقاضې لري . د خوشحال عصر د غسې تقاضې لرلې چه که موږ ورته متوجه نه شو ، نو هم د هغه له شخصيت سره او هم له ځان سره يې انصافي کوو . ښاغلي الفت د خوشحال د هغه وخت ننگ ، غيرت او افغانيت ته اشاره کړې ده . ما د خوشحال په باب نوېې مطالعه ليکلې ده چه د ښاغلي الفت له مقالې نه پس به ماته خپله مقاله خوند رانه کړي . »

تر دې وروسته ښاغلي ميا سيد رسول رسا خپله مقاله ولوستله .

ښاغلی رسا د پيښور دی او په پښتو ژبه کښې د تحقيقي او

ادبي آثار و خاوند دی . ډرامې او افسانې هم لیکي او بڼه
شاعر هم دی . دده د اشعارو مجموعه (د بید یا گلونه)
دې شهرت لري او د خوشحال کلیات یې د (ارمغان خوشحال)
په نوم چاپ کړی دی او پر هغه باندې خپله ژور څېړنه یې
د مقدمې په ډول لیکلې ده .

دده داو سنی مقالې عنوان (د خوشحال خان اسلاحي

کړدار) و .

سناغلي رسا د خپلې مقالې په مقدمه کښې ، د پښتو
او پښتون په باره کښې د پښتنو د عوامو او پوهانو د ذهینت
د څرگندولو په ترڅ کښې ډېرې خوند وړې توکي ټکالي هم
وکړې . کله چه سناغلي رسا اصل مطلب ته راغی ، نو دا یې
ثابته کړه چه خوشحال خان یو عملي ، مجاهد ، غازی او
سپېڅلی پښتون مسلمان و .

ده وویل :

« خوشحال خان خیل ژوند د اسلامي اخلاقو په مکمل طور
عکاسي کوي . د هغه حق گووي ، بې باکي ، سخاوت ، مېلمستیا ،
مړانه او شجاعت ، توکل او صبر ، سخت کوشی او جفاکشی ،
مروت او مدارا ، انصاف او عدل په خپل زمانه کښې مشهور وو
رسا صاحب د خپل مضمون په پای کښې وویل :

« خوشحال خان دخیل وخت یوبه مسلمان و، داسې مسلمان
چې د خپلې وخت د ډېرو مغلو امیرانو ته د مسلمانۍ په اخلاقو
عاداتو، عقایدو او عملي ژوند کې په هر لحاظ بهتر انسان

و. »

« خوشحال خان په اسلامي اخلاقو کې د خپلې نعماني
ډېر اوچت بنیاد و چې هم د گفتار غازی و او هم د کردار
هم د توري خاوند و هم د قلم »

ښاغلي اجمل، د غونډې رئیس، وویل:
« زه نشم کولی په خوافاظو کې هغه رسا وینم چې
نه یې پیژنم. نن یا پرون چې دلته هرڅومره خلک راغلي
دي، رسا صاحب په دې مجلس کې د بلولو نړیا ته
خوشحال دی. »

رسا صاحب هغه سړی دی چې ۳۲ کاله دمخه یو
بل استاد سره اکوړې ته راغی او موبزله یې د خوشحال
بابا قبر وښوده. نه چې د هغه نوی یم، تردې وخته
پورې خبر نه وم چې د خوشحال بابا قبر چېرته دی.

رسا صاحب هغه سړی دی چې په دریو کالو کې یې
په خوشحال بابا یو کتاب ولیکه چې (ښاغلی پښتون)
نومېده ... »

درېږي وکيلې مېرمن معصومه عصمتي خپله
مقاله ولوستله .

مېرمن معصومې پوه او فاضله مېرمن ده چه لويه
تعليمات او ملي احساسات لري ، پر پښتو او فارسي کښي د
مطالعي او قلم خاونده ده . خو کاله پخوا يې د " خوشحال ختک
کيست ؟ " په نامه يو کتاب ليکلی دی . په دې ټولنه کښي يې
د (آثار خوشحال خان) تر عنوان لاندې په فارسي ژبه خپل
مضمون ولوست . دې د خوشحال خان حماسي ، عشقي ، اجتماعي
فلسفي او تصوفي اشعار وښودل او د هغه کتابونه يې معرفي
کړل .

معصومې د خوشحال خان افکار د ښځو په باره کښي بيان
کړل او ويلي ويل :

" خوشحال خان په هغه وخت کښي هم د ښځو د عفت او
ښو اخلاق طرفدار و . پر دې د ښځو د ژوندانه لوازمو
خڅه نه گڼل او د نارينه و په کور کښي يې سته ښځه د هغه د
کامرانو و سيوله گڼله او ويل يې :

که کله . په بازاړي په کوڅه کوڅه چار وځي
د پاکو پاکدامنو ستر جوړ دی رباني

که پاکه پاکد امنه په حيا په دين مينه
د مرد په کور کښي کښي مرد دي کالدي کامراني

اجمل خټک د غونډې رئیس د مېرمن معصومي د وينا په باره کينې وويل:

«د دې خوشحالۍ اظهار کوم چه په دې تلين کينې د پارسي د اورولو مينه څرگنده شوه.

ځکه، زه ستاسو د ژوند پرده مطالعه نلرم، خو دومره پوهېږم چه پ دوی په موزن کينې د نفرت او جدایۍ له پاره ډېر ځکار کړی دی.

داسې شخصيتونه، آثار او افکار چه په اساسي ډول دې ټول اولس له پاره مفيد دي، غرضي لا سونو دوی هم په نوره وهلي دي.

د دې ضرورت دی چه د معصومي خور غونډې نور ليکوال هم په فارسي او افغانستان په نورو ژبو کينې يوازې خوشحال نه، بلکه نور شخصيتونه هم وڅيري او ثابته کړي چه دا اشخاص د نفرت له پاره نه، د يوځای کولو له پاره راغلي دي.

معصومي خور د خوشحال ټولو افکارو، شخصيت، پېغام او وسعت نظره اشاره وکړه او ثابته يې کړه چې دی د غريب د مفکرينو، ليکوالو او شاعرانو نه کم نه دی.

د معصومي خور تعارف د پښتنو د نيا سره شته، دې پر

خوشحال بابا کتاب لیکلی دی، مونږ هغه لوستی دی اوتري
مشکور یو.

خوشحال بابا د سنجو پر باره کښې هم اشعار لري، مصفي
خود ورته اشاره وکړه، خو موږ چه په دې موضوع کښې دا
پوښېږی هغوموږ نه زه نه پوهېږم، د محصومي نه شکريه
کوم.»

نزدېب وروسته انانسر اعلان وکړ چه دنن ورځې
غونډه پاي ته ورسېدلې، او د سبا پروگرام يې واوراوه.
بيا ښاغلي اجمل خټک په خپله وينا غونډه پاي ته ورسوله،
هغه وويل:

«د خوشحال بابا د سيمينار د پروغږ او ننځۍ ورځې تاثر مونږ
نه نه هېرېږي. دې اوږده مجلس ته د گډون او ورسېدونکو
د حوصلي نه تشکر کوم. دغه حوصله ښيي چه تاسې لسه
خوشحال بابا سره هېر مينه لرئ. زه به دې ډېر خوشحالم او دا
ياد له خا نه سو وړم. زما په لېوني زړه دا ياد معمولي معنا نه ده،
دا ضرور اثر لري.»

* * *

چهارشنبه، د اسد ۲۶ (د اگست ۱۷):

د ښاغلي بېنوا په پېښهاد ښاغلی الفت د دغې غونډې

در پيس په حيث و نه اكل شو. په دې وړخ لومړۍ مضمون
د سنا قور قيام الدين خادم و.

ښاغلی خادم د پښتو ژبې مشهور ليکوال، شاعر او
ورځپاڼه ليکونکی دی. د پښتو او پښتونولي په باره کښې يې
ډېرې مقالې ليکلې دي، په ليکواله کښې د ځانته سبک او اسلوب
خاوند دی. ده په دې غونډه کښې د خوشحال اور حمان د
پښتو د دود لويو شاعرانو موازنه وکړه. ښاغلي خادم د خوشحال
خان پشاه وار کښې د پښتونوله قوي روحيه وښودله او ثابته
يې کړه چې در حمان بابا پدې اشعارو کښې هم دغه روحيه موجود
وه.

د ښاغلي خادم له مقالې نه وروسته د مجلس رئيس

ښاغلي الفت وويل:

« دلته دا دود نه وچه د غونډې رئيس د هرې مقالې نه
د وروسته څه ووايي، مگر ښاغلي اجمل پرون د غږ کار وکړ،
اوله هر مضمون نه وروسته يې عالمانه تبصره وکړه. د دې له پاره
چه د ښاغلي اجمل سنت پرخای شي، زه به هم يوڅه ووايم.

د ښاغلي خادم په شخصيت او پښتو ژبې ته د ده پيه
خد متونو پخپله د ده آثار شاهدان دي. د مجلس حاضرينو
به پخپله لوستي وي. د ده اوسنی مضمون د دلچسپۍ شاهد

ستاسې نو دې چکچکې دي . ده د رحمان او خوشحال پېم
شاعري بڼه مطالعه کړې ده . دلته د غومړه وييلې شو چپ
رحمان بابا افاني نظر درلود او خوشحال دخپل وخت ضرورت ته
متوجه و ، هر غږ وچه ده چپ په ځينو موارد وکښي د
دواړو روش فرق کوي ، مثلاً خوشحال دخپل قوم د حالت

او د وخت د ضرورت له مخه وايي :

که په توره يې ځواب ورکړې مري ده

که وجود دې څوک آزار کاندې پېچوب

او رحمان بابا د يواځاني او وسيع نظر له مخه

وايي :

شهيدان نه دي هغه خونړويشان دي

چه خوني ته خونبها نه کړي معاف

ورپسې مېرمن شېرين مجروح د خوشحال په باره کښي

د بڼاخلي سيد شمس الدين مجروح يو منتخب شعرو لوست

اوبيا بڼاخلي محمد ارسلان سلېمي د خوشحال او د هغه د ملکو

مبادې بيان کړې . بڼاخلي سلېمي وايي چه ما ځله مقاله د

ځينو مصرعويانو په وجه په ډېر تنگ وخت کښي ليکلې ده .

مستافانه زه (بختاني) په دغه وخت کښي حاضر نه وم او

د دوی له وينا نه څېب استفاده ونه کړه ، خود اويلي شم چه

د د د د مقاله به د د د د نورو آثار و په شان دلچسپه وي.
البته مونږ اوتاسې به د د د مقاله په هغه کتاب کښي ولولو
چه د سيمينار د مقالو د مجموعې په صورت چاپېږي.

بيا ښاغلي اجمل خټک خپل يو خوندور عشقي شعر
ولوست چه د ډېرې زياتې چټکۍ وده وشوې، ورپسې
ښاغلي عارف عثمانوف خپله مقاله واوروله.

ښاغلي عارف عثمانوف د شوروي ازبکستان د تاشکند

اوسېدونکى دى، چه د پښتو په ادبياتو کښي يې د
علومو د کانديدات (دوکتورا) درجه د شوروي اتحاد
د علومو د اکاډمۍ د ايشيا او افريقا د ملتونو د انستيتوت

نم اخيستي ده. ده د پښتو ژبې د تقويې او مطالعې له پاره غځوونکى
دکابل پوهنتون د ادبياتو په فاکولته کښي هم تېره کړې ده
اوڅه موده د تاشکند په پوهنتون کښي د پښتو ژبې او
ادبياتو استاد و. ډېر ښه پښتو ليکي او وړاى او د خوشحال
په هنر او شاعريه کښي مطالعه کوي. د د د دغې مقالې
عنوان (د خوشحال خان په رباعياتو کښي هيو ماننک افکار).
ده د خوشحال خان د انسانيت غوښتنې په افکارو پوره رڼا اچولې.
ده خوشحال خان د يوناني هېرودوت، ايراني سعدي او خيام، انگرېز
شکسپير او بايرون، ازبک نوږي، آذربايجاني فضولي

اومنی سایت لفا، روسی پو شکین اوتولستوی، قزاقی
ابای قونبای، هندی تهاگور او پاکستانی اقبال غونډی
انسان پرورد او هیو مانست شاعر و باله.

ده چنډه مقاله داسې پای ته ورسوله:

«راځئ، چه د خوشحال خټک دغه سالگرو د دغې پټې
خزاقی (د پښتو کلاسیک ادبیات) د لومړي ځلانده جوهر
یعنې د خوشحال خان خټک عجیبه ادبی او علمی آثار او
شریف اجتماعی فعالیت در زده کولو له پاره لومړی او مهم
کام وپولو.»

بیابناغلي ویاښد د خوشحال خان یو مشقی خونډ و ر
شعر ولوست او وپېږې ښاغلي امین حمزه خان شینواری
چنډه مقاله واوروله.

حمزه شینواری د خټک او سېدونکی، ښه درامه
لیکونکی اولوی شاعر دی. د پېښور لیکوال ده ته د بغول بابا،
وای او واقعا د پښتو په غزل کېنې ډېر لوی لاس لري.
دی د دیني علومو او روحیاتو عالم او پیر علمي او عملي ډول
په تصوف پوه دی. د پښتونوالي ژوندی، جذبه اوله پښتو
سره ډېر مینه لري. ده (د خوشحال خټک یو شعر) تر عنوان لاندې
یو کتاب لیکلی دی. دده د اوسنۍ مقالې عنوان و:

(د خوشحال خان د فلسفي او تصوفي اشعارو خوا)
په دې مقاله کې چې د خوشحال خان د طریقت پیر شیخ
رحمکار کاکا صاحب بنودلی او د خوشحال د ایتونډ لړۍ
لاروي دی:

طریقت کېنې مقلد د شیخ رحمکاریم

او داچې:

د خوشحال تکیه په خدای د د

بیا په تاد د رحمکار!

حزب صاحب د وحدت الوجود او وحدت الشهود او

د تقدیر د مسئلې په فلسفه ژور بحث کې دی او دهغه
رنگ او جلوه یې د خوشحال په اشعارو کېږي بنودلې ده.

دحزب صاحب په باره کې د مونږې رئیس بناغلي

الفت وویل:

«استاذ حزب شینواری په معاصر ادب لوی حق لرې

او په اوښتو شعرا نوکېنې دده وجود لویه هستي ده: دده د
شخصیت معرفي باید دیو د پرلوی سړي له خوا وشي. زما

په نظر پوهاند جیبې باید دی معرفي کړي.»

پوهاند جیبې یا خېد او وې وویل:

«د حزب صاحب اوبه ده مقاله مو په فلسفه واوردېدلې.»

که دانه وی موزن به د خوشحال د شعر په یوه خوا نه وای
پوه شوی. حمزه صاحب پخپله صوفی دی ددې موضوع له عهده
نه ښه وتلی دی. د خیر غزونه اوسیم په تاریخ کښې ډېر
اهمیت لري. دا جانو ډېر فانتحین او عسکر راغلي اودلته
د پښتنو په لاس محو شوي دي. د خیر اوږد د تاریخ ناروا
اوشرفی مؤرخینو لیکلي دي. متاسفانه په خیر داستعان یوه
دوره تېر شوې ده. دا هغه وخت وچه خیر د پخواني افغانستان
له بدنه بل شو او انگرېزان پرې مسلط شول. دغه خیر د
پښتنو پر ادبیاتو اثر لري. استاد حمزه دلته پیراشوی
دی. دده په غزل او اشعار وکتې د عصر رنگ موجود دی.
حمزه په غزل کښې هېڅکله استعاري قوت ته قایل شوی نه دی.
دی یو پښتون دی او پښتني استعارات اوتلاز مات غږ کندی.
که څوک غواړي د حمزه په فن او هنر تبصره وکړي نو دده یو
جامع هنر دی د څو اساسونو چه مهم یې پښتونواله ده.

دی د دنیا او شرق په ادبیاتو کښې عمیقه مطالع
لري. دده فکره د نیای، پښتني او اسلامي روایاتو تر منځ جامع
دی. په خیر داستعاري دورې اثر د حمزه په غزل کښې څرگند
شوی دی. دده په نظر کښې پر دی (اعیان) دی او دامغولي
او انگرېزي سلطه ده. د پښتنو د ښه نانو تعریفونو ته یې پخپل

مخول کښې ځواب ورکړی دی :

والې اغیار چه د دوزخ ژبه ده

زه به جنت له د پښتوسو ځم

« ښاغلی حمزه د غزل د فن یو ژوندی کووستکی

شاعر دی . »

* * *

پنجشنبه ، د اسد ۲۷ (د اگست ۱۸) :

په دې ورځ ښاغلی امیر شیرینواری د غونډې رئیس وټاکل شو او لومړی مضمون د سنا تور محمد امین خوگياڼی و .

ښاغلی محمد امین خوگياڼی زموږ د هېواد يو سپين زيری او سابقه لرونکی ليکوال ، ورځپاڼه ليکونکی ، د ديني ، اجتماعي او ادبي پوهنو عالم او په پښتو او فارسي کښې د آثار وځاوند دی . اوس د مشرانو جرگې غړی دی . د ده اوسنی مضمون د خوشحال د اشعارو په ملي خوا ليکل شوی و .

ده په خپل مضمون کښې د خوشحال په اشعارو کښې د اموضعات وښودل ، د هغه ادبي کمالات ، داد فرياد ، رښتيا ، د پوهاو قدر د حکيمانو قدر ، د سړي قدر ، د وسلې قدر ، د وفا قدر ، صبر او عکاس .
پې اتفاقي ، خپل پردی ، حسد ، د پښتانه حقيقي مثران ، د زور والي اندښت .
ښاغلي خوگياڼي خپل مضمون لنډ او معنا دار ليکلی و . چی دا ورېځو

درېسې مېرمن شېرین مجروح د خوشحال په باره کښې د ښاغلي الفت يو شعر ولوست او بيا ښاغلي محمد سرور گويا اعتما دي د خوشحال د فارسي اشعارو په باره کښې خپله مقاله واوروله .

ښاغلی کوريا په فارسي ادبيا توکښې پوره مطالعې لري او د ښه ذوق خاوند او د فارسي ژبې شاعر او ليکوال دی . خپل عمر يې په ادبي او ثقافتي کارونو او مطالعې تېر کړی دی او اوس د پوهنې د وزارت مشاور دی .

ده په خپله مقاله کښې د خوشحال په فارسي اشعارو تبصره وکړه او د هغه د بيان خوږ والی ، ښکلا او رواني بې وستايله او د جامي ، فيضي دکتي ، نظيري نيشاپوري ، صائب تبريزي او خوشحال هغه اشعار يې ولوستل چه د مشاعرې په شکل په يو وزن او قافيه وو . او د هندي بتالوی يو شعري بې چه د خوشحال د شعر په اقتفاء ليکل شوی و ، واوروه .

بيا ښاغلي عبدالرؤف پخوا د خوشحال په نظر کښې کار اوريداى تر عنوان لاندې خپله مقاله واوروله .

ښاغلی پخوا زمونږ لوی ليکوال ، شاعر ، دراماتيست ، مورخ او د روښان فکر خاوند دی ، پښتو ژبې ته يې دېر خدمتونه کړي او اوس د قبيلو د مستقل رياست مرستيال دی .

ده په خپله مقاله كېني وويل چه د نړۍ پوهانو په تقولو پېرېو
كېني د كار او زيار ستاينه كېږي ده، خوشحال خټك هم په دې
بار كېني گټور نصيحتونه كړي او خلك يې تل كار او زيار ته بللي دي.

ښاغلي بېنوا انسان او انسانيت ته د احترام په باره كېني د
خوشحال خټك د نظر وسعت ياد كړ او ويلي ويل چه هغه ښكار هم
له ښكاري نښه كېلي او د سړي همت او حيثيت په كار او زيار پورې
مربوط بولي. ٦ ٦ ٦

ورپسې ښاغلي گويا د خوشحال خان د مقام او شخصيت په
باره كېني د استاد عبد الحق بېناب يو خوندور او پېرېو پورې
شعر ولوست او بيا ښاغلي اڅكزي خپله وينا واوروله.

ښاغلي محمد ايوب خان اڅكزي د جنوبي پښتونستان له
مشرانو خټه دى چه د ژورې مطالعې او انتقادي نظرخاوند دى،
او د وينا په صراحت پېر مشهور دى.

د ښاغلي اڅكزي د مقاله هم كاملاً انتقادي وه. ده له يوې
خوا پېر عمومي ډول په ليكوالو انتقادونه كړي وو چه تل په خبرو كېني
مبالغه كوي او په علمي او تحقيقي آثارو كېني هم دخپلې خوشبيني
د احساساتو تر تاثير لاندې راځي او په خوشحال باندې يې هم يولس
انتقادونه لرل.

هغه انتقادونه چه اڅكزي په خوشحال خان كړي دي د هغو

خواب په مستقیم او غیر مستقیم ډول د سیمینار د شامیلینو په مقالو کېنې شوی دی چه زه یې تکرار ضرور نه بولم .

ورپسې ښاغلي حمزه شینواری ، د غونډې رئیس ، په لوستل شوو مضامینو لنډه تبصره وکړه ، هغه وویل ؛

« د میکروفون د خړاډ په وجه مالولې خبرې ښې وانه وړېدلې ، خوڅه چه ې ادرېدلي دي د هغو په باره کېنې وایم :

د الفت شعر هر چا ته معلوم چه شپږین دی ، په تېره بیا چه شپږېنې په خوله وږیږل شو .

د گویا صاحب تقریر ډېر کاکیاب شو ، معیار یې دادی چه ډېرې چکیچکې ورته وشوې او معلومه شوه چه خوشحال خان په فارسي کېنې هم قهرمان و .

د بیتاب صاحب باید ډېر تعریف وشي ، دا ډېر پوخ او قوی شاعر دی ، د پښتو او پښتو لیکوالو سره ډېره مینه لري .

محمد ایوب خان اڅکزي چه د تصوف په باره کېنې کومه خبره

کېرې ده هغه صحیح ده .

هندي تصوف خلک له کاکایستلي دی ، مگر اسلامي تصوف د کار او عمل سره موافق دی . څرنگه چه پرون زمانه تقریر خشک وین د ایوب خان تقریر خشک و . . .

ورپسې ښاغلی حمېزي پاڅېد او په خپله تبصره کېنې یې وویل :

«د ښاغلی محمد ایوب خان اڅکزي وینا کښې ازادي وه او
په دې سبب د قدر وروده. ولته د خوشحال د هنراو ژوند په باره
کښې د پرې خبرې وشوې، که خان خبرې نه وای کړای ځینې برخې
به پټې پاتې وای.

شاعر انسان دی او انسان متحول دی، چه مختلف روحي
احوال ورته پیږي. که خاندې، که ژاړې او که د ښکلو منظر و
لید و نه خوند اخلي.

په زړه باندې پې همدغسې مختلف کوايف راځي.
خوشحال یو ریالست شاعر دی، خو کله اید ریالست شي او خپلې شیا
وايي.

مونږ دی صوفي نه بولو، خو د تصوف فکري په اشعار وکښې شته،
دا هغه تاثیرات دی چه د محیط او مطالعې نه ورباندې شوي دي،
په دې شان د دغې وړې غونډه پای ته ورسېدلې.

* * *

جمعه، د اسد ۲۸ (د اگست ۱۹):

د پوهاند رښتین په غوښتنه او د ملګرو په مننه ښاغلی
پرېشان خټک د دغې وړې د غونډې د رئیس په توګه وټاکل شو.
لومړی ښاغلی عارف عثمانوف د شوروي اتحاد د افغان
پېژندونکي ښاغلی نیکلای دریانکوف پښتو مقاله چه له مسکو

نه يې رالېږي وه و لوستله .

سناغلی دوریا نکوف روسی افغانستان پېژندونکی دی چه

په پښتو ژبه او ادبیاتو کې ژوره مطالعه لري او په دې باره
کښي يې ډېر اشار په روسي او پښتو ژبو لیکلي دي او د شوروی
اتحاد او افغانستان د علمي مؤسسه له خوا خپاره شوي دي.

د شوروي اتحاد د علومو اکاډيمۍ د ايشيا او افريقا د

ملتونو په انستيتوت کې په لوړه علمي درجه د افغانستان د ژبې
او ادبیاتو په باره کې څېړنې کوي . د شوروي اتحاد او افغانستان
د دوستۍ د ټولنې موسسات او د پښتو ټولنې افتخاري غړي دي ،
څو ځله د علمي مطالعاتو له پاره افغانستان ته راغلي دي او روانه
خوږه پښتو والي اولیکي . د سناغلي دوریا نکوف رېلېزې مقالې
و (خوشحال خان خټک او د پښتو د کلام د انکشاف په تاريخ کې
دهغه مقام)

سناغلی دوریا نکوف په خپله څېړنه کې لیکلی وو :

« خوشحال خان خټک د خپلې زمانې زوی و او هغه په

افغاني ټولنه کې د خانۍ د قایمولو دوره وه . هغه خان او شاعر
د دغې فیوډالي دورې معنا په فعالیت او ادب کې تر ټولو ښکلاو
او څرگنده کړه . »

« خوشحال خټک د خپلې زمانې د یو پیاوړي شخصیت په حیث

د ژوند د هر خواو او علومو په هر کړه کښې فوق العاده تاثیر درلود او زیات آثار یې پکښې پرېښول.

دی په سیاست، اخلاق، فلسفه، شاعریه او نورو څانگو

کښې لاس لري، نو په دې اساس معاصره خټک پېژندنه، خوشحال خټک ته لوړ او منلې القاب ورکوي، لکه: (د آزادۍ سرچ) (ملي تهرمان)، (د پښتو شاعریه پلار)، (د پښتو د منځنۍ دورې د اهلایي شاعرۍ مؤسس) او نور. دا ټول منصفانه او حق په

جانبه دي.»

«د خوشحال خټک په دوره کښې د هر و درباري ملاحانو شاعرانو او هم مذهبي، تصوفی ادیبانو په دې هسټر زیات قلد درلود چې په شاعرۍ کښې نان کو الفاظو ته محای ورکړي او په دې ډول د شعرو او شاعرۍ اساس یې د ملي مسایلو، حقیقي ژوند او اجتماعي اعتراضونو څخه لېرې کړ، خو د خوشحال خټک په

اشعارو کښې مونږ ښځي بل ډول منظر وینو...»

د ښاغلي د دریانکوف مقاله په ډېر وچکچکو پای ته ورسېد

او بیا ښاغلي سید محمد طاهر بېنا د (خوشحال ژوندی شو) تر

عنوان لاندې خپل ساده او روان شعر ولوست.

ورپسې د ښاغلي انوار الحق گران وار شویچه خپله وینا

واوروي.

د ښاغلي گران د مضمون په عنوان کښې (خوشحال خټک د افغاني مليت علیراد) کښل شوی و. په دې مضمون کښې د خوشحال د زمانې او دهغه د څه وړاندې وختونو سیاسي اوضاع او د شرق او غرب تاریخي جریانات خپرل شوي وو او بیا د هغوی شاوخوا کښې د خوشحال د فعالیتونو تشریح شوې وه.

د ښاغلي گران پښې نوبت ماته راوړسېد چه خپله مقاله (د خوشحال او اقبال د اشعارو مشترکې خواوې) ولولم. څرنگه چې دا زما مقاله وه زه پرې څه نه ولیم.

ما پښې ښاغلي صفدر سالار زي (د پښتو ادب کالوان) تر عنوان لاندې خپل شعر ولوست او بیا د مجلس رئیس ښاغلي پرېشان خټک په لوستل شوو مقالو تبصره وکړه او په هغې کښې یې وویل:

«د ښاغلي دوریا نکوف د مقالې په باره کښې وایم چه چیرته مسکو؟ چیرته تا شکند او چیرته کابل؟ خوشحال بیا وایي:

چای پلو له مخه وانه خست

پښتو لاهې بکره پرته ده

خوزه اوس وایم چه د خوشحال بیا بچو اوس د پښتو له مخه پلو اخیستی دی او هغه یې مسکو او تا شکند در سولې ده.

چه د ښاغلي پوهاند دوريانكوف دا علمي مقاله چه ښاغلي عارف عثمانوف ولوستله دهغي شاهد ده .

د ښاغلي بينا د شعر په باره كښې وايم چه مهم د خوشحال بابا د ژوند مطالعه كړې ده ، خو كومه خلاصه چه هغه پېش كړې نه يو شوم چه هغه بينا دى او نه نابينا يم .

د بختاني د مقالې په باره كښې وايم چه ده د خوشحال او اقبال سینه موازنه كړې ده . د غسې مقابله ښاغلي مير عبد الصمد هم كړې وه . نه د ورو ورو وايم چه دغه مقايسه او مقابله كه د خوشحال او اقبال د شاعري په څېر كښې وي بيا نو صحيح ده او كه د عمل په محكمه كښې وي ، نو صحيح نه ده .

خوشحال بابا بان الوزولى دى ، مگر اقبال ليدلى هم نه دى ، خوشحال د تورېب په ميدان كښې جنگېدلى ، خواقبال ترې خبر هم نه دى كه زه د ښاغلي صفدر عطار نري غونډې سینه شاعر واى نو ماته د هغه د شعر په باره كې هم څه ويلای وى . «

* * *

شنبه ، د اسد ۲۹ (د اگست ۲۰) :

د پوهاند حبیبې په پېښه او د ملگرو په مننه و كيله معصومه عصمتي د دې غونډې درېسې په توگه و ټاكل شوه .
لومړى ښاغلي حبیب الله تيزي (د خوشحال د ظهور اقتصادي

او اجتماعي عوامل (بيان کړل .

ښاغلي تږی یو زلمی لیکوال دی چه لسانس یې دکابل

پوهنتون دادبیاتوله پوهنځی نه اخیستی دی اود ژبپوهنې ملستوی
یې له امریکانه راوړې ده . څه موده د پښتوتوانې مسلکي غړی
و او اوس په کابل پوهنتون کښي استاد دی . دادبیاتوقاو
ژبپوهنې په ساحه کښي یې ډېرې مقالې خپرې شوې دي .

په دې مقاله کښي یې دخوشحال د زمانې دا اجتماعي اواقصای
شرایطوا تمیزه په افغانستان وښودله اودهقوقاریي ضرورتونو
له مغربي دخوشحال مبارزې وښودلې . دامثقاله دتاریخ لیکلو
په نورو اصولو لیکل شوې ده اوبه دې موضوع کښي دیومفصل
کتاب دخلاصې اویامقدماتي حیثیت لري . دښاغلي تږی په
مقاله کښي خبرې شته چه دهغوله جملې څخه یوه داده چه
دخوشحال مبارزې دکوم شخصي انتقام له مغرنه وې ، بلکه دا
دپښتنو دژوندانه یواقتصادی اوسیاسي ضرورت وو . اوبله
داده چه له یرو دسې دهکوم شخصي او نژادي تعصب نه درلږي
ځکه چه ده له پردونزیات په خپلو ، په تېرو په خپلو زامنو
زیات انتقاد کړی دی ، بلکه دده مبارزه کاملاً ملي او د
افغان دننگ په اساس وه .

ورپسې ښاغلي اچمل خټک خپله مقاله (دخوشحال د فکر

اوښخړ نوې مطالعې) واوروله.

ښاغلی اجمال خټک د خوشحال خان د کورنۍ يو پوهنوال،
ننگيالی او نوميالی شاعر، اديب، ليکوال، د خپل قوم د نجات
او ترقي لوی مبارز، د پاک زېم، سپېڅلي شخصيت او هېښان
فکر خاوند، د عمل، قربانه او ايتار د ډگر قهرمان، د پېر
او پوس قام د اجتماعي او سياسي دردونو د لېرې کولو لپاره
خدایي خدا منگار او منور زلمی دی.

ده په خپله مقاله کښې د خوشحال هغه اشعار خپلي دي
چې هغه د قوم په روحي او نفسي کمزوري او اخلاقي انحرافاتو
انتقاد کوي او هغه يې خپلې دي چې د دغو کمزوريو
او انحرافاتو سره د مقابلي د پاره کار، عمل، اقدام او
فدا کاري جذبه ژوندي کوي. مثلاً:

زمانه دريايي د لاس رباب دی

هر زمان نوې نغمې د بېم و زير

فراغت دې مبارک شه د گيدرو

د زمري د غاړې برخه ده زنجير

ورپې ښاغلي سيلاب د خوشحال يو شعر ولوست او

بيا مولانا امتياز علي عري، خپله مقاله (د خوشحال خان پرمخه

د ژوندانه د ستور العمل) واوروله.

سناغلی مولانا عروشي په خټه پښتون، دهند درامپور
 د کتابخاڼې مدیر، د دیني، اجتماعي او ادبي علومو عالم او
 یو خوږ او دروند سپین زړی سړی دی. ده خپله مقاله د
 خوشحال په (دستار نامه) په فارسي ژبه لیکلې وه او په هغه
 کې یې د ثروندانه د چارو او معاشرت په باره کینی د خوشحال
 نظریات خپلي وو. د خوشحال په نظر کینی د ښځو مقام او
 اهمیت په باره کینی یې هم تر ضیحات ورکړل.
 په دې سې سناغلي عبدالقدیر فهم (د خوشحال اوین شکرین)
 پرتلنه واوروله.

سناغلی فهم زمونږ یو زلمی او باذوقه لیکوال دی
 چه درې کاله یې په مسکو کې تېر کړي دي او په روسي
 ژبه او ادبیاتو کې مطالعې لري.

سناغلی فهم وویل:

«خوشحال اوین شکرین د واه د خیلو ژبو لوی شاعران
 دي او د واه د آزادۍ غوښتونکو ملګري وو.»

بیا د وکتور منوچهر وینا وکړه.

دی د تهران د پوهنتون استاد، د ایران د شپږ وڅوښید
 سړخ، د موسسې رئیس او د ایران له لویو پوهانو او لیکوالو
 مخ دی. ده خپله وینا نه و لیکلې او شل دقیقې یې په دې سې

فصاحت خبرې وکړې. ده د تصوف په اساس د خدای پاک
 په جلالي او جمالي صفاتو بحث وکړ او وېي ويل چې د دغو
 صفاتو انعکاس د خلکو په اعمالو او صفاتو کېږي، دهغو له
 جملې نه مېړانه، زېبه ورتوب او شجاعت هغه خواص دی چه
 په خوشحال خان کېي موجود دي او دا د خدای پاک په جلالي
 صفاتو پورې اړه لري، او شعر وادب دهغه د جمالي صفاتو پر تو
 دی.

بیا مېرمن شیرین مجروح د خوشحال په باره کېي د عبدالغني
 خان او بشری بېگم شعرونه ولوستل او په پای کېي د غونډې
 ریښی مېرمن معصومی عصمتي وویل:

«سناغلي تری ډېره سبه موضوع یاد کړه، هغه دا چه
 خوشحال یې له باچا خان سره مقایسه کړ. رښتیا دی دې دواړو
 مشرانو لویې مبارزې کېږي دي او زندانونه یې کاللي دي.
 خوشحال ولایي:

د خوشحال قدر که اوس په هیچا نشته

پسر له مرگه به یې قدر ککا عالم

د خان عبدالغفار خان هم که اوس څوک قدر نه کوي، دا

هم داسې شخصیت دی چه پسر له مرگه به یې قدر و شي.

خوشحال خان ولایي: هغه څوک چه د خلکو وینې څښي او

د ټورو مل، ځان او اولادونه د ځان له پاره قربانوني، هغه
ځان نه دی، باچا ځان هم دغسې والی.

د بڼا غلي اجمال په مقاله نه پوهېږم چه څه تبصره وکړم.
دا یو لوی نان کخیال شاعر او سپېڅلی پښتون دی، چه د
خوشحال خان علمي او ادبي میراث یې په غاړه دی.

دده د وینا په مقابل کې پرته له ارادت نه ماسره بل
څه نشته، زه دده وینا بند خوشحال خان حینې شعرو نه

بیا تکراروم:

کد فلک دی د زمري په خوله کې ورکړي

د زمري په خوله کې مه پرېږده همت

* * *

د افغان په ننگ ي و تپله تور .

ننگیالی د زما ي خوشحال خټک يم

له محترم استاد عرشي صاحب سره زه همغواييم، دستار
هر سړي ته ي، دستار شوم تره ټوکر نه دی، څوک چه د ستار
ته ي هغه بايد د کمال او د ژوندانه د هنرونو، بڼو اخلاقو او
شرافت خاوند وي.

چه د ستار ته ي هزار دي

د دستار سړي په شمار دي

د ښاغلي فهم مقال ډېره ښه او جامع وه .
دا استاد منوچهری سی د خوشحال دا شعار و د نصوفي

خوا په برخه کښي همناویم .

استاذ وويل چه زه په پښتو نه پوهېږم او دهغې د
زده کولو ارز و يې وکړه . خوځکه چه ده د خوشحال په باره
کښي ژوره مطالعه کړې ده ، خپل ډېر زيات تشکرات ورسته
وړاندې کوم . دده او نورو خارجي استاذانو تشريف راوړل
په ټوله نړۍ کښي د ټولو ادب د دوستو او هنر پالونکو انسانانو
د دوستۍ او همرنگۍ نڅښه ده .”

* * *

يکشنبه، د اسد ۱۳۱۱ (د اگست ۲۱) :

دا وروسته غونډه او ريس يې ښاغلي قيلم الدين خادم
وړتيا ککله شو .

په دې غونډه کښي ښاغلي د وکتور عبد الغفور روات
فرهادي (مشرتبوب د خوشحال خان خټک په نظر کښي) وڅېړه .
ښاغلي روان فرهادي زموږ د هېواد مشهور ليکوال او
ژبپوهان دی . ده په خپله مقاله کښي ثابته کړه چه خوشحال خان
سياست دا خلاقو تابع کاڼه او هغه د فلورانس حکيم ماکيا ولي
دنظرياتو په ضد او مخالف و . ماکيا ولي په اخلاقو نظاهر سياست

بولي . اورنگزېږه له دې چه د مايکياولي په افکارو په مشخص
ډول خبر نه و ، مگر دهغه دنظرياتو پيرو ، خو خوشحال ښي
نه و .

سنا غلي عبداللطيف جلالي د خوشحال انتقادي اشعار څښل او هغه يې د ملي نهضت د راوړندي کولو په لاره کښي دده د يو عمر مبارزو محصول وگاڼه . هغه وويل چې خوشحال خان د نوري شرافت او د قلم غفصيت د خپل ژوندانه تر وروستيو دقيقو پوري په زهري وړتيا وساته .

پوهاند صديق الله رښتين چه دښتو ژبې له مشهورو پوهانو
اوليكو الوتخه دى او دښتو ژبې ادب او تاريخ، گرامر او اشتقاق
په برخه كې ژوره مطالعه لري او هر آثار يې ليكلي دي، په خپله
مقاله (خوشحال او دهغه د نثر خپښه) كې د خوشحال خاك په منظمو
او منظمو راآثارو تاريخي او تحليلي څېړنه وكړه. د ستار نامه يې
له قابوسنامې او ځينو نورو پخوانيو آثارو سره په لنډه ډول مقايسه
كړه. د د ستارنامې د نثر سبك او گرامري خصوصيات يې وپېول،
او د خوشحال په بياض يې لنډه تبصره وكړه .

بیا باغلی پریشان ختمک (د ننگیالی خوشحال خان ختمک) پر
بارہ کنبی خیلہ مقالہ ولوستر.

بناظری پریشان د خوشحال د کورنۍ یو یو او فاضل زلمی

د پښتو په پوهنتون کېني د تاريخ استاد دی .

ده خپله مقاله د خوشحال په دې بيت شروع کړه :

د خوشحال قدر که اوس په هيچا نشته

پس له مرگه به يې يا د کا د پر عالم

بيا يې وويل چې: د دې پېش گوښه له مخه وايم چه بابا

که ولي نه و نو خالي هم نه دی .

ښاغلي پریشان دنگ ، ننګيالي توب په باره کېني د

خوشحال باندې نظريات بيان کړل .

بيا ښاغلی د اکثر خطبې پا خېد او خپله خطابه يې

واوړوله او ثابته يې کړه چه دی هېر ښه خطيب دی .

ښاغلی خطبې د تهران پوهنتون استاد او د ايران د

ملي شورا معاون ، عالم ، ليکوال او اديب دی . ده افسوس وکړ

چه ولې يې پښتو نه ده ياده چه په دې مجلس کېني يې په پښتو

ژبه تقریبن کړې وای او ويې ويل چه خدای دې نوقيق

لاکړي چه بل ځل نه افغانستان ته راځم په پښتو وينا وکړم .

ښاغلي خطبې د خوشحال خټک په باره کېني وويل :

« نه پوهېږم چه څرنگه چه زوډکي د پارسي شعر پلار

دی خوشحال خټک هم بايد د پښتو شعر پلار وگڼو . دا د نوري

اوقلم مېرمنه و ، چه په زموږ ورو او جنگياله کورنه کېني زېږېدلې

دی اوسه له دې چه د ژوندانه ډېر وخت پې په جنگ او
جگړه کې تېرېده بیا پې هم په ادبیاتو، لغت، ادبي فنونو،
دیني او اخلاقي علومو کې پوره استاذی او تبحر درلود او
پیاوړې شاعر او قوي لیکوال و.

« د تهران پوهنتون د دغه ستر مېرني او دده د آثار و

نمانځنه کوي. »

بیا ښاغلی سلطان محمد صابر د کویتی لیکوال (د
خوشحال شخمیت) په باره کې خپله مقاله واوروله او وېیل:
« خوشحال خان په خپله زمانه کې د عمل او ثورې په ډگر کې
د پښتانه اولس د پیدارولو له پاره د مرګ تر وخته ولاړ و. »

او بیا ښاغلی فضل احمد غازي د کویتي بل لیکوال (د مشرانو
اولیکوالو) تر عنوان لاندې خپل مضمون واوروه. ښاغلی غازي
د خوشحال او اقبال د افکارو مقابله او مقایسه کړې وه او بیا خبره

کېنې پې وویل:

« راجی چه د بازنامې تعبیر په دې نوي اتومي زمانه کې داسې

وکړو چه د خوشحال خان د بازنامې اصلي باندې مونږ په خپله یو. »

ښاغلی صابر او ښاغلی غازي د بلوچستان د کویتي مشهور

لیکوال او اخبار لیکونکي دي چه د سمینار په پنځه ورځ کابل ته
رسېدلی وو او په همدې لنډه موده کې پې مقالې لیکلي وې.

بيا ما خپل هغه شعر ولوست چه په همدې ورځ كې د
سيمينار په باره كې ليكل شوی و. ښاغلی سي دارمحمد زهير
كند هاري هم خپل شعر واوراوه او په آخر كې ښاغلی اجل
ختك د (گوانو ملگرو!) تر عنوان لاندې خپل يو په زړه پورې
شعر ولوست چه هر بند ته يې چكچكې وشوې. ورپسې ښاغلي
محمد شاه خيال كاك خپل خپله لنډه وينا وكړه او بيا ښاغلي
قيام الدين خادم د غونډې رئيس په لوستل شوو مضامينو خپله
تبصره واوروله. ده خپله لنډه تبصره ليكلې وه، نو مايا درداشت
وانه خيست. متاسفانه هغه پاڼه زمانه لا نه ده راغلې.

ورپسې پوهاند رښتين د پښتو ټولنې رئيس د خوشحال خټك

د نهانځني د راتلونكي كاليزي په باره كې د سيمينار د غږو فيصله
واوروله او د ټولو حاضرينو له خوا تائيد شو. .
په دې غونډه كې فيصله وشوه چه د خوشحال خټك د يادونې
بله غونډه د دې څلور كاله وروسته په كابل كې وشي.

د پوهنې وزير پوهاند انوري وويل: دې غونډې د خوشحال
خان خاطري او ستري مفكورې ژوندۍ كړې. حكومت كوښښ كوي چه
د هېواد د سترو شخصيتونو او د هغو كسانو د افكارو د ژوندۍ
كولو له پاره مؤثركامونه پورته كړي چه په بين المللي ډگر كې يې
بالرښته خد متونه كړي دي.

دېر هېڅې وزير له ټولو رابلل شو وکسانو نه ، چه په دې
خونده کېنې يې کله ون کړې دى ، تشکر وکړ او په بريالۍ توگه
يې د غونډې پاى ته رسېدل د پښتو ټولنې د کونښنويونو تخير
وگټه . بيا د پښتونستان د ستر مشر خان عبدالغفار خان نه
خواهش وشو چه څه ووايي .

خان عبدالغفار خان چه د سيمينار د اوليې ونډې نه تر
آخره پورې په منظم ډول د سيمينار او رډو د تړاو غلى و
يا خېد او په خپله وينا کېنې يې وويل :

زه اول د افغانستان د حکومت او د افغانستان له
صدر اعظم نه شکر په کوم چه د خوشحال خان په ياد يې دا
سيمينار جوړ کړ او بيا وایم چه :

تاسې ډېرې خبرې وکړې . په دنيا کېنې په تشو خبرو
قامونه او چټکۍ نه شي ، هغه قامونه چه ډېرې خبرې کوي
هغه زمونږ په شان خوار دي او چه خبرې نه کوي او کار کوي
هغه آباد دي . د دنيا نور قومونه هم زمونږ په شان دي خو
هغوى آسمان ته ختلى دي ، پښتون خولا تشه خبره هم نشي
کولى . کوم قوم چه د بل خبره نشي زغملای هغه قوم په دنيا
کېنې ترقي کولى نشي . مونږ د اسلام چغه وهو ، زه به تاسو
ته د حضرت عمر يوه کيسه وکړم . هغه ته يو بدوي وويل چه

قاچیه دا جوبه اغوستې ده، معلومه ده چه خیانت دی
کړې دی. مسلمانان په هغه سارایي بدوي په قار شول
چه هلکه تازمونږ په خلیفه اعتراض وکړ. خو په خبیله
حضرت عمر وویل: تاسې مه په قار پرئ دا سې مسلمانان
چه وي، د مسلمانان مشران به هېچرې په غلطة لار روان
نښي.

نن زموږ څه حال دی؟ که چا خبره وکړه او هغه
د چا د غرض او مطلب خلاف وه بس کافر کوي یې. کور
او بر له مونږ نه خوشامند کړ جوړ شول. په کار د عیب
چه مونږ ځان کېږي زغم پیدا کړو. د بل خبره په ښه طریقه
واورو، نه دا چه مونږ یې کافر کړو، مړتد یې کړو، وهایی
یې کړو.

د خوشحال په بار کېږي دوی د هرې خبرې وکړې، نه
درته ولیم تاسې د هغه خوشحال د د پر و خبرونه یوازې په
دوو خبرو عمل وکړئ!

اول د نیا سړ مینه او بل د شخصي اقتدار شوق پرېږدئ.
مونږ دې څیز تپاه کړو. تاسې که د اسلام تاریخ وگورئ د مسلمانانو
خزانې د کي شوې، شرف او غرب یې وینو، مگر کله چیر په
مسلمانانو کېږي د دولت او پیسو مینه او د شخصي اقتدار شوق

پيداشو، نتيجه يې نفاق، خانه جگي او بربادي شوه.
 که د خوشحال خان په دغو دوو خبر مو عمل وکړو، نو
 د دې خواړه، زاريه او بربادي نه هم تاسې او هم وطن خلاصېږئ.
 نه د پيسو او اقدار مخالف نه يم، د يو قام د پاره دا ضروري
 څيز دی. ته دې موږ شي خو چه ستا د غريب او نور سري
 قوم تعلق ورسره وي. نه اقتدار غواړم، حکومت غواړم،
 خو د دې د پاره نه چه زه دې حاکم شم.

زه که څو نوم نوهغه پېسه څو نوم او هغه اقتدار څو نوم
 چه د قوم او وطن د خدمت د پاره وي.

د بابا خان له وينا نه وروسته غونډه په يوه بجه
 خړه شوه او په دې شان د خوشحال خان د ۲۸۶ تليڼ سيمپنا
 پای ته ورسېده.

* * *

ددغي ورځې په ماسپينين هغه واټه چه د محمود خان
 د پل نه تر ماهيپره ځي (د خوشحال خان واټه) و نومول
 شو.

* * *

د سيمپنار مېلمنو شاميلينو د خپلې استوگنې په موخه
 کښي، کابل موزيم، کابل پوهنتون، دولتي مطبعه، د افغانستان

د خوشحال

طه نامه

۱- د خوشحال د طب نامې يو، زېږه قلمي نسخه د پښتو ټولنې په کتابخانه کېني شته. دغه نسخه (۲۴) پاڼې (۴۸) مخونه لري. د يو پاڼه يې له منځ او يو يې له پای نه غورځېدلې ده. د ليکلو بڼه اوکاتب نوم يې معلوم نه دی. ليک يې نستعليق او د خټکو په ليکدود دی. د دې کتاب په سر کېني نوم يې داسې ښودل شوی دی: (طب خوشحال خټک تجاوز الله عنه)

۲- د پورتنيه نسخې نقل چه د ننگرهار د لالپورې مولوي محمدمر بيلل افغان په قلم ليکل شوی دی. په ښکلي نستعليق خط او په لږ توپير د دې زمانې په ليکدود دی. د اکتاب (۱۷) پاڼې (۳۴) مخونه لري.

د زېږه نسخې په عنوانونو کېني بيلل افغان تغيرات پېښ کې

او په روانه معاصره پښتو يې ليکلې دي او (د خوشحال خټک طب)
نوم يې ورته ټاکلی دی. په آخره کښې يې د مشکو لغاتو
يو فهرست هم جوړ کړی دی، چه ځينې لغتونه يې په خپل
فکر حل کړي دي او ځينې يې نورو پښتنو ته پرېښي دي.
دا دواړه نسخې په ۱۳۴۰ هـ ش کال کښې مس حو م

بلبل افغان پښتو ټولنې ته ورکړې او د پښتو ټولنې په کتابخانه
کښې موجودې دي.

۳- د پورتنیو دواړو نسخو له مخه په ۱۳۴۵ هـ ش
کال د پښتو ټولنې له خوا د پوهاند سېنين په مقدمه
دا کتاب چاپ او (طب نامه د خوشحال خټک) وبلل شو.
د خوشحال خان د ۲۴۶۶ کلين د سيمينار په موقع دغه

کتاب په نشتليق ليک آفسيټ په ذريعه په معاصر ليکدود
د پوهنې په مطبعه کښې په (۵۷) مخونو کښې چاپ شوی دی.
۴- فضل نامه د خوشحال خټک د فقهې يو منظوم کتاب

دی چه اساساً طب نامه هم د هغې په ترڅ کښې راغلي ده.
فضل نامه (د پېښور د اشاعت سېحد) نشراتي مؤسسې له خوا
چاپ شوې ده. همدارنگه فضل نامه د (ارمغان خوشحال)
په ترڅ کښې هم راغلي ده چه د ښاغلي رسا په مقدمه په ۱۹۶۴م
په پېښور کښې په نسخ خط او د پېښور په معاصر ليکدود —

چې متاسفانه د افغانستان له ليکدود سره څه فرق لري) چاپ شوي ده .

د خوشحال فضل نامه او طب نامه په روانه ، ساده پښتو په خفيف اته څپه ابن بحر د مشوي په ډول ليکل شوي ده .
لکه څرنگه چې له نامتوي معلومه ده ، دا کتاب د طب په موضوع کښي دى او د مختلفو ناروغيو له پاره ديونا ندي طب مجربي نسخي پکښي راغلې دي او د مېرمن او مېړه درواطلو په باره کښي اخلاقي مسايل هم پکښي شته .
په علمي - تاريخي لحاظ دغه کتاب د يو نافي - اسلامي طب هغې مرقې دورې پورې اړه لري چې د مغلو د سلطنت په وخت کښي د يوناني طب د اسلامي دورې پخواني تاليفات او غنې په هند کښي له هنديک طب سره مستقيم تماس پيدا کوي او د دواړو له امتزاج نه يو نسبتاً پرمختللى او متري شکل منع ته راځي .

په دې باره کښي زياته څېړنه او د طب ناچې پورې شو د نه په هغې څېړنه کښي شوې ده چې له پرمختللي سره سم د سرکال په سيمينار کښي به وړاندې شي هلته د ډېر و نورو پر نسيبونو له مخه ، د زووقلي نسخو د څېړنې او د بيبليو گرافي له اصولو سره سم

په مفصل ډول دغه نسخې معرفي شوې دي او سپړنې پر دېپه دهغي په ادبي معيار او علمي ارزښت هم پوره رڼا اچول شوې ده او د خوشحال د عصر د يوناني طب د آثارو په رڼا کې د طب نامې هغه نا آشنا لغتونه هم حل شوي دي چه د دواگانو او ناروغيو نومونه او يا طبي اصطلاحات دي. کېدی شي چه په دېپه باره کې د زياتو معلوماتو لپاره د دغه کنفرانس او پرېکړه ته هڅه وشي.

په درناوي

۱) زيرى جريده - کابل - پښتو تلوکند

۲) مگنه - چهارشنبه ۱۳۴۹ زري ۲۸ مه

خوشحال خټک طب

دا چمبر نه په ۱۳۴۹ هـ ش کال خوشحال خټک «دکتر مبین الماسی»
 لیدل شوې او بیا بهرني د سیمینار په وروستی ورځ اورول شوی ده.
 د خوشحال خټک د لیدلو د غاړه لامل، د سیمینار د وينا کولو اوچې لویه مجموعه
 (نوموالی پښتون) نومي کړې کښې نه ده خپره شوې.
 خوشحال خټک د خوشحال خټک د لیدلو لپاره په خپله کښې شوې د اوس وينا کولو ته ورسېد.

تر هر څه دغه د پوهانو لیکوالو د جرړې نه مننه کوم چه ماته يې دا
 افتخار راکړ چه د خوشحال د پوښتنو په باره کښې خبر نه وکړم او په دې درنه
 ټولنه کښې څه ووايم.

ماته دا وظيفه راکړې شوې ده چه د خوشحال طب نامه مخي کې من
 کله چه د دې کال مواد و دراولولو په غرض اول د پښتو ټولنې کتابخانه يې
 تر ننوښتم، هلته يې د خوشحال خټک د طب يوه زړه قلمي نسخه او بلې
 د هغې قلمي نسخې نقل پيدا کړ. چه طبعا زما د کار معوز هم دغه
 قلمي نسخه ده.

زما دغه کار درې برخې لري:

۱- د قلمي نسخې معرفي ديوي زېږې نسخې په حيث.

۲- د نسخې ادبي فورم او دهغې ضروري ادبي اولقي څېړنه.

۳- د نسخې محتوي او مضمون او دهغې علمي ارزښت.

د زېږې قلمي نسخې په حيث د دې نسخې په معرفي کښې د

بيلوگرافي او د زېږو قلمي آثارو د معرفي د خورا نورو اصولو او پر نښوونو نه ځکار اخيستل شوی، څو چه د دې نسخې د معرفي نه سرېږه د زېږو نسخو نورو احوالو څېړونکو ته د څېړنې يو عملي نمون هم وړاندې شي.

د نسخې ادبي فورم به د ضرورت په اندازه وڅېړل شي او-

لااشنا فني لغتونه به يې حل شي.

د موضوع په لحاظ د طب د علم د يو ډېر لنډ تاريخي پس منظر د وړاندې کولو وروسته به د دې اثر علمي مقام او ارزښت څرگند شي. د کار د ماهيت په تقاضا به کوبښن وشي چه دا څېړنه په پوره يې طرفه بنا وي او د احساساتو جذباتو او هيجاناتو توپان ونه لوي. نو که لوستونکي او اوږدوونکي زېږو تنگي شوو مابه وبخښي او اميد لرم چه دا د څېړونکي او محصلين په ضروري استفاده وکړي او د ملگرو دانړه تنگي به په هغه تلافي شي.

زېږو قلمي نسخه:

د پښتو توگې په کتابخانه کې يو وړو

نځه قلمي نسخه شته چه پوښ يې د 13×20 نيم ساقې مترو
په اندازه دی .

په خوږرنگي پښتۍ باندې يې يو سپين کاغذ سليښ شوی دی
او «باندې ليکل شوي دي» (د خوشحال خټک د طب قلمي قديمي کتاب)
ورسې په بل تور رنگ (۱۷) ليکل شوي دي .

پښتۍ چه بېرته شي بيا د کتاب لويوال نور هم ورکومې يعنې
د 17×12 سانتي مترو په اندازه ده . درې خوږبخنې سپينې پاڼې
په سر کېنې او درې په آخر کېنې او د دغو په منځ کېنې په (۲۶)
پاڼو کېنې قلمي نسخه گڼول شوې ده . د سپينو پاڼو په سر او
آخر کېنې د پښتو ټولنې مهر ونه لگول شوي دي . د سپينو پاڼو
نه وهسته بيا د کتاب اول مخ زمونږ منځ ته راځي . د اول مخ
دوه لومړنۍ کرښې داسې دي :

« مسئله : که شوک پر او بو باندې ورشي څاروی وگوري ، سود
يا زيان له هغه گټې کافر شي . تم تمام شد . »

داسې معلوماتي چه دا د کوم بل کتاب وروسته کرښې دي
چه په لومړي سر کېنې دې کتاب سر يوځای ليکل شوی دی . د دغو
دوو کرښو نه وروسته کتاب په :

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ط

شروع کېږي . د ابسم الله) په مقابل کېنې په حاشيه کېنې د کتاب نوم

(طب خوشحال خطك) په سره رنگ او وروپسې (تجاوز الله عنه)
په تور رنگ ليكل شوى دى. د اعبار ستونز په هماغه ليكدود دى.
چه ټول كتاب ورباندې ليكل شوى دى. د همدې مخ پر حاشيه
كښې په بل خط ليكل شوي دى؛ د اكتاب له كتبخاني د مولوي
محمد عصر بېلبل افغان عيني دى (۱)

كتاب داسې شروع كېږي:

په داروكښې چه بنهښتې د دارونو وي عبادت وي
عبادت په دروغ صورت شي كنه كله عبادت شي
ما د طب په كتابو نه نظر كړى په بابونه
چه هر رنځ لږ فايده ده هليله ده، هليله ده

ورپسې (۱۷) بيتونه نور دي، بيا يو عنوان دى، د ټولو
عنوانو فهرست او د بيتونو شمېر داسې دى؛

د اړوى چشم - دويمه پاڼه، الف - ۱۸ بيتونه

ايضا برابى چشم - دويمه پاڼه ب - ۵ بيتونه

ايضا - درېمه پاڼه - الف - ۳ بيتونه

ايضا دارو دسترگو دكروورت - درېمه پاڼه الف - ۱۴ بيتونه

ايضا دارو دسترگو - درېمه پاڼه ب - ۲ بيتونه

(۱) د اكرښه په خپله مولوي محمد عمر بېلبل افغان ليكلي ده.

ايضاً دارودسترگو - درېمه پانه ب - ۸ بيتونه
 ايضاً دارودنزول يعنى آب مرواريد - خلورمه پانه الف - ۷ بيتونه
 دارودبرقان - خلورمه پانه ب - ۱۱ بيتونه .
 علاج دپيشک - پنځمه پانه الف - ۷ بيتونه
 دارودگنده دانو - پنځمه پانه ب - ۸ بيتونه
 ايضاً له - پنځمه پانه ب - ۱ بيت
 ايضاً - شپږمه پانه الف - ۲ بيتونه
 دارودتوخې - شپږمه پانه الف - ۳ بيتونه
 ايضاً - شپږمه پانه الف - ۴ بيتونه
 داروداستسقاء - شپږمه پانه الف - ۷ بيتونه
 ايضاً شپږمه پانه ب - ۸ بيتونه
 دارودنځرولو - اوومه پانه الف - ۳ بيتونه
 ايضاً اوومه پانه الف - ۳ بيتونه
 ايضاً اوومه پانه الف - ۳ بيتونه
 قوت باد - اوومه پانه ب - ۲ بيتونه
 ايضاً قوت مباشرت - اوومه پانه ب - ۹ بيتونه
 ايضاً اتمه پانه الف - ۹ بيتونه
 معجون نبی - اتمه پانه ب - ۱۰ بيتونه
 علاج مرد بسته - نهمه پانه الف - ۱۱ بيتونه

دارو دېواسير - نهمه پانه ب - ۷ بیتونه
 دارو د نفس د خلط د هر علت د اشتها د پرولو د رګد و شه
 کېدلو - نهمه پانه ب - ۱۴ بیتونه
 دارو د نس خوڅوي - لسمه پانه ب - ۸ بیتونه
 ايضاً د نفس خوڅوي - لسمه پانه ب - ۶ بیتونه
 ايضاً يوولسمه پانه الف - ۳ بیتونه
 ايضاً يوولسمه پانه الف - ۴ بیتونه
 جلاب - يوولسمه پانه ب - ۶ بیتونه
 دارو د خاوځي د ټپي - يوولسمه پانه الف - ۶ بیتونه
 ايضاً دارو د سهل يعني جلاب - دولسمه پانه الف - ۱۸ بیتونه
 د وجود د باد دارو - ديارلسمه پانه الف - ۶ بیتونه
 دارو د باد لقوه - ديارلسمه پانه الف - ۵ بیتونه
 دارو د خفته باد - ديارلسمه پانه ب - ۳ بیتونه
 دارو د بول بسته - ديارلسمه پانه ب - ۴ بیتونه
 دارو د سنگم ثانه - خوارلسمه پانه الف - ۲ بیتونه
 ايضاً خوارلسمه پانه الف - ۴ بیتونه
 قاپيدو - سپيلنو - خوارلسمه پانه الف - ۷ بیتونه
 دارو د پريميو د زحمت - خوارلسمه پانه ب - ۵ بیتونه
 ايضاً خوارلسمه پانه ب - ۴ بیتونه

ايضا پنځلسمه پاڼه الف - ۵ بيټونه

علاج درد سر - پنځلسمه پاڼه الف - ۱۱ بيټونه

خايدنه د ويڼو د ورتکو - پنځلسمه پاڼه ب - ۱۸ بيټونه

فصل - شپاړسمه پاڼه ب - ۱۹ بيټونه

فصل - اولسمه پاڼه الف - ۳۵ بيټونه

حق زن به مرد - نولسمه پاڼه الف - ۷۳ بيټونه

فصل رجال الغيب - شلمه پاڼه ب - ۹ بيټونه

دې بيټونو پسې (يو ويشتمه پاڼه الف) په پاى كېږي (داسو جهانو وړوكى جدول او په ټوله (يو ويشتمه پاڼه ب) كېږي د رجال

الغيب جدول) كېښل شوى دى .

په (دوه ويشتمه پاڼه الف) كېږي (دعا باوځړده وسرخ باوځړو)

تر عنوان لاندې په عربي او فارسي ژبو يوه دعاه چې د همدې كتاب په ليكدود ليكل شوې ده .

په (دوه ويشتمه پاڼه ب) كېږي د خوشحال بله قصيده . په عنوانه

شرح كېږي چې اول بيت يې دا دى :

د حكمت ويل به وايم مختصر په معنا كېږي قيمتي لكه گهر

د (خلور ويشتي پاڼې ب) تر آخره دوام كوي . ټول (۵۶) بيټونه دي .

د وروستيو درې بيټونو د اولو مصرعو ځاى د كاغذ د زرو والي

په وجهه سوري شوى دى چې تر شا يې د (خلور ويشتي پاڼې الف) د

دربور بیتونو (۴۱-۴۲-۴۳) دوهې مصرعې له منځه تلې دي.
د وروستۍ مخ وروستۍ مصرع دا ده:

هوناگون زحمت ورکړي په دا چر

په آخري خنده کېني (خوچه) لیکل شوی ده او دا افاده کوي
چه را تلونکې یا بې شروع پر دې عبارت کېږي، مگر متاسفانه
هغه پاڼه نشته.

د نورو منابعو له مخه دلته د دې نسخې پنځه وروستي بیتونه

کم دي.

د دې نسخې آخري پاڼه نشته او په نورو برخو کې دهغه د

ناسخ نوم او د لیکلو تاریخ هم نه دی لیکل شوی.

د دې نسخې د اوولسې او اتلسمې پاڼې هم یوه پاڼه نشته او

(د چاپي نسخې په تطبیق) (۲۱) بیتونه پرې کم دي.

د وروستۍ قصیدې (د حکمت ویل ...) د شپاړسم بیت اوله

مصرع سرچیه لیکل شوی ده او چه هندارې ته و نیول شي لوستل کېږي.

د امصرع په چاپي نسخو کې راسته راغلي ده.

مگر چېرته چه د خوشحال په کلیاتو کې د اقصیده راغلي ده

هلته څه نه دي ویل شوي چه دغه مصرع دهغو په اصلي قلمي نسخو

کېني ځانګړل شوي ده. د خوشحال د کلیاتو په هغه قلمي نسخه

کېني چه په بیتونو لولنه کېني شته هم راسته لیکل شوي ده.

سړی نه شي ویلی چه دغه چپه لیکل پخپله دخوشحال له وخته
په معنوي ډول پاته دي او که زمونږ دهمدغې نسخې کا تب
دا کار کړی دی .

دچپه لیکو دلیل دادی چه هلته زمونږ دعرف اوعادت نه
خلاف برېښي تیا موجو ده ، کاتب په دې چل هغه پته کړی
ده . دخوشحال دکلیاتو دپښتو قولې په قلمي نسخه کې د
پورتني بیت دوهمه معنی داسې راغلی ده :

که راوي وي په حدیث دپېښېر
زمونږ د موجو ده قلمي نسخې په حاشیو کې ځای پځای
دمتن عنوانونه ، کله کله دځینو لغاتو ترجمه یا د متن د قلم خوری
او غلط شوي عبارت صحیح شکل ، په ځینو ځایونو کې په فارسي
ژبه دطب حینې نسخې او ځینې دعاګانې دمتن په لیکدود لیکل
شوي دي او معلومېږي چه دناسخ په قلم دي .

دکتاب په متن کې هم دځینو لغتونو لاندې په سوه رنگ
دهغو ترجمه لیکل شوې ده . دغه نسخه (۲۶) پاڼې لري چه (۲۸)
مخونه ترې جوړېږي . دانسخه په نستعلیق خط او دخټکو په لیکدود
ده . هر بیت یې په یوه کرښه او دبیت دواړه مصرعې یې سره مخامخ دي .
د (خ ، ب ، گ ، ن) توري یې په (خ ، ث ، ش ،
ل ، نر) لیکلي دي .

بله نسخه :

بله نسخه سره برگره پښتې لري او ۱۷ x ۲۱

سانې سترو پر اندازه ده . په پښتې د سپين کاغذ پارچه لکول شوې ده او د پاسه پرې ليکل شوي دي (د خوشحال خان خټک د طب د قلمسي قديمي کتاب نقل) .

د پښتې په منځ کښې کتاب دی چه يوه سپينه پاڼه په سر کښې او يوه په پای کښې لري . د سپينو پاڼو پر اول او آخر منځ کښې د پښتو ټولنې مهر ونه لگېدلي دي . پخپله کتاب (۱۷) پاڼې لري چه (۳۶) مخونه ترې جوړېږي .

د کتاب د مخکښې نسخې مخه د ننگرهار د لالپورې مرحوم مولوي محمد عمر بيلل افغان په سپين کاغذ ، ښکلي خط ، په اوسني ليکدود پاکنويس کړې دی . بيا ده دغه زړه قلمي نسخه او نقل کړې نسخه پښتو ټولنې ته ورکړې ده . نو ځکه د دواړو متن او ترتيب يو راز دی . او د مرحوم بيلل افغان نسخې ځانله خصوصيات دا دي :

د کتاب په اول مخ کښې په غټه ليک اوسره رنگ د يو مثلث په منځ کښې د کتاب نوم (د خوشحال خټک طب ليکل شوی دی . بيا په تور رنگ او متوسط قلم (بسم الله الرحمن الرحيم) ليکل شوی او بيا په کتاب شروع شوې ده . د کتاب متن عينا نقل شوی دی ، مگر

په عنوانو کېنې څه تغيرات پېښ شوي دي، تغير شوي عنوانونه
په دې ډول دي:

د بېلابېلو افغان د نسخې عنوانونه	د زېري نسخې عنوانونه
دارو د سترگو	دارو چش
ايضا د سترگو لپاره	ايضا براب چش
ديرقان دارو	دارو ډيرقان
د گنده دانو دارو	دارو د گنده دانو
د ټوخي دارو	دارو د ټوخي
د استسقاء دارو	دارو د استسقاء
د نه خړولو دارو	دارو د نه خړولو
د بوساير و دارو	دارو د بوساير
د نفس د خلط د هر علت د اشتهار	دارو د نفس د هر علت د اشتهار د پور
د پرولولو د رنگ د ښکېدلو دارو	د رنگ د ښه کېدلو
د نس خورني دارو	دارو د نس خورني
ايضا د نس خورني دارو	ايضا دارو د نس خورني
د خاوتي د ټي دارو	دارو د خاوتي د ټي
سهل يعني جلاب	ايضا دارو سهل يعني جلاب
د باد بالقوه دارو	دارو د باد لقوه
د خفته بادو دارو	دارو د خفته باد
د بول بسته دارو	دارو د بول بسته

د بېل افغان د سني عنوانونه
د سگ مثاني دارو

د زړې نسخې عنوانونه
داروې سنگماتانه

د سيلنو فايده

فايده د سيلنو

د پرميو دارو

دارو د پرميو درجته

د سردرد دارو

علاج درد سر

د وينو د وينکو فايده

فايده د وينو د وينکو

حق د سني په مېړه

حقوق زن به مرد

لکه چه گورو دعوانو په اړه وټوکنې د مرحوم بېل افغان
پر نسيب دادې چه فارسي عنوانونه يې پښتو کړي دي او پښتو
عنوانونه يې چه د فارسي تر تاتش لاندې وو په روانه معاصر

پښتو ليکلي دي .

د زړې قلمي نسخې په (دواشته پاڼه) کښې چه کو مه

دعا لیکل شوې ده ، هغه بېل افغان نه ده نقل کړې . په (دواشته پاڼه
ب) کښې چه کو مه قصيده يې عنوانه لیکل شوې ده د هغې لپاره
مرحوم بېل افغان داسې عنوان لیکلی دی : (طيبه قصيده يا لنه) .
حفظ الصی .

د دې قصيدې د شپاړسم بيت اوله مصرع چه په زړه نښکې
سرچيه لیکل شوې ده ، بېل افغان هغه راسته لیکلی ده او پر طيبه
کښې يې اشاره ورته کړې ده . د کتاب متن په (۳۶) مخونو کې خلاصه

دی. په وروستیو څلورو مخونو کې مرحوم بلیل افغان د کتاب د گرانو لغاتو ترجمه لیکلې ده. او داسې یې شروع کوي:

«د دې کتاب فادر کلمات اولغات چه د پښتو د پاره د پرفیعت

لري د الفبا او د مخونو د شهر په نڅه په لاندې د ول دي.»

یوڅه ما دخپله وسه پورې تشریح کړل اوڅه مې نور و پښتو ورونو

ته پر پښو دل والسلام.»

وروسته یې بیا د کتاب (۲۸) ناآشنا لغتونه نقل کړي دي چه

(۲۸) یې په خپله معنا کړي دي او (۲۰) یې نور و پښتو ته پر پښي

دي. په پای کې یې لیکلی دي:

«د خوشحال خان خټک رح د طب نقل د اصلي قلمي نسخې نه، او

نادر کلمات اولغات دهغه (۳۶) څلور دېرشو مخونو کې ختم

شول. والحمد لله رب العالمین. مولوي محمد عمر بلیل افغان، ۲۰

مستاسفانه چه مولوي بلیل افغان هم د دغه کتاب تاریخ نه دی لیکلی

البته پخپله ده. د ژوند او وفات نېټه معلومه ده.

مرحوم بلیل افغان د پښتو شاعر او خطاط په (۱۳۰۵ هـ) کال

د ننگرهار په لالپوره کې زېږېدلی او د (۱۳۴۵ هـ) کال د جولای

په میاشت په مقابل کې وفات او په لالپوره کې ښخ شوی دی.

نوموړي د خوشحال خټک د طب دواړه قلمي نسخې په (۱۳۶۰ هـ) کال

په پښتو ټولنې ته سپارلي دي. د مرحوم بلیل افغان لیکدود

په لنه فرق د دې زمانې دی . ده هم د (ن) پرځای (نږ) ،
لیکلی دی او کله کله یې د زړې نسخې تر تاثیر لاندې دار ،
پرځای (ژ) لیکلې ده . او یا د علت تودې یې غورځولې دي .
مثلاً دده د نسخې دیولسم مخ وروسه کرښه داسې ده :

دارچیني ورباندې مږي کمنه گرم شې ستا سړي

چه دا اوس داسې لیکل کېږي :

دارچیني ورباندې مږي کونډې گرم شې ستا سړي

په دې پروین و ځایونې کېږي د نقل کولو په وخت کېږي د مرحوم
بلبل افغان نه څه سهوې هم شوې دي او یو نیم بیت هم ترې
پاتې دی ، چه له زړې نسخې سره د تطبیق په صورت کېږي سړی
پرې پوهېدلی شي .

داسې معلومېږي چه نوموړي به خپل نقل له اصل سره

نه وي مقابله کړی .

چاپي نسخه :

د خوشحال د طب ځانده لومړنه چاپي

نسخه هغه ده چه په (۱۳۴۵ هـ ش) کال د خوشحال خان ۲۸۶۶ تلین

په موقع د سیمینار په مناسبت د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوې ده .

د نسخه د ۱۴۰۰مې سانتي مترو په اندازه د پښتو ټولنې

د خپرونو د (۱۸۱) پر له پسې لمبر لاندې چاپ شوې ده . دېشتي

په سر په نستعلیق مشقی بڼکلی خط (جلب نامہ خوشحال خٹک) لیکل شوی ده . په دوهمه پېښه کېنې د دې نامه پسې لیکل شوي دي : (د پوهاند رښتین په سمونه او کتنه - پښتو ټولنه ۱۳۴۵)

په بله پلوه په خوشحال خټک تصویر چاپ شوی دی . په بله پلوه کېنې د (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) نه وروسته د پوهاند رښتین (لومړنۍ خبرې) دي . د دغه خبرو له مخې دا کتاب د پښتو ټولنې د زړې قلعي نسخې او د مرحوم بلبل افغان په قلم لیکل شوې نسخې له مخه چاپ شوې ده او هغه فرقونه چې د (فضل نامې) او (کلیاتو) له متن سره لیدل شوي دي په هاشیه کې راغلي دي . د پوهاند رښتین له مقدمې نه وروسته (د خوشحال خټک اټرونه) ښودل شوي او بیا د خوشحال د کلیاتو قلعي نسخې (معرفي شوي دي او ورپسې (د خوشحال په باب لیکل شوی اټرونه) ښودل شوي دي ، چه دې ټولو خبرو (۱۳) مخونه نیولي دي ، ورپسې یومخ سپین دی . بیا کتاب څلگه چه په قلعي نسخې کېږي دی د (بسم الله) تر وروسته په دې بیت شروع شوی دی :

په دارو کېنې چه ښه نیت وي

دارونه وکړه عبادت وي

بیا د کتاب متن په نستعلیق خط او د آفست په چاپ په

(۴۸) مخونو کېنې پای تدریسېږي . د کتاب عنوانونه په (نسخ) لیکل

شوي دی. عنوانونه دزې قلمي نسخې غوندې راغلي دي يوازې
د (ايضاً) عبارت (بل رنگ) شوی دی.

لیک دود یې داوسنه زمانې د معیاري لیکلود او د پښتو

ټولنې له فیصلو سره سم اړول شوی دی.

دزې قلمي نسخې په (شپاړسمه پاڼه ب) کې په درېمه کرښه
کې د (فصل) عنوان دی او مطلب یې داسې شروع کېږي:

بار چه واخلي ار ټینه ...

د چاپي نسخې په (۲۸) مخ کې د عنوان (ذکر د عورت

د حمل) لیکل شوی دی.

دزې قلمي نسخې په (اوولسمه پاڼه الف) کې یل (فصل) عنوان

دی او داسې شروع کېږي:

حق د مرد په زن بسیار دی

د چاپي نسخې په (۲۹) مخ کې د عنوان (حق د مرد په عورت)

لیکل شوی دی.

په همدې فصل کې په قلمي نسخه کې یوه پاڼه لوېدلې ده

او په چاپي نسخه کې (۲۱۱) بیتونه له نورو چاپي منابعو نه نقل شوي

دي، چه اول او آخر بیتونه یې دادي:

اول: که مېړه یې خندا غواړي دادي خاندی هم ډي ویاري

آخر: هره چاره ډي په خست کا گڼه وایه خیانت کا

د درېې قلمي نسخې په (نولسمه پاڼه الف) کيڼې (حق زن به مرد)
يو عنوان دی او د چاپي نسخې په (۳۳) مخ کيڼې دا عنوان (حق د
عورت په مېړه) دی. د ا فصل په دواړو نسخو کيڼې به دې بيت پای ته

رسېږي:

خو په بنځې پسې دروي
مرد به هوسو ثواب مومي

لکه چه معلومه ده په چاپي نسخه کيڼې دغه درېې واړه ذکر
شوي عنوانونه له (فضل نامې) څخه اخیستل شوي دي. ورپسې په
قلمي نسخه کيڼې (فضل رجال الغیب) بیا درجال الغیب جدول
او بیا (دعا باد خورده) ده چه دا یوهم په چاپي نسخه کيڼې نه دي
نیول شوي او نه چېرته ورته څه اشاره شوې ده.

دې پسې په دواړو نسخو کيڼې (د حکمت ویل ...) قصیده
ده چه د چاپي نسخې په (۳۶) مخ کيڼې شروع کېږي او (د
محبت خبرې) عنوان ورکړ شوی دی.

د قصیدې په پای کيڼې هغه پنځه بیتونه هم له چاپي نسخو
نه نقل شوي دي چه د پاڼې د لوبېدو په وجه په قلمي نسخو کيڼې
نشته.

(د خوشحال خټک مرغلي - د کندहार چاپ - ۱۳۱۷) او د پښتو ټولنې
د کتابخانې د کمپیاټر په قلمي نسخه کيڼې) په دې قصیدو کيڼې درې بیتونه
نور هم شته چه قلمي او چاپي نسخو کيڼې نشته او موږ يې دلته پریږدو.

د خوشحال د چاپي طب نامې د قصيدې د (۱۸) او (۱۹) بيتونو ترمنځ :

تر زعفرانو تر عنبرو لري ډېرو
په خوراک او په بخور نفع اگر (۱)

د (۲۷) او (۲۸) بيتونو ترمنځ :

ډېر ن حمت په وخت د مني پيدا کېږي
لکه سل، تبه ، قولنج بلا بستر

د (۳۱) او (۳۲) بيتونو تر منځ :

دمولی په خوراک دي دوی گټې

بد هضمي ريگ مثانه کاندي بدر

د خوشحال د کلياتو په هغه قلمي نسخه کي چې د ديستوتلني

په کتابخانه کي موجود ده د ابيت هم راغلی دی چې په پورته
ذکر شويو نسخو کي نشته او د چاپي طب نامې د (۲۵) او (۲۶)

بيتونو ترمنځ يې مخای دی :

مگرد خیار غارمه چیتړ هوا بد بوی

دخ علت وبا کېږي اکثر

(۱) اگر (ه) - عود هندی (ع) : دوی غزنه وني د شاگو او دد لري وی د بستر

لري - (اعصابو، خوا سو ، د مخي قارو ، زړه ، بريد ، پينځو کړاؤ او دد لري وی او بستر
د دوا کونکي استعارې (۲۰)

د چاپي طب نامې د قصيدې (۳۲) او (۴۹) بيتونه په زړه
قلمي نسخه كېني نشته اوله چاپي نسخو نقل شوي دي .

دغه دوه بيتونه د پښتو ټولنې د كتابخانې د خوشحال خټک

د كلياتو په قلمي نسخه كېني هم شته هغه دا دي :

په خوراك د ياسمن دريځوڅنگه ترسيري لقو فالج هم درد سر

چه تودې اوبه څوك ځيني غرمه ولې په نقصان د اشتاء شي لگ امنو

ددې قصيدې په پاى كېني د طب نامې په (۴۰) مخ كېني

ليكل شوي دي (د قلمي نسخې پاى) . وروسته بيا دغه مضامين
د فضل نامې څخه نقل او دلته چاپ شوي دي :

د صحبت اداب ۴۱ مخ (۵۰) بيتونه

د عورتې اداب ۴۴ مخ (۳۳) بيتونه

د حمام تعريف ۴۶ مخ (۱۳) بيتونه

كسب او كار ۴۷ مخ (۱۹) بيتونه

او په (۴۸) مخ كېني هره څه خلاصېږي .

د (۴۹) نثر (۵۷) مخه يوډگ (د طب نامې د لغاتو معنی) تر عنوان

لاندې (۱۴۰) لغتونه ليكل شوي دي ، چه يوازې (۱۷) يې پاتې دي

اونور وروته يې معناگانې ليكل شوي دي .

د پښتې په وروستۍ مخ كې د پښتو ټولنې مارک ، د كتاب نوم په لاتيني

حروفو ، د چاپ نېټه ، د چاپ شمېر ۲۰۰۰ نسخې او د پوهنې د مېلمېو مارک

چاپ شوی دی.

د کتاب نوم:

د چاپي طب نامې په مقدمه کښې پوهانده.

رښتین لیکلی دي:

« که څه هم زمونږ د ادبیاتو د تاریخ په کتابونو کښې دغه نوم
«صحة البدن» په نامه ثبت شوی دی، خو د دوه دروند عربي
نوم هیشکله د خوشحال خټک په طبیعت برابر نه راځي، له دې کبله مو
د (طب نامې) نوم غوره وباله.»

په دې برخه کښې سړی دومره ویلی شي چه آیا صحة البدن
نومې کتاب هم دغه دی او که بل؟

په دې باره کښې قطعي تحریري سند نشته. کېدی شي
چه د همدغه کتاب نوم یا پخپله مؤلف یا بل چاپي صحة البدن ایښی وي
او یا له سره هغه بل اثر وي.

نه پوهېږم چه د خوشحال په طبیعت دومره دروند عربي نوم
بلابردی که نه دی؟ مگر یوناني طب په تالیفاتو کښې داغصنه
موجوده ده چه د فارسي ژبې د طب کتابونه عربي نومونه لري،
لکه: میزان الطب، دستور العلاج، مخزن الادویه، تحفة المومنین
او نور چه فارسي کتابونه دي او نومونه یې عربي دي، نو د صحی البدن
نوم به څه غلطی ولري؟ داغصنه یوازې د طب په کتابونو کښې نه

بلکه په نورو موضوعاتو کې هم گورو؛ لکه: مخزن الاسلام (پښتو)
خير البيان ايه خلو وژبو (اسرار العارفين) (پښتو) شعر العجم
(اردو - فارسي)، سيرت النبي (اردو - پښتو) او نور.

د پښتو ټوټې په زېرمه قلمي نسخه کې د انوم په سترگو رنگ (طب -
خوشحال خټک) ليکل شوي دي. د طب د کتاب دغه رنگه نوم
هم په طبي تاليفاتو کې غنغوي شکل لري، لکه: طب نبوي، طب
الصادق، طب اکبر، طب يوسفی او نور. نژادې خوشحال خټک،
هم په هماغه سلسله راتلی شي او په قلمي نسخه کې د کاتب په
قلم ليکل شوي او تر څوچه تردې بله قوي سند منع کېږي نو
دا سند قوي گڼلې شو.

هو! مولوي محمد عمر بلبل افغان په خپله نسخه کې دغه
نوم په پښتو ترکیب اړولی دی او د خوشحال خان خټک طب ()
په ليکلي دی. په دې صورت که مرحوم بلبل افغان يا بل ناسخ او
کاتب ته د کتاب دليل شوي نوم دارولو او ترجمه کولو حق حاصل ولای
بيا نو زه دغه شکل غوره بولم او د (خان) د کلمې په حذفولو
په له اصل سره مطابقه ترجمه بولم. ځکه چې په هغه اصلي نسخه
کې چې مرحوم بلبل افغان خپله نسخه دهغې له مخې نقل کړې ده، د (خان) کلونه.
د فضل نامې په ترڅ کې:

د خوشحال خټک د طب منظومه د (فضل نامې) په ترڅ کې هم راغلې ده.

فضل نامه اساساً دفتېي يون منظور کتاب دی، مگر د طب او نوري خبرې هم پکښې شته.

د طب بحث په فضل نامه کې داسې شروع کېږي:

فصل

ذکر ادویات

په دارو کې چې ښه نیت وي دارونه ویک عبادت وي بیانور فضلو نه یې د نورو نسخو غوندې دوام کوي. د (ذکر دعورت د محل) د فصل نه وروسته بیا بله موضوع شروع کېږي او تر دې وروسته په شپږم فصل کې (حق دعورت) په خپل په عورت) راځي او ورپسې فصل کې (حق دعورت) په خپل مېړه) بیا پېښي.

د فضل نامې په سر کې (ذکر تالیف د کتاب) کېږي ولې: داسر کال چې د غفط (۱۱) دی یو کتاب یې په نمط دی چې یې نوی بڼا د کېږد م یو د کارد په جهان پرېږدم ساده نظم یې د قسمة یې اشکاله یې لغسته په خفیف بحر ویلي تکلف ځنې و متلې چې اسان په یادول وي مختصر ښکلی په کېږي

(۱۱) غفط: دا بجه په حساب (۱۰۸۹) کېږي چې د فضل و په لیکلو هر یې یو کال دی.

چه هر څوک ورته وگوري ټپک عمل ورته وښوري
 چه لازمي مسئلې دي درسول د پاکې خولې دي
 له حديثه له آيتـه له توحيدـه له طاعتـه
 زه ياري غواړم له خدايه چه حرف ونه کښم بې ځايـه
 خاص اخلاص لکه وماته بل غرض ووحې له ميانـه
 کار پرې ساز اول زماني د هر چا په غرض بيا شي
 د حکمت له کتابونـو راوتلې له بابونـو
 د دنيا دريـست خبرې پکښې هم شته دې نادې
 د فضل نامې په آخر کښې منلو مه خاتمه داسې
 شروع کړي :

شکر دا چه په آخر شو . د اکتاب ي تمام زرشو
 په روزنه کښې التيام شو . دا خبر په ورځ تمام شو
 چه تمام ي په خامه کړ . ما يې نوم " فضل نامه " کړه
 تر جمه يې هم يونوم دې . که يې بولي څوک موږ د
 (۱۹) بيقـنـه نور دي بيا د خاتـمې خاتمه داسې کړي :

والسلام خبره تم شو

که په بيش و که په کم شو

په ورځ د دوشنبې (۲۵) مه رمضان المبارک غفـطـ سـته ۱۰۸۹ هـ

ختمه شوه . . .

له پورتنۍ مقدمې او خاتمې نه دا راوځي چه طبي مسایل پخپله د خوشحال خټک له خوا د فضل نامې په ترڅ کښې اوږدې کتاب د فصلونو په حیث لیکل شوي دي. یعنې دغه کتاب د ده پخپله داسې لیکلی دی:

چه لازمي مسئلې دي د رسول د پاكې خولې وې
له حدیثه له آیته له توحید. له طاعت

او همدارنگه:

د حکمت له کتابونو راوتلې له بابونو

د دنیا د زیت خبرې پکښې هم شته دی نادې

یعنې د لته د فقهې، اخلاقو، روایاتو او طب مسایل -
یوځای د کتاب په حیث لیکل شوې دي، بلکه اساساً خوشحال خټک طبي مسایل هم د دیني عقیدې په اظهار د عبادت په نیت لیکلي دي او دایې هم د شرعي احکامو، شرایطو او وسایلو یوه برخه گڼلې ده، او د همدې له امله یې طبي خبرې داسې شروع کړې دي:

په دارو کښې چه بڼه نیت وې دارونه وي عبادت وې

عبادت په دوع صورت شي گڼه کله عبادت شي

په دې حساب کیدی شي چه د خوشحال خټک د طب رساله دروسته د

فضل نامې نه د ځانله رسالې په حیث بېله شوې وي.

خوډاچه دا ڪار چاگرمي دي؟ پخپله خوشحال خټک اوکے بل چا؟ اوډا ڪار کڏ شوی دی؟ داسي پوښتي دي چه حلخواري. دابايد ووايو چه (د حکمت ويل....) اوزده قصيده به فضل نامه کښي نشته اوهغه د خوشحال خان دڪلياتو د قصايد وپه برخه کښي راځي. دهغي وزن اوفونم هم د فضل نامي سره فرق لري، نوڅکه هم د فضل نامي يا طب نامي جز نشو کښي. په نهه قلمي نسخ کښي هم داسي راغلي ده چه دهغه اونور برخو ترمنځ يوه پاڼه به بله موضوع وکړه شوي ده اوپه منځ کي پي يو فاصل پيدا شوی دی.

فضل نامه (د پېښور دا شاعرت سرحل) د نثرائي موسي له خوا چاپ شوې ده، چه کومه نسخه پي اوس زمانه لاس کښي نشته، او د ارغمان خوشحال به ترڅ کښي هم راغلي ده. ارغمان خوشحال، د خوشحال خان په هغو تپو لو منظوم اځاڼو حاوي دی، چه تر اوسه لاس ته راغلي دي، او د بناغلي رسا په زيار راټول شوی او د دوی په مقدمه (ديونور سترگ بک اځني پېښور) له خوا په ۱۹۶۴ ڪال کښي چاپ شوی دی. د خوشحال د دی لويو کلياتو د (۸۰۱) مخ نه تر (۹۷۲) پوري فضل نامه ده.

ادبچپ او لغوي خوا :

د خوشحال خټک طب په پښتو مشوي، په خفيق اته خيانت

بحر ليکل شوی دی . د فضل ناچي رساله لوله همداسي ده .
ژبه يې ساده ، عام فهمه او روانه ده . تکليف ، تکلف او
تسنع پکښې نشته . تر ډېر حد پورې خوشحال خټک خپله داخبرو
ترسره کړې ده چه د فضل نامې په مقدمه کښې وايي :

ساده نظم يې د قته يې اشکال له بې لغمه

په خفيف بحر ويلې تکلف ځنې وتلې

چه اسان په ياد ول وي مختصر بڼکلی په کښل وي

* * *

خوسره چه ماته معلومه ده په پښتو نظم او تش ، د طب
په موضوع کښې دا لومړنی اثر دی چه د ليکلو فرصت يې
خوشحال خټک ته ميسر شوی دی او د دې ککار ابتکاري جنبه
هم داده .

د دې رسالې په لغوي خواکښې سړی همدومرو ويلی
شي چيرې وازې د حقيق د واکانو نومونه يې په هندي لغتونو
لغلي دي . کېدی شي چه دغه لغتونه د خوشحال په زمانه کې
دهندي طبيبسانو تر منځ معمول وي ، مگر اوس څوک پرې نه
پوهېږي . ياښايي چه دغه نومونه دکا کتابونو له خوا د پاکفويس
په وخت کښې غلط را نقل شوي وي او زمونږ تر وخته پورې له
پوهېدو نه وتلي وي . همدغه وجه ده چه دغه نسخه د لغاتو

دحل يوې لنډې لغتنامې ته اړکېږي. دا کار مرحوم بېلبل افغان په خپله قلمي نسخه کېږي او پوهاند رښتين په چاپي نسخه کېږي کړي دي.

ددې مقالې د ليکلو په وخت کې دطبي کتابونو په رڼا کېږي ددې کتاب ځينې ناآشنا او مشکل لغتونه چې د ناروغيو او دواگانو نومونه او يا طبي اصطلاحات دي حل شول، خو چې دطب نامې دلوستونکو او ددهغې دبل چاپ له پاره کاراسان شي.

دا لغتونه ددې مقالې په پای کې وړاندې کېږي او اوږد موضوع بېلې برخې ته اوږد:

د کتاب مضمون:

دا نسخه يوه طبي نسخه ده. کله چې موږن دطب(کلمه په خوله اخلو نو مختلف طبي جريانونه زمونږ مني ته درېږي او سوال پېدا کېږي چې دغه کتاب دطب دعلم په کوم جريان پورې اړه لري؟ ددې سوال دحل له پاره لازمه ده چې دطب دعلم تاريخي جريان ته پوښتنې وکړو. مگر ددې علم دژور او پراخ دريافت دپه ټولو برخو ته رسېدل او په هرځای کېږي درېدل او گډېدل موږن د اوسني موضوع نه دباندې وباسي، نوځکه دهغه نه تېرېږو او دولت يوازې ددهغې په يوه ځاېه او يا تصوير کفايت کوو. موږن دا نشو

ویلی چه «دطب علم» داول ځل له پاره چیرته؟ کله؟ دیا؟ او
 دکوم قوم له خوا مینځ ته راغی؟ که لب ځیر شوو حتی دغه
 پوښتنه علمي غلطې لري. ځکه چه هېڅ پوهه یو ځل په ناڅاپي
 ډول په مدون او مدرن شکل نه ده پیداشوې، بلکه د انسان د
 وړو- وړو تجربو نه لویې لویې خبرې پیدا شوې او ورو- ورو پیاوړې
 د شکوکو، شېباتو، سوالونو او مجهولاتو د تیارو نښمنلو تجربو
 او ازموینو د لارې نه د علم او پوهې لو تمدن رڼا ته رسېدلې دي.
 د بشري علومو لوی دریا بونه، د الهاماتو، تصادفاتو، تجربو
 او مکرو عملیاتو له وړو وړو څانگو نه جوړ شوی دی او د مختلفو
 اشخاصو او مختلفو قومونو د مختلفو تجربو د تالیف، تنظیم او
 تعدیل په ذریعه (چه د احم یو کار دی) دیو شخص یا یو قوم
 نوم بڼه شوی دی او یو بشري پوهنه یا دهغي یوه څانګه د کشف،
 اختراع او تائیس په نامه یو سړي او یا یو قوم ته منسوب شوې
 ده. یاد اچه د تاریخي حادثاتو په وجه منځنې خبرې، اسناد او
 روایات له منځ تلې او دیوې پوهنې دیو نسبتګا منکشف حالت آثار
 لاس ته راغلي دي او د هماغې شکل د هماغې پوهنې د مبداء یا
 ابتداء ګڼلې شوې ده. په هر صورت خبره به نه اوږدوو، د طب
 دیوهنې په تالیف شوو معلومو تاریخي جریانو کې د احم جریانونه
 دي؛

کلدانی طب:

یوشسپر مؤرخین وایچه «کلدانیانو» د مختلفو ناروغانو ترمنځ د ناروغیو مشا بهتونه لټول اویایي کتل څه لومړنی ناروغ په څه وسیله جوړ شوی دی؟ بیا د دوه ناروغ له پاره یې هماغه وسیله په کار اچوله او د موثریت په صورت کې بیا د هماغه مرض او علاج جریان په تختو او الواح لیکل کېده او د مندرینو په دېوالونو څرګول کېده. په دې صورت د اولس د پرله پسې تجربونه د رهاغو لاس ته دېر مواد ورسېدل او د پرله پسې تطبیق او مقایسې نه د طب پوهنې اساس کېښودل شو او له پرمختګ سره یې رهاغو نه طبییان جوړ شول.

د هغه وخت د نړو متمدنو قومونو بیا دا پوهنه له کلدانیانو نه زده کړه او له همدې امله، د عرب، مصر، فنیقي، اشور او کلدی په طبابت کې دېر نریات ورته والی او یو رازوالی شته.

یوناني طب:

د پورتي روایت له مخه کلداني ابتدايي طب یونان ته هم منتقل شو او هلته یې ښه نظم، پرمختګ، پراختیا او انکشاف وموند. د ناروغیو تصنیف او د اعراضو له مخه د هغو تشخیص، د واکانو پېژندنه او د ناروغیو په معالجه کې له هغو نه کار اخیستل

د انسان د وجود او د هغه داركانو، مزاجونو او اخلاطو له مخه
د هغه مطالعه او نور داسې مسائل دي چه يوناني طب په پراخه
پيمانه ورباندې كار كړى دى .

ديوناني طب پرنسب د مزاج او اخلاطو او اعراضو له مخه
د مرض د تشخيص او د دوا په ذريعه د هغه معالجه ده . . . د دې
طب د احكامو له مخه د وجود د اخلاطو د بې نظمۍ په مزاج
كېنې تغير راځي او هم مرض پيدا كېږي . . . دغه نظم او اعتدال د
دوا او معالجي په ذريعه بېرته تاس ته راځي . ديوناني طب كثر
دواگانې د نباتاتو ، مېوې ، دانې ، پاڼې ، گلونه او جړې دي .
د معدنياتو او حيواني موادو د نهم په دوهمه درجه كېنې كار
اخلي . دغه دواگانې په مغزو او مركب ډول استعمالوي .

هندي طب :

هندي طب د طب يو بېل جريان دى چه له يوناني
طب سره وده والى او نژدې والى لري . كېداى شي چه
په يوناني طب كې د خائى او كلداني مطالبو نه سپړو د هندي
طب رېښې هم وي . داسې معلومات دي چه هندي طب هم په
ابتداء كېنې له مذهبي مؤسسونو نه نشته كړى دى او د مذهب
د روحې لاندې يې نشوونځا موندلې ده . په هندي طب كې
د مرض اعراض تر ټكټي لاندې نيول كېږي او د جسمي علاج

نه سربېره روجي معالجه هم کېږي. ددې طب پرنسب دادي
چه روغتيا اصلي او ناروغتيا عارضي حالت دی. دويځي ناتوب
او د اعصابو کمزور تيا د هر مرض اصلي علت دی.

نوخکه د ويځي صفواوالي او د اعصابو آرامۍ او تقوي ته
توجه کوي. دلته طب خپله معالجه د طبيعي جريان په لاره بيايي
او ياغي طبيعت د نازولي ماشوم غونډې د لاساکوي او آراموي يي.
په دې صورت ددوا د استعمال په خوا کېي تلقين او پرهېز
په برقيعت لري.

دې کيڼې شک نشته چه د تدوي د غدارام طرز د هندي
مذهبي آرام تمدن يو مظهر دی. مونږ گورو چه هلته پدې مذهب کېي
د خان د خوا هشاڼ کول، په سياسي او اجتماعي مسايلو کېي منفي
مقاومت، عدم تعاون او عدم تشدد مهم وسايل دي، نو په
طب او معالجه کېي پرهېز او اساک هم د دغسې تمدن لمدونچي
سره موافقت لري.

اسلامي تمدن:

په اوله درجه ديوناني طب او په دوهمه درجه د هندي
طب آثار و له ترجمي او د عمل او مطالعې له تکرار او د تېرو دواړو
جريانانو او د ځايي او محلي اوحتي شخصي تجربو له امتزاج
په اسلامي دوره کېي د طب يو بل گډ او مختلط جريان منع ته

راځي چه تش په نامه (يوناني طب) بللی شي، چه په اصل کې د
 اسلامي نړۍ د ټولو ملتونو د پوهانو له خوا تاسیس شوی دی.
 په اسلامي نړۍ کې آفاقي علم او پوهنې یو نښتي پر مخګ وګر
 او د پخواني طب د ترجمې نه سرېږه د هغه د انکشاف له پاره هم
 خدمت و شو. لوی لیکوال او مؤلفین پیداشول اولوی او پر
 تالیفات یې پکې وکړل. د ابن سینا او محمد بن ذکریا غونډې
 علما و پکې کتابونه ولیکل. اصلاحات او انکشافات یې پکې وکړل
 او دغې پوهنې ته یې هم د تالیفاتو په ساحه کې اوهم د تجربې
 او عمل په ساحه کې زیات انکشاف ورکړ. نو ځکه مونږ باید وغه
 جویان ته اسلامي طب یا اسلامي یوناني طب ووايو.

مونږ اوس ګورو چه یوناني طب په یونان کې څه چه په اروپا
 کې هم نشته. مګر په اسلامي نړۍ کې تر پرونه پورې په اوج او
 موج کې و او نن هم لا د استفادې لاندې دی. دا د اسلامي نړۍ
 د لویو عالمانو او لیکوالو برکت دی چه د نړۍ د تاریخ د دغې مفیدې
 او ګټورې پوهنې لرغوني متون یې ساتلي او مفصل شروح یې پرېکړ
 لیکلي دي. اوس یې چه وخت په تېرېدو دی د بشر د علومو د
 تاریخ په دنیا کې د اسلامي علماوو او طبیبانو د زیار او زحمت پای
 بل دا ز علمي او تاریخي ارزښت پیداکوي.

روحاني طب: مونږ ګورو چه د کلداني طب لومړنۍ

نسخې د مندر وړنو په دېوالو خړول شوې دي او د پښتخاندو
راهبان د تاريخ لومړني طبيباني وو .

مونږ کور وچه هندي طب مذهبي ريشه لري . د جسمي
تد اوع په خوا کې روحې تلقين ضروري بولي او عيّنونو ناروغانو
ته د « او پښيد » د لوستلو توصيه کوي .

مونږ کور وچه په اسلامي دوره کې د طب د تدريس
او تاليف په مسجدونو او مدرسو کې شوی دی او اکثر طبیان
داسې دي چه د ديني علومو عالمان هم دي . مونږ کور وچه د
اسلام پيغمبر (ص) وايي :

« د هر مرض له پاره دوا شته ، کله چه دوا ورسپړي ، مړي

جوړېږي . د خداي په حکم »

مونږ کور وچه د ناروغيو په معالجه کې دم اودعا ، توبکو
او خاستو نونو هم ځای نيولی دی .

مونږ کور وچه د عصبي ، عقلي او روحې ناروغيو مهمه مرجع
روحاني کدر دی ، چه د تعويذ ، طومار ، طلسم او جادو په
اشکالو ، سيوري ، د پېر بوټلو ، پېريانو او د پلټن د کښېناستلو او
پاخولو ، د طلسم د ماتولو او جادو د ايستلو او ردولو په عملياتو
روحي ناروغه او د هغې معالجي ځان د طريقي لري . د لويانو او زکاتو
په زيارتونو کې د باد ، ميرگي ، پريانو او لېونونو ب علاج کېږي .

د بابا کاتو زیارتونو ته یادګین کسان په خرو او آسونو راځي او په خپلو پښتو بهرته ځي . همدا اوس په جلال آباد کښې ولګي بابا دسره لرې اوده لرې ، څوک دهغه په زیارت تبه تړي او څوک یې خواته « دملاریا د مجادې مؤسسې » ته ځي .

همدا اوس په شر خپلو کښې میا علی صاحب دلیونانو مرجع ده او د میا علی صاحب لاکسي « میلکان » د پیرانیانو پېریان پاڅوي .

د ا طب د تاریخ له دېرو لرغونو زمانو نه تاو سه پورې په مختلفو شکلونو جریان لري .

اولسې طب یا کورنی طب :

داو لسو تنو د تجربو په شفاهي روایاتو کښې یو لړ طبي فرمایښتونه هم شته ، چه هغه کله کله د طب کو م تجربه شوي علمي جریان نه اخیستل شوي وي . مثلاً په پښتو کښې د پوهنګي اچول د برنریات د رواج لري او د دسرو ناروغيو له پاره علاج گڼل کېږي ، چه زه یې په مبدا نه پوهېږم . دسونو ، سپرګه استعمال د بر رواج لري او له یوناني طب نه اخیستل شوي . زمونږ د خلکو او د اکثریتو دې پرواي نه اوس نږدې څه د پښلینو د خطرناکې دوا استعمال فولکلوري عمومي حیثیت پیدا کړي . د طب دغه دایمي جریان ته فولکلوري

طب هم ویلی شي او د فو لکو د نورو مظاهرو غوښدي د
آب وهوا او اقلیمي شرایطو له مخه په مختلفو مسلو نون کېږي
بېل بېل مظاهر او شکونه لري .

نوی طب:

د عصري علومو: کیمیا، فزیک او بیالوژي د زیات
انکشاف په مرسته او د تجربې په اساس نوی طب منع ترغلې
دی. اوس هم د تغیر او انکشاف په حال کېږي. د وجود د
عناصرو دکموالي او زیاتوالي او د میکروب، باکتریا او ویرو
وجود د مراضو سبب ګڼل او علاج یې د میکروب، باکتریا او
ویروس له منځه وړل او د هودمونونو، ویتامینونو، معدني
مالګو او نورو موادو په واسطه د وجود تقویه کول او د هغه تعادل
ساتل د دې طب اساس دی. په تشخیص کې د برقي او کیمیاوي
وسایلو او په معالجه کې له ستن وهلو ښه هم کار اخلي. د علومو
د توسعې او د بشري پوهنې د انکشاف او دننوا اختراعاتو او انکشافاتو
په برکت دې پوهنې زیاته پرمختیا موندلې ده او مختلف شعوق او
بېلې بېلې څانګې یې پیدا کړې دي. چه دوه مهمې څانګې یې
وفا یوې اجتماعي او معالجه وې څانګې دي. د علم په تاریخچه پیران
کېږي دا د پخوانو پوهنو یو متکامل او متقنی شکل دی چې پیاوړتیا
او جزئیاتو کېږي اکثر له پخواني طب سره مخالف او کلکه موافق وېږي

مګر په هر صورت معاصر پرمختللی ساینس په مستقل طور خپل پرمختګ ته دوام ورکوي او د زاړه تمدن په کنډوالو باندې یې پاڅه تعمیرونه جوړوي، د طب او بیالوژۍ د پراخو علمي پرمختګونو په نتیجه کې چې له یوې ځوانه غذا او تغذیه د طب په ځوانې ځانته خپل خاص اهمیت پیدا کړی دی، له بلې ځوانه یې «د غذایه ذریعه معالجه» هم ځانله نظریه ګرځېدلې ده. اوس کونښن کېږي چې د اجتماعي طب د اساساتو له مخه د ناروغیو عمومي عوامل چه نور و اجتماعي شرایط یوځای هم ارتباط نیسي، له منځه یوړل شي، خو چه د ناروغتیا بیخ وړي او دروغتیا ګلان وغوړېږي. بیا د غذا او حفظ الصحة له مخه د وجود د توازن ساتلو توصیه او تبلیغات کېږي او دا خبرې په مدني ژوند کې خائېږي. بیا هم که څوک ناروغه شو د هغه د غذا او محیط اوشلایطو په اېډولو یې علاج کېږي او په ډېره مجبورۍ کې له دوا نه کار اخیستل کېږي.

دا اجتماعي طب اوسنی مترقي علمي جویان په دغه لار روان دی او غواړي چه د هغه طب بازار سوې کړي چه د ډاکتر د فیس او د دوا جوړوونکو د تقلبونو په وجه د ناروغیو له انکشاف سر مرسته شوې ده او د خلکو په ژوند سوداګري جوړه شوې ده.

له دې لنډو خبرونه ورسره سمته:

اوس به مونږ وگورو چه خوشحال د کومې زمانې سرې

دى او دده د طب رساله د طب په کوم علمي جريان پورې
اړه لري؟

خوشحال د مغلو د سلطنت د دورې سرې دى. تاريخ

شاهد دى چه د مغلو تهاجم د يولوى خونېي سيلاب

غوندي و چه په ابتداء کې يې په ټېر زور شور د اسلامي

تمدن په شکار و نو خاورې خړې و او لې او د دغه ځلانده

فرهنگ بې ټوټې بې مېرې کړې. مگر کله چه د غه

سيلاب هند ته رسېده هلته يې شور او شدت کم شوى و

او که څرنگه چه سيلاب په آخره کې خورېزې دغه

تهاجم هم د هند په لويه پلنه خاوره کې خوب شو. په دې

وخت کې د هند په لويه قاره کې اسلامي تمدن له هندي

تمدن سره د مزج او بضع په حالت کې و. مغلو په دغه

ودانه اورشو کې لويه امپراتوري جوړه کړه او د وطن

له خوړلو سره يې د موجوده تمدن د انکشاف په لاره کې

هم برخه واخيسته او هغه ترې نوى رنگ، ځلا او پالنه

ورکړه. د نورو علومو په ترڅ کې ديوناني - اسلامي طب

علم هم د هندي طب د ځينو تاثيراتو له منلو سره مخ په بر

روان شو. د مغلو دربار ورته له طبيبانو او حکيمانو نه ډک وو او هر بنار او محل کې به يو يا څو تنو طبيبانو د درملنې علاج کاوه. ديوناني - اسلامي طب عربي نسخې د مغلو د دربار په رسمي تبه او د هند په حېنو ملي او محلي ژبو ترجمه شوې. په دې دور کې د اردو ژبې د جوړېدنې او خدمت کار هم شروع کېږي او حېني طبي آثار هم په کې ليکل کېږي. له تېرې سيمې نه په فارسي، اردو او هندي ژبو زيات مستقل طبي کتابونه هم ليکل کېږي. د خوشحال خټک طب هم د دغه جريان پيدا واري.

په دې برخه کې خوشحال دومس پښتو کې د هغه څه خپل دغه علمي اثر يې پخپله ملي ژبه پښتو کې ليکلی دی او د خپل شاعرانه طبيعت له مخې يې په نظم کې دی. د محتويات د تاريخي موقف له مخې ديوناني - اسلامي طب د هندي پرمختگ د دورې يوه نمونه ده.

اوس به وگورو چې دغه اثر د دغه علمي جريان (يوناني اسلامي طب) د نورو آثارو په ترڅ کې څه نفعيت لري؟ څرنگه چې کتل کېږي ديوناني - اسلامي طب ترجمه شوي او تاليف شوي کتابونه تر څلورو کتکورو يوه لاسندې راځي:

۱- هغه ډول کتابونه چه د ناروغیو تشخیص پکښې کېږي او علاج یې هم شتون لري. په دې آثارو کې د سر د ناروغیو نه شروع کېږي او د پښو او پو سټکي په ناروغیو ختمېږي. د کتاب په هر باب د بڼا دم دیوې عضوي او یا د هغه باب په هر فصل کې د هغې عضوي د مختلف ناروغیو په باب گڼېږي، د ناروغه نوم، د هغې اثرات، اعراض او علامات او مزاج او نود ښيي، بیا دارو او صعي تدابیر ښيي، د غذارژیم، پرهېز او نورې توصیې کوي. که خبره په مغزو د واکانو خلاصېږي بڼه او که مرکبو د واکانو ته ضرورت پېښېږي بیا یوازې د مرکبي دوا نوم اخلي او د هغې د استعمالو لور طریقه ښيي. مثلاً وایي دودجی د غومره (معجون فلاسفه) یا د غومس (شربت نیلوفر) دی وخورل شي یا ... مگر دغه معجون او شربت د خړلو چل نه ښيي. لکه طب اکبر، میزان الطب، طب یوسفی، دستور للعلاج

۲- هغه ډول کتابونه دي چه د مغزو د واکانو، بولنو او د هغو د مېو و، دانو، کلونو، پښونو، پانیو او ډنډونو د حیواناتو او د هغو د اعضاوو او اجزاوو او د معدنیاتو یو ژر هڅه وي چه یې په خو ژبو کېږي نوم، هم یې خواص، رنگ، شکل او نود ښيي، لکه: مخزن الادویه، تحفة المؤمنین او نور.

۳- هغه کتابونه دي چه دمړکيو دواکانو دجوړولو ترتیب

ښيي . دې نوعې ته (قرابا دين) وايي . ددې نوعې فصلونه او بابونه اخلاص داوالي نوعې خوندي دس د ناروغښود شړوع کېږي او د پېښو او دېږي سټکي په نارغيو ختمېږي . په دې کېږي د ناروغه نوم اخلي او پس . بيا مرکبه دوا معرفي کوي ، بيا د مرکبې دوا نسخه او د هغې دجوړولو ترتیب ښيي .

ځينې قرابا ديونه بيا د مرکبو دواکانو د انواعو له مخه ترتيبېږي او د هغې فصلونه او بابونه دمړکيو دواکانو د انواعو : معجونونو ، شربتونو ، گوليو ، گشتي ، جلابونو مله منونو په اسان جوړېږي .

د قرابا دينونو په لړ کې وگورئ : داين سيننا القانون پنجم توك ، قرابا دين کبير ، قرابا دين قادري او نور

۴- د طب ځينې رسالې داسې وي چه يوازې په يو خامه موضوع کېږي گډېږي ، لکه : د نبض رساله ، د قاروري رساله دبحران رساله او نورې .

مونږ چه ديوناني طب هر کتاب په لاس واخلو او پايښي واهو ، يا فهرست ي وگورو ، نو گورو چه هغه کتاب د پورتنيو خلورو کټه گوريونه په يوې کټه گورۍ پورې ارتباط لري . او يا دا چه دغه موضوعات تول او يا دوه -

درې ټي پکني وي ، مگر يو نظم او ترتيب لري او هر ضوع
دېلي ته او يا د کتاب د ټوکونو او مجلدونو په ذريعه او يا د
فصلونو او بابونو په ذريعه بېله شوي وي ، لکه د ابن سينا
القانون ، موجز او حېثي نور

مگر راځي چه د خوشحال خټک منظوم طب وگورو:
دا دهيلکي اوصافو او اصنافونه شروع کېږي چه له يوې
خونه د طبي فرهنگ کار ورکوي او له بلې خوانه د فوکلوري
طب درواياتو تاثير پکني ښکاري .

ورپسې بيا دسترگو د مرکبو داروگانو اووه نسخې دي
ورپسې ديرقلان د علاج نسخه بيا د پيشک گنده دانو او ټوخي
ترکبي نسخې دي او همدارنگه تر آخره پورې کتاب د
قرايدن د کټه گوري يو خاص شکل دی چه دا لپې فوسم
ټي په نظم دی ، مگر د طبي اشارو په مقايسه نظم او
ترتيب پکني نه ليدل کېږي .

په دې کتاب کني د قوب باه نسخې ، له ښځوسه د جنسي
روابطو ، مباشرت او معاشرت طبي او اخلاقي مسايل او په حېثو
برخو کني شخصي ذوقي خبرې هم نشته .

په هر صورت دا کتاب د طب د نورو کتابونو غوندې
په يو ترتيب او سيستم روان نه دی ، بلکه د مؤلف د متفرقو

يا دا شتون د يوې شخصي مجموعې حيثيت لري. البته
 اكثرې نسخې يې د يوناني طب دنورو كتابونو له نسخو سره
 موافقت او مشابهت لري. مگر د هرې نسخې د ليكلو ترتيب
 بيا د طب دنورو كتابونو د تدوينولو او ترتيبولو په متعارف
 او مصطلحو اصولو باندې نه دی. همدارنگه په ټولو امراضو
 او د نسخو د مختلفو نوعيتونو په ټولو برخو احقا نه لري
 نو په دې صورت که سړی هرڅومره زور ووهي د سړي
 تشخيصي يادداشت نه يې پرته بل څه گڼلی نشي. دا خبرو
 بل سبب او دليل هم لري او هغه داچې: د خوشحال خان
 په سوانحو کښې هېڅ بڼه نه دي راغلي چې ده دې کله د طب
 تحصيل کړی وي او کوم مسجد يا مدرسه يا مطب کښې د
 کوم طبيب سره د طب د نظري او عملي زده کړې له پايه پاته
 شوی وي. دده ژوند بشپړي چې دی د ځوانۍ په فعاله دوره کښې
 د مغلو د سلطنتي دربار يولوی سړی و چې طبعا هلته يې د لويو
 سلطنتي طبيبانو او حکيمانو سره تماس، معرفت او آشنایي پيدا
 شوې ده.

له بلې خوا نه د ځانې او معتبرې ځوانۍ په مستې کښې د سړي
 پخپله د جنسي مسايلو شوق هم و. نو په داسې شرايطو کښې
 هېڅ شک نشته چې د سلطنتي درباري حکيمانو نږدې د قوت باه

له پېرې مجرېې منځې نه وي اخیستی. بيا څرنگه چې انسان د رغ
رنگه لري، نو د نورو ناروغيو منځې به يې هم اخیستې وي،
چې دغه ناروغه اکثراً له جنسي مسايلو سره ارتباط لري.

بيا کيدی شي چې دغه منځې چې ده تجربه کړي او بيا
لېکې دي، په مناسب وخت کې منظومې کړي وي. په دغه
وخت کې د طب د مطالعې او زده کړې فرصت يې درلود، مگر
په دې باره کېنې کوم مثبت يا منفي تحريري سند له موټن سره
نشته. کله چې دی هورکر «نډ، خوهم» خان، و، مونږ
پوهېږو چې په هغه وخت کې «په لنډ تفسير او سېم) طب او
طبيبان له خوارانو نه زريات دځانانو په خدمت کې وو او دې
نوده ته هر وخت د طبيبانو او حکيمانو مصيبت ميسر و.

په دې لړ کې کيدی شي چې د طب ځينې کتابونه يې
دخيل شوق له مخه په خپل سر مطالعه کړي هم وي، لکه:

چې پخپله وايي:

د حکمت له کتابونو

راوتلي له بابونو

* * *

ماد طب په کتابونو

نظر کړې په بابونو

د پراوتلي او «نظر کړې» له عبارتونو څرگندېږي چې

چې دده خپله مطالعه چې هر څومره وه هغه به وي، مگر دا

اثر يې يو منظم اقتباس يا ترجمه نه بلکه يوځای او بلځای نه
استفاده، اخيسته او استخراج دی، نوځکه دتنظيم خيال
پکې نه دی ساتل شوی. ددې عمومي ماخذ بنود لونه سرپرې
په يوځای کېږي وايي:

مايو نقل دی ليد لى

په شفاعليل کېږي بېکولوى

«شفاعليل» يا شفاء العليل، دطب يو کتاب دی.

دلفا تو حل:

لکه چه مکنې اشاره شوې ده دځينو غير مشهورودواکلا
اوناروغيو نومونه او طبي اصطلاحات دلته حل شوي دي.

ددې کار ترتيب دادى:

ټول لغسونه دالفباء په ترتيب راغلي دي.

دهر لغت نه دمخه تاسې په ليندو (کېږي يوعدد
ويږئ، هغه دپښتو ټولنې دجاېې طب نامې دهغه مخ لمبر دی
چه دغه لغت هلته راغلى دی.

بيا دهر لغت معنا په بله ژبه ليکل شوې ده اودهغه
ژبې مخفف توري ورپسې په ليند يوکېږي ليکل شوى دی.
کله د لغت مختصر تاريخ او معرفي هم شوې ده اوروپسې
دماخذ نوم مخفف ليکل شوى دی.

کوم لغتو نه چه نه دي حل شوي او حل غواړي دهغو
په مقابل کېنې ليکل شوي دي: (۹)

د ابايد وويل شي چه د لغاتو د دواگانو د خواصو
بودنه دهغو طبي قاموسونو له مخه شوې ده چه هغه د
خوشحال د زمانې يا هغه ته نژدې زمانې پورې اړه لري. په
دې باره کېنې ته پخپله څه خاصه نظريه نه لرم، او قطعې
حکم نه کوم چه پلا نکی بولې د پلانکي مرض دول ده.
ددې لغاتو د ژباړو ماخذونو مخففات په دې
ډول دي:

پښتو	پ
فارسي	ف
عربي	ع
هندي	ه
مערېب	مع
مخزن الادويه	م
تحفة المؤمنین	ت
ظفر اللغات	ظ
پښتو قاموس	پق
طبي قاموس	طق

د طب نامي د لغاتو معنا «د چاپي طب نامي...»

د ط

ميزان الطب

م ط

بختانی

ب

(۲۷) - آماس (ف) پړسوب (پ)

(۲۴-۵) - آمله (ف، پ) آملج (مع) دیوې هندۍ وې مېو

ده چه خوندي تریو دی او د الوجو اغوزانو په
اندازه وي. دماغ او معدې مقوي ده او په ډېرودو لگېدو

کښې لوېږي (م - ت)

(۱۲) - ادرک (ع) - زنجبیل (ع) - سونه (پ) سونه (ه)

(۱۰) استقواء (ع) یوه ناروغي ده چه درنځور وجود پرېږي او

ډېرې او ډېر خښي (ب)

(۱۷) اشخار - اشقار - شخار . هغه خیزدی چه د زمی نوي

بوټي نه حاصلېږي او حامو پيوښلو کښې پکارې

د صابون په اجزاوو کښې هم شاملېږي (ظ - ب)

(۴-۱۸-۲۴) اطرینل (مع) تري پهل (ه) يعني درې مېوې.

مطلب هغه مکړه دوا ده چه هیلر، امله او بیلله ورو

کېږي (ب)

(۱۲) - انباله بید (؟)

(۲۲) - انګین (ف) شهداف، گبینه (پ) شات (پ) عمل (ع)

(۱۷) - انگزه، انگیزه : یو بوټی دی چه دگیلان په غرونو کښی
شین کږي (م - ت) انگزه - انگزه - هنجه
هنگ (د ط)

(۱۷) - اوسپنخړی (پ) - خبث الحديد (ع)

(۲) - بابېنگ (ه) برنگه (ف) - برنق برنج (مع) ، دتور مړچو

وړې ترڅي داني دي ، مغزي سپين ، لږ ترڅ
دی او توندی بوی لري ، د کږې د چينچل پله

استقالېري (۲۶۰)

(۱۶) - بجه (؟)

(۲۶) - برسام - ذات الجنب (ع) یوه ناروغي ده چه د سینې پر پړو

کښې پېر سوږ ، درد او بریښ پیدا کړي (ب)

(۲۸) - بصل (ع) - پیاز (پ) بصف) مائد سپین بصل - د سپنو پیازو او ب

(۵) - بلیله (ف) پ (ه) بلیلیج (مع) د هندي بوټي مېوه ده ، زېړ یخې

رنگ لري ، کږی ، اعصاب او وړو ناروغو له پاره

پکارېږي - (۳)

(۳۲ - ۲۶) - بکړه - بهکړه (ه) یوه ندي بوټی دی چه یو کرکږ کږي

پاڼې د انار تر پالو لږي لوي دی او خوند یی

تر یخ یخ دی . تور ، سپین او زېړ رنگ لري

د سترگو او باه د قوت او د کږې د درد او قوټیج

او وړو رنځونو له پاره استعمالېږي (م)

(۲۴) - پاپره (ه) - شاهتره (ف) - شاهترج (مع) - بقله الملک (ع)
مکدر تريخ بوته دی (م-ظ)

(۱۹) - پاتسه - سونه (د ظ)

(۲) - پادهی بیج (؟)

پاړه بیج - دیوک وې نوم دی - شاه بلوط (ظ)

بیج - ۱۶، د خټکو - هندوانو زړي (۲)، هغزوری مضبوط لرگی

چه د اوښ د بار په تهلوکې پکار پرې. (ظ)

په دوهم صورت کې کېدی شي چه (پارهی) د غزني په معنا
اوا بیج) د بلوط په معنا وي چه لرگی یې کلک دی. (ب)

بیج، وچ - عود الوج (ع) - بیجه - (ه) سوس زرد (ف)

اقریون (یوناني)، یو بوته دی چه په اوښ کې نه غوښې پاتې
پې د نرګس د پاهو نه اوږدې او پلې دي، کله یې د زېږن غونډې
دی. بیخ یې په دواگانو کې لوېږي. دسترگو گل او د قرني
کلکو الی ته خایده کوي او دسترگو د زياتوي (م) د لته کم
(پارهی) د غزني په معنا وي خبره جوړ پرې (ب)

(۲۴) - پرمی - آتک - بادقونګ - جریان مي (بلبل افغان)

(۱۴) - پکهر مولو... (۹)

(۸) - پشک - سپوږنی، دیرص یو نوعه ناروغي ده (ظ)

(۳) - تیل د (ت) او (پ) په زور، د چپچک داغ (ظ)

- (۳۰) - تبح (ه) - قرفه (ع) د دارچین د وېږ د یوې نوې پوښکې
دی چه په سیلون کېنې پیدا کېږي (م)
- (۳۸) - ترسیري: هغه کرېنې او داغونه چه د مرض له کبله په بدن او
مخ پیدا شوي (ط)
- (۷) - توتیا: یوه معدني ماده ده، په مصنوعي توګه هم جوړېږي.
سپینه، زېړه او شنه وي. شني ته یې (شنه توتیا) او (نيله توتیا)
هم وايي، دستګو په دواګانو کېنې استعمالېږي (م-ت)
- (۲۵) - جد وار (مع) زدوار نرېسی (ه) - انله (ع)، د وجود
د زهر وړیا کوونکي په معنا - دیوبوتي بیخ دی، چه د ثبت،
نیبال، دکن، اورنگ پور او همدارنگه د افغانستان په غزو کېنې پیدا
کېږي - مقوی او د زهر د دفع دی (م)
- (۳۷) - جمال کوه (پ) حېب الملوک، حب السلاطین (ع) دیوبوتي
زهری دی چه غوړلري او قوي مهمل دی (ب)
- (۱۱) - جواين - جواني - سپېر که (ظ)
اجواين (ه) نانخواه (ف) د ایشون په شان یې تخم دی، ترېخ
او تند بوی او خوند لري (م، ت)
- (۱۹) - جرایته - جراتا (ه) - جاراته (مع) - قصب الذريره (ع)
یو بوټی دی چه وړې وړې پاڼې او وړه، وایه سولګونه لري. په
هند، بنگال، ایران او افغانستان کېنې دیسري په وخته کېنې دویالو
په رغاه وړ او یو یو په خپله نه غوښېږي. د زړه او ځمکې د تقویم او سره لري
د لوی کټولو له پاره پکارېږي (م-ب)

چندې (پ-ه) - سندرل (ف) - سندرل (ع) : يوې ونې ته وايي
چې څانگې يې ځمکې ته کوږ پري او يا يې لپ دغوږانو غونډې
دي. سپين، زېړ او سور رنگ لري. لږکي يې د زړه د تقوي لپاره
او د تېو او نورو ناروغيو په دواگانو کې پکارېږي (م-ت-طق).

(۲۴) - چوب ناز (؟)

(۱۵) - چمچو لټی - د چينجی تصغير (ب)
خوځوټی.

ځمکنی - کرم سپاه درآب (پق)

(۲۳) - چوکړکور (؟)

(۱۷) - چوکهار.

چوکهار (ه) - د اور بشي نشايسته. (ت)

(۲) - چيتره

چيترک (ه) - شيطرج (مع) يو وحشي بوټی دی چې په کنډوالو
کښي او په هدير وکښي زړغونېږي. دا خلاطو مهل او د بلغم د افغې.

پيس، جوب او نورو ناروغيو ته مفيد دی. په داروگانو يې بيخ لويې (م-ت)

(۲۲) - چينې گل.

د لغت په چاپي نسخو کې (د څښکي گل) ليکل شوی دی. کېږي شې

چې مطلب د جوار وڅښي يا گل وي، چې د پښتورگو او د مثاني د

کانو له پاره ډېره ښه مؤثره دوا ده (ب)

(۱۱) - نه خېړول :

څر - د کېږي د باد آواز چې د اسهال او جريان په وخت کې خارجېږي.

څړهار - د کېږي د اسهال او جريان په وخت کې د کېږي د باد پرلپسې

آواز.

څړيدل - د کېږي جاري کېدل، د باد سره (پق)

(۱۹) - څاوټی - نيم سړی درد - نوبتي تبه. (پق - ب)

(۲۸) - حجامت (ع) - د ښکې لگولو په واسطه د معالجي په نيت وينه ايستل (ب)

(۲۳) - حجب الیهو د (ع) - يوه معدني ډبره ده چې زېړ، نور او سپين رنگ

لري او توري کړېږي او د اغونه وړيا ندي وي. د پښتورگو او مثاني

تېږې غورغروي (طلق)

(۲۶) - حصبه (ع) - سرې وږې دانې دى چه دن په اندازه وي

کله چه داپه سري وڅښي تبه هم ورسره وي. (مط)

(۲۷) - حنظل (ع) - منه غونه (پ) ۲ - زهر ننگى (ف)

(۱۱) - خساوړه - ديو بوتي بېخ دک - (د - ط)

په عربي کني يې زنجبيل العجم بولي. ديو بوتي بېخ دى چه د
لوحې په شان په دندونواو ولاړ او بوکني زرخونې او کني (بل افغان)
سخا وړه. (ظ)

(۲۲) - خفته يا د (ق)

(۲۶) خناق (ع) - دمره دالهاب په وجه آواز او تنفس بندېږي. اکثر
ماشو مسانو تر پېښې او دچرک دآواز غوندې دستوني نه غږ
خېژي. په فارسي کني يې (خراسک) بولي (ب)

(۱۴) - خونجوان: دپان دونې بېخ ترواي، چه معده قوي کوي او =
قولنج او عرق النساء د ناروغۍ او د پښتورگو او ماشني
سوروالي له پاره پکارېږي او د کپه ياد دفع کوي. (طق)

(۵-۱۲-۱۳) دارچيني (ف) - دارصيني (ع): ديوړى وني د د پوښکي
دى چه په سيلون او دکن کني کېږي. په مقوياتو، مغزحات او غذا
کني استعمالېږي. د زخم وينه دروي اورغوي يې (م - طق)

روهو - رهو (هر) يوه ولکب دى چه سفتوړي هم بولي (ب)

(۲۴) - زړچوب - زرد چوبه (ف) کورکمن (پ) .

(۱۱) زنجبيل (ع) ديو بوتي بېخ دى چه تازي (ادرک) او د پي سول
بلي شي. د معدې، ځيگر او نورو اعضاوو مقوي دى. په غذا
کني هم اچول کېږي. (م، ب)

(۱۶) سحاق: د الفت په قلمي نسخه کني (سحاق) راغلى، چه په معنا
يې نه پوهېږم. د فستل نامې په چاپي نسخه کني (سهاق) دى.
سهاق: يو بومى دى چي آثار غوندې دى او داني تر وي اودنسکو
په اندازه وږي دى. قابض دى، وينه صافوي، اشتها بندکوي
او کاڼکي دروي (ت - م)

(۲۷) - سر سام : یوه ناروغي ده چه دسریا دمغزو په پردو کښې پرېږي.

بسا کښي (مط)

(۳۱) - سښپات (ه) سر سام (هندي - اردو لغت)

(۳۹) - سووړه (پ) سووړا ، سووی (ه) - شوت ، شود (ف) شیت (ع) -

یوه نفعه سابه دي چه په دواکانو کښې هم استخا لږي ، دمعدې

او ځيگر دکمزورۍ او د پښتو رگو او مثانو د تین و او له پاره

مفيد دی (م) ددې کلمو او د (سابه) دکلمې ترمنځ درېښي

ارتما ط له ورايه ښکاري. (ب)

(۳۳) - سوهاگر (۹)

(۱۰) - سیاره = سالتوی ، ضیق النفس (پق - ظ)

(۲۶) - صحاخ (ع) : دغون سوری (پ)

(۱۳) - عاقرقره ، عاقرقرحا (مع - یا - نسبلی) اکړو (ه) ؛ یو بوټی

دی چه په هند کښې ډېر پیداکږي - مقوي او مفیده د واده .

د ډېرو ناروغیو په درمل کښې لگږي (م)

(۲۷) - غشيان - هغه حالت ته وایي چه دکاښکې کولو باعث گرځي (مط)

(۵-۲) - غنیه (۹)

دا لغت د قلمي نسخې په (اوله پاڼه ب) کښې (غنېری) او په (دوهمه

پاڼه الب) کښې (غننه) راغلی دی .

د پښتو ټولنې په چاپي طب نامه کښې او دارمغان خوشحال په

طب نامه کښې دواړه ځایه (غنیه) ده . زه یې په معنا نه پوهېږم

مگر اول ځای ته د مرحوم بلبل افغان په لیک په حاشیه کښې په پښتو

لیکل شوي دي : (فلل دراز ... انشاء الله تعالی محمد عمر) او د پښتو

ټولنې د چاپي نسخې په لغاتو کښې یو لغت په لاندې ډول ترجمه شوی

دی :

(۷۳) - غنې - د اویو یو قسم بوټی دی چه په دواکښې پکارېږي (

زه پخپله په دې دواړو ترجمو قناعت نه لرم او دانتم ویلی چه د

متن دواړه لغتونه په یو لغت وي که دوه ؟ (ب)

(۳۸) فالج (ع) دگوزنه وهلو ناروغه ته وايي چه په اوبه و، د بدن
نيمايي يې حسه او بې حرکتۍ کېږي (مطب)

(۳۹) فراشتک (فراستوک، فرستک، فرستو، پرستوک (ف)

خطاف، ابابيل (ع) - توکلی، توکړه (پ) - مشهوره مرغۍ
ده چه اجزاي يې دسترگو په دواکالو کېږي لوېږي. زيری، د پستور
تېښی او نور و ناروغيو ته هم گټه لري. (م)

(۴۰) فضلي (ع) - د رگ نه روعالجي په نيت وينه ايستل (ب)

(۴۱) فلاسفه: مطلب هغه تفکيري دوا ده چه (معجون فلاسفه)
يې بولي او د باده د قوت او د وجود د تقويې له پاره خوړل کېږي (ب)

(۴۲) ۵-۱۱-۱۴) فلفل (ع) مړچ (پ-ف)

فلفل مگرد، فلفل سپاه = تود مړچ

فلفل دراز = اوبه ده مړچ

فلفلين - مگرد او اوبه ده مړچ (ب)

(۴۳) ۱۴) قرنقل: (مع) - لوستگ (پ-ه) ميڅک (ف)

(۴۴) ۳۶) قيفال - د يو رگ نوم دی چي ځينو ناروغيو کېږي وينه ترې ايستل کېږي (ب)

(۴۵) ۸) کاميله، کمبيله (ه) قنيل، قهيل (مع) کامبيله (منغن)

(۴۶) ۳۳) کبابه (ع) د تور و مړچو پټه اندازه ښويه داني دی. په چين کې کبابي ديوې

وېي نه لاس ته راځي او دوه قسمه دي: غټی داني چه (خيلوې)

هم ورته وايي او وېي داني چه (فلنجه) يې هم بولي. چه مطلق

ذکر شي مطلب غټی وي. (م-طوق)

(۴۷) ۱۱-۲۴) کټه - کټ يې، مصنوعي دوا ده چه دستوني درد او لويديو له پاره کارېږي

په فوکلوري کورني طب کېږي زيات شهرت لري (ب)

(۴۸) ۴۰) کلاب - کلاب جمع ده.

کلب (ع) - سپی (پ)

(۴۹) ۱۴) کمل - يوهندي کمل دی، په هندي ژبه کې مطلقاً کمل ته هم وايي.

(۵۰) ۱۳) کندر وڅو - (۹)

(کند) دیو بحری بولتی کنه دی. چه دقوتی او نورو و پرو و گان
کتی لو پنی.
(م) کند روس = کندرو (م)

(۱۸) کهیل:

په چاپی نسخو کتی (کهیل)، راغلی دی.

کهیل او - کیلا (ه) ته سلیخه (ع) والی.

دایو بولتی دی چه پافنی او پوستکی یی د کیله یی د ناروغنیو په

دواگانو کتی پکار پنی. (م)

(۲۴) گوی (ه) دکاف په زېر، دلام په پېښ او د واوایا په سکون

(گرچ) په هم بولي. بولي مېوی بولتی دی چه په خپل گاونډی

تاو پزېرې. لگې یی ترخ دی. د قوخی، زېرې، گانگې، تېسې

اونور و ناروښو او د وجود د تقوی له پاره پکار پنی. (م)

(۲۶-۳۸) - لقوه - دمخ کزېد و ناروغه ته وایي. (مط)

(۲۸) - سام (ع) - اویه (پ)

(۴) - سا، میر، مامیرک، مامیر: یو بولتی دی، چه دسترگو په دواگانو

اونورو استعمال پنی (م)

(۳۷) - مېسې (ع) - دیا، د قوت زیاتوونکی (د اسم فاعل شکل)

(۳۸) - محرو (ع) گرم مزاج (د اسم مفعول شکل د مښه صفت په رول)

(۲۸) - مرزنجوش (مع) - مرزنگوش (ف) - سرق - عنقر (ع)، دکشالو

په شان یو بولتی دی (م)

(۱۵) - مروندپه (پ) یو بولتی دی چه د پتو په غاړو کتی کړلی شي چه

پولی د سیلاب نه بچ کړي (ظ)

(۲۵) - مر (نبطی) - کتوچه (ف)

(۲۰) - مسیر - صبر (ع) د صاد په زېر - ایلیا (ه) - مصر (ددی کلې بنگالی شکل)

دیوې وېی کنه دی چه هغې وېی ته سبار (ع) او گهیگوار (ه) وایي.

قوی مسهل دی (م). (په نندو چاپی نسخو کتی او د پیتو بولتی په قلمی

نسخه کتی (مصب) او د پیتو بولتی په چاپی طب نامه کتی (مصب)

لیکل شوی دی)

(۲۵) - مستكى (مغفن) ، مصطلا (مع) ، ديوي وېلي كنده دى
چه په شام او اوسنيستان كېني كېري . د معدې او ريښه اعضاؤ
مقوي دى (م) .

(۲۶) مينك (پ) ، يوغزنى بولتى دى ، چه بيخ يې ښه بوى اوخپښخ
رنگ لري ، د سپين غره د تيره په ډډه ، پكتيا ، كونسټنټينوپل
او د يښتو نځوا په نور و غرونو كېني كېري . اكثركل يسي
خو داني په بالښت كېني اچوي اوله بالښت نه تل ښه بوى جگېري
په حينو لهجو كېني يې (مكېن) ، بولي (ب) .

(۲۷) - معجونات : د معجون جمع . هغو تولو تركيبې دواگانو ته ولى
چه له نورواجنو او سوسو شات هم كېني گډه پري او د خيږ په
شكل جوړېږي . (ب) .
(۲۸) - مفاجا : ناخپاي ، ناخپه مرگ .

(۲۹) - ملخوزي (پ) ، حلبه (ع) ، پاني يې سابه دى او تخم يې په دواگانو
كېني استعمالېږي (م) .

(۳۰) - موده (ه) ، سعد (ع) ، د عين په پېښ - مشك زمين (ف) ، د سوسو
بولتي بيخ دى چه ښه بوى لري او د تقويې په دواگانو او مغزها
كېني كويږي (م) - (ت) .

(۳۱) - موم روغن = روغن قيروطى : تركيبې غوري دى چه د ريزش او
زكام ، ذات الجنب او نور نادغويو په وخت كې سینه او نور
لځايونو پري غويږي . (ب) .

(۳۲) - مهلطي - مهلتي (ه) ، سوس په معروف واژه مهك (ف) ،
شېرين جوب (ف) ، خوزه وله (پ) ، يوبولتى دى چه تقريباً په هرځاي
كېني كېږي . اوبس يې په ډېرو دواگانو خصوصاً د زكام ، نزلې او د
سږي د عوارضو له پاره پكارېږي . د غريخ ته : اصل السوس (ع)
اوله هغه نه حاصل شوې دوا . رب السوس (ع) بولي (م) - (ت) - (ب) .
(۳۳) - ناكسیر : په چاڼي نسخو كېني : ناكسیر راغلي دى .

ناکسیر : دکاف په زېر اوهمدارنگه دناکسیر په شکل هندي

لغت دی. دغونډانو قدر ته غټه لویه ونه ده چه په بېکال اوښوږ
ځایونو کې کېږي. کله يې په پښه بوی لري. کله يې مضراء، بلغم
باد بواسیر او تشمم لرې کوي (م)

(۲۵) - نرسي = جد وار .

(۲۶-۳۰) - نرول : د سترگو اوبه سېکته کول چه (آب مروارید) يې

هم بولي .

(۳۰-۱۹) - نسوت (هر) تربد (ع) تربد هندي .

دیو بو ټي بیخ دی چه تور سټکاري، مگر دننه سپین دی اوپه

جلا بونو کې لوبېږي (م)

(۳۷) - نفاخ (ع) بادکین باد لرونکی - باد پیدا کوونکی .

(۲) - تنک جهنگی (۹)

تنک جهنگی دیو دارونوم دی چه له نسوار ونه زیات شوي

پرنجوي (فیروز اللغات) لکه چوڼی (هر) دنون په زېر -

یو فرشي بولقي دی چه درمکې په مخ خوروي، د زهرو تاثیر

لري کوي (م)

(۱۷) - نمک سنگ (ف) نمک لاهوري. ملح ایرانی (ع)، یوه نوعه

مالکه ده چه په سپینه اوله نورو نه ښه ده. له کال نه

درايستلو په وخت نرمه وي او په آزاده هوا کې کلکېږي (م)

(۱۹) - نیلتي (۹)

(۳) - نیم، نم (هر) یوه ونه ده چه په هند کې کېږي او پاشني

يې په دېرو دواگانو کې خصوصاً د دافا و خاړ ښتونو لپاره

استعمالېږي (م)

(۸) - وانیجی (۹)

(۲۷) - هفت اندام : دیو رگ نوم دی چه وینه ترې ایستل کېږي .

(۱-۲-۱۱-۲۰) هلیله (ه) اړپه ، هرپه (پ) اهلېلج (مع)
 دیوکې هندي وږې مېوه ده ، چه په ډېرو دواکانو کې
 په مختلفو طریقو کله بربړي او ځانله هم استعمالېږي .
 په پخواني طب کې او دخلکو په نظر ډېراهمیت لري .

هلیله زړه = زړه اړپه

هلیله کابلۍ = کابلۍ اړپه

هلیله سیاه = توره اړپه

(۷-۳) سیرقان (ع) زړه (پ)

د ځمکړ یو ناروغي ده چه د وجود وینه کمېږي او د رنځور
 رنګ زېږېږي ، او ټټه هم ورسره وي .

* * *

ماخذونه

- (۱) طب خوشحال خټک - د پښتو ټولنې د کتابخانه زړه قلمخیزه .
- (۲) خوشحال خان خټک طب - د پوښتنې نقل - د پېل افغان په لیک - د پښتو ټولنې کتابخانه .
- (۳) طب نامه خوشحال خټک ، د ۱۳۴۵ هـ ش چاپ - د پښتو ټولنې .
- (۴) ارمان خوشحال ، د سید رسول رس په مقدمه ، د یونیورسټي کلب پښتو پښور لخوا د ننگرهار
 پریکس چاپ ، ۱۹۶۶ ع .
- (۵) کلیت خوشحال خټک ، «د محمد کمال په مقدمه ، اداره اشاعت مرکز پښور»
 ۱۹۶۰ ع چاپ .
- (۶) خوشحال خټک مرغلي ، د عبدالحی یمې مقدمه ، د طلوع افغان اداره ، کندهار
 د ۱۳۱۷ هـ ش چاپ .

- (۷) د خوشی له خټک کلیات قلمي نسخ ، د پښتو لوستني کتابخانه .
- (۸) ظفر اللغات ، سيد بهادر شاه ظفر ، اداره اشاعت سرحد ، پېښور (ډي پټي)
- (۹) پښتو قاموس ، پښتو لوستنه ، کابل د ۱۳۳۰ هـ ش چاپ .
- (۱۰) مخزن الادب ، محمد حسين ابن محمد ناري العقيلي الحلي ، د کاپور د لوستور مطبعه .
- (۱۱) تحفة المؤمنین ، حکيم مير محمد نمون ، د کاپور د لوستور مطبعه .
- (۱۲) طب قانوکس ، زما کتابخانه قلمي نسخ ، په عربي ژبه .
- (۱۳) هندي اردو لغت ، راجه راجسور او اسفر ، د ۱۹۳۸ع چاپ - حیدرآباد دکن
- (۱۴) غیورز اللغات (اردو) مولوی غیورز الدین ، د لاهور چاپ ۱۹۳۱ع .
- (۱۵) طب اکبر ، حکيم محمد کرار زلي ابن مير حاجي محمد نعیم ، د لکهنو د لوستور مطبعه ، ۱۹۱۰ع د جلال آباد .
- (۱۶) دستور الحلاج ، سلطان علي ، د لوستور مطبعه ، ۱۸۹۰ع چاپ .
- (۱۷) میزان الطب ، حکيم محمد اکبر انديان ، د لکهنو مطبعه ، د ۱۸۸۴ع چاپ .
- (۱۸) قرابدين قلندر ، حکيم محمد کرار زلي ، د لکهنو مطبعه .
- (۱۹) قرابدين کبير .
- (۲۰) القانون ، غلام تکرار محمد تکرار ، ابن سينا ، د لکهنو نامي مطبعه د ۱۹۰۶ع چاپ .
- (۲۱) مؤخر ، علاء الدين علي ابن الخرم ترشي ، د لکهنو مطبعه ، د ۱۸۷۱ع چاپ .
- (۲۲) طب يوسفی ، يوسفی ابن محمد ابن يوسف ، د لکهنو مطبعه ، د ۱۹۰۸ع چاپ .
- (۲۳) طب و بهارشت در اسلام ، جواد فاضل ، تهران د ۱۳۰۴ هـ ش چاپ .
- (۲۴) رخصت سند هستي و در مان طبيعي ، دهر داد مهدي ترجمه ، تهران د ۱۳۴۶ هـ ش چاپ .
- (۲۵) زما مرحوم پلار د ملا آقا جات لبيب (قلمي يا د ارشودونه .
- (۲۶) مشکوة المصابيح ، الشيخ ولي الدين محمد بن عبد الله الخليلي ، د حلي نظامي مطبعه د ۱۹۰۹ع چاپ .
- (۲۷) معاصر ادبيات ، د ۷ - ۸ - ۱۳۴۸ کال ، د خنستان کافي کتبي زما سراله .

(کابل مجله - پښتو ټولنه)

د ۱۳۵۲ عقرب ، د ۱۹۷۳ اکټوبر او نومبر گڼه (

د دوستی کا شکریہ قلمی نسخہ

یوہ نوی زیر قلمی نسخہ

اور لکھی حسن

زہ خوشحال تنک افغان یم عطی فی فصیح زبان یم
 پیہ فادسی شعر مامور یم پیہ پستو شعر دستور یم
 کہ پیہ گموری بندہ تصنیف دی دتریف (اد تو صیف دیا)
 پیہ پستو کتاب کیماب دی کہ کتاب دی واکتاب دی
 فضل نامہ - قلمی نسخہ

خوشحال خان خفق پیاوپی انسان دی چه خیل قلم پی د
 خیل وخت د موجود علومو او فنونو په پرو ارتو میداوتو کنبی
 ازمویلی دی اوله پی لاری نه پی د پستو ادب خزان ته بنیاسته نکلی
 لعلونه اومرغری وریخیسلی دی.

که له یوې خوا زېږد پښتو شاعري په گلستان کېږي سوه کلان
راښه کېږي او د بزم په رښتینو محفلونو کې یې «په ښکاره نارې
وهلي چه خوله یې راځو» له بلې خوا زېږد جگړه او جګړه و
د سړو او ټوټو د مګرونو اګازه هم د خپلو ټوټو د اوسو وښوونې
په نفخو کېږي خوره کېږي ده او «په اهار کېږي یې جوړه کېږي لا لږار»
دی. له دې سره یې د خپل وخت د مروجو علومو، سیاسي او
اجتماعي مسایلو په باره ګڼې هم د شعر په ژبه کافي او د قدرو،
آثار ايجاد کېږي دي.

په دې لړ کې یې د اسلامي فقهې په باره ګڼې هم کار
کړې دي او مشهور درسي کتاب «هدایه» او همدارنگه
«عنایه» یې په پښتو اړولي ده .
سربېره پردې د «فضل نامه» په نامه هم یو منظوم فقهي
اثر لري .

زما د دې خېټې هدف د دغه کتاب د نسخو ښودنډه
او په دې توګه یې وړاندې کوم .
د فضل نامې موضوع:

د پېغمبرانو او امامانو په باره

کښې معلومات ، د دیني عقاید و، لمانځه او داسه ، روژې او
سر سالیږ ، حج او زکات ، عشر و خراج ، نکاح او طلاق

بيع او شرا فقهي مسائل، دا اجتماعي اخلاق، ادابو، حقوقو او واجباتو په باره کتبي څرگندونې او په مذهبي رواياتو منځي توصيبي دکتاب مهم مطالب او موضوعات دی.

دکتاب په پای کتبي دهغه وخت د معلوماتو سره سم

طبي معلومات هم نظم شوي دی او يوه فالنا مه هم لري.

مؤلف هغه کړي ده چه د ديني مطالبو په ځواکني

د دنيا ځيني ضروري خبرې هم خپلو لوستونکو ته وړاندې

کوي، لکه چه وايي :

د حکمت له کتابونو راوتلی په بابونو

د دنيا د زينت خبرې پکښې هم شته دی نادرې

دين د نيا به پکښې مومي که په حکم يې څوک درې

د کتاب فقهي مطالب د امام اعظم ابو حنيفه د مذهب په اساس

دي چه مؤنود ته (حنفي فقهي) وايي. د امام اعظم په تعريف

کتبي يې دکتاب يو فصل هم ليکلی دی او دهغه داستادانو

سلسله اوشاگردان يې پکښې نيودلي دي. (۱۱) دده په باره

کتبي وايي :

دهارون په خلافت کتبي دده ڪار و په رفعت کتبي

پلار نيکه يې دکابل وو بيا په بلخ کتبي مقابل وو

(۱۱) وگورئ : د کابل رسمي نسخې (۱۹-ب-۲۱) پاڼې - د پيښور چاپ (۳۱-۳۲) مخونه
دارمغان خوشحال، مخونه.

په کوفه کېنې پې ميلاد و په مکتب کېنې دحماد و
بيا دده وطن بغداد شه هومرو خلق ځني بنادشه

د کتاب نوم:

د کتاب نوم پخپله مؤلف (افضل نامه)

ایښی دی.

څرنگه چه دده په نظر کېنې د زعامت او سیاست سمبول
پکېمه (د ستار) و نو ځکه خپل هغه اثر يې چې مشرتوب په بار
کېنې ليکلی دی (د ستار نامه) بللې ده او دغه اثر يې چه د
اسلامي فقهي پېر مسایلو او احکامو باندې حاوی دی (فضل نامه)
نومولی او دا ځکه چه دده په نظر کېنې د يانت او فقا هت
فضيلت دی. د کتاب د نامه په باره کېنې پخپله خوشحال خټک
د کتاب په خاتمه کېنې وايي:

چه تمام مي په خامه کړو ما يې نوم فضل نامه کړو

بيا وايي:

تر جمه يې هم يو نوم دی که يې بولي څوک موسوم دی
مؤلف د کتاب بل نوم (ترجمه) بنودلی دی، مگر دا يې نه ده
څرگنده کړې چه دا دکومې ژبې نه دکوم اثر ترجمه ده. د کتاب
له داخلي موادو نه هم دا خبرو نه څرگندېږي او داسې

معلوماتي چي مؤلف له مختلفو عربي اوفارسي آثار و نه
د کتاب مواد راټول کړي، ترجمه کړي، مرتب کړي او منظوم
کړي دي.

د کتاب ادبي ارزښت:

دا اثر د پښتو په لنډه اتمه
خپه ايز بحر د مشقوي په توگه ليکل شوی دی. داسې معلوماتي
چي مؤلف په شعوري توگه دا اثر او خپل نور آثار په ساده ژبه
ليکلي دي چي عام لوستونکي پرې ښه پوه شي او استفاده ترې
وکړي. پخپله وايي:

ساده نظم يې د قسه يې اشکاله يې لغته
په خفيف بحر وييلې تکلف ځنې و تسلي
چه اسان په ياد ولوي مختصر کښلې په کښلوي
چه هر شوک ورته وگوي ښک عمل و ته وسوړي
ددې کتاب د ليکلو نه د مؤلف بل هدف دده دنورواثاروپه
شان د خپلې ژبې پښتو علمي او ادبي خدمت او په دې
ژبه کښې ادبي ذخيره زياتول دي، لکه چه وايي:

په پښتو کتاب کميابې د کتاب دی د کتاب دي
که پخوا کتب پښتو دي نه د ښکو نه د لوستو دي
نه منشور دی نه منظوم په مجهول قلم مرقوم دي ((

له پورتنو پښتون نه دا خوځېدنه پري چه ده خوځښال په زمانه
کښي چه ده فقهي احکامو کوم کتابونه موجود وو، دهغو په
ادبي معيار دی اعتراض کوي او پخپله هڅه کوي چه د پښتو په
ساده او بي تکلفه نظم يو کتاب وليکي. د پښتو په هغو کلاسيکو
آثارو کښي چه تر مونږ پورې رارسېدلي دي، په دې مخنيو
کښي دغسې کوم اثر په نظر نه راځي.

تر خوځښال نه مخه ديني آثار د بايزيد روښان او
اخوند دروېزه په قلم ليکل شوي او د دوی د پيروانو
مريدانو او ادبي سېک د شاګردانو فعاليت هم د خوځښال
ختک په دوره کښي او هم تر هغه ودرسته روان و.

دا چه خوځښال د پښتو په پخوانيو کتابونو انتقاد کوي او
وايي چه «نه د دينکو نه د لوستو دی» علت يې هم بيانوي چه
«نه منثور دي نه منظوم دي» او کېدی شي چه د دغسې
آثارو نه يې مطلب د بايزيد روښان خيرالبيان او د
اخوند دروېزه، مخزن الاسلام وي چه منثور او نه منظوم
بلکه په مسجع او مقفي نثر دي، چه دغه سېک بيا
د خوځښال نه دی خوږ شوی.

په دې صورت د پښتو نظم په هغو آثارو کښي چه تر مونږ
پورې رارسېدلي دي او د اسلامي فقهي احکام او مسايل

په ساده ژبه بیا نوي، خوشحال فضل نامه لومړنی اثر
بللی شو.

د تالیف نېټه:

د کتاب د تالیف نېټه پخپله د مؤلف

له خوا ښودل شوی ده.

د کتاب په پیل د (د کتاب تالیف د کتاب) په لومړۍ کرښه کې

د کتاب د پیل نېټه ۱۰۸۹ هـ ق ښيي او وایي:

داسې کال چه د غلطې یو کتاب مې په نمط دی

چه لې نړۍ بڼا د کېږم یو د اکار په چهار پېښم

د (غلط) د کلمې توري (غ ف ط) په ترتیب سر د

ابجد په حساب (زړ- اتیا- نهه) چه د تقویم (۱۰۸۹)

جوړېږي.

مؤلف د کتاب د نوي بڼا د اښودلو (پیلولو) کال نوي

مکر میاشت يې زده ښودلې او دهغه د پای ته رسېدو نېټه د

کتاب په پای کې د هماغه (۱۰۸۹) (غلط) کال د روژې

د میاشتې پنځه ویشتمه نېټه ښودل شوې ده (۱۰۸۹)

څرنگه چه د روژې میاشت د قمری کال نهمه میاشت

(۱۱) کورنۍ: فضل مې پېښور چاپ، ۱۹۵۲ م، د محمد اکبر د سرپرستۍ ب-ب-خ
د فضل مې پېښور چاپ، استند.

ده ، نو معلومېږي چه خوشحال خټک دغه اثر په نهو مياشتو
ياتر هغه په لږه موده کښي ليکلی دی .

د فضل نامي قلمي او چاپي نسخې :

د فضل نامي يوه

قلمي نسخه په کابل او يوه په پېښور کښي ده . يو ځل د پېښور
د قلمي نسخي له مخه په خانله توگه په پېښور کښي چاپ شوی ده
او بل ځل نه يوه پېښور د کومې نسخي له مخه په ارمغان خوشحال کښي
د فضل نامي وروسته برخه طبعي موضوعات دی او دغه برخه
(د خوشحال خټک طب) يا (طب نامه) هم بولي .

(د خوشحال خټک طب) دوه قلمي نسخي د افغانستان د
علومو د اکاډيمۍ د پښتو ټولني په کتابخانه کښي خوندي دي او
د هغوله مخه (طب نامه) د پښتو ټولني له خوا چاپ شوی ده
چه اوس به د دغو ټولو قلمي او چاپي نسخو بېيلو گرافیکه شوي
ويشي :

د کابل قلمي نسخه :

د انسخه اوس زما تر کار لاندې

ده او د خوان شاعر ښاغلي عبدالله شادان کتابخانه ي پورې اړه
لري .

نه په ډېر مينه له دوی نه ډېره مننه کوم چه دغه نسخه

پي ماته واکړې ده چه ککار وړباندې وکړم اودلته پي معرفي
کړم، بلکه زما د دې څېړنې اصلي محرکه همدغه نسخه ده.
دانشخه د (۲۱ + ۱۵) سم په اندازه يوسل او اووه پاڼې
لري. لومړۍ پاڼه يې غورځېدلې ده. د دې نسخې بقول بيتون
درې زره دوه سوه نهه دېرش دی.

د انسخې د ليکلو نېټه نه لري مگر د کاغذ له مسخه د دوه يا
دو نيم سوو کالو ښکاري. وروسته مالکانو او نورو پرې دانېتې
ليکلې دي:

(۱) د کتاب د دوه صې پاڼې د الف مخ په سې کښې په دې عبارت:

«از ملا عبد الرحيم و طه عبد الكريم خريده شده در شهر کابل در صفر سنه ۱۳۰۷»

(۲) د کتاب پر وروستي مخ د قول کتاب د متن په پای کښې
په هماغه ليک پورته عبارت.

(۳) يوه ځانله پاڼه چه د حکيم خيام و باهيات پورې ليکلې شوې

دې د قولو پاڼو په پای کښې شته، چه د دې پاڼې د باهياتو
په پای کښې داسې ليکنه شته:

«تمت تمام شده سنه ۱۳۸۱»

د دې پاڼې د کاغذ رنگ له نورو پاڼو سره لنه فرق
لري او معلومېږي چه دا پاڼه هسې د کتاب د ټينګوالي لپاره
چا وړېږي نننولې ده.

د کتاب لیکنه د مین محمد الدین د ننگرهار د کونټ تیل هی
 داوسېد ونگي په قلم شوې ده. او دا مطلب دهغو پینځو
 کرښو لاس ته راځي چې د کتاب د متن په پای کښي په دې
 ډول لیکل شوې دي :

«تمت تمام شد کتابت فی فضل ابدیت خط فقر حقیر دعا گو» .

د دوست و دشمن خادم الفقراء میر محمد الدین ولد (۱۱)

سکن کونټ تیراه و فقیر سکن بچی کونټ از دست شر

در ده ایجرک در امد در انجام تمام نیست الهی من سحر را بفصل

از درگاه خدو ما محرم کردان و از شفاعت محمد رسول الله صلی الله علیه و آله یا الله»

د کتاب د حق لوی پوه په آخره او د حکیم خیام د رباعیاتو د پاڼو
 نه د مخ یو بله پاڼه هم شته چه په لومړي مخ يي د (شعر محمد الدین)
 تر عنوان لاندې یو پښتو شعر او په بل مخ يي په عربی ژبه یو د عا
 لیکل شوی د ه . د دې پاڼې کاغذ د متن له کاغذ سره یو دی او
 څرنگه چه سپینه پاڼې و په دې توگه استفاده ترې شوې ده .
 د کتاب لیکه نستعلیق دی . متن يي په توراتو او سوافون يي د شکر ف

(۱) د نوموړي نوم او د پلار نوم چا سول او گل کړي دی . «ده نوم پوره من خلوت شته مگر د
 پلار نوم يې هم نه لوستل کړيک او د پرست (زېرت) کلمه په نظر راځي ، مگر څرنگه چې
 ښه مطمین ښه امله چې دره د پلار نوم يې ځای نکړي کېږي .

په س رنگ لیکل شوی دي.

د (ح) په ځای هرځای (خ) اود (ک) په ځای (ک)
لیکل شوی دی. (کینی) او (چه) همدغسې دی چه مالیکلی دي.
د نسخې کاغذ زوړ شوی، ځای په ځای رږږ دی، سولې
او شکېدلی دی. چېته کومه هم پرې خڅېدلي ده او اوبو
پرې پاتو ته نفوذ کړی دی او داغ پرې معلومېږي چه داوب
د مینانو بز هونه داغوي.

څرنگه چه دغه قلمي نسخه او دهغې مالک ښاغلی شاول
دواړه په کابل کې دي اولات او سه په کابل کې څه چه
په ټول افغانستان کې مونږ ته د فضل ناڅې بله قلمي نسخه زده
معلومه، نو حکم په دې څېړنه کې دا نسخه (د کابل قلمي نسخه)
بولو او دهغې د عنوانونو فهرست د وړاندې کولو نه وروسته
څو پېښور ته او د نورو نسخو لپه کوو.

د کابل د نسخې عنوانونه او موضوعات په دې ډول دي:

نعت د پيغمبر صلی الله علیه وسلم (دوهمه الف پاڼه)

فصل د اسامي د امامانو (درېمه الف پاڼه)

ذکر تالیف د کتاب (۳ پاڼه)

کتاب دی اول په بیان د ایمان او د اسلام (۴ پاڼه)

فصل په بیان د صفت د خدای تعالی (۵ الف پاڼه)

- فصل د معرفت د فرستو (۵) ب پاڼه)
- فصل معرفت د کتا يونو (۶) الف پاڼه)
- فصل ذکر د مومت (۶) ب پاڼه)
- فصل ايمان راوړه په حشر (۶) ب پاڼه)
- باب خلق درې گروه پيدا دي (۷) الف پاڼه)
- فصل ذکر د پل صراط (۸) ب پاڼه)
- فصل دی له بعث يعني پس له مرگ ژوندون (۱۰) الف پاڼه)
- فصل د دوزخ او د دوزخيانو (۱۰) پ پاڼه)
- فصل تعريف د جنون او د جن د تهنونو (۱۱) ب پاڼه)
- باب دويم ذکر د عبادت او د معرفت چمتو لارم الحمد للّٰه (۱۳) ب پاڼه)
- فصل ذکر د اهل کبايرا وکبيره گناهونه څه خودي (۱۳) ب پاڼه)
- فصل ذکر خلود د اهل نار چه تل به د دوزخ کوی (۱۴) الف پاڼه)
- فصل ذکر د خير و شر (۱۵) ب پاڼه)
- فصل په گناه باندي توبه (۱۵) ب پاڼه)
- باب تعريف دا خلاص د طاعت : غندنه دريا د عبادت (۱۶) الف پاڼه)
- فصل صفت د علم او د علم فضيلت (۱۷) الف پاڼه)
- فصل اثبات د نبوت (۱۸) الف پاڼه)
- فصل فضائل د رسول د اصحاب د خلافت بمراتب د ديونو (۱۹) الف پاڼه)
- فصل تعريف د امام اعظم (۱۹) ب پاڼه)

- باب دوم ذکر طهارت اود فرض د واجب سنت (۳۱) ب پانډه)
- فصل د نماز د فرضیت (۳۱) ب پانډه)
- فصل ذکر علامت د بلاغت (۳۲) الف پانډه)
- فصل ذکر د فرض د واجب دست د ادبونو (۳۲) ب پانډه)
- فصل ادب دخلا چه چارچوبه یا صحر لړتله کا (۳۳) الف
- باب خلورم ذکر د وضو د هر کار (۳۴) ب پانډه)
- فصل فرائض د وضو (۳۵) الف پانډه)
- فصل ذکر د وضو د سنتو (۳۵) ب پانډه)
- فصل د اودس د مکروهاتو (۳۵) ب پانډه)
- فصل ذکر وضو د دعوات (۳۶) الف پانډه)
- فصل دهغو خړونو چه اودس ماتېږي نه (۳۷) الف پانډه)
- فصل د اتق مسکو د وضو د لعانته یکار (۳۸) الف پانډه)
- فصل ذکر د تیمم (۳۸) ب پانډه)
- فصل پموزه مسح کول (۳۹) الف پانډه)
- فصل لس سنت د ابراهیم پیغمبر علیه السلام (۳۹) ب پانډه)
- فصل ذکر د نارینه او د عورتینو د ابو (۳۰) الف پانډه)
- فصل د غسل پچونوع (۳۱) ب پانډه)
- فصل مفت د غسل (۳۱) ب پانډه)
- فصل دعوات د غسل (۳۱) ب پانډه)

- فصل د نفاس د غسل (۳۳ الف پاڼه)
- فصل ذکر د خلور پاکيو (۳۳ ب پاڼه)
- باب پنځم ذکر د نمانځه د هرياب (۳۶ الف پاڼه)
- فصل د نمانځه د نيت (۳۷ الف پاڼه)
- فصل د نمانځه د فريضونو (۳۸ الف پاڼه)
- فصل د نمانځه د واجباتو (۳۸ الف پاڼه)
- فصل د نمانځه د سنتونو (۳۸ ب پاڼه ۱)
- فصل د نمانځه دا د بونو (۳۹ ب پاڼه)
- فصل د نمانځه د مکروهاتو (۴۰ الف پاڼه)
- فصل د مردانو زنانو تر ميان (۴۰ ب پاڼه)
- فصل ذکر د هغه چه خلل د نمانځه وي (۴۱ ب پاڼه)
- فصل د نمانځه د پاره شناخت د قبلي (۴۲ الف پاڼه)
- فصل ذکر د سجده سهو (۴۲ ب پاڼه)
- فصل د نمانځه د مواقيت (۴۳ الف پاڼه)
- فصل د بزرگي د نمانځه وايي (۴۳ ب پاڼه)
- فصل په دا درې وختونو کيې نمونځه روا نه دي (۴۴ الف پاڼه)
- فصل درې وخت چه نفل نمونځه کيې روا ندي (۴۴ الف پاڼه)
- فصل ذکر دا اذان د اقامت (۴۴ الف پاڼه)
- فصل حق دامام چه امام حق نري (۴۵ الف پاڼه)

- فصل د نماز د قرائت (٤٥ ب پاڼه)
- فصل د قضا د نمونځونو (٤٦ الف پاڼه)
- فصل چه نماز څه کښي اودس مات شي (٤٦ ب پاڼه)
- فصل د بهار د نماز څه (٤٧ الف پاڼه)
- فصل د سفر د نماز څه (٤٧ ب پاڼه)
- فصل د تلاوت د قرآن (٤٨ ب پاڼه)
- فصل د جمعي د نماز گزارنه (٤٨ الف پاڼه)
- فصل د عيد د نماز گزارنه (٤٨ ب پاڼه)
- فصل د عيد د نماز گزارنه (٤٨ ب پاڼه)
- فصل ذکر خسوف کسوف (٤٩ الف پاڼه)
- فصل د تراويح د نماز څه (٥٠ الف پاڼه)
- فصل د نفل د نماز څه (٥٠ ب پاڼه)
- فصل د نفل د نماز څه (٥١ ب پاڼه)
- فصل د نفوځونو فضيلت د شپي (٥٢ الف پاڼه)
- فصل د نماز څه چه بڼه ادا ککا (٥٢ ب پاڼه)
- فصل عذاب عقوبت د تارك نماز (٥٣ الف پاڼه)
- فصل ثواب د جماعت د تکبير اول (٥٣ ب پاڼه)
- باب شپږم ذکر د زکوٰۃ عشر د هر باب (٥٥ الف پاڼه)
- فصل د زکوٰۃ د مقدار (٥٥ ب پاڼه)
- فصل د زکوٰۃ د اوسنانو (٥٧ الف پاڼه)

- فصل زکوٰۃ د غواوو (۵۷ پ پاڼه)
- فصل زکوٰۃ د پسونو د گډو (۵۷ پ پاڼه)
- فصل نوع د زکوٰۃ (۵۸ الف پاڼه)
- فصل د عشر د خراج (۵۸ الف پاڼه)
- فصل ذکر د هغوچه مستحق د زکوٰۃ دی (۵۹ پ پاڼه)
- فصل ذکر د هغوچه زکوٰۃ ته ورکوي (۶۰ پ پاڼه)
- فصل ذکر د هغوچه زکوٰۃ بڼه و باسي (۶۱ الف پاڼه)
- باب اووم در وژې د هر باب (۶۱ الف پاڼه)
- فصل در وژې د کفارت غاړه خلاصيني (۶۳ الف پاڼه)
- فصل ذکر د هغوچه خوراک پرې رغيني (۶۳ الف پاڼه)
- فصل ذکر در وژې د نذر د نيت (۶۳ پ پاڼه)
- فصل در وژې د ثواب (۶۴ الف پاڼه)
- فصل در وژې د ثواب (۶۵ الف پاڼه)
- فصل در وژې د اعتکاف (۶۵ پ پاڼه)
- فصل د عید فطر سړسايه وږيره (۶۵ پ پاڼه)
- فصل ذکر مال چه حج پرې فرض کېږي (۶۶ پ پاڼه)
- فصل د عید قرباني (۶۷ پ پاڼه)
- فصل ذکر د کشتار يعني مذبوح (۶۸ الف پاڼه)
- فصل ذکر د ښکار د جواز (۶۸ پ پاڼه)

- باب ذکر دجهاد او دغزاثواب شهيدانو (ب ۶۹ پانه)
- فصل ذکر د شهيدانو په دوه رنگ دی (۹۹ ب پانه)
- فصل د مرده د غسل (۷۰ ب پانه)
- فصل د نماز جنازه د ثواب (۷۱ الف پانه)
- فصل (۷۲ پانه)
- فصل (۷۳ ب پانه)
- فصل (۷۴ ب پانه)
- فصل کلمات د کفر د زور مکروه کارونه (۷۶ ب پانه)
- باب نهم ذکر د کفارتونو په خوڼو (۷۸ ب پانه)
- فصل ذکر د طهار د کفارت (۷۹ ب پانه)
- فصل کفارت دايلاء (۸۰ الف پانه)
- باب لسم د نکاح داستبرا (۸۰ ب پانه)
- فصل ذکر د نکاح د ايجاب قبول وغيره (۸۱ ب پانه)
- فصل د محارم چه نکاح يې نه رغښي (۸۳ ب پانه)
- فصل ذکر همشير و سينه که چو شيد ه باشد (۸۴ الف)
- فصل نظر کول و چاته (۸۴ ب پانه)
- فصل ذکر د طلاق ويلو (۸۵ ب پانه)
- فصل ذکر د نکاح د طلاق د اعتناق (۸۷ ب پانه)
- فصل لقطه چه څوک څه مومي (۸۸ ب پانه)

- فصل ذکر د بیع و شرائق و عھا (۸۸ ب پانه)
 فصل د حلال و حرام بیع شرا (۸۹ الف پانه)
 فصل د گواهی د شاهدهی تېرول (۹۰ الف پانه)
 ذکر د ایمان د شپږ و حصار و بنی افضل دی (۹۰ الف)
 فصل آداب د طعام و خوراک (۹۰ ب پانه)
 فصل آداب د اوبو د څښلو (۹۱ ب پانه)
 فصل د خدای کول آداب (۹۲ الف پانه)
 فصل د مهماني د ادا د بونو (۹۲ ب پانه)
 فصل د مهماني د ثواب (۹۴ الف پانه)
 فصل ادب کور و اته چېرته تله (۹۵ ب پانه)
 فصل آداب د نفاستی (۹۶ الف پانه)
 فصل جواب د ولزي د عطسی (۹۶ ب پانه)
 فصل آداب د سلام و ښډگی آن (۹۷ الف پانه)
 فصل وځن د کسب و غیره (۹۷ ب پانه)
 فصل ذکر د حجت د ادا د بونو (۹۸ ب پانه)
 باب د ولسم ذکر د حقوقو چه فرض دی (۱۰۰ الف پانه)
 فصل حق د خدای په بنده باندې (۱۰۰ ب پانه)
 فصل حق د مور پلار (۱۰۰ ب پانه)
 فصل حق د فرزند په مور پلار باندې (۱۰۱ الف پانه)

- فصل د قرآن چه فرزند لوي (۱۱) ب پانه)
- فصل حق دخويشانو (۱۰۲ ب پانه)
- فصل حق د تيمانو (۱۰۳ الف پانه)
- فصل حق د درويشانو (۱۰۳ الف پانه)
- فصل حق د همسايه گانو (۱۰۳ ب پانه)
- فصل حق د مرد په عورت (۱۰۴ الف پانه)
- فصل حق د عورت په خپل مېړ (۱۰۶ الف پانه)
- فصل حق د بندگانو په خپل څښتن (۱۰۷ الف پانه)
- فصل حق د شاگردانو په استاد باندې (۱۰۷ ب پانه)
- فصل حق د پيښ استاد په شاگړو د باندې (۱۰۷ ب پانه)
- فصل حق د فرزند په پلار (۱۰۸ الف پانه)
- فصل خراج (۱۰۸ ب پانه)
- فصل حکم د مړتد (۱۰۹ الف پانه)
- فصل ذکر د مورت د هلاکت (۱۰۹ الف پانه)
- ذکر د ايام منحوسه (۱۱۰ ب پانه)
- فصل ذکر د رجال الغيب (۱۱۱ الف پانه)
- فصل ذکر د سفر (۱۱۱ الف پانه)
- باب خوږلسم فالنامه د مصحف (۱۱۱ ب پانه)
- فصل د نمازڼه د حاجت (۱۱۵ الف پانه)

فصل پنجم دشب برات (۱۱۵ الف پاڼه)
 فصل نمونځ داختر په شپه (۱۱۵ ب پاڼه)
 فصل نمونځ د حاجت تمام هغه (۱۱۵ ب پاڼه)
 نمونځ د جمعي په ورځ (۱۱۵ ب پاڼه)
 نمونځ د شنبې په ورځ (۱۱۵ الف پاڼه)
 نمونځ د يكشنبې په ورځ (۱۱۶ الف پاڼه)
 نمونځ د دو شنبې په ورځ (۱۱۶ الف پاڼه)
 نمونځ د سه شنبې په ورځ (۱۱۶ الف پاڼه)
 نمونځ د چار شنبې په ورځ (۱۱۶ الف پاڼه)
 نمونځ د پنجشنبې په ورځ (۱۱۶ ب پاڼه)
 نودونه نام ديارۍ تعالى (۱۱۶ ب پاڼه)
 خاتمه شكلند كتاب خوشبته (۱۱۷ الف پاڼه)
 (دكتاب پاى) - (۱۱۷ ب پاڼه)

(دكتاب دپاى نه وروسته دوه پاڼې نورې هم شته چه په
 هغو کڼې د مير محى الدين شعر لريو د دعا او دعوى خپام بابيات
 ليکل شوي دي)

دکابل د قلعي نسخې په ياره کڼې د المومدى حل دى چه دې

مفصله مخپر نه وړاندې کړې .

تر دې د مخه يوځل (نه پرې) په جريدۀ کڼې او يوځل دپاڼې

هيون د كلید افغاني دوروستي چاپ په تعلیقاتو کښې ما
سرف ددغه کتاب د موجودیت یادونه کړې ده. (۱۱)

د پښور قلمي نسخه:

د پښور قلمي نسخه موزن د

هغې چاپي نسخې له مخې پېژنو چې په ۱۹۵۲م کال د پښور موزیم
د مدیر ښاغلي محمد عبدالشکور په واسطه د قلمي نسخې په لیکدود
چاپ شوې ده. ۰۰

دهغې په سینه کښې ښاغلی عبدالشکور د قلمي نسخې په
باره کښې داسې معلومات ورکوي:

« دا یوه قلمي نسخه ده چه تقریباً څلور سوه کاله مخکښې
لیکې شوې ده. خود خط صفای او تازگی کښې یې لاهنفسې
فرق نشته. ددې کتابت خوشحال خان بابا پخپله کړې دی.
د الفاظو او کړیو برابر والی، د کړیو فاصله او عامه صفایي
او ترتیب نه دا ظاهرېږي چه خان معظم د کتابت فن نه هم
کماحقه واقف و. »

« دا (فصل نامه) کتاب چه کوم وخت د همت خان بهادر

(۱۱) مکرړی: راپرېمېد کليد افغانف د ۱۳۵۶ هـ ش چاپ د څېړندو
د خدکار تعلیمات د انوشال نمکه - ، په پېژندنه کښې، ۳۵ مخ .

محمد رفيق خان ماته د عجائب خانه پښور د فنون لطيفه
په نمايش كښي د ښكاره كولو د پاره راكړه نو باور وكړئ ماڼۍ
وي چه خدايه د ا كتاب خومره قيمتي دي كه د اضافيڅ شون
په هيڅ قيمت به يافت نه شي . خومره نقصان عظيم به وي
په ماڼۍ لوزه راغله . زه به يې لمان سړه جوخت كړو . ښه دي
چه اهل جهان خبر نه وو كښي ماڼۍ د دې حفاظت د پاره فوځونه
د كوم خايه راوستلي واي . د الله تعالى شكر يې وويستو
چه پس د كتابت محفوظ يې ورته واپسي كړو .»

د محترم صبد الشكور له معلوماتو نه وروسته د دې نسخې

په باره كښي ځيني پوښتني د سړي په خيال كښي كوي ، مثلاً :

۱- د فضل نامې د تاليف كال ۱۰۸۹ هـ ق كال او د محمد

عبد الشكور صاحب د سريزې نېټه ۱۳۶۸ هـ ق كال ده چه د دواړو
تر مينځ د (۲۷۹) كلونو توپير كې كه دغه نسخه پخپله د مؤلف

په قلم لومړنۍ نسخه هم وي . بيا به دې خبره كښي چه ۱۱ دايوه
قلمي نسخه ده چه تقريباً څلور سوه كاله مخكښي ليكل شوې ده ،
يوڅه دخوشيني د احساساتو لاندې د مبالغې رنگ ښكاري .

۲- دا خبره چه د دې كتابت خوشحال خان بابا پخپله كړې ده ،
دهغي د ليكوال په استناد خو به و منو ، مگر كاشكي چه محترم
ليكوال د نسخې د د اخلي مواد ونه هم د اسناد و يوڅه ذكر كړي

وای چه آيا ددې نسخې پر کومه پاڼه پخپله د خوشحال خان لیک
لیک یا مهر لگېدلی و یا داسې کومه بله څېره لیکل شوې ده
چه دا مطلب پرې تائیدیدلای شي .

دا چه کتاب د خوشحال خټک د کورنه د دورې په لیکدود
لیکل شوی دی د کتاب قدامت همدغه لیکدود د وړاند ته
خبروې او کېدی شي چه پخپله خوشحال خان او یا بل چا لیکلې وي .

۲- ښاغلی محمد عبدالشکور د کتاب خاوند محمد رفیق
خان ښيي اولیکي چه قلمي نسخه یې ورته پرته سپارلې ده ،
دابه دېرږ خوند وړه خبره وي چه که داسې معلومات ترلاسه
شي چه اوس هم هغه نسخه له نوموړي محمد رفیق خان سرو
ده او که بل چېرې ؟

هو ! مونږ د فاضل محترم عبدالشکور د زیار استوګنه
مشکورېوې چه دغه کتاب یې د قلمي نسخې په لیکدود چاپ
کړی دی .

د ښور چاپي نسخه :

لکه مخکې چه وویل شوو د

خوشحال خټک فضل نامه د محمد رفیق خان د قلمي نسخې له مخه
چاپ شوې ده چه د چاپ خصوصیات یې په دې ډول دي :
پیش کش : محمد عبدالشکور

خوړوونکي : اداره اشاعت سي حد پښور .

مطبعه : امپيريل اليکټريک صدر روه پښور .

د چاپ نېټه : ۱۹۵۲ م

قطع ۲۴ + ۱۶ سم

تېرون : د هر هغه پښتو په نوم چه په پښتو مين وي .

پېښ ندکلي : د مير رحمان غازي (۶ مخونه)

سرينه : د محمد عبد الشکور (۱۸ مخونه)

متن : د خوشحال خټک (۲۵۰ مخونه)

پښتني : قطعه اي .

خطاط :

د کتاب د متن په پای کښي د عبارت درج دی :

«تمت تمام شد نسخہ فضل ، مرصيف قدوة المحققين خوشحال خټک

بروز دوشنبه تاريخ بيت و نعيم شهر رمضان المبارک ۱۱

د ليک دود حبيبي خصوصيات يې دا دي :

د (پ - ډ - ټ) په ځای (ر - د - ن) پرې د پيسو غورځو .

د (څ - ځ - ښ - ښ) په ځای (چ - ج - ش - ژ) .

د (کښي) په ځای (کښي) او بچه) هداسي چه مالکلي ده .

فضل نامه د (ارمغان خوشحال)

په چاپي نسخه کښي

ارمغان د خوشحال خټک دکلياقوهغه مجموعه ده چه په (۱۰۳۴) مخونو کښي د ميا سيد رسول رسا په مقدمه په ۱۹۶۴م کال په پېښور کښي چاپ شوې ده .

ښاغلي رسا په دې مجموعه کښي د خوشحال کلام په اتو توکو کښي وړاندې کوي چه شپږم ترک يې (فضل نامه) ده او د مجموعي د (۸۰۱) نه تر (۹۷۲) مخونو پورې په (۱۷۲) مخونو کښي چاپ شوې ده .

دا فضل نامه زموږن د تيرو ذکرشويو نسخو سره کوم اساسي فرق نه لري .

څرنگه چه رسا صاحب د «ارمغان» د هقو لو بر خو قلمي نسخي نه دي نبودلي، نو سري داهم په يقين سره نه شي ويلي چه د رسا صاحب د ارمغان فضل نامه د پېښور د محمد رفيع خان د قلمي نسخي او يا د محمد سعيد الشکور صاحب له چاپي نسخي څخه نقل شوي ده او يا دا چه د وي سره کومه بله نسخا ليا نسخي دي .

د رسا صاحب د کار پر نښب دادی چه صفا متن يې

نقل کړی او چاپ کړی دی. تعلیمات او حواشي يې نه دی پرې ليکلي او دیوې نسخې ډېر څو نسخې بدلې کېږي هېڅ شې نه پاتې په نظر نه راځي. په مقدمه کې هم د خوشحال خان دژوندانه او دهغه د آثارو په معنوي او بدعي ارزښت بحث کړی دی او د نسخو په باره کې يې څه نه دي ليکلي.

د پېښور له چاپي نسخې سره د ارمغان د فضل نامې د زیات مطابقت او موافقت له مخه سړی په قوي احتمال ویلی شي چې دا نسخه به له هغې یا د هغې له اصلي نسخې څخه نقل شوی وی. خصوصاً چې د ارمغان د فضل نامې د متن په پای کې ليکل شوی دي:

”په ورځ د دوشنبې ۲۵ ماه رمضان المبارک غفط سنه

۱۰۸۹ ه ختمه شوه.“

مگر محض په دې چې د ارمغان د فضل نامې ځینې عنوانونه هم د پېښور د نسخې او هم د کابل د قلمي نسخې سره مطابقت نه لري او زیاتې کمې پکې شته، سړی ته دا سودا لویږي چې که د دغو عنوانونو تغیر او تبدیل او حذف پخپله د رسا صاحب کار نه وي، بیا یقیناً ده ضرور پرته له هغو نسخو نه چې موږ یې یادونه وکړه له نورو نسخو نه هم استفاده کړې ده.

مثلاً د کابل د نسخې (فصل ذکر خلود د اهل نارجه په دوفخ

کوی - ۱۴ الف پانه) او (باب پنجم ذکر د نمانځه د هر باب
۳۶ الف پانه) عنوانونه چه د پېښور د چاپي نسخې له (فصل
خلود د اهل نارچه تل په دوزخ کښي وي - ۲۲ مخ) او (باب
پنجم ذکر د نمانځه د هر باب ۶۰ مخ) عنوانونو سره تحول
خوري، گډ سره په ارمغان کښي نشته او داسې نور.

له ښه مرغه رسا صاحب شکر ژوندی دی او مونږ ورته
دښه ژوند او دوختيا هيله لرله دوی نه دا تقه کېدی شي چه
مهرباني له مخه يوازې د دې نه بلکه دارمغان د تولوا صليسي
ماخذونو وضاحت وکړي.

ښاغلی رسا به پېښ دوچه څرنگه يي خوښه وي هغسې
وکړي او مونږ به بېرته راوگرځو کابل ته او د افغانستان
د علومو اکاډمي د پښتو ټولنې کتابخاني ته به ننوځو.

طب خوشحال خټک:

د پښتو ټولنې په کتابخانه

کښي د ۱۲+۱۷ سم په اندازه په ۲۴ پاڼو کښي د (طب خوشحال
خټک) په نامه يوه زړه قلمي نسخه شته چه د ليکلوس
نېټه نه لري.

د (خ - ب - بس - گ - ڼ) په ځای (خ - ژ - ش -

ک - ڼ) توري پکښي استعمال شوي دي.

جاء في نسخة أخرى

پہ نوموہی کتا بخا نہ کنی

د ۱۷۰۲۱ سم په اندازه په ۱۷ پاڼو کښي بله قلمي نسخه شته
چه د رطب خوشحال خټک (د ذکر شوي نسخې د ننګرهار
د لالیپورې مولوي محمد عمر بېلبل افغان (۱) په قلم د عنوان
د عباراتو په لڼ توپیر نقل شوې ده او لیکلو نېټه نه لري-
مرحوم بېلبل افغان د پښتو خطاط او شاعر په ۱۳۰۵ هـ و کال

کيتي زين پدلو او په ۱۳۴۵ هـ ش کال کي مې شوی دی او دغه دواړه نسخې يې په ۱۳۴۰ هـ ش کال پښتو ژبې ته سپارلې دي چه د وروستۍ نسخې ليکدود د هغه د خطاط د ژوندانه په زمانې يعنې اوسني وخت پورې اړه لري .

طیبا و خوشحال خان بکتر

د د و نو مو وړ و قلمي نسخو له مخه د پوهاند
رښتين پخړيغ نقل او د نو مو وړي له مقدمې او
لغتنامې سره په ۱۳۴۵ هـ ش کال د پښتو ټولنې

(۱۱) دلیل اخراج دستبرداشتنی که باره محکومیت:

چند روز بعد از خدمتکار بخانی، پشانه شواء ظهور نمود، و ۳۵۷ هجری بمکمل

عبدالروف بهنوا - اوسنی لکوال لومړی لیکونک .
۳۶۹ - ۳۷۷ مخونه -

۷۵۲ مکته
دختر کوئی میاشت، ۳۰-۱۳۶۴
کابل مجله، د ۱۳۶۴

چند روز خدمتگار بنمای، محاصریدان - افغانستان کماند، ۱۳۴۲ هجری شمسی کال.

له خوا په (۲۸) مخونو کښې چاپ شوې ده. (۱۰)
طب نامه په فضل نامه کښې:

تاسې به ضرور په ما

په قارشوی یا ست چیه د فضل نامې د نسخو د پېژندنې په لپ
کښې د طب نامو فهرست خه د پاره؟ ده به کښې ورځان به کجا؟
مکر نه! داسې نه ده.

طب نامه اساساً د فضل نامې یو برخه ده او په دې توګه:
د پېښور چاپ د فضل نامې په (۱۹) مخ کښې او د ارغوان خوجال
په ۹۲۹ مخ کښې د (فضل ذکر ادویات) تر عنوان لاندې دا
بیت شریع کړی:

په دارو کښې چیه ښه نیت وي

دارونه وي عبادت وي

تر دې وروسته د پېښور چاپ تر ۱۱۲ او د ارغوان تر ۹۲۶ مخه
پورې د طب مسایل دی چه په قلمي او چاپي طب نامو کښې هم
راغلي دي. (۲)

(۱) د دغو دریو له نسخو د پېژندنې او د پېښور او طب ارزښت په باره کښې به

۱۳۴۹ کال خوشال خېلک بن الملکي سند کړی د خدشکار له خوا مفصله

چېزه د لاندې شوې ده. د دغې چېزه د لپاره د وینې په ۵:

چېزه د دې عبدالله خانیف خدشکار، خوشال خېلک بن الملکي له خوا کړی، کال ۱۲۵۲ لمریز

د لومړۍ مياشت ۸ / ۱۴۵۰ لمریزه، د ۱ - ۳۶ مخونه.

(۲) د دې موضوع له باره د وینې په ۵: تېره ماخذ.

د طب د غږېڅېږي انجې د فضل نامې د کابل په قلمي
نسخه کې نشته. داسې ښکاري چې په لومړيې سېکې
خوشحال خان پخپله طبي مسايل له ديني مسايلو سره يو
ځای ليکلي دي.

په ديني نيت چه د اسلامي رواياتو له مخه په انسان باندې دو
علمونه فرض دي چيرې د ابدان علم بل دا ديانو علم (۱۱)
نور د ديني فريضې ديني ځای کولو په نيت خوشحال خټک د
طب مسايل هم له ديني مسايلو سره يوځای ذکر کړي دي
او دخپل د دغه «ننه نيت» نه يې د «عبادت» د ثواب
هيله لرلې ده.

او دا چې بيا د طب رساله د فضل نامې څخه د خانله
رسالي په توگه بېله شوې ده، لا معلوم نه ده چې دا کار کله
او چا کړې دی؟ پخپله خوشحال خټک اوکې بل چا؟ دا داسې
پوښتنې دي چه حل غواړم.

(۱۱) له اسلامي دورې نه راوروسته د طب د زياتو روکتاڼو نوښتونه او د بيا چرغې د اصلاط
د حديث شريف په نامه ليکل شوې دي او د روکتاڼو په قلمي او چاپي نسخو کې

موجود دي.
«علمان فريضتان على الانسان علم الابدان وعلم الاديان»،
او د تالانو کيکوالو «خبره هم شکرند» کړي چې حديث شريف کېږي، ابدانو علم
مطلبه طب علم دي او د ابدانو تر علم دمخه ذکر شوی دی ځکه چې دين علم
او عبادت په رڼغ صورت کېږي.

د نسخو تر منځ د متن فرقونه:

په کلاسيکو آثارو کې د نسخو د متنونو تر منځ توپيرونه يو طبيعي کار دی چه يو ازېپ هغه نسخه ترې بې نياز، کېدې شي چه يوازې او منحصره په فرق وي .

د کوم اثر چه متعددې نسخې وي د هغو متنونو کېنې هم بې شمېره توپيرونه مومي دي .

دا توپيرونه هم د ليک دود دی هم د تورو او لغتونو د استعمال او هم د متني موادو . د فضل نامي په نسخو کې د ليک دود مهم توپيرونه په دې څېنه کېنې په خپلو ځايونو کېنې ذکر شوي دي . د تورو او لغتونو د استعمال توپيرونه ، بدلونونه ، زياتي کسې يا نول زما په خيال ددې څېړني کار نه دی لوستل چه د کتاب اکاډميک متن تيار پري بيا نو دا کار د فرض او واجب په مرحله کېنې کتل کېږي ، نو ځکه اوس زه ترې بهر شوم .

د متن د زياتوالي او کموالي او مهم فرقونه لاندې ښودل

کېږي :

(۱) د کابل د قلمي نسخې لومړۍ پاڼه نشته ، د قلمي کتابونو د لومړۍ پاڼې الف مخ عموماً يا سپين وي او يا د کتاب او مؤلف نوم ورباندې ليکل شوی وي او د دوهم ب مخ له مخ نه کتاب شروع کېږي چه متاسفانه دغه پاڼه لوېدلې ده .

د کابل او پېښور نسخو په پرتله د کابل په قلمي نسخه
کښې د اول مخ د (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) نه وروسته د
کتاب د پیل بیتونه نشته.

(۲) د پېښور د چاپي فضل نامې د (۱۸۲) مخ اودارمغان

د (۹۲۳) مخ د دې بیت نه :

هرسړی چه صحبت وکا
یا خېدل دې هم زرنه کا

د پورتڅه فضل نامې د (۱۵) مخ او ادرمغان د (۹۴۵) مخ

تر دې بیته پورې :

نه دې دروند پښتۍ اخلي
نه دې زور کا نه دې زغلي

ټول (۴۶۵) بیتونه (۱) د کابل په قلمي نسخه کښې نشته

او داسې معلومېږي چه د دغې قلمي نسخې د (۹۹ او ۱۰۰)
پاڼو ترمنځ به پاهې لوبېدلي وي.

ځکه چه د دغې نسخې د ۹۹ پاهې وروستی بیت :

چه په وړځ په شپه دخول کړي
په داشان به کار قبول کړي

او د دغې نسخې د (۱۰۰ الف) پاهې لومړی بیت :

نه دې قهر غصه کېږي

نه دې غم ځي د چاپي نسخې د (۱۰۰ الف) پاهې لومړی بیت :

تر منځ معنوي ارتباط شکېدلی دی او د پانوف په لوبډلو
ولالت کوي .

دېر افسوس کوم چه دکاغذ د زوړوالي اورثېدو
له امله د دغې نسخې د سلمې پانوفي رکانو ژرېدلی دی اوزما
د دې حکم تحریري سند له منځه تللی دی .

په دغو لوبډلو پانوف کښې د فضل نامې د طبي مسيلو
برخه هم له منځه تللی ده .

(۳) "مدعیب که گفتی هنرش نیز بجزو"

د کابل او پېښور د نسخویو لوی فرق دادی چه د کابل
په قلمي نسخه کښې (۵۲) بیتونه شته او د پېښور په چاپ
نسخه او همدارنگه په ارمغان خوشحال کښې نشته .

د دغې برخې په زیاتوالي د قلمي نسخې ارزښت پېڅي
لوېږېږي ، ځکه چه د پښتو ادب د څېړنې ته نوې اضافو وړاندې
کوي ، خصوصاً چه په دغه بیتونو خوشحال خټک د ځای په باره
کښې هم گڼې بدلې دي .

د ابیتونه د کابل د قلمي نسخې د (۴ الف) پانوف نه تر
(۶ الف) پانوف پورې په دې ډول درج دي : (۱)

(۱) بیتونه په اکسېني لیک "دور ویکل شول" .

چه يې لولي يا يې ښکينه د دعا مهر دې کېږينه
 که څه سهو يا خطا وي عيب پوښي دې به عطا وي
 نه خوشحال خټک افغان يم عطا يې فصيح زبان يم
 په فارسي شعر مامور يم په پښتو شعر دستور يم^(۱)
 که يې کورې ښه تصنيف کي د تعريف^(۲)

(ب) پاڼه:

په پښتو کتاب کيميا ب دی که کتاب دی دا کتاب دی
 چه پخوا کتب پښتو دي نه د ښکو نه د لوستو دي
 نه منوره دي نه منظوم کي په مجهول قلم مرقوم دي
 که يې ښک وړ وړ له چينه بوی د نوره څه ځنې ځينه
 که عاقل يې په داپوه شه که جاهل يې په اندوه شه
 زما هکار دی له عاقله نه محې کار دی له جاهله

کتاب دی اول په بيان دايمان او داسلام

که ته يو کهې زه اوږبه چه خدای يو دی ای طالبه!
 په اندام عمل قبول کړه پير وکړ د پاک رسول کهړه
 په دا هوښو ايماندار يې مؤمنانو سره شمار يې

(۱) دغو رخت په اصطلاح (د ستور) وزير اوښتي تروايږ.

(۲) د ښکونکي شکله لودل. ښايې چه د اسمع داسې ويک: (د تعريف او د تصنيف دی)

که مؤمن بی توحید زده کن بل شریک بی پیدامه کن
 شریک نه لری احد دی لم یلد ولم یولد دی
 ...» مثل خدای دی نه له خایه نه بپ خای دی

ه الف :

نه حاجت د چا لرینه نه بی چاته حاجت پشینه
 نه بی قد نه بی قامت شته نه بی شکل علامت شته
 نه بی رنگ نه بی مانند شته نه بی چونی شته نه بی چند شته
 هېښه دی تل به وینه نه بی مرگ شته نه به مړینه
 توانای لری بی تنه دانای لری بی مننه^(۱)
 سترگی نه لری بینا دی غون بی نشته وکاشوا دی
 نه بی چارشته نه بی گل شته نه بی سترگی نه بی غون شته
 هېڅ محتاج د اناز نه دی د مخلوق خوندی نیاز^(۲) نه دی
 نه بی تل شته نه بی ناست شته نه بی سلو نه بی نماست شته
 نه خه خوری نه او به شوی نه کینی نه چپه ته درو می
 نه بی رنگ نه بی اندام شته نه بی لب نه بی کام شته

(۱) د یو خا و شکیلو لری . کیدی شي چو د مروج هې . د بې وې : (الشریک بی شکر خدای دی)

(۲) چو قلمی نه شوی . (من) لاندې لیکل شوی دی : عقل .

(۳) په قلمی نه شوی واکه ټکی نه لری ټکیدا شوی چو (ساز) دی وې .

فصل په بیان د صفت د خدای تعالی

په دنیا به لیده نه شي په جنت کې به لیده شي

هـ :

د ناهد زهد به هېڅ کس نه په شکار ورسوږیځ کا
که یې فضل په عالمي شي د شېطان به هم خلاص شي
عیب نه لرغې په ذات کې نه یې وخت ^(۱) شته په منځ کې
پاک یې عیب به یې نقصان یې پرې پاکي ښایې سبحان دی

فصل د معرفت د فرښتو

پیدا کړی فرښتي دي په پاکۍ کې واړه یې دي
همکي د خدای بنده دي د هر حکم پابنده ^(۲) دي
چه فرمان وشي وړاندې هسې اوسې هسې کاږي
مهرباني په آدم دی له آدم سره همدم دي
د همه واده و دوستدار شه له نناعه یې ویزار شه
عزرا ییل په حاتم راښي د خدای حکم و ته کسي
که له ده سره غلیم یسې له شیطان سره سهیم یې
په فرښتو ایمان راوړنه ^(۳) دادی زده کړه دادی شینه

^(۱) قلمی نه کېږي (روته) لاندی لیکل شوی (نقصان) په دوم قلم شخړه شوی د پچ لاروت (نور)
جوړیږي. هر د (ساری، مناسب، لائق) محتوا هم درکوي (نکو لاروت) (د نقصان)

په منځ د پوره شکر نه معنا ښکاري
^(۲) د پابنده (لاندې) په قلمی شخړه کې لیکل شوی دی : (قبولونی)

^(۳) په قلمی شخړه کې یې لیک (لارونه) (لکه کیمې مخ) (راوړینه) جوړه شوک یعنی (د وړن)
ترڅنګ دی (زیاتره شوک).

فصل معرفت د کتابونو ۴- الف

کتابونه چه نازل دی
ته ایمان په واهو راوړه
په موسی توریټ راغلی
د میخی کتاب انجیل دی
د داود کتاب زبور دی
په احمد نازل قرآن دی
هر کتاب چه د آسمان دی
که مخلوق وږه وایسي
که منکر شي له کتابه
که منکر د حرف آیت یی
وې هر کلام د خدای د
دا بیتونه د دې بیت:

چه عطا نه وې له غیبه
کفار خالي نه وي له عیبه

او د دې عنوان او بیت:

باب د معرفت د پېغمبرانو

تر کک زیات پېغمبران دی خو کک بنیان (۲۱) خو کک رسلان دی

(۱) په قلم خو ککې د ناخ په یک (۱۱) د پاس رسل شوې دی: (ذر)

(۲) په چاپې نسو ککې (بن).

تر مينځ موقعيتلري چه د پېښور د چاپي فضل نامي په (۹) مخ او د ارغوان
په (۸.۶) مخ کښي يې لوستي شوو.

لوري نسخې:

ما اوږدلي ووچه «فضل نامه»، بيا هم په پېښور کښي چاپ
شوې ده، مگر داماته هسي خبره بيلکاري. بيا هم که د فضل نامي د نورو چاپي
او قلعي نسخو په باره کښي له چا سره نور معلومات وي، خدا مکار به يې په ډېر
منه ومني.

د کتابخانوا لټون:

ما خود افغانستان د علومو اکاډمي، ملي آرشف
او د پوهنتون په کتابخانو کښي لټون کړي دی او د لندن د بریتیش موزیم -
انډيا افس، دهند د لږ پور د رضا ايسريري د شورگ اتحاد د ليننگراد
د ختيځ پښتو د موسي د قلعي کتابتونو د کتابخانې فهرستونه لوستي دي،
او په هغو کښي د فضل نامي د بلي نسخې په موندلو بريالی شوی نه یم.
همدارنگه «پښتو کتابونه» (۱۷) او «پښتو پاڼگي» (۲۶) چې اړولې و لاړولي دي
او پرته له هغو کتابونو نه چه په دې مقاله کښي ذکر شوي ما د فضل نامي
د بيل چاپ په باره کښي څه نه دي لوستي.

بيا هم: «نيت او مراد»

دوشال خان خټک، درکړسم تېږن دماڅمن د بين المللي سينار
مقاله چي ۱۳۵۸ هـ ش کال په لړ کښي د پښتو نوي اړخ جوړ شوی.

(۱) پښتو کتابونه، د راز محمد د لړ کښي، کابل، د ۱۳۷۷ هـ ش چاپ.
(۲) پښتو پاڼگي، د جليل الله رفيع تاليف، د دوو نځکه، کابل د ۱۳۵۶ وږش چاپ.

د ډاکټر عارف عثمان

د خوشحال خټک د ادبي مکتب پراختیا

..... ليوه کتبه.....

ډاکټر عثمان د ازبکستان د جمهوریت رسېدلی محقق، د پښتو په معاصرو او کلاسیکو ادبیاتو کې د پراخي مطالعې خاوند دی. د کلاسیکو ادبیاتو په برخه کې د خوشحال خان خټک د آثارو اودهغه د ادبي دورې په باره کې پوره مطالعه لري او د شلو کالو راهیسې موده کې، په دې له کې کار او خپرونې کوي.

د خوشحال خټک اودهغه ادبي مکتب (په باره کې عارف عثمان یو له مقالې لیکلی دی. دهغه مقالې وخت په وخت په پښتو او فارسي ژبو په کابل کې او په ازبکي او روسي ژبو په تاشکند او مسکو

کښې چاپ شوې دي. نو موږ په هغو علمي سيمينارونو
 کې، چې خصوصاً د خوشحال خټک په باره کې جوړ شوي دي،
 پوره برخه اخيستی ده، خپله خبره يې اورېدلې ده او په علمي
 مباحثو کې يې فعال گډون کړی دی. هغه د خوشحال خټک
 خلونښت پندونه هم راټول کړي دي. دا د خوشحال خټک خلونښت
 رباعي کافي دی چې نوموړي ډاکټر انتخاب کړي او د هغو له
 فارسي، ازبکي، ترکمني او بلوشي شعري ترجمو سره (په کابل کې)
 چاپ شوې دي. هغه د خوشحال خټک د شاعري او ژوندانه
 په مختلفو اړخونو باندې خپلې يو لړې خبرې يې راټولې کړي دي
 او غواړي چې د يو کتاب په توگه چاپ شي او د مهرباني له
 مخه يې دا کتاب ماته راکړ چې خپل نظر پرې څرگند کړم.
 په داسې علمي او ژور کار باندې د نظريې څرگندول
 ډېر وخت او دقت غواړي او دا ايجابوي چې سړی يې ټکی
 په ټکي په غور ولولي او بيا خپله رايه وليکي. دارنگه کار ما
 غوندې يو کمزوري سړی ته چې د هېواد ورچاپېن دچلولو
 د مسؤليت دروند پستې يې هم په غاښ وي، گران څه چې
 ناممکن دی. مگر ما دې ناممکن کار ته نه و نه شو
 ويلای، ځکه چې له يوې خوا عارف ملگري ته دومره احترام
 لرم چې د هغه پر علمي کار باندې ځان مشغولول او په هغه

باندې نظر څرگندول ماته دومره دځوند ښکار ښکاري
چه په دې لار کېنې د مشکلاتو غرونه هم هډورانه نه
ښکاري. له بلې خوا له هغه وخت نه چه دی د کابل پوهنتون
د ادبیاتو د پوهنځي او بیا په مسکو کېنې د علومو د اکاډمۍ
د ختیځ پېژندنې د انستیتوت محصل و، زه ورسره پېژنم
اوله عارف سره د معرفت په دې شل کلنه دوړ کېنې که ما
دده قول آثار نه وي لوستی نو بې هغه څېرې او کارونه
يې ضرور اورېدلي اولوستلی دي چه په پښتو او فارسي ژبو
لیکل شوي دي. د افغانستان په علمي سیمینارونو کېنې اورول
شوي او د لته چاپ شوي دی.

دهغه ددې کتاب مضامین هم دغسې دي او ما یې هر یو
یو، دوه، درې ځله لوستلی او یا اورېدلي دی، نو ځکه زه په
هماغو لوستلو اورېدلو اکتفاء کوم او د موجوده کتاب لیدو
سرسري مطالعې نه وروسته هرڅنگه چه ویک خپل نظر پرې
څرگندوم.

تر هرڅه د مخه، ددې مقالې په لیدلو ډېر خوشحاله شوم.
دا زما د زلمیو ارمان و. ښایي چه به مې دا ارمان عارف ملکي
ته هم څرگند کړی و. د خوشحال خټک د سیمینار په وخت کېنې
خو مې زه په ډېره تلوسه درلودله چه که دا اثر چاپ شي، خو به

هغه وخت کښې مې دا ارمان نه نورو ارمانونو په شان په زړه
کښې پاته شو. اوس زه ډاکټر عثمان ته شابسې وایم چه زما
د زړه ارمان یې ترسره کړ او امید دی چه د علمي آثار و
د چاپولو سر بوبله ادارې زما د زړه بل ارمان هم و باسي او
دا کتاب چاپ کړي .

په دې خپرونې کې د خوشحال دشعر په مختلفو معنوی ارزښتونو
باندې په علمي نظر رڼا اچول شوې ده. د خوشحال په اشعارو
کښې د شجاعت او نړۍ وړتیا، بشر دوستۍ او وطن پالنې، ځوانۍ
اورندۍ، مینې او محبت، جلالیت او اخلاقیاتو د
مضامینو په څرگندولو او افادې باندې، په رباعی لیکنه کښې
د خوشحال بدیعي مهارت ثبوت تر رسېدلی دی او د خوشحال په
اشعارو کې د افغانی فولکلور او شرقی فولکلور پېژندنې شپړ شوی دی.
ډاکټر عثمان دیویمو، محقق په شان د خوشحال خټک
نماینې ته یوه لنډه کتنه کړې ده او د خټکو په بار کې یې یې لنډه معلوما
ت وړاندې کړې دی چه دلته کفایت کوي. همدارنگه یې د خوشحال خټک
په ادبي مکتب باندې هم خپره کړې ده او د هغه د کورنۍ شاعران
او ادیبان یې هم په لنډه توګه معرفي کړي دي .

دا کتاب د خوشحال پېژندنې په لړ کې یوه مهمه اضافه ده.
خصوصاً له دې امله یې ارزښت زیات دی چه په دی کې د

خوشحال خان د آثار و معنوي او بدبي ارزښتونو ته ډېره توجه شوې ده او د دې رنگه خېبرنو په برکت ، خوشحال خان خټک يوازې د يوې ژبې ، يو ملت ، يوې زمانې او يو وطن شاعر نه ، بلکه دنړۍ شاعر او پېر يو متفکر گڼل شوی .

د عارف په خېبرنو کښې د خوشحال د شعر د محقق معنوي ارزښتونه داسې خپېل شوي دي چه د بشري نړۍ د فکر او نظر ، ادب او کولتور په بهير کښې د خوشحال د اشعارو او افکارو ځلاند موقف تثبيت شوی دی .

په داسې حال کښې چه د ډاکټر عثمان مومني ملي ژبه ازبکي ده او د هغه د لوړو تحصيلاتو او مطالعاتو ژبه روسي ده ، په پښتو ژبه کښې د هغه پراخه مطالعه او په خپل قلم په پښتو ژبه د داسې يو علمي اثر ليکل او وړاندې کول ، البته ضرور د هغه له پاره د افتخار او سولورۍ ځای دی ، مگر مونږ هم حق لرؤ چه د داسې پوهاوو په داسې کارونو ونازېږو او تر و سه پورې پي ونازوو .

هوسره چه ماته معلومه ده ، په قوله نړۍ کښې د لومړي ځل دی چه له افغانستان نه بهر ، يو لومړنی افغان پښتو ليکلی د خوشحال په بار کښې داسې يو علمي جامع اثر په پښتو ژبه ليکلی او چاپ ته وړاندې کړی دی . د دې اثر چاپول ، د دغه ابتکار

خړگندول او د هغه د خاوند نازول دي....
 په داسې حال کې چې چه نه د دې کتاب په تدوينولو د هغه
 فاضل او عارف مؤلف ته د زړه له کوي مبارکي وړاندې
 کوم، هغې ورېځې ته منتظر يم چه د هغه يوه چاپي نسخه
 پخپله کتابخونه کېږي ولرم

مکابل - خير خان

د ۱۳۵۹ د اسد درېمه

د ۱۹۸۰ د جولای ۲۵ مه

يادونه:

د داکتر عارف عثمان اثر (خوشاخلاص خدمت او دده ادبي مکتب)
 په نامه کتاب په کابل کې په ۱۳۶۱ هـ ش کال د درغلا ناست د حکومتو اکاډمي د
 پښتو خپرونو د بين المللو مرکز لخوا چاپ شو او دا ليکنه يې هم پسرليز
 کېږي راغلې ده.

صله پند و منہ خوشحال حکیم

آن حکیم ملت افغانیان آن طبیب ملت افغانیان

خوشحال خٹک شاعر بزرگ، گران مایہ، جلیل القدر و پرنثر زبان پسنو
می باشد کہ آثارک بہ زبان فارسی ہم بہ یادگار گذارشتہ است .

شعر خوشحال خٹک از لحاظ مضمون بسیانغنی و کثیر الجواب می باشد .
غزلیات زیبای لیرک و عشقی، قصاید پر شور حماسی و بایغی، اثرهای
مہیج ملی و وطنی حصہ بزرگ و متنوعیہا کہ ارشیہ ادب خوشحال خان را
تکمیل میدہد کہ علاوہ از آن در زمینہ های فقرہ، اخلاق، طب، سیاست
اجتماعیات و غیرہ ہم منظومہ های گران بہایک از وی باقی ماندہ است .

شعر سادہ، عام فہم، سلیس در روان خوشحال خٹک از روی شکوای
مختلف النوع بودہ و این شاعر زبردست کلاسیک بہ غزلیات، قصاید،
رباعیات، مخمسات و غیرہ خور، باصنایع و بدایع ادب، در بحر و اہنگهای

مختلف ، شعر کلاسیک پنبه را رنگین ، متنوع و غنی ساخته است .
طوری که اشاره شد رباعیات یک فورم مهم شعر خوشحال خنک بود و
و حصه بزرگ و وزیر شاعری او را تشکیل می دهد .
رباعی « شعر فارسی ، پنبه تو ، عربی و غیره » البته شرق

عنفه قدیمی دارد .

مطابق عنفنه شعراء بزرگ اغلباً افکار عالی ، حکیمانه و عارفانه و
پنبه ها ، اندرز ها و نصایح تخریجش و عبرت آموزشان را در قالب نمونیز
رباعی ریخته و با کمال مهارت کامل « بحر » علم و معرفت را در مکنونزه
هنر رباعی جا میدهند .

خوشحال خنک نیز افکار خیلی پخته و اندخته و تجربه های حیات
و طرز دید خود را از پنبه ها ، در فورم پنبه رباعی جا داده و بنظر می رسد
که آخریت رباعیات خوشحال خنک مربوط به دوران پختگی عمر و محصول
پختگی فکر و تجربه وک می باشد . لهذا از روی اداء و ادب
خیلی رنگین و از نظر مفهوم و معنا خیلی غنی و بارانگش است .

رباعیات خوشحال خنک چندین بار ضمن کلیات اشعار و یک در
۱۲

کامل ، کند ، پشاور ، مردان و غیره چاپ شده است .

۱۱ رباعیات خوشحال خنک مورد توجه و استناد عمومی بوده . هم

خوانندگان و محققان افغان و هم شرفشناسان جهان را به خود مشغول شغوف
و معطوف ساخته است .

افتخار دارم که متن مجموعه (د خوشحال ختک رباعیات) که
حاکم اضافه از شانزده صد رباعی می باشد از روی نسخه خطی نادر
قدیم و سه نسخه چاپی معتبر تحت نظر این خدمتگار ذریه محبت پنج نفری
علمی اعضای مسلکی اکادمیک پسته تولد آگاه گردیده و در سال ۱۳۴۹
از طرف پسته تولد به چاپ رسیده است.

در زمره محققان بشرقستان و مشرقان محقق رباعیات خوشحال ختک
مورد توجه بیشتر و جدک دانشمند و محقق ازبکستان شوروی دکتر عارف
عثمانوف «قرلرگرتز» است.

ایشان در مورد تحلیل و ارزیابی جنبه های متنوع بدیعی، معنوی و
لفظی رباعیات خوشحال ختک در اوقات مختلف تحقیقات جداگانه نمود
و نتیجه آن را به شکل مقالات به السنه، افریسی، روسی و یبستو در مطبوعات
اتحاد شوروی و افغانستان به نشر رسانیده است.

دکتر عارف عثمانوف دایماً با شوق و شغف زاید الوصف رباعیات
خوشحال را می خواند، از آن حظ می برد، بر جنبه های مختلف آن تحقیقات
علمی انجام میدهد... به این دلش ریخ نمیکنند... میخواهد رباعیات
خوشحال را همه بخواند و از آن مثل وی حظ ببرند. به این منظور سعی
میکند که رباعیات خوشحال اولاً به سایر السنه، افغانستان و بعداً
به السنه خارج به نظم رباعی ترجمه شده و به چاپ برسد.

وی درین ره قدمهای برداشته است.

اولاً مجموعه (د خوشحال خټک خلوبښت پندونه) را مهياست.
در آن مجموعه چهل رباعی خوشحال خټک به زبانهای دری، ازبکی،
ترکمنی و بلوچ ترجمه در سال ۱۳۵۸ ه‍.ش به چاپ رسید.
معلوم میشود که به اساس اصطلاح فولکلور پښتو (خوندوړي)

را تللې) عارف عثمانوف درین زمینه موفق به پیشرفت دیگری گردید.
و بعد از آن که عدد مهم فولکلور شرقی یعنی (چهل پند) او چهل چراغ
دیده ارباب ذوق ادبی و بصیرت هنری گردید، کار خود را به عدد (صد)
عدد مهم در فولکلور تمام ملل، بالا برد و صد پند سودمند خوشحال خټک را
به آنسۀ فوق برای مطالعه ملیت های برادر افغانستان و جهان تقدیم نمود.
عارف عثمانوف در پهلویک این خدمت پیرایج ادبی، افتخار خدمت
در راه حکیم وحدت و محبت در بین اقوام و ملیت های برادر افغانستان و
نزدیکی و تفاهم بین المللی را نیز حاصل نمود. وحدت و تفاهمی که بر اساس
تساوی حقوق برابر و برادرانه در راه مشکوفایی فرهنگ ملیت های برادر -
افغانستان با وسایل مختلف اقدامات صورت گرفته و میگردد.

کار ارزشمند و اکثر عارف عثمانوف مطابق به این آرزو بوده و ملیت های
افزیدگی، ترکمن، بلوچ، پشیانی و درک زبان افغانستان را به عمق اندیشه
شاعر کلاسیک پښتو و بالوسیلد با طرز تفکر بزرگان پښتون رهنمون میکند
و بالوسیلد نه تنها اشتباهات، رنجش و مؤثرات حمایت ذات انسانی را که از میراث

شوم سیاست مدارک های سیاه دوران گذشته است از بین می برد
 علاوه از آن طوریکه گفته آمدیم ترتیب ، تدوین و چاپ این چنین آثار
 ذیقیمت در راه تکمیل دوستی و برادری و ایجاد حسن تفاهم و
 مهر و محبت بین الافغان و بین المللی از جمله موثرترین ذرایع
 به شمار می آید . علاوه تا چون این کار ایجاب یک دانشمند شوروی
 می باشد ، اصولاً نمونه زنده و اندیشه ای در تاریخ روابط کولتورک
 این دو کشور نیز دانسته می شود .

لہذا ما در بارہ بتکرار این گونه آثار بدیعی باصمیمیت میگوئیم
 خوش بہ حالشان !!
 آفرین بر محبت و حوصلہ شان !!

(مقدمہ کتاب صدپند سوزند خوشحال)
 کابل - ۱۳۶۱ شمس

د خوشحال خان خټک

اود هغه د کورنۍ د پير او پي میراند

علمی خبر نل

ښاغلی عارف عثمانوف د ازبکستان یو رسېدلی محقق، د پښتو په معاصرو او کلاسیکو ادبیاتو کې د پراخي مطالعې خاوند دی. هغه د خوشحال خټک د ستونزمنې فرهنګيالي پښتون مشر، شاعر او مؤلف د اثا ورواو د هغه د ادبي دورې په باره کې پراخه مطالعه لري او تر شلو کلونو زيات موده کې په ډېر لوی کړنې کار او څېړنې کوي. د هغه څېړنې ته په اتغيي پلټنه کې په درانه نظر کتل کېږي او د پوهانو له خوا علمي ارزښت ورکول کېږي. نه د ۱۹۸۸ م کال د جون په میاشت کې په تاشکند کې وم. په دغه وخت کې د هغه د ډکټورا تېزس ما ولوست او په ځان لازمه بولم چه د

هغه په باره کې چې خپل یاد دا شتو نه په منظمه توګه دیوې نظريې
په ډول وړاندې کېم .

پیاوړې خوځښت پېژندونکي عارف عثمانوف دخپل اثر په ترڅ
کې داوه لسمې پېړۍ د پښتو په ادبیاتو کې دخټکو دورې
پر شاوخوا باندې رڼا اچولې ده . لکه خټکه چې څرګنده ده ، دغونډو
په عمومي ډول د پښتو ادبیاتو او په خاصه توګه د پښتو ژبې د شاعرۍ
په برخه کې ځانګړی مقام لري . دا فغانستان دا ډېو هانو په عقیده
اوزمونډ دخېټنو نتیجه داسې چې پښتو ادبیات په شپاړسمه او
اووه لسمه میلادۍ پېړۍ کې درې عمده مرحلې لري :

(۱) روښاني ادبیات چې پایښد روښان او دهغه ملګرو او پیروانو
شاعرانو او لیکوالو لکه دولت لوائی ، میرزاخان انصاري ، علی محمد
مخلص ، واصل ، ارزاني او خودو د پښتو ادبیاتو ، په ټول بیا د پښتو
شاعرۍ ته نوی رنگ او نوی آهنگ او نوی خبره ور وڅښله .

(۲) دخټکو دوره چې ددې دورې مټس پخپله خوځښت خا
ختګ دی . دهغه شعرونو د کیفیت او کمیت له مخه د پښتو پیاوړتیا
ډېره زیاته او پراخه کړه . هغه په نظم او نثر کې د ګڼ شمېر تالیفاتو
ښاوند دی . هغه یو اولسي مشر و ، دهغه ادبی کار او فعالیت دهغه
او دهغه د اولس له ژوندانه سره ټیګر ارتباط لري . هغه په شعر
اولیکنه کې نوی مضمون پیدا کړ . په پښتو شعر کې یې حماسي

آهنگ له جمالياتي رنگ سره يوځای کړ. د شعر ژبه يې ساده کړه
ملي او انساني محققي يې ورته ورکړه او داسې نور.

په پښتو کې د خوشحال خان خټک مکتب زيات پير ول وروڼه
دده دخپلې کورنۍ پر لسو د ولسو تنو شاعرانو سربېره، نورو پښتنو
شاعرانو هم د فورم او سبک له مخه او هم د مضمون او محققي په
برخه کې د خوشحال خان خټک پيروي کړې ده، نو ځکه خوشحال خټک
ددې مکتب بنسټ ايښودونکی د پښتو پلار او بابا گڼل شوی دی.

(۳) د تصوف او هو ماڼيزم مرحله، چه ستر او مشهور غماښه

يې عبد الرحمان مومند دی، چه پښتانه يې د اخلاص او عقيدت له
مخه (رحمان بابا، بي بي او په ټولو افغانانو کې په همدې نامه شهرت
لري.

که چه گور و تر او سه پير، د دغو درېو ادبي مکتبونو
او د هغو پياوړو غماښه کالو په باره کې هيڅ او هيڅ چيرته، حتی
په خپله په افغانستان کې هم پراخه او ژوره هر څيزه خپله
نه ده کړې او د پښتو ادب د خپلنو د نياوړتيا انتظار باسي.

له بڼه مرغه د عارف عثمانوف په خپله کې د خوشحال او
دهغه د کورنۍ ادبي مکتب پوره چاچ اخيستل کېږي. مؤلف په دې
خپله کې د خټکو د شاعري عمومي اړخونه او ددې ادبي مکتب
پياوړتياو پر سر و ندانه او د هغو پراخې خلاقيتونه پوره

پوره رڼا اچولې ده چه له دې خبرو سره په مطابقت، څه
څېړنه په لاندې ډول بشپړه شوې ده:

مقدمه، د تاریخي مسایلو څېړل، څېړنیز مواد پیل

فصلونه، نتیجه او ماخذونه.

لیکوال په هر فصل کې د موضوع ماهیت پوره څرگند کړی
دی. په لومړي فصل کې مؤلف د خوشحال خان خټک د دورې
عمومي مسایل څېړلي دي او د نوموړې دېلې ادبي میراث
او دهغه د ادبي خلاقیت په خصوصیاتو یې رڼا اچولې ده.

په همدې فصل کې د خوشحال خان په روابعیاتو کې اخلاقي افکار
اوله ډولگورسې دهغه د شاهي رابطن هم تشرېح شوې ده.

په دوهم فصل کې د خوشحال خان دروي اشرف خان
هجري په ژوندانه، شاهي، هنري فعالیتونو، هومانیزم
او انسان دوستۍ باندې خبرې شوې دي.

په درېیم فصل کې د خټکو د کورنۍ دیوبل نو میا یې او
پیاوړتیا لیکوال افضل خان چه د خوشحال خان لمسی و، پر
ژوندانه او هنري فعالیتونو خبرې کړي او په همدې فصل کې
د افضل خان یوستر شهکار (تاریخ موصع) باندې هم پوره
رڼا اچول شوې ده. افضل خان په دې تاریخي اثر کې په اولم
او اتلسمه پېړۍ کې د منځنۍ آسیا، هند او افغانستان د خلکو

د تاريخي، فرهنگي او ادبي ژوند په باره کښې معلومات ورکوي.
په څلورم فصل کښې د خټکو دکورنۍ تړلوسو زياتو شاعرانو
پر ژوندلارنه او ادبي څېړنو خبرې شوي او دهغو ادبي فعاليتونه
تشرېح شوي دي.

په پينځم فصل کښې د هرات د پينځلسې پېړۍ فرهنگي
ژوند، د مولانا عبدالرحمان جامي او مير عليشېر نوايي ادبي
فعاليتونه او د خټکو پيادې دوره باندې د دې دورې اغېزې
په مفصل ډول تشرېح شوي دي. په دې لړۍ کښې د جامي
اونوايي د تصوفي لارې يعني نقشبنديه طريقې په باره کښې هم
خبرې شوي دي او مؤلف عقیده څرگنده کړې ده چه د دې
طريقې تاثير پر خوشحال خان خټک هم شوی دی. سربېره
پر دې يې دا هم ليکلي دي چه افغاني متصوفين او روحانيون
د ختيځ د زياتو نور و صوفيانو پر څېر انزو پسند نه دي.
له خپلو اولسونو نه پېل اوکوښه شوي نه دي، بلکه تل يې
له خلکو سره ژوند کړی، د هغوی د ژوندانه په فعاليتونو
کښې يې سمه برخه اخستې ده او د ضرورت په وخت کښې د
هېواد او اولس دفاع او د خپلواکه د عادلانه جگړې ميدان
ته هم ور دا لگلي دي، لکه: پيچله بايزيد روښان او پيه
راوړسته زماڼو کښې مولانا نجم الدين د همدې لځونډه، د

لومړی د موسی ملا فیض محمد اغونډا ده ، ملا مشک عالم
د الله ، د سلا میور پاچا او د کونړ نور پاچایان .

د عارف عثمانوف له لیکنو څخه څرگندېږي چه شیخ رحمار
بابا دفتشند په طریقې سالک او د خوشحال خټک پیر او مرشد
و . د ده فکر د هغه په شعر کې منعکس شوی دی .
لیکوال په دې باره کې د خوشحال خان له ویناوو څخه د هر
مثالونه هم بنودلي دي .

په همدې فصل کې په شوروي افغان پېژندنه کې
د لومړي ځل له پاره سید علی ترمذی (پیر بابا) ، شیخ -
رحمار (کاکا صاحب) ، حاجي بهادر بابا ، جمال خان ، حفیظ
جی صاحب ، د څمکنو میا عمر ، بابا جی ، د ترتکوز و حاجی
صاحب او نور و مشهور و افغاني متصوفانو او روحانیونو
په باره کې هم توضیحات وړکول کېږي . پته دې پاتې
نه وي چه د څېړنې په همدې فصل کې د نوای او خوشحال
د ځینو قصیدو ، لکه تحفة الافکار او نور و مقایسوی څېړنې
په لږه پورې دي .

د عارف عثمانوف دا اثر په باره کې ویلی شو ،

نوموړي لیکوال په اولسمه پېړۍ کې د خوشحال خان او
د هغه د زوی اشرف خان ، د هغه د لمسي افضل خان او

همدارنگه دادبي مکتب د نورو د پړاو پياوړيو استاز يو
په سياسي، اجتماعي، ادبي او فرهنگي فعاليتونو رڼا اچولې
ده. دهغه په عقیده د پښتو ادبياتو د دې دورې داسې نادر
خصوصيات لرل چه دهغه پېړۍ په هندي ژبو، ترکي ژبو
او فارسي ژبو اولسونو کښې يې سارک نه درلود.

- تصادفي نه ده چه داوړو لسمې پېړۍ ټول افغانستاني
پوهانو او ادبپوهانو د خوشحال خټک له ادبي مکتب سره
ټينګ ارتباط درلود. د ليکوال په عقیده د دغو بهيرونو علتونه
په لاندې حقيقتونو ټکيه لري:

(۱) ليکوال د دغه مکتب رامينځ ته کېدل او په هغه کې
داستازوېشته والی د دغې دورې د نژادي، قومي او ولسي
يووالي څرګند وی بولي. همدارنگه ليکوال په دې مهال کې
قبيلوي دودونه او ععنوي اړيکې هم نه پامه نه غورځوي.
(۲) د څټکو کورځنه دهند د ګورګاني سلطنت د امپراتورۍ
پرضد د خپلې آزادۍ او استقلال په خاطر له نورو پښتنو
قبایلو سره په يو سکر کې سختې جغړې وهلي دي.

(۳) څرګنه چه په هغه وخت کې په هندي، فارسي، ترکي او
عربي ادبياتو کې د مینې، عدل، احسان، مهرباني، انسان دوستۍ
او ترقي اېدو بالونه نه پر قوي وو نو د دغو اولسونو ادبياتو دغه

دورې پر پښتو ادبیا توهم خپل اثر شیندلی دی.
هو، یو ډېر مهم اصل چه د لیکوال په نظر د خټکو د
ادبي مکتب پر محتواته درلود، هغه د نقشبند په طریقی هیومانیستی
بهیر و چه یوازې دهند د نیمې وچې پر خلکو نه، بلکه د ختیځ
پر ټولو اولسونو یې اغېزه کړې ده.

(۴) د خټکو د ادبي مکتب په پراختیا، پیاوړتوب او
انجام کېني مؤلف د ختیځ لویو پوهانو، ادیبانو او د قلم
خاوندانو، لکه: کمال خجندی، حافظ شیرازی، سعدی
شیرازی، عبدالرحمان جامی، عبدالقادر بیدل او داسې نورو
نه توجه راگرځولې ده. ځکه چه د ختیځ د دغولو پوهانو
او ادیبانو آثار او افکار د پښتو ادبیاتو په وده کېني ځانګړی
مقام لري.

(۵) بله خبره چه لیکوال ورته د پښتو ادبیاتو په وده کېني پام
اړوي، هغه له نورو ثروېو خټه په پښتو ژبې د آثارو ژباړه
دی. پخپله خوشحال خان هم له عربي او فارسي آثارو خټه
په پښتو ژبه یوله. فلسفي، ادبي، دیني او فو لګوری موضوعات
ژباړلي دي.

که چه گورو تقریباً د دې دورې ټول ادبي استازي
په عنعنوي توګه په دوو یازیاتو ژبو پوهېدل.

پخپله خوشحال خان خټک سربېر، پر خپله مورغه ژبه پښتو، په فارسي، عربي او هندي ژبو هم پوهېده او له دغو ژبو څخه يې په خپله مورغه ژبه په پراخو آثار وژباړل، په پښتو او فارسي يې شعرونه وليکل او خپل زامن او لمسيان يې هم دې کار ته وهڅول. د دغه کار لپاره تر اوسه پورې د پښتو ليکوالو خوا روانه ده.

په دې ډول اوو لسم پېړۍ د پښتو ژبې د کلاسيک ادبياتو دودې له پاره ستر اهميت لري چه د خوشحال خان او د هغه د وراثتو په جوړښت يې تکامل کېدی. د خټکو د کورنۍ د دغې دورې ادبي او فرهنگي ميراث د ټول سوله پال فرهنگيانو لپاره اولس او پراخي افغاني ټولنې له پاره لوړ ارزښت او د قدر وړ اهميت لري.

د عارف عثمانوف دغه علمي کار چه د دې وخت په علمي مجلارونو او موازينو برابر علمي-تحقيقي اثر دی د پښتو ادب پوهنې له نظره سم، ابتکاري او بې سابقې کار دی، د خوشحال او د هغه د کورنۍ د ژوندانه او آثارو د پوره مطالعې نتيجه او د پښتو ادب پېژندنې د مرغلرو په څېرانه کيڼې نوې با ارزښته اضاف ده چه ټولو مينه والو، په تېرو بيا شوروي پوهانو، څېړندويانو، استادانو، شاگردانو او لوستونکو ته په دې برخه کيڼې نوې ثقه او په زړه پورې

معلومات وټاندې کوي.

په معاصر دوران کېنې د شوروي ازبکستان په مرکز د تاشکند په ښار کېنې د يو ازبک دانشمند په ذريعه ، د پښتو ادب پېژندښي په لړ کېنې په دې لويه سويه علمي څېړنه . بي له شکه د پښتو او ازبکو اولسونو ترمنځ د فرهنگي علايقو د هغو ښکلو ريښکونو کلو نو خوندورو مېوه ده چه بولېتي بي د نويي او خوشحال خان په شان فرهنگي لارنو په خپلو خولو خړوبه کړي دي .

هغه ازبک بشر دوست چه د غياث الدين خواهد مير په وينا د انسان د ټولو طوايفو تر مينځ بي د عدل او انصاف د قيام لپاره دوزارت مقام ومانه او هغه پښتون زړه ور خوشحال چه په « پښتونواله » وياري او د شجاعت په ډگر کېنې « ازبکواله » د ځان له پاره مناسب مثال گڼي ، وايي :

که ې عمر په حساب تر شپېتو پټر دی
لا په کار د سوارۍ لکه ازبک یم

۱ قلم جريده ، د افغنستان
ريکوالو مټولنه ، لومړی کال ، ۱۹ گڼه
د ۱۳۷۰ د خپل اوله)

تقریظ:

«دخوشحال خټک سبک»

پيتوب ددوست سبک اغېزې ①

په پښتو کښې د ادبي سبکونو يا د يو ځانگړي سبک دخپلو اوبڼولو په باره کښې لاندې اوسه پورې کوم کتاب زما له نظره نرې تېر شوی. په دې برخه کښې يا ځينې مقالې ليکل شوي او يا د ځينو ليکنو پر ترڅ کښې لنډې يا دوې شوي دي .

د خوشحال خټک د ادبي سبک خپل خوښي يو نوی کار دی چه د سرمحقق مرستیال ښاغلي عبدالواجد واجد ورته اقدام کړی دی .

په تولىز وسايلو او په خاص ډول په ادبي خپرونو کښې زياتره هم دغسې کارونه نه شي تر سره کېدلى چه په ټوله معنا داسې جامع اوملخ يا شافى او کافي وي چه موضوع تر پاي ته پکې مگر د يو کار د پيلولو انزېښت ډېر زيات دی چه د ښاغلي واجد کار د حفسې نوبت له امله انزېښت لوي اود مبارکې او شاباسې وړې .

ددي پروژي په لومړه برخه کښي د سبک د پيدايښت او په دوهمه برخه کښي پخپله سبک خپل شوی دی، چه بناخلي واحد دخپل اثر لوستو ټکو ته په دې باره کښي د مشهورو پوهانو نوي او پخواني نظريات وړاندې کړي دي او په دې لړ کښي يې «د معتبرو منابعو په استناد د سبک او مکيت توپير ښودلی دی، او دا يې څرگنده کړې ده چه دغه اصطلاحات په دې پروژه کښي په کوم مفهوم استعمال شوي دي؟»

دا د پره ښه او پخه خبره ده. يو شمېر څېړونکي کله ناکله د سبک او مکيت فرق، توپير او دهغو تر منځ مناسبتونو ته نه ځير کيږي او سړی فکر کوي چه دغه کسان د دغو دواړو تر منځ فرق نه مني، نو ځکه يو د بل پر ځای استعمالوي. په داسې حال کښي چه دا دواړه خوسه بل مفاهيم دی چه خپلو کښي يو تر بله سره د «عموم او خصوص» نسبت لري. په دې معنا چه مکيت عام او پراخ دی او سبک خاص او محدود.

يو مکيت په عين حال کښي سبک هم وی، مگر هر سبک مکيت

نه وي.

که دا خبره لږه نوره هم څرگنده کړو، نو وبه وايو چه هر ليکوال او شاعر خپل سبک لري، مگر دا ضروري نه ده چه هر د سبک خاوند دې د مکيت خاوند هم وي. په دې برخه کښي د سبک د خاوندانو

برخه او سرنوشت د ځسې وي چه ددوی له ډلې څخه هر
يو، يا ديو مکتب پيروان وي او دهغه ځپل «خاص سبک»
ديو عام مکتب پوه برخه وي او يا هغه پخپله يو «خاص سبک»
ايجاد وي او بيا يې د نفوذ د اړه پراخيزي، عاميزي، پيروان
پيدا کوي او يو «مکتب» ترې جوړېږي .

سبه مثال يې پخپله خوشحال خان دی . هغه په نظم او
نثر کې د ځپل «خاص سبک» خاوند دی چه له پخوانو
نه زيات توپير لري . دنورو له خوا دهغه د «سبک» د پيروۍ
او تداوم ته يواډلې بهير منع ته راغلی او ددغو د پيروانو
له پيدا کېدو سره «مکتب» ترې جوړ شوی دی . د خوشحال خان
سبک د خوشحال خان مکتب هم دی، مگر دهغه د مکتب د
يو پيرو سبک پخپله دهغه سبک خودی، مگر مکتب يې بيا
د خوشحال خان دی .

داچه د بناغلي واجد په دې څېړنه کې ، کله «د خوشحال
خان مکتب» او کله «د خوشحال خان سبک» اصطلاحات ذکر
شوي دي دايې ځايه کار نه دی او بېخ يې په دغه خبره کې
دی چه ما پاس عرض کړ .

د بناغلي واجد د پرورې په درېمه برخه کې د خوشحال د
سبک ځانگړنې بيان شوي دي ، په څلورمه برخه کې پر پښتو ادب

باندې د خوشحال خان د سبک اغېزې توضیح شوي او په پنځمه برخه کې د خوشحال خان د ادبي مکتب پيروان معرفي شوي دي او هم د کتاب په پای کې د نتیجه گیری تر سرليک لاندې په زهه پورې بحث شوی دی.

څرګنده د ښاغلي واحد دغه علمي څېړنيزه پروژه پوره اهمیت لرونکې لري، لیکن دې روانه او عام فهمه ده، د لیک نښو اصول يې رعایت کړي دي، ترتیب او توبیېې منظم دي، نو زه هم د محترم لارښود استاد په څېر نوموړی د سر محقق د مرستیال له علمي رتبې نه د سر محقق علمي رتبې ته د ترفیع وړ بولم او د الله پاک له دربار څخه ورته په څېړنيزو فعالیتونو کې زیات توفیق هواره.

په درناوی

د ۱۳۷۱ د میزبان ۳۰ مه

د خوشحال خټک

رباعیات

تر پورته عنوان لاندې د پښتو ټولنې د ادبیاتو د څانګې
د خپرونو په لړ کېنې پر ۲۹۹ مخونو کېنې پر ډېرو نښکې قطع او
غوره صحافت سوو یو کتاب د خوشحال خټک د کالیزې د نمانځنې په
مناسبت چاپ شوی دی.

په دغه ښکلې اثر کېنې د قلم او نثري ډګر د نامتو قهرمان او
نومیالي شاعر خوشحال خټک رباعیات سوو راټول کړي شوي دي او د
ارځنښتیاکو موغلورو په څېر یو پریل پسې بیلې شوي چه د یو ښکلې امل نه
پي غوره کړې ده.

موږ لکه څنګه چه د پښتو د ادب د ډګر د نامتو پهلوان خوشحال خټک
له نوم او دده له تاریخي ویلو ونوسو د زړه لکوي مینه او علاقه لر، هره
لاړه د غزلو او رباعیاتو هم زموږ په زړه من کېنې ځای نیولی دی.

خوشحال خټک پر خپلو رباعیاتو کېنې چه په دغه امل کېنې پیل شوی ،

پښتانه پتوري، مړاني او پښتني پت د سابلو او يو والي اوله غليم سو کلکي مبارزي
تړللي، له وطن او وطنوالو او پښتني پت او پتوري او مړاني سو ميندي له پښتني
مميزانو څخه گهلي او پښتانه يي له نادره دودونو څخه په کلکه منع کړي دي.

د خوشحال رباقيات د ښاغلي څرځين په ذريعه د دود چا پلي نسخونه نقل شو.

د پښتو ټولني د مجلس له خوا بيهيات وټاکل شو چه نوموړي يي وادي:

څپر نوال عبدالله بختاګور، څپر وټکي محمد اسماعيل څرځين، څپر نيار عبدالله احمد خان

څپر وټکي شاولي ساپي، څپر نيار حبيب الله اپريدی او مولوي حفیظ الله ميداني غوي.

دغه هيت له درېو چا پلي او دودو قلمي نسخه له مخه دغه کتاب مقابل کړ.

او مشکل خايدو او لغات يي حل کړل، ځای په ځای يي ضروري حاشيې وليکلې.

بيا يي درباغي دسې او څو حرف په لحاظ دريغونه وټهړل. بيا دود هم ځل د ښاغلي څرځين

او حفیظ الله له خوا پاکونيس شول او يو هاند رښتين وکلی چه ښاغلي څرځين او

شاه ولي ساپي او ښاغلي بيا هم ورسو ملگري وو.

مونږ په داسې حال کې چه د پښتني دنيا دغه نامتو شاعر او پت او مړاني د لارښوونکي
سپڅلي روح خورشيدالغواړو، پښتو ټولني ته هم د دغه اثر د چاپولو لامله مبارکي وايو
او د نورو داسې برياليو پښتو هيله ورته لرؤ.

هېواد ورځپاڼه - کابل

۱۳۶۹ کال، د ۱۳۶۹ هـ ش کال د سپټمبر ۱۱ مه

دمحفل یاد

ددې درانه محفل به یا د شي پاته تر کلونو
دنوي او زلمي افغان دنسل په فکر و نو

دننگ و دغیرت او د همت خوږې سندې
خوشحال مونږ ته ویلو پر درنو درنو شعرونو

د عزم و د ایتار و قربانی او د پښتو
پوهانو مونږ ته ووی خوشحال له پښامونو

پېشکه چه دنورې او قلم لوی قهرمان و
موندل یې څه مشکل دي د جهان په تاریخونو

لیدرو، هم افسرو، هم حکیمو هم شاعرو
اهاړ کښې به بهار جوړ کړو د جگ په میدانونو

دده د شاعري او د عمل پوره ستاینه
بیا هم نشي کېدی په دغیرنگه مجلسونو

خورا شئ چه اخلاص و دة ثابت كړو بې عمل كښي
په قبر كښي يې ښاد كړو د عمل په سوغاتو منو

اتك حتمي نيولې كند هار پورې پښتون
دنگ په كار كښي يو شو اى خورو ورو قوونو

ننگ و كس و د خوشحال د زې هغولوي دعوي
په خاي كړو د پښتواو ديولوي په عن مويو

له زړه نه رابهره كړو دامينه د پيسو
د قام او د وطن مينه ښه و پالو په زړونو

جذبه كه د عمل ورسره يو خاي شي نو هلته
د دعب درانه محفل برباد شي پاته تر ككلونو

خوږ و خوښند و او وروڼو! سو يو شئ! سو يو شئ!
خلف پوه كړئ د خوشحال او پالخان پيرانانو

زما خوښند و او وروڼو! په عزت او احترام
خوشحال مې كړئ دگرانو مېلمنو په عزتونو

د هندو د ايران او شوروي له هېوادونو
د كومفې / پېښور او د خيبر له اولسونو

لځلي مېلما نه دي په معنا کښې ډېر درنه دي
پوره دې سپېلې د ادب په معيارونو

قدم يې په لېو منو احسان يې په اوږدو
زمونږ سوغات دې يو سي د دوستي لوستلانو

له زړه د بختاني په ډېره مينه دې سلام وي
په يو هو غيږ يې اوښکيا لېو زلمو او نجونو

د افغان ناستا لوديو تالار

د ۱۳۶۸ د اګست د پنځم

د خوشحال خټک د ۲۸۶۶ کلین له نمانځنځو څخه

د روانېدو په شپو کې:

حزینواري ته!

ته په رښتیا لېب د پښتو شعر و غزل بابا
کلان دې ایښي دي پښتو ته په اوربل بابا
ته له پښتو سره جنت ته څې پښتون شاعر!
تا په پښتو کې کېد او پید او نوی مضمون شاعر!
هر کله راشي د ادې کور دی د پښتو مېنه د
دا د خوشحال خوندې د لویو ننگیالو مېنه ده
اوس چه ته څې، په خیرې لارې څې د خیر په لوري
نمونې درې و نو مینه یو سه پښور په لوري

د اباسیند څپو ته وایه له آمو نه سلا م
د پښور په پښتو د بختا ښي احترام

○○○

د کابل هوټل

د ۱۳۴۵ د ستمبر ۱۳ مه

احصل خټک ته!

دېوني قام په نظر کېني لېونی شاعره!
د قام له پاره تذرانه اوسپنې شاعره!
د خوشحال خان د کورڅڼې فر هنگيا لې شاعره!
ای پوهياله! نومياله! نکيالی شاعره!

پسرله کلونو انتظار نه، ته بېلېد شوي زموږ
خټکه بڼه کارو، نور دسترگو زور درې شوي زموږ

اوس چه نه ځي الله دې مل شه پي ملګري قام
خپلو ملګرو ته وايه ډېر سلامت احترام
په مینه مینه د پښتواو دیو والي پېڅا م
له آمو سیند او کابل سیند نه ابا سیند ته سلامت

د شاعري پدېر به یوسه ای اچمل خټکه!
د بختاني د زمی راتړونه ای اکل خټکه!

○ ● ○

کابل نظر

د ۱۳۶۵ د کتنې ۱۳ مه

فقير جميل بسک

جميل بيگ د شهبان خان خټک زوى د پښتو د مشهور
ستر شاعر د تورې او قلم خاوند خوشحال خان خټک سکنی
ودودى . خوشحال خان خټک په خپلو شعرونو کې د هغه
يادونه او ستاينه کړې ده . په يوه قصيده کې چې چه په ۱۰۸۰ هـ
کال کې د ويل شوې ده ، وايي :

يو مې سکه ورو دى چه حق لار يې نيولې

دوه وروڼه مې نور دى يو په دم دويم يې نه

د تاريخ موصح د ليکنې له مخه کله چې شهبان خان شهيد شو

(۱۰۵۰ هـ) ، تور دى هم له پلار سره زخمي شوى و . وروسته

سود شو . په اکاخيلى راغى ، قتل عام يې وکړ ، د پلار خون

يې واخيست ، تر دې وروسته يې فقير ي غوړه کړه . خپل

تول شته يې په فقراء وويشل او له خپلې خپلخانې سره د

چشمې درې ته لاړ . په دې ځاى کې له يې چې پورته منوره

هېڅ وداني نه وه .

دی د شېخ رحمکار کاډ مړیدو . همېش به د هغه په خدمت

کېني حاضر و . وروسته یې بیا په هغه دره کېني چه دی اوسېد
یو مسجد او یو حجره جوړه کړه . په حجره کېني قرآن
شریف او د فقهې څو کتابونه وو .

جمیل بېگ د شېخ رحمکار خټک مړید دی . په « بیاض »

کېني د خوشحال خان د لیکني له مخه د شېخ رحمکار تر پنځوسو
شپېتو پورې خاص مړیدان او ماډونان وو چه هر یو د
کمال مرحلي ته رسېدلی و . خلکو ته یې ارشاد کاوه او
په وینا کې یې تاثیر و . یوله هغو خټه شېخ جمیل بېگ و .

شېخ جمیل بېگ په خپله هم زیات مړیدان درلودل او
دهغو په لمر کېني ماډونان او د شهرت خاوندان هم وو . له
هغو خټه شېخ بیجی دی چه پیر حضرت جی اتکي (مشهور
او د نقشبندیه طریقي پیر او ماډون و) او په چشتیه طریقه
کېني د فقیر جمیل بېگ خټک ملرید و .

تاریخ مرصع لیکي : « گاه به وخت د مستحق کېني ښه

داریا او د پ « او سند و کړا و سماع یې کاوه . »

(۱) د پ = د ف .

عبد القادر خان خټک یې د مستی، شور او جاذبې

ستاینه ککړې ده :

په خلفا و کښې یې مست فقیر جیل و

صاحب حال و ستان نه یې قال و قیل و

ابراهیم غوندې ځای ميري یې پرېښو

په اختیار یې فقیرۍ ته غاړه کېښو .

* * *

کډی شې چه له ابراهیم نه د عبد القادر خان خټک مطلب
ابراهیم این ادهم بلخي د هجري د وهمې پېړۍ مشهور
عارف او روحاني وي چه هغه له همدغې مشرۍ او میرۍ
نه فقیرۍ ته اوښتې دې . د هغه نوم د مشهور و شاعرانو :

مولانا جلال الدین بلخي ، مینا عبد القادر بیدل ، صایب او نور

په شعر و نو کښې هم راغلی دی . (۱)

(۱) ابراهیم بن ادهم بلخي زویز د هېواد اسمي مشهور روحاني شخړه . د هغه سیرت
او اخلاقو په باره کښې هم د تذکره لیکونکو ادهم د شاعرانو په کتابونو کښې زیات روایات
راغلي دي . افغاني صاحب شاعر الحاج محمد ابراهیم حلیل د شرح حال ابراهیم ادهم
عاف شتر روڼ قیاب په باره کښې رساله لیکلې ده چه دا کښې په حساب ۱۳۸۷ هـ
کښې او د رسالې د چاپ کال د ک . په دې رساله کښې له شلو نزیاتو تذکرو
او ماخذونو نه استفاده شوې ده لکه : شیخ فرید الدین عطار تذکره الاولیاء ، د مولانا جامي
نعلت الاس ، د محمد دارالشکو سفینه الاولیاء ، د فتنی غلام سر خزینه الاولیاء
د شیخ علی بن شیخ عثمان الهجر الکفری الذری فی کشف المحجوب او نور .

فقير جميل بيك دوست او جذبې په وخت خيې منځوې دي
هم ويلې دي چه نغوې يې قاضي مير محمد شاه په تحفة الاولياء
كېنې راخيې دي، لكه دا :

په دې خوې كېنې سوه او پسين انبار انبار دعي
فقير نه اخلي او نه يې څه په كار دعي
آخون خالاك خوړو چه اخلي واده خلي
كه خوارې نه وي دې دې نه وي

* * *

كه قاضي صاحب زما په شافې مست شي
نور دده زما به هله شتر يعن شي
منار كيور كه نه وي نه وي
د فقير به څه وي څه وي

* * *

تيك دې وي چار كل دې وي
او پېژوان كه نه وي نه دې وي
جلال دې وي تل دې او سي
علي خان كه نه وي نه دې وي

* * *

فقط سالي ڊيڊه ڀر زور ڏو
پر پوتلي کوز ڀر کور ڏو
يالاف ڊيڊ واور ڀر نه
اوڻو ڪي، ڪه نه وع نه ڊي (ڙي)

* * *

ڀر ڊيڊ ڊول شيخ جميل بيگ يا فقير جميل بيگ يور روحاني
شخصيت و ڇه ڀر نظم اونٿر ڪيڻي ڀر ليکي ڪم ڀري ڊي .
ڊهه ڀر تاليفات ڪيڻي ڊا ڪتابونه هم ياد شوي ڊي:
۱- تذڪرة الاولياء

۲- نور محمدية

۳- خلاصة الطالبين

۴- شمس العارفين

۵- اسرار العاشقين

۶- زبدة السالڪين

۷- تحفة المقربين

۸- قدوة العارفين اونون.

ڊ شيخ رحيم ڪارڪاڻ ڀر منقبت ڪيڻي ڊ جميل بيگ
تاليف ڇه ڀر فارسي نثر ڊي ڊ افغانستان ڀر مسلماني
آر شيف ڪيڻي خوندي ڊي او ڀر ۱۳۶۵ هـ ش ڪل چاپ شون

دجمیل بیک مزار، درگی او تنکارو ته ننځدې ،
د دواړو تر مینځ د پېښور د فوټبار د خټکو په علاقه کې
دی او د مزار په ډبره کې د مړینې گاډنځ ۱۱۶۶ هـ ق کال لیکل
شوی دی. (۱۰)

(پښتانه شورا، پخوانۍ کډه - کابل د ۱۳۶۷ لمریز کال)

۱۰، د زیات تفصیل لپاره وگورئ،
زلمی هېواد، د خټک خټک د فراتې تعلیمات، کابل د ۱۳۶۳ لمریز
چاپ او د عقیدت کونړ، مقدمه، کابل، ۱۳۶۲ لمریز او د
کتابونو او ماخذونو چې په متن کې یاد شوې دي.

هجري

د خوشحال خان اول اولاد اکبرخان نومېد چې په اوو ورځنۍ کښې مړ شوی دی. اشرف خان دهغه دوهم زوی دهغه تر نورو ټولو اولادونو مشر دی چې په ۱۰۴۴ هـ ق ۱۶۳۵ م دسرای په اکوپه کښې زېږېدلی دی.

اشرف خان هجري په علمي، سياسي او ادبي لياقت کښې پلارته نژدې دی. هجري له يوې ځوانه ښه شاعر، عالم او فاضل سړی و او له بلې ځوانه ښه زړور او ټورپالې هم و. په قوم کښې تر نورو وروڼو د هجري زيات رسوخ و او پر ده دهغو زيات اعتماد موجود و.

دده د جنگيالي طبيعت دا تقاضا وه چې په دولس کلنۍ کې دخپل نيکه بهادر خان (د خوشحال خان تره)، په ملګرتيا د بستګڼو په خلاف په يوجګ کښې شامل شو.

دخپل پلار خوشحال خان خټک په قيادت او دخپلو وروڼو

بهرام خان او سعادت خان او نورو په ملگرتيا يې هر وخت په جگړو کې برخه اخيستي ده . دهغه وخت په سياسي فعاليتونو کې هم دده برخه څرگنده ده . مثلاً کله چې خوشحال خټک د حکومت له خوا بندي شو او اشرف خان هجري خبر شو ، نو د خپل پلار د سلا او رضا نه پرته د خوشحال خان د خلاصې له پاره د کابل صوبه دار سيد امير خان خوا فيي ته راغی ، خو ددې پرځای چې سيد امير خان د هغه سفارش منلی وای هغه يې هم گرفتار کړ ، مگر څرنگه چې د خوشحال خان په بند يتوب په خټکو کې عکس العملونه پيدا شو ، نو سيد امير خان څه موده وروسته اشرف خان هجري خوشې کړ .

د وخت له تېر کيدو ځانې حکومت سره د پښتنو د پرله پسې جگړو جگړو په ترڅ کې اشرف خان هجري په ډېرو جگړو او معاملو کې برخه اخيسته وه او څو ځله بندي شوی او خوشې شوی دی ، خو چې په پای کې خپل وروږ بهرم هغه د اورنگزېب په چنگ کې ورکړ او د دکن د بيچاپور او گواليار په زندانونو کې بندي شو . هلته يې څوارلس کاله قيد تېر کړ . په قيد کې مړ او تر اېده . پورې د گورستانو بندي شو .

اشرف خان هجري د خپل پلار د وفات (۱۱۰۰ هـ) په

شپږم کال کې مړ شوی او د وفات د تاريخ مله يې « غم اندوه » ده .

د هغه وخت یو شاعر ازاد خان په دې باره کښې دخپل زړه
«غم اندوه» داسې څرگنده کړې ده:

د هجرت یې زړ سل شپېزو

اسرف خان وفات شویاړه

«غم اندوه» دده تاریخ دی

که حساب کړې وي شمارة

اسرف خان هجري دخپل وخت منلی شاعر و چې د
هغه وخت حالاتو د هغه په شعر کښې انعکاس موندلی دی او
ورپښو شویو حالاتو یې شعر ته یو خاص رنگ ورکړی دی.
د ژوند ډېره برخه یې په قبیلوي جنگونو او وروستی

برخه یې له کور کاني سلطنت سره په ازاده غوښتونکو مبارزو
او وروستي څوارلس کلونه یې د وطن نه لرې د پېدیسې
په حال کښې د دکن په زندانونو کښې تېر شوي دي. د
دکن په زندانونو کښې د یوه دغه خوشنوا بېل په خپله
اسیرۍ، بې وسۍ او بیارزۍ د سوز و ساز، درد او گداز
نه ډک شعر ونه ویلي دي. کله چې د وطن په پا د او د محبوس
په هجرت کښې یې کومې ساندې، آهونه او اسوېلي کړي دي
هغه د پښتو ادب د تراژېدي شاعرۍ یوه دردناکه برخه
ګرځېدلې ده چه د مضمون د دغه درد او سوز سره د شاعر

د لفظي او فوري کمال د یوځای کېدو په صورت کېني اشرف خان هجري ته د شاعري لور د درجه حاصله شوې ده.

دا شرف خان هجري شعرونه اکثر پښتو دي او په فارسي

کېني يې هم طبع آزمایي کړې ده اوڅه شعرونه يې ويلي دي.

دا شرف خان هجري څو شعرونه درلودلي په گلشن رو کېني هم راغلي دي چه د انگرېزي ترجمه يې هم درلودلي له خواخوږه شوې ده.

(د یوان اشرف خان هجري) په ۱۹۵۸ کال په پېښور کېني د ښاغلي

هميش خيل په مقدمه او زیار په ۶۰۸ مخونو کېني چاپ شوی دی.

نو موري د غه چاپي ديوان د درېو قلمي نسخو له مخه ترتيب او تدوين

کړی دی. چه يوه نسخه يې د مروان د کړي کپور د ولي محمد خان

په لاس او بله نسخه د لادلي نقلي پېښور لایبريري له مخه ذريعه او

درېمه نسخه د کوهاټ د خان بهادر محمد رفیق خان په واسطه

ښاغلي هميش ته رسېدلې وه.

دا شرف خان هجري د ديوان يوه قلمي نسخه

په برتښن موزيم کېني تر ۲۸۰- او- آر لمبر لاندې خوندي

ده. چه د پادري هیوز د ليکنې له مخه ده ددغې نسخې

اشعار د نو موري يا دري تر نظر لاندې ديوي بلي اصلي

نسخې له مخه اخيستل شوي دي چه هغه نسخه بيا د پېښور

د جمال کړي افضل خان پورې اړه لري چه هغه د شاعر

له لاسيانو څخه دی.»

مونږ داسې فکر کولی شو چې د افضل خان د جمالګري
نسخه، به هماغه نسخه وي چه دده په کورځه کېږي د
ميراث په توګه پاته او بالاخره مرحوم محمدرفیق خان
څټګ ته رسېدلي ده او هغوی بڼاغلې همېش خليل ته
د استفادې له پاره ورکړې ده.

داسې بڼاغلې همېش «زياتۀ مکملۀ اوصحيحۀ»

کښلي ده او پادريک هيوز هم د خپلې نسخې اصل
(اصلي نسخه) بللي ده.

(د کليد افغاني حقيقتات)

کابل - د ۱۳۵۶ لړم ۱۳ حېاتي

« اشرف خان هجري » دعارف عثمان اثر

د پښتو په کلاسيکي ادب کې څو ښځال خټک (۱۰۲۲-۱۱۰۰ هـ)
لوی نوم او نښان لري چه په نظم او نثر کې يې زيات آثار
ليکلي دي، او آثار يې د کميت او کيفيت، مضمون او محتوي
له مخې خورا قدر او ارزښت لري.

د خوشحال خان په سترو او درنه کورنه کې نور ستر درانه
شاعران او شاعرانې هم پيدا شوي دي، چه د هغوی آثار د
پښتو ادب يو درنه ارزښتمنه برخه ده. نو ځکه پخپله د
خوشحال خټک او د هغه د کورنه دا فلز د و او آثارو شهرت،

هم په افغاني ټولنه او هم په نورو هېوادونو او اوسونونو کې د پښتو زيات پلورځ دی .

مونږ حق لرو چه خوشحال خان خټک د پښتو د ادب د آسمان خلاصه لمر او د هغه د کورنه شاعران او د ادبي لارې پېروان رانه ستوري وگڼو چه پلوشې يې په ختيځ او لوېديځ کې د نړۍ گوته گوته نه رسېدلی دی .

مونږ نه دويارځای دی چه د خوشحال شعرونه، د اروپا په ډېرو ژبو ترجمه او خپاره شوي دي . او مونږ له دې نه هم خبر يو چه زمونږ د گاونډي هېواد ستر شاعر علامه اقبال لکوري د خوشحال خان خټک د سلو منظومو يوه انگرېزي ترجمه په غونډ لوستي ده او د هغې په اثر يې خوشحال خان د افغان اولس حکيم او افغان پېژندونکی شاعر بللی دی . داسې شاعر چه د اقبال په وينا (خټکې ويښې يې له ډار نه هغه وايي) . مونږ دا کلي او خېلې دی چه د اکټر اقبال د پښتون شاعر خوشحال د شعر په خوږ و باندي خپل شعر ښکلی او خوندور کړی دی . هغه د ذوق او شوق خاوندان چه د دې خوږ و له څکلوسو مينه لري ، مونږ يې د (ننگيالي پښتون) کتاب ته رابلو چه هلته د (د خوشحال او اقبال د اشعارو مشترکې خواوې) ولولي او که په اړه ژبه پوهېږي بيا دې د عبد الصمد خان د تاليف (خوشحال او اقبال) -

له کتابه دې خوند واخلي.

يوازې په افغاني مقلد كې نه، بلكه په غربي نړۍ او هم په شرقي اروپا كې د ذوق، خېبرني او مطالعي خاوندانو د خيال او دهغه د كورنۍ شاعرۍ سره زياته علاقه ښودلې ده، خېبرني ورباندې كېږي دي او ترجمې يې پخپلو ژبو خپلواكولو ستونزه وړاندې كړي دي.

ولوم كمال چه نه مسكو ته تللى وم د علومو د اكاډمۍ د ختيځ پېژندنې علمي كار كوونكو په مينه مينه او په ډېر فخرماته د توري او قلم خاوند خوشحال خان خټک د انتخابي شعرونو نوي مجموعه راكړه چه په روسي نظم ترجمه او چاپ شوې وه. هلته داسې ككاورنه ډېر شوي دي او ډېر وڅېړونكو د خوشحال پېژندنې په باب خېبرني كړي دي.

ښاغلى د وكتور عارف عثمانوف د ان بېكستان مشهور افغان پېژندونكى د خوشحال خټک او دهغه د كورنۍ د شاعرانو پر ژوندانه او آثارو باندې ډېر ككار كړى دى، ډېرې مقالې يې ليكلي دي. په كابل كې يې د خوشحال خټک په تېرو درېوونيزو سيمينارونو كې يې فعال برخه اخيستې او ويناگانې كړي.

(خوشحال خټک او دده ادبي مكتب، وعارف عثمان لوى محقق اش دى چه په ۱۳۶۱ هـ ش كال په پښتو ژبه په كابل كې چاپ شوى دى.)

د ارساله چه ستاسو په لاس کښې ده، د نوموړي
 مؤلف دکارونو يوه با ارزښته برخه ده چه داشرف خان
 هجري په ژوندانه اواشارو پورې اړه لري. په دې رساله
 کښې ليکوال د افغانستان دخلکو او اولسونو د فرهنگي ميراثونو
 د مطالعې او خپلولو په برخه کښې يوه په زړه پورې کتونځي
 وړاندې کوي چه دهغې په ذريعه غواړي د دې وخت پښتانه
 ليکوال او خپرونکي هغو اساسي تکړه متوجه کړي چه دوی
 بايد د ادبي-تحقيقي کارونو په ترڅ کښې په پام کښې ولري.
 دی د داسې خپرونو د يوغون او لارښود مثال په توگه
 هغه خپرونې وړاندې کوي چه دروښنې دستر ليکوال ليونستوي
 (۱۸۶۱-۱۹۰۲) په باره کښې دی.... د پښتو ادبياتو محققان
 ښه پوهېږي چه د تلستوي او خوشحال خټک د ژوندانه او خلافت
 په يوشمېر اړخونو کښې زيات وړتې والی لري....

ښاغلی دوکتور عثمانوف په خپله رساله کښې داشرف خان
 هجري او دهغه د آثارو د مطالعې او خپرنې په باب گټور معلومات
 وړکوي. بيا د نوموړي شاعر زمانې ته يو خغلند نظر اچوي. دهغه د
 ژوندانه کيسې کوي او آثارې ښيي. په آثارو کښې يې وطن پالنه، عشق
 او مينه، اخلاقي او اجتماعي اړخونه او انتقادي برخې څرگندوي او د موضوع
 هم بڼه نه ساتي چه هجري د شعر او شاعرانو په باب څه نظر لري؟

در سالی لیگوال داشرف خان هجري په بديهي مهارت
باندي په ښه مهارت بحث کوي او دهغه دشعرونو پریل مهم
له خ خبري چه هغه په شعر کښي له قولکلو شخړه کار خستل دی. هغه
کار چه دشعرونو او ښکلا یو په دوه کوي او دشعرمحققان
له پاره دکار او خپرنی په نهمه پوښي موضوع ده.

د محترم عثمانوف دې رسالې ته هم مونږ دده دکارونو
او خپرنو په شان په درانه نظر گورو. ده ته زیات ژوند،
روغتیا او فراغت غواړو چه نور هم په دغسې شریفانه چارو
کښي بریالی و اوسي.

اوس اوس چه داشرف خان هجري سیمینار جوړېږي، متاسفانه
پخپله عارف پکښي حاضر نه دی او مونږ په دې خنډ کښي دهغه له
تورو نویو خپرنو نه بې برخې یو، دایوازې په ځای او غورځونو
نه، بلکه زما په نظر ضروري او اهم کار دی چه دنوموړي محقق
دغه رساله په دغه مناسبت خپل اوتوزیع شي. په درنښت

کابل - د ۱۹۸۶ د جنوري شلمه

پاکوډه:

د اشرف خان هجري دکاسم کلین په مناسبت د مکتب عارف عثمانوف خپرنه
رساله (اشرف خان هجري) د افغانستان د ملوکو اکاډمۍ د لویو پوهنپوهانو مرکز
کابل مجلې لخوا خپرېده. د مجلې د منل لاریښ منلو لپاره کومې هم په غوښتنه ماښه
لیکنه یوځای وکړه او له رسالې سره د نوموړې مجلې د ۱۳۶۶ لمر کال د رحمت
په مېنځنۍ خپره شوه.

عبدالقادري خان خټک

عبدالقادري خان خټک د نوموړو خوشحال خان خټک زوی دی . د پټې خرافې په روايت د ۱۰۶۱ هـ ق د جمادى الثاني په ۲۳ مه زېږېدلی دی . مګر وروستيو څېړنو ثابته کړې ده چې د ۱۰۶۳ هـ ق د ذوالحجې په ۲۳ مه (۱۶۵۲ م د سمبر) کې زېږېدلی دی (عبدالقادري خان) د دده د زېږېدو د تاريخ ماده ده چې د ايجد په حساب (۱۰۶۳) ترې راوړجي .

تعليم او تربيت يې د خپل پلار په لاس شوی دی .

په داسې حال کې چې خوشحال خان پخپله د تورې او قلخونډ و او د امير ايش پي کورنۍ ته پاته و ، مګر عبدالقادري پرته د خوش مودو نه چته له پلار سره د مرستې په توګه په ځينو جګو نو کې شامل

شوی و ، نور و ملکی او سیاسي معاملو، یا دوخت له حکومت سره
 دملازمت ، موافقت یا مخالفت په لپړ کښې د پرخښته نه دی کړی.
 دهغه تمایل تصوف او روحانیت خواته زیات و او د خښل
 وخت یو بزرگ عارف حضرت شیخ سعدي لاهوري ته راجع شوې
 او دهغه ارشاد او تلقین ورباندې اثر کړی و ، تر دې چیر د خپل
 پیر د خلافت په خرقه هم نمانځل شوی و . وایي چې شیخ سعدي
 د عبد القادر تره او د خوشحال خان د ورور جمیل بیک لومړی و .
 او جمیل بیک هم فقیر او روحاني سړی او د شیخ رحیمکار کاکا صاحب
 مرید او خلیفه و .

عبد القادر خان یقیناً له خپل تره نه هم روحاني فیض موندلی
 و . عبد القادر خان د خوشحال خان خټک تر مرگ وروسته په ۱۱۱۳ هـ
 د خټکو له خوا کابل ته راغلی و او د حکامو له لور د تېرېد وځنې
 یې کولې . په هندوستان کښې یې هم عمرو نه تېر کړي دي .
 د عبد القادر خان د وفات په باره کښې محمد هوتک په پټه
 خزانه کښې لیکي :

« اوس چه دغه کتاب تالیف کوم ، ماته نه ده ښکاره چه دا
 خان به وفات شوی وي او که نه ، خو هسې گنم چه وفات شوی
 به وي »

پټه خزانه په ۲ - ۱۱۶۱ هـ ق کښې تالیف شوی ده .

د عبد القادر خټک دغه آثار مونږ ته پاته دي:

۱- د اشعارو د پوښ ۱؛ چې (د عبد القادر خان خټک د د پوښ)

په نامه، ۱۳۱۷ هـ ش د پوهاند عبد الحی حبيبي په مقدمه او
زيار په کندهار کښې او په ۲۱۹۶۷ د همېش خليل په ترتيب
او تدوين په پېښور کښې او حديقه خټک (د پوښ عبد القادر خان
خټک) په نامه په ۱۹۶۹م د سيد انوار الحق په مقدمه او زيار
په پېښور کښې چاپ شوی دی.

۲- يوسف ز ليخوا، د مولانا عبد الرحمان جامي د يوسف
ن ليخوا منظومه پښتو ترجمه ده چې په ۱۱۱۲ هـ ق کال نظم
شوی ده.

د کتاب د لومړي ځل له پاره په کابل کښې د امير عبد الحميد
په حکم او فرمان په ۱۳۵۹ مخونو کښې چاپ شوی دی. بيا په
پېښور او نورو ځايونو کښې هم چاپ شوی دی.

۳- گلدهسته: دا د سعدی د گلستان ترجمه ده چې په پخپله
عبد القادر خان د رباندي «گلدهسته» نوم ايښی او په ۱۱۲۴ هـ ق

ليکل شوی ده.

دغه کتاب په ۱۹۶۱م کال د ښاغلي خيال بخاري د مقدمې

او د مولانا عبد القادر پېښ نډکلوی په پېښور کښې چاپ شوی

دی.

۴- نصیحت نامه: خوږ او سیس منځوي د تخنيس په صنعت لیکل شوی دی. دا نصیحت نامه نه موندله کېږي او یوازې د سرپنځه بیټونه یې چه په یوه دېوان کې لیکل شوي ووېوړل. عبدالحمی حبیبي نقل کړي او (د عبدالقادر خان خټک دېوان) کې یې چاپ کړي دي.

۵- قصیده برد: دا د عربي مشهورې قصیدې پښتو ترجمه ده. یو قلمي نسخې یې په بریتش موزیم کې ۱۷۳۳ لمېز لاندې خوندي ده.

ځینو نورو پښتنو شاعرانو هم دا قصیده په پښتو نظم ترجمه کړې ده.

د عبدالقادر خټک، ملا شرف او محب الدین ترجمې د عربي متن سره یوځای په ۸۸ مخونو کې د پېښور د قصه خان د کتابتون تاجرانو (چې جوړسنگ او کهرک سنگ) له خوا د لاهور د انارکله په مطبعه کې چاپ شوي دي.

دا نسخه د محمد سعید په کتابت لیکل شوې ده. په پای کې یې لیکلي دي چې دا نسخه له لا شروحو او قلمي نسخو، لیکل شوې ده. که څه هم له بده مرغه د پېښور او لاهور چاپ په ډېرو پښتو چاپي کتابتونو کې نه وي لیکل شوي، خو په دې کتاب باندې بیا درې نېټې لیکل شوي دي:

الف: د کتاب په لومړي مخ، چېرته چې د کتاب نوم په
تتريني اوهنري توگه چاپ شوی دی ۱۳۴۵ هـ ۱۹۲۷ م.
ب: د قصیده برده د متن پای کښې د ۱۳۵۳ هـ د

ربیع الثاني ۲۶ مه (۸۵ مخ)

ج- د ناشر یا کاتب له خوا (د قصیده برده د اسنادو)

د ختم او قول کتاب پای، یوم شنبه میاشت د رمضان (۸۸ مخ)

معلومېزې چې د کتاب اول مخ کښې د اول چاپ نېټه ده، چې

بیا په دوهم چاپ کښې هم ترې کار اخیستل شوی. او د وروستی

نېټې د کاتب د کار نېټې دي، چې سمدستي بیا کتاب چاپ شوی.

۶- خلوېښت حدیثه: د پنځه سوو بیتونو په شاوخوا

د حضرت محمد (ص) د خلوېښتو حدیثونو ترجمه ده.

د کتاب پوهاوند جیبي لیدلی او درې بیتونه یې د نمونې

په توگه د عبدالقادر خان خټک د دېوان په مقدمه کښې چاپ کړي دي.

۷- آدم خان او درخان: د اړینو یوه مشهوره فولکلوريک

ده. انگرېزي ختیځ پوهاند مسټر راورټس په خپل پښتو گرامر

کښې لیکي چې عبدالقادر خان د آدم خان درخان کیسه نظم کړې ده او د

مثالونه یې هم ترې نقل کړي دي.

سربېره پر دغو کتابونو عبدالقادر خان نور پښتانه آثار هم لیکلي چې له بده شو

اوس ورک دي. مسټر راورټس لیکي چې ده (۶۰) جلد کتابونه تالیف کړي دي

مگر اوس مونږ ته نر پورته او کتابونو نور څه نه دي معلوم.

(د کلمه اخیستو تعینات)

صدر خوشحال

صدر خان خټک د خوشحال خان خټک زوی په ۵-۱۰۶۶ هـ ق

په ۱۰۷۰ هـ ق کې زیږېدلی دی.

د خوشحال خان د وینا له مخه، په ۱۰۹۱ هـ ق کې یې د دووې په هغه جنگ کې برخه واخستله چې د خوشحال خان په مشرۍ د خټک او بیکینو تر منځ شوی و. خوشحال خټک وایی:

صدر خان لاجپړې جنگ لیدلی نه و

په دا جنگ یې نېزه سره کړه په خصام

صدر خان د جنگ د فن زده کړه د خپل پلار نه کړې وه

او دا اول جنگ و چې صدر خان پکې ګډون کړی و.

په تاریخ موصع کې د مختلفو جنگونو په سلسله کې دده

نوم یاد شوی دی او غالباً د همدې قابلیت له مخه په لاجپړې

او ټېټرې کې د فوځدارۍ په عهده مقرر شوی و او په ۵-۱۱۰۴

هـ ق کې د لاجپړې فوځدار ثابت پېږي.

دا هغه وخت و چې خوشحال خان مړ و. د ټېټرې د

فوخدارۍ د وخت کيسه افضل خان خټک په تاريخ مرصع
کښې داسې ليکي :

«صدرخان يې د تېرې فوخدار کړ. فوخ مې ورسره
کړ. نيم ماهه طلب يې د ده د خرڅ د پارو پيشکې ورکړه
چه درومه بهرام خارج کړه او ته به تېرې عمل کړه. د ابدبخت
منافق چه هورې وردغې د بهرام سره يې اتفاق وکړ، زما
فوخ ځنې جدا شه.»

بهرام د خوشحال خان هغه زوی وچه خښل پلار سره
وران و. صدرخان په ۱۱۲۰ يا ۱۱۲۱ هرق کښې د تېرې فوخدار
شو او په دغه وخت کښې يې د افضل خان پر و پرېښودله او
له بهرام سره ملگرې شو.

صدرخان د پښتو ژبې ښه شاعر و، د اشعارو د دېوان
خاوند و چه متاسفانه اوس يې پته نه لگېږي او وايي چه د
نظامي گنجوي مشهور ژمان «خسرو شېرين» يې هم په پښتو
نظم اړولی وي .

د صدرخان خټک دوه اثره چاپ شوي دي :

- ۱- دلی او شهي، په ۱۱۱۸ هرق کښې ليکل شوې ده. دې
کيسې باندې ښاغلي خيال بخاري مقدمه ليکلې ده او د پښور
پښتو اکاډيمۍ له خوا چاپ شوې ده .

۲- آدم درخانی، د اکیسه په ۱۱۱۸ هـ ق کښې لیکل شوی ده او د ښاغلي محمد نواز طائر په مقدمه په ۱۹۵۹ م کښې د پېښور پښتو اکېډمۍ چاپ شوی ده.

لکه چه معلومه ده دا د واده کسې د خوشحال خټک له مړینې (۱۱۰۰ هـ ق) نه وروسته لیکل شوي دي.

۳- د صدر خان خټک بل اثر (معجزات) نومېږي - یو قلمي نسخه یې له ښاغلي حبیب الله رفیع سره ده چه ۵۸ پاڼې لري او ۱۴۰۰ بیتونه دي.

د دې نسخې اصلي وروستی په پنه نشته او یوه پاڼه پر بل لیک، مگر په هماغه کاغذ ورسره موجوده ده. نوځکه د اصلي نسخې لیکونکی او د لیکلو بڼه یې نشته، مگر همدغه نسخه د غلام محمد گلگانی د یو بل منظوم اثر (تفسیر والضحی) سره یو پښتني کښې گڼل شوی ده او د واده په یو لیک دي. (د تفسیر والضحی) په پای کښې دهغه لیکونکی ځان (خیر الله ساکن بلده تنه) او د کتاب د لیکلو بڼه د ۱۱۷۵ هـ ق د بزرګی د میاشتې ۲۹ مه ښودلې ده. د لیک، کاغذ او صحافت د یوز زوالی له مخه مونږ د صدر خان خټک د معجزات را نقلونکی هم څیر الله او دهغه د لیکلو کال پورتنۍ نېټه منلی شوو.

د معجزات د سر بیتونه :

حمد ثابته د احمد کرم
چه په نغت يې د احمد کرم

چه کثرت خواهش احد کرم
له احده يې احمد کرم

او د پاي بيتونه:

د کتاب چه آخرتم وه

ماه روژه وه دويشتم وه

د تصنيف صدر خوشحال کرم

توفيق درېب چه د يې قال کرم

(د کليد افغانى تعليمات)

سکندر خان خټک

سکندر خان خټک خوشحال خان خټک زوی دی ..

دده د زېږېدلې او مېړنې نېټه لاند ده خو گنده شوي
مگر دده له يو شعر نه دده د زېږېدلې کال اټکلولی شو .

دی ولایي :

زما دوه ويشت کاله ژوند دی

زد او نوي سن د هجرت دی

يعني دی چه په ۱۰۹۰ هرق کښي (۲۲) کلن وي نو ۱۰۶۸ هرق

۸-۱۶۵۷ م دده د زېږېدلې کال گڼلی شو .

په دې حساب به د ۶۰ کالو وچه د ۱۰۲۴ هرق د جمادى الثاني
جنورې ۱۶۶۴ م کښي خوشحال خان ونيولی شو او هندوستان ته
بوټلی شو . وروسته له هغه د بادشاه د افرمان و چه د خوشحال
کورنۍ دې د پرمختل په توگه هندوستان ته راوستلی شي ، خو
د دوى کورنۍ د پوښتنو د علاقې سيکرې ته اوبيا د بانيزو

د شپې سکا و نوي ځای ته ولاړله . په دې وخت خوشحال خان
د خپلې کورنۍ په فراقنامه کېني سکندر داسې يادوي :

هغه ملک واره نصر دی

چه پکېني زما سکندر دی

ددې يادونې شاعرانه افاده دارسوي چه شاعر حقيقتاً
خپل يو په زړه پورې ماشوم زوی يادوي .

تر دې وروسته تر دې پورې مودې پورې د سکندر خان حالات
معلوم نه دي . کله چه له مغلو سر د جنگ په دوران کېني خوشحال
خان تيراقه تللی و ، نو سکندر خان هم ورسره و (۱۰۸۵ هـ)

په ۱۰۸۹ هـ کېني له يوې مټقي سولې نه وروسته ، د صوبه دار
امير خان په وينا خوشحال خټک کابل ته راته ، مگر په لاره کېني د
ننگرهار د فتح آباد نه بېرته ستون شو ، په دې سفر کېني هم
سکندر خان ورسره و .

په ۱۱۰۰ هـ کېني خوشحال خان مېشو او تر هغه وروسته
نن د افضل خان خټک (داشرخان هجری زوی د خوشحال خان لمسی)
او د بهرام (د خوشحال خان زوی) تر مېنځ اختلافات او جگړې
رپېږي .

په دغو اختلافاتو او جگړو کېني سکندر خان د افضل خان پره
کوله . سکندر خان په خپلو شعرو نو کېني هم بهرام زيات غندلی دی .

ددې اختلافاټ په لږ کښي يې ديږي واتي داسې بيان کړي دي:

په شلم درمضان په جانه کړ کښي

افضل خان سره يکرنگ په اهتام

که تاريخ د سن و سال غواړي له مانه

دا بچد په حروف عین وغین ولام

يعني (۱۱۰۰ هـ.ق)

مخکښې مو وويل چه د سکندر خان د مړينې نېټه مونږ ته

نه ده څرگنده ، خو د ورو ويلي شو چه د ۱۱۶۹ هـ.ق د شعبان

تر مياشتې پورې دده ژوند يقيني دی ، ځکه چه په دې نېټه کښي

دده دوه زامن : انور خان او منور خان ځوانميرگان شوي دي

او په هغه پسې يې له سوز نه ډکې ویرې ليکلي دي .

د سکندر خان يادوني د افضل خان خټک په تاريخ موصع کښي

هم راغلي دي او اشرف خان هجري هم د هغه د شاعري ستاينه

کړې ده . سربېره پر هغه قاسم علي خان ، چه د شاه عالم ثاني

په وخت د هندوستان په فتح آباد کښي اوسېده او د اکرينزي

استقرار د سلطې تر وخته پورې ژوندی و او د هغه په خلاف يې

شعرونه ليکلي دي ، پخپلو شعرونو کښي د نورو ستر و

شاعرانو په لاس کښي د سکندر نوم ياد

کړی دی .

د سکندر خان خټک آثار :

۱- مهرا و مشتری : الګرېزي ختيځ پېژندونکي مستر لاروي
د خپل پښتو ګرامر په مقدمه کې د سکندر خان په بار کې دومرو
ليکلي دي چه هغه د يو نظم مهرا و مشتری ليکونکی او د غزلونو
د يوې مجموعې خښت دی. د راوردهي ګرامر په ۱۹۵۵م کې
چاپ شوکی دی.

د مهرا و مشتری د مجموعې په بار کې يو هاند عبد الحمی
جیبي په پښتانه شعراء لومړي توګه کې د کشف الظنون په حواله
ليکلي دي چه : « د اکټاب په ۷۷۸ هرق (محمد ابن احمد العطار
التبريزي په پنځه لړۍ بڼه نظم کړی و ، چه خوتو شاعرانو
په تر ګي نظم هم ترجمه کړی دی . »

۲- د اشعار و دېوان : د سکندر خان خټک د دېوان قلمي
نسخه په ۱۹۵۱م کې بڼاځلي خان بهادر محمد رفیق خان خټک
د کوهاټ د « کنېټ » کلي او سپېدونکي د پښور نامق ليکال
نماځلي دوست محمد کامل مومند ته ورکړې وه .

دغه نسخه ډېره زړه وه او بڼاځلي کامل په خپل کمال هڅه لوستي
او پاکنويس کړې او مقدمه يې پرې ليکلې ده او د بڼاځلي عبدالخالق
خليق په مرسته يې په ۱۹۵۲م په پښور کې د چاپ هګر ته را ايستلی دی .

د ښاغلي کامل مومند د ليکنې له مخه دانځنه ډېره زړه ښکاري
يوڅخه ځايه پرې د شهباز خان مهر و نه دي. پوښځاى په مهر و
کښي (۱۱۹۳ هـ) (۷۷۹ ع) او (۱۷۸۰ ع) کلونه لوستي شي.

ښاغلى کامل دا يه قايموى چه کېدى شي چه اصل نسخه د
۱۱۹۳ هـ ق نه د مخه ليکل شوې وي.

د کتاب د پورتني چاپي نسخې په (۲۶۵) مخ کښي يو قصيد
داسې پيلېږي:

وايي تل چه د چا نشته
سته د نور و د تا نشته

پر دې ځاى باندې کامل صاحب داسې حاشيه ليکلي ده:
(د دې قصيدې د پايه ليکلي دى: «و جانگړ صاف قلمي شد
شبان سمنه غنق» غنق دا بجد په حساب ۱۱۰۰ جوړېږي.)

که د کامل صاحب پر دې حاشيې باندې بله حاشيه ليکلى
کېدى شي، نو خد مکنار به داسې وليکي:
«جانگړ که په تيرا کښي د اړيدو و د آدم خېلو په علاقه کښي
د يوځاى نوم او غنق د قصيدې د ليکلو تاريخ دى چه (۱۱۰۰)
ترې راووي.

په دغه وخت کښي سکندر خان ژوندى او د ۲۲ کلو شو
په شاوخوا کښي رسېدلى او فعال زلمى و. او په جانگړ کښي

ٻٽر شو او قل ريخ ٻي (عيني غنين ولام ۱۱۰۰۳) دي.
د چينو پيښو يا دونه ٻي په يو شعر کيڼي کړي ده چه هغه مخکښي

د شاعري دستور دی چه هر کله یا کلاکه دخیل شعر دیکلو

خای او پنتہ ہم درسہ لیکے۔

دې نکتو سره سمې ویلي شي چې دغه سفر پخپله د

شاعر د زباني او کېدې شي چه د هغه په قلم ليکل شوې وي.

او کہ کامل صاحب شہادت و رکبہ پر دیوریتو تھو او

دکتر یکر یوشان دی بیانو اغه احتفال بپنې د یقین محلی

۱۲
۲۳
۳۴
۴۵
۵۶
۶۷
۷۸
۸۹
۹۰

۳۰ دیلی اوچتون مشق: دا کتاب د محمد غصام له دیلی

اومجنون سر يو حاي په ۱۳۹۴ هـ ق کال په دويلي کښي چاپ شوي

دی. د سکندرخان د لیلی او مجنون یوه قلمي نسخه د نویلی

په ملي موزيم كښې خوندي ده چه د توگك د نواب ل کتابخانه

تخذ و غلت را و دل شوی ده .

سکندر خان دلیلی او مجنون مثنوی پہ ۱۰۹۰ ورق کتب لیکلی
ده اکہ چو طلیا:

ما خیل عمر دیشل دوو کالو حساب کـ

پہر تمام بی دلیلی مجنون کتاب

ديلا اوچون ديسي ميگرو فلم له هند نه پښتو ټولني تر رسېدلي دي

او دست تو بوی کبابها زد کبھی خونلی دی .
(اکید افغانی نقلیہ)

افضل خان خټک

افضل خان خټک د اشرف خان هجري زوی، د خوشحال خټک

لمسی او د کاظم شیدا پلار دی. په ۱۰۷۵ یا ۱۰۷۶ هـ ق کال کښې غزین په لاساوپه ۱۱۸۳ هـ ق مړ شوی دی.

کله چه خوشحال له اورنگ زب سره جگړې کولې، نو د وخت حکومت افضل خان د یرغل پر توکړ کابل ته راوستی و. د ۱۰۹۸ هـ ق نه وروسته دوه کاله په کابل کښې و او په ۱۱۰۰ هـ ق د خوشحال تر مړینې وروسته اول جلال آباد او بیا خټک ته لاړ. د خوشحال خټک تر مړینې وروسته اشرف خان هجري د دهغه په لُهای کښېناست، خو د بهرام د مخالفانو په اساس هغه بندي او مړ شو.

په ۱۱۲۰ هـ ق افضل خان د پلار نیکه په لُهای قایم مقام شو او تر ۶۱ کاله پورې د خټکو مشر و.

پرخانه او قومي مشرتوب بر سپهر افضل خان خټک يو عالم
ليکوال ، شاعر ، اديب او ادب پالونکی هېڅ و .

د خوشحال خان بل زوی گوهر خان د افضل خان تر و ه
خجل اثر « قلب السیر » د تالیف سبب د افضل خان خټک تشویق
بولی اودده اودده پښتو پالو او ادب روزلو ته داسې اشاره کوي:
« سن زړ سل نشل دی د پلار ټيکه په ځای قایم مقام دی ، ښه
سرداری لري . نظریې په ټيکنامی ابادانی دی . په د ا قحط الرجال
دی ځمنت دی . حق تعالی دی شرم وساتي . نور مساعی ککا
چه د پښتو کتابونه ، لکه چه فارسیانو کړی دی مرتب کړی . د
ټيکه شعریې وایه په بیاضونو ځای په ځای متفرق و ، دده په
قلاش چه څو موده په داسعی کښي و ، له هر ځایه یې جمع کړ
دېوان یې مرتب کړ . بلکه کلیات د شعر یې چه څه و په نظم تر
لکه دستار نامه ، فراق نامه ، فضل نامه او دېوان وغښ کتابونه
یې وایه په کاتبانو په څو څو ځل وکتل په اطراف به یې د شعر
د پاره وهرچاته استول . حق تعالی یې توفیق د ټيک رفیق کړ .
په مجلس کښي به یې همیشه ویل که د چا په طبیعت قوت وي
چه پښتو کتابونه لکه فارسیانو له عربی په فارسی ترجمه کړل ،
څوک له فارسی په پښتو ترجمه کانی . وماته به اکثر اوقات
مخ راجا ریوست . اگر چه زما قوت هومره نه و لکن چه نظر

ې په تضييع د اوقات وكړوي ليد چه څه عمر گرانغا يه
ضايح درومي. په هر حال ې دى محنت ته ملا وتله.»
د سباغلي محمد اسم خټک په روايت فياض شاعر هم د
افضل خان د ادبي خدمتونو او اشعارو راټولولو يا د ونه کړې ده.
افضل خان خټک د پښتو ژبې شاعر هم و، مگر په نننۍ
ژبې زياتې ليکنې کړې دي، مثلاً:

۱- تاريخ مرصع:

ددې کتاب قلمي نسخې ځاى په ځاى پورو او نيم کړې
شته. يو ډېر څرکې د لته په کليد افغانى او يو څه فصلونه
پې دروړلي په د گلشن رو «کښې چاپ شوي وو.

د کتاب په بشپړه توگه په ۱۳۹۴ هـ ق ۱۹۷۴ م کال د سباغلي
دوست محمد کامل مومند په مقابلې، تصحيح او تعليقا توپه
پېښور کښې چاپ شوى دى.

۲- تاريخ ابن اعثم کوفى:

دا کتاب د ابو محمد احمد ابن اعثم الکوفى (۳۱۴ هـ ق په
شاهو اکښې مې) تاليف دى چه د اسلامي دورې د خلفاؤ فتوحات
او فعاليتونه د المستعين تر وفاته (۲۵۲ هـ ق - ۲۸۶ م) پورې
کښې بيان شوي دي.

دغه کتاب په (۱۲۰۰) کښې محمد ابن احمد ابن ابى نصر

ابن احمد المستوفي الهروي الملقب بالرضي الكاتب په فارسي
ژبه اړولی دی .

افضل خان خټک په ۱۱۲۶ هـ ق فارسي ترجمې مخه په

پښتو اړولی دی . د کتاب د پای دوه بيتونه داسې دي :

په مـ د د پاک سبحان په اقبال دعا لـ شـ انـ

چه تاريخ اعثم کوفي په پښتو شـ و له فارسي .

د دې کتاب يوه قلمي نسخه د خټکو د اکوټي د ښاغلي فتح

محمد خان خټک سره وه چه دهغه د ليکنې له مخه دا يوه

زړه قلمي نسخه وه چه له نيکونونه په ميراث کښي ورته پاته

وه . نوموړې هغه نسخه د نقلولو له پاره کابل پښتو ټولنې

تر استوگنې وه . دلته نوموړې نسخه په ۱۳۲۵ هـ ش کال کښي د

مرحوم مولوي شېر گل کاموي په قلم پاکنويس شوې ده او

اوس په ۵۵۸ مطبونه د اطلاعاتو او کلتور وزارت د قلمي

نسخو په کتابخانه کښي خوندي ده . مگر خداي زده چه هغه

زما نسخه چه فتح محمد خان ته د ده له نينکه افضل خان جاماگي

د پاته وه اوس به چيرته وي ؟

د اطلاعاتو او کلتور وزارت د قلمي نسخې د مقدمې نه دي

معلومې چه دهغه ترجمه د افضل خان په وينا بل چا مجد مفطر

د ملا اسماعيل قريشي زوی کړې ده .

نوموړې په مقدمه کې د افضل خان تر ډېر وروستاينو ولائته

وايي:

«په حکم او اشارت د هغه صاحب ... ې شروع په ترجمه د
پښتو کېنې وکړ ...» (د مقدمې ۳-۲ مخونه وگورئ)
مگر د کتاب په آخر کې يو اوږد شعر درج دی چه په هذ

کېنې وايي:

هر چه صافه ترجمه وه هغه خان کېږي همه وه
عبارت يې په ايجاز دی مطلب واهه پکېنې سازي

* * *

که قبول دخان صاحب شي مفتخر به يې کالت شي
دلته نوموړي خان کاتب ښودلی دی نه مترجم.

له دې نه څرگندېږي چه د کتاب ترجمه په ابتدايي ډول
افضل خان کېږي ده او محمد مظفر شايد له بعضي اصلاحاتو
او ترميماتو سره پاکوړيس کېږي وي.

۳- علم خان د انش:

دا د ابوالفضل د کليله او دمنه (عيار دانش) د کتاب ترجمه

ده چه يوه قلمي نسخه يې پوهاند جيبې ليدلې ده.

يوه قلمي نسخه يې په برتښ موزيم کېنې ده چه دهغې
په مقدمه کېنې افضل خان خټک ليکي چه دغه ترجمه يې وځپلې

ژونداند په درې پښو سم کال کېنې کړې ده .
د زياتو معلوماتو له پارک کوي :

- پوهانده المحي جيبی ، پښتانه شراو لوري متوک ، کابل ، ۱۳۲۰ هـ ش
- د افضل خان خټک تاريخ مرصع او پرهڅو باندې د دوست محمد کامل شيد ،

پېښور - ۱۹۷۴ م .

- فتح محمد خان خټک ، د پښتو څښتنې قلمي نسخې ، کابل مجله ، د ۱۳۲۴ هـ ش
جزوا ، ۳۴ / ۱۷۱ مرگنده .

- ج . استوری ، د پير سيد سکا په لير لودره (فارسي او بيات)
مسکو ، ۱۹۷۲ م .

- تاريخ اشم کوفي ، پښتو ترجمه ، قلمي نسخو ، د اطلاعاتو وزارت د قلمي نسخو د
کتابخاني په مټ .

- محمد اسلم خټک ، خوشحال خټک ، رڼا مجله ، پېښور د ۷ / ۱۹۷۶
د جنوري - د سېبر ۷ - ۸ مرگنده .

- پوهانده المحي جيبی ، د گوهر خان خټک قلب السير ، د زيری د ۱۳۵۵ هـ ش
د سلواغې ۶ - ۷ د ۷۴ گنده .

(د کليد افغاني تعلقات)

کاظم خان شیدا

کاظم خان شیدا د افضل خان خټک زوی، د اشرف خان
هجري لمسی او د خوشحال خان خټک کي وسی دی. په
۱۱۳۵ هرق کال (۱) یا د ۱۱۴۰ (۲۱۲۲۷) په شاوخوا (۲) د خټک په
اکوټه کښې زېږېدلی دی. د پلار له مرګ نه وروسته د کاظم
خان شیدا مشر ودرور اسدالله خان د پلار پېځای د خانې پټکي
په سر کې او د خپل اقتدار د استحکام له پاره یې له خپلو وروڼو
او خپلوانو سره بده رویه غوره کړه. د اکارونه د کاظم خان شیدا
خوښ نه وو او د نظر د دغه اختلاف له مخې هغه کور، کلی
او وطن خپل مشر ودرور ته پرېښود او دخاقه او فیوزاله رقابتو
له دغه کورغېرن ماحول نه د آند او انصافي انکارو او احساساتو سره
کشمیر ته ولاړه. خه موده یې د کشمیر په مدرسو کې زده کړه کوله

(۱) د پانډه صیدلکي مجيبي په روایت (پښتانه شاعر، لویک ټوک).

(۲) د صیدالوف بهنوا او همیش په روایت (د شیدا د وروڼان سنده می).

بیا سهند او په پای کښې راپورته ولاړ او هلته مېشت شول
په دې وختو کې د راپور د ریاست نواب محمد فیض الله
خان پښتون و او هلته زیات پښتانه میشت وو. نواب محمد
فیض الله خان د کاظم خان شیدا د پسر قدر کاوه او په درنه
سترگه یې ورته کتل. کاظم خان شیدا هم د نواب نه خوشال و
او دهغه په دربار کې یې کار کاوه او د میاشتي زر روپه تنغا
ورته مقرر وه. شیداله خپل ځوان هېواد نه لرې د وطن او
وطنوالو په یاد له سوز او درد نه ډک شعرونه ویلي دي.

استدالله خان هېواد ته دهغه د پسرته راستنېدو زیات کوښښ وکړ
او خوشحاله یې خپلوان او دوستان ورپسې ولېږل، مگر هغه د پښتو
په خبره داسې کلک نښتی و چه په دې باره کښې یې نه دخپل
شاعرانه ذهن احساساتو او تمایلاتو ته کتل او نه دور و جړگو
مسرکونه.

آن تر دې چه یو ځل له خپلو ملګرو سره د سیل او تغیر
له پاره تر حسن ابداله پورې راغلی و او چې خپلوان یې خبر
شول او ورپسې ورغلل چه کلي ته یې راوړی، مګر شیدا ونه منل
او راغی.

شیدا په سهند کې دقتشند په طریقې په لمې کښې د پیر
غلام معصوم مریدو چه هغه دخپل نیکه پیر صبغت الله او هغه

د خپل پلار خواجہ معصوم او هغه دخپل پلار شيخ احمد سر وند
عجيد د الفثاني) مريدو . که څه هم حضرت مجدد د وحدت
الشهود د طريقتي لار ښود و ، مگر کاظم خان شيد ابادي د پښتو
د صوفي شاعرانو د بايزيد روښان د ملگرو او پيروانو د وحدت
الوجود د نظريې اثر شوی و او په شعر کښې يې د دې خبرو
بللکه موندلی شو .

کاظم خان شيدا دخپل وخت په ديني ، تصوفي او ادبي
علومو کښې وارد و او سپر پر پښتو په فارسي ادب کښې دوه بري
پراخي مطالعې خاوند و .

په پښتو کښې د دېوان خاوند دی او فارسي شعري هم ويلی
دی . کاظم خان شيدا لکه چه دخپل دېوان په مقدمه کښې ليکي
د څوکنو د ميا عمر صاحب د زوی ، محمدي صاحبزاده په وينا
په ۱۱۸۱ هـ ق کښې خپل دېوان مرتب کړی او مقدمه يې ور باندې
ليکلي ده . د دغه دېوان قلمي نسخه بيا وروسته ميجر راوړتي
تړپه لاس ورغله .

د کاظم خان شيدا د دېوان نورې قلمي نسخې هم شته
چه د لومړنۍ قلمي نسخې له مخه مستقيم يا واسطه نقل شوې دي
او په ټولو کښې د کاظم خان شيدا ليکلي مقدمه موجوده ده .
دغه دېوان د لومړي ځل له پاره د د رڼو قلمي نسخوله مخه

په ۱۳۳۱ هـ ش کال د ښاغلي عبدالرؤف بېنوا له خوا په اوسه
املا نقل، مردف او د پښتو ټولنې له خوا د ښاغلي بېنوا د مقالې
سره چاپ شو. بيا په ۱۹۶۵ م د يوې زړې قلمي نسخې او د
کابل د چاپي نسخې له مخه د ښاغلي همېش خليل په ترتيب او
تدوين او مقدمه په پېښور کې چاپ شوه.

په همدېب وختونو کې د اکټر سيدانو ازالحق د دوو قلمي
نسخو او يو مايکرو فلم له مخه د شيدا د پوان له اردو منلو
ترجې او مقدماتي سره ترتيب کړ. دې کار باندې په ۱۹۶۶ م
مولانا عبدالقادر، په ۱۹۶۵ م مير حمزه، بشپړاري او په ۱۹۶۶ م
کېنې د اکټر غلام جيلاني برق په اړه ورته مقدمې ليکلې او
له کتاب سره چاپ شوې دي.

ټول کتاب په ۱۰۶۰ مخونو. په لاهور کې چاپ او د پښتو نړۍ
ليک ايجنسي له خوا په پېښور کې خپور شوی دی.

کاظم خان شيدا د پښتو او پښتونولو دروحيي د لوړو کړنو
او عالي انساني اخلاقو، فضايو او تقوي خاوند، د پښتو نازکښاله
او درد من شاعر، په ۱۹۹۴ هـ ق کې مړ شوی دی.

د دې نېټې يوازې يو روايت ماته رسېدلی او هغه دا چې ښاغلي
همېش خليل د (د پوان کاظم خان شيدا) په مقدمه کې ليکی:
« زما سره د قلمي نسخې په حاشيه د کاظم خان شيدا د وفات

تاریخ په یوه قطعه کښې د اشان بیان کړی شوی دی :
 د شیدا په آشیانه کښې جهان تر څنڅ شو
 د کباب غونډې یې کون و مکان تر څنڅ شو
 درست بدن یې کو یا زېمې دی په سینه کښې
 « بې نظیر » هم د کاظم د مرگ تاریخ شو

خو داسې برېښي چه د اسنځه د کاظم شیدا د مرگ نه
 پس لیکلې شوې ده ، ولې دا معلومه نشوه چه د شاعر د مرگ
 دا قطعه چا لیکلې ده ؟ »

د « بې نظیر » له عبارت لاندې ۱۱۹۴ لیکلې شوې ، حال
 دا چه له دغه عبارت نه دا بجد په حساب (۱۱۷۲) راوونځي .

په داسې حال کښې چه کاظم خان شیدا تر ۱۱۷۲ وروسته په ۱۱۸۱ هـ ق
 کښې خپل دېوان تدوین کړی دی او د حافظ رحمت خان د مرگ د تاریخ-
 بنېته یې په یوه قطعه کښې لیکلې ده چه (یو کال و د قاتل و د مقتول) چه
 له دې مادي نه (۱۱۹۴) راوونځي او د دې له مخه تر دغه کاله پورې شیدا
 ژوندی و او کیدی شي چه په همدغه کال دې مړ وي او د همیش خلیل په سند
 کښې لیکلې نېټه صحیح وي ، مگر د اچه هغوی د « بې نظیر » عبارت په قوسنو
 کښې نیولی د اخیله د همیش صاحب کار دی .

د زیاتې تفصیلا تر ټوله پان وگورئ :
 - د کاظم خان شیدا دېوان پر مخنی باندې د عبدالکوف په نوم مقدمه کابل - پښتو ټولنه ۱۳۳۱ هـ ق
 - دېوان کاظم خان شیدا او پر مخنی د خلیل مقدمه ، پېښور - ۱۹۶۵ م .
 - دېوان کاظم خان شیدا مع او د ترجمه و تشریح او پر مخنی باندې د اکرم سید الوالداني ، مولانا علیرحمه
 ایزیزه شینوار او د اختر غلام جیلانی تر کلمې پېښور .
 (د کلید افتخانی تعلیمات)

کاظم خټک

د پښتو په کلاسیک ادب کېنې مونږ یو کاظم خان شید |
پېژنو او د هغه پېژندنه مو کېږي ده .

بل . کاظم ، نوی شاعر د کاظم خان شید | معاصر ، عزیز
او کیوال پخپله د کاظم خان شید | د لیکني له مخه پېژنو .
شیدا دخپل دېوان په مقدمه کېنې د | خبره خو گڼده

کېږي او د کاظم د اشعارو د شهرت یادونه یې کېږي ده او
دایمي او بیلې دي چه ډېر خلک د هغه شاعر (کاظم) شعرونه
دده (شید |) گڼي . مگر کاظم شید | ددی التباس مخنیوی
کړی دی او نه یې دي غوښتي چه دبل چا شعرونه دده په نامه یې
او دبل حقوق ضایع شي ، په دې توگه چه هغه شاعر دخپلو
شعرونو په کسرونو کېنې خپل نوم کاظم راوړی دی او کاظم
خان شید | له خپل تخلص (شید |) نه کار اخیستی دی .

کاظم خان شید | د هغه دیو مشهور شعر مطلع داسې ښیي :

و به موم عالمه په ارمان د نور زلفو . کله به راوړسي درoman د نور زلفو
نردي زیات نه د شید | د معاصر کاظم په باره کېنې خبر معلوم نلار .
اوبه یې کوم اثر لاس ته راغلی دی اوبه د پښتو په کلاسیک ادب کېنې بل کاظم نوی
شاعر پېژنو .
(د لیکه افغاني تحقیقات)

کامکار

کامکار خانم کا دل خٹک زوی د خٹکو د اکوڑی (سرای) او سپد وکی

دی. دی ولای:

زه کامکار د سرای په کانو

دېرمین تر ملک د شام یم

* * *

له انعامه یې خبر نیم چمته شي

د کامکار خټک په غم بڼه اغازی

د کامکار خټک له یوه بیت نه معلومېږي چه نوموړی

په ۱۱۳۷ هـ ق کال کښي ژوندی و. ولای:

دا غزل چه کامکار و وې

سن دهجس «زی غسس» دی

د ابجد په حساب «زی غسس» تورو نه ۱۱۳۷ جوړېږي

که هغه هم دا ملاقات او وکتور د وزارت په قلمي نسخه کېږي. «زی غسس» یعنې د «غ» پرځای «ی» لیکل شوی او معلومېږي چې د نقلولو په وخت له کتاب نه د «غ» ټپکی هېر شوی دی. دیو شعر له مخه چې د کامکار د دیوان د قلمي نسخې په پای کې بل چا لیکلی دی، کامکار خټک په ۱۱۶۵ هـ. ق کال کېږي مړ دی. هغه شعر دا دی:

سن زړ سل پنځه شپېته و

چې رحلت وکړ کامکار

پس له دهنه په دری کاله

پلار دده فوت شو (پښام) نامدار

دغه قلمي نسخه تر ۱۳۲۴ هـ. ق کال پورې له ښاغلي فتح محمد خان خټک سره وه چې په ۱۱۸۹ هـ. ق کال د شاعر تر مړینې ۲۴ کاله وروسته لیکل شوې ده او د هغسې کتاب د کتاب په پای کې لیکلې دي:

«تمت کتاب دیوان کامکار خټک ولده مار خان در دور پادشاه»

جم به ملایکه سپا تیر کشه بادشاه روزیکه شنبه ماه محرم الحرام ۱۱۸۹

د کامکار خټک د دیوان دغه نسخه په ۱۳۲۵ هـ. ق

کابل ته راوړل شوی ده او د پښتو ټولنې له خوا، اغلباً د مولوي محمد شېر گل کاموي په قلم په ۱۳۵ مخونو کې نقل شوی ده

او اوس د اطلاعاتو و کلتور د وزارت د خطي نسخو په کتابخانه کې خوندي ده او د هغې په آخړه کې ناسخ ليکلي دي؛

«د قوت نصف روزيک شنبه ۱۱ محرم الحرام ۱۲۸۹ - نسخ اول

تحریر شوه. بود. فقط تحریر ۲۱ عترب ۱۳۲۴»

د کامکار خټک د دېوان يوه قلمي نسخه د شيدا له دېوان سره په يوه پښتني کېنې په برتښ موزيم کېنې ده، چه د مستر هيوز تر نظر لاندې له هغې نسخې خټه چه په افضل خان جهلانگړي پورې اړه لري د پېښوري غلام جيلاني په قلم په ۱۸۷۲ م کېنې نقل شوې ده. افضل خان جهانگړي د فتح محمد خان نيکه و چه بيا دغه نسخه فتح محمد خان پورې رسېدلی وه او د کابل نسخه هم د هغې له مخه نقل شوې ده.

د کامکار خټک دېوان په ۱۹۵۵ م کال د ښاغلي تښتم الحق کا کا خېل په مقدمه او زيار او حواشيو په ۲۰۸ مخونو کېنې په پېښور کېنې چاپ شوی دی او له بده مرغه زما گوټو ته نه دی راغلی.

د کامکار خټک په قلمي او چاپي دېوان کېنې د هغه يوه خټه فارسي

شعرونه هم شته.

(د کلید افغانی تعلیقات)

اسد الله خټک

اسد الله د افضل خان جمالي کلي مشر زوی، د خوشحال خټک
د کورنۍ شامرو. د جامالي افضل خټک په ۱۸۶۷ م کښې
ژوندی و. (۱)

ماکبر او اشرف په فرق کې يې غلې ويلې دي، چې په
لاندې دوه بيته لاس ته راغلي دي: (۲)

رومي خلقه نن د دواړو ستگو په کړيو کې
خدا بښود اشرف اکبر ماتم او د ديني دوی
نن د قيامت ورځ ده له قيامته لا بد ته ده
تالي هغه بښه بوستان د ميني پرخزان دی

(پښتانه شورا غلورم نوک)
۱۳۵۷ هجري

(۱) پاکيک ميند کليد افغاني، لاهور، ۱۸۷۲ م چاپ.
(۲) پوښاند سرچينې، د خوشحال خټک کورنۍ او کتب، لاهل مجله،
د ۱۳۴۵ کال زري ۵-۶۲۲ لوري.

اکبر خټک

اکبر هم د افضل خان جا لکړې زوی او د خوشحال خټک د
کورنۍ شاعروی. دا بیټونه یې له یو چاپګار نه اخستل شوي دي: (۱)

د سحر باد ورسه یار ته زما دلورۍ

اکبر په غم کې پري مدام ستا ټنگ ټوړی

فلکه څه دې وکړه جدې کیم له یارو

زه که م په قید کېنې گوران آشتابناست پرې کړی

خدایه د اشیه د غم کلېه رغاشي په ما

که به ملام را باندې بل د غم اوری

نه به بیا هغه مجلس جمع زموږ شي سو

نه به د خیال په یوستان چېرې بیلل وینو

د اکبر د دېوان قلمي نسخه د برتېش موزیم د قلمي نسخو

تړل (۲۳۰) لمب لاندې خوندي ده (۱۲۰) خورا معلومه نڅه هغه د دی
اکبر ده که د بل چا؟
(پښتانه شعراء علوم قوټک)

(۱) د لوماندې ښځېن، د خوشحال خټک کورنۍ او کتب، کابل مجلې، د ده ۱۳۴۲ زری
۵/۶۶۵ مخکښه.

(۲) راز محمد وینس، لښتو کتابونه، کابل، ۱۳۳۷ هـ ش چاپک

سعادت خان خټک

سعادت خان هم د افضل خان جملگري بل زوک
او د خوشحال د کورنۍ شاعر دی. د وروني په پليشان
کښي يې دا غزل لاس ته راغلی دی: «۱»

خلقه نن يې په خاطر د غم نارې شوې
په پليتون يې د زړې مهلوې منجرې شوې

د زېږې خونې په غم زما تالا شو.
په نصيب يې د غمونو اجارې شوې

«۱» پوهاند سرتپين، د خوشحال خټک کورنۍ او مکتب، کابل مجله،

زری ۵ / ۶۲ هـ مکينف .

نوی غم را حی زما په خونډه
خبر نه یم د غم ماکړه دې شوی

نه به بیا اکبر اشرف له قید راتی
نه به کمې د ازا خواړه شوې شوی

چه دا هسې ناز پر وړ وروڼه لامل
د وجود ولې پې ځکه په اړې شوی

شخړه نه دی د اکبر اشرف ماتم دی
سعادته له خولې نه جوړې دامسې شوی

ایستمانه شواء خلورم تکرک

مياجناب کا کاخيل

نوم يې جناب ، دميا حجاب زوی او دزيارت کا کا
صاحب اوسپه ونکی دی . دزېږېدو نېټه يې نه ده
معلومه ، مگر دده دزوی ، ميا ابو تراب کا کاخيل د
ليکني له مخه ، غالباً د پنځه اتيا کلونو په عمر د ۱۹۲۹ع
د نومبر په ۹مه د ۱۳۴۶ هـ ق دجمادی الثاني په ۶مه مېشوی
دی اوخپل کلي زیارت کله صاحب کښې دخپل باغ په
گوته کښې بنځ دی . له پلار نه پټیم پاتې دی او دخپل ژوندانه
په موده کښې يې خپل ژوند په تجارت چلاوه . نیم قرآن شریف
يې یادو ، خپل عمر يې په تبلیغ او تالیف او دخلکو ترمنځ په
روغې جوړې تېرله . په پښتو او فارسي يې شعر وايه . دده
تالیفات په دې ډول دي :

- ۱- دپوښ دمياجناب کا کاخيل : په ۱۹۷۰ع کال د

عبد الخالق خلیق په ذریعه، د اداره اشاعت سرحد، قصه
خواتی پېښور له خوا په منظور عام پریس پېښور کښې په
۳۲۸ مخونو چاپ شوي دي او دده زوی میا ابوتراب
درباندې مقدمه لیکلې ده.

۲- مدارج النبوة، تقریباً د ونیم سوه مخه، ترجمه.

۳- علاج الاطفال، منظومه پښتور، ساله.

۴- دعای سريانی، په فارسي ژبه. ۱۱۰

د شعر نفوذ :

(۹۹)

هغه څوک چه کښېن دي پښه په سر د خاږ
هغه خاږ به یې کوي په پښه کښې غاږ

هغه کانی به په تاوکړي گزار هم
چې یې ته کښې په دېوار د چا گزار

چه د بل په کوڅه ودرشي ورته گور
خود به سپی در سپي وکړی غېړ

که خوله خپله د منصور حلاج په واک وای
و به ولې سور په وینو سپه دار

۱۱۰ میا ابوتراب کاکا خېل، دېوان ربیع الحجاب کاکا خېل، مقدمه، پېښور
۱۹۷۰ع کال چاپ.

هرچه نه غواړيچ يوسه د شکر لسو
هغه نه سوزي د هجر په سور نار

د درياب په غم به اهو غمگين نه شي
که خوام ددرو نه شپ پروا دار

چې دانه د خوراک اخلي مارغه نښلي
مخې يو مارغه به نه کړي خوک ايسار

په ازار به دېپ خوک ياد نه کړي جنابه!
که تانه کړولوېپ هيڅ خوک از اړ

« ۲ »

وښيه جين د غره له سره ماه جينه
لېرېپ که تياره ز ماله زبه او له ز مينه

زب چې نه ليلا کړې ما مجنون و نه دلبره
زه مجنون به څه کوم په بله ليلا مينه

زياته کو هکني مې له کو هکن فرهاده وکړم
نذراچې په کو تو په پېڅ شان هغه شپږينه

سور کلاب دغ مې تستبر دغه زېږ کل شو
ميغې او به ککړې ده ز ما د صورت وڼه

سوزې چې د آه په سوه لمبه باندې واغله
لېرې د تنور له خوږې نه کښېنه تماس بڼه

غم ديار بڼا دې ده چې دردان به يې غم بولي
هېڅکله کم مه شته دغه غم له دې غمگينه

سه کړه لاس پر وينو ما مباح الدم حلال کړئ
دا ناز به دې زه وډمه د خلکو ناز ښه

دا اخلاص زما شونۀ لباس کور رقيه!
کار د روغو لاسو له تانه کېږي استينه

ختي سا د مېړ او د ژوندو تر ميان پرېوتی
مل د جناب ته شېپ يا الله العالمينه!

پښتانه شورا د علومو کونړ

میا عبد اللہ کاکا خیل

د شیخ رحیمکار صاحب (ج) پہ زلمونو کنبی یوہم شہنشاہ
ضیاء الدین دی، چہ د خوشحال خان خٹک لور د اشرف خان
ہجری ادبہرام خان سکہ خور د نو مویہی شیخ مہرمن دہ.
د ہفہ پہ اولاد کنبی میا عبد اللہ کاکا خیل د میا ابراہیم کاکا خیل
زوی ستر دینی عالم، عارف او شاعر دی. میا مسرور گل -
کاکا خیل د زیارت د شاعرانی پہ قصیدہ کنبی ہفہ داسی
یاد کری دی :

د ملا میا عبد اللہ صاحب ہر شعر

پہ دریاب د علم و فضل کنبی سیلگی

میا عبد اللہ کاکا خیل د عویہی فقہی مشہور کتاب

در مختار پہ پینتو نظم اہولی اولہ « شامی » او نور فقہی
کتابونو خٹک پی استفادی او اضافی کری دی . او خطی نسخہ
پی ما د ۱۹۹۷ م کال دی پہ ۲۹ مہ د مردان پہ سا ولہ ہیر کنبی

د ميا و کيل شاه فقير خېل په کتابخونه کېني وليدل. د دې
ننځې په يوه پاڼه باندې دهغې د ليکلو نېټه داسې ثبت
ده :

« شروع کتاب در شب ۱۳۰۳ هـ »

چه موږن همدغه د شاعر د ژوندانه کار او فعاليت او
ددې اثر د نځلمولو دود بولو.

کتاب له بسم الله الرحمن الرحيم نه وروسته داسې
پيلېږي :

پس له حمد. د خپل خدايه

چه ښکارېږي دی له ورايه

او له صلاته له سلام

په نځ خیر الا سلام

په اصحابو هم په آل

تل دې وي بې قیل وقال

ابوبکر په عمر هم

په عثمان او په حيدر هم

يو ورځ ي په زړه بياره!

راغله دا واوره هوښياره!

چې يوڅو بابيه د دین

پښتو کلام په شعر آيين

چه آسان شي پښتنو ته
هم سړو هم ار ټينوته
له کتابه به داوا ليم
نه له خانه به پي نملاييم
له کتاب در مخته را
بيان کړم به پي غباره
هم کتابه د شا مږي
کړم به ځينې هم زيا تي
ځينې ځينې به زيا تي
هم له نورو درته شئ

د ذکر شوې خطي نسخې له وروستيو بيتونو نه
څرگندېږي چه دانشخ نيمگړې ده . موجوده وروستي
بيتونه دا دي:

سلطنت دی د صېبې
ضرورت کېږي هم صحي
اوسپارل دي دکارونو
داتقير واورى مهوونو
يوه والى لرو دى کړي
دى هلک ته دا ښه دي

دا ولسي دې خان شمېري
له تابعانو د صېبي
وي ظا هر کښي به سلطان
هغه هلک هغه مکان

حقيقت کښي به ولسي
دغه خای کښي سلطان وي
که والي سلطان نه شي
نور به کله شي صحي
دده اذن په قضا
ديوکس واوره له ما

دارنگ اذن به صحي
په جوړمه دده نه شي

دا کتاب لکه چه کورو په لنډه اخځپه ايز بخ کښي منډي
ده په نستعليق ليک په پورې کاغذ په نور رنگ ليکل
شوی او خای په خای سور رنگ هم کارول شوی او ۱۶۳
پاڼي لري.

د دې نسخې د پيشتي په پاڼه د ميا عبد الله صاحب واک
بنکلی غزل هم شته :

دادی سرب لمې چې مې په زړه کړي بېدل؟
یادي فراقونه راته شوو په رسېدل؟

دادي سرب سکو وټې (۱۱) هډه ویستې یو کړنه
یادي سوبان چې مې په زړه کړي کړېدل؟

دادي تېره غشي زما سترگو کښې ښخې (۱۲)
یادي تود بانه چې کړي په زړه کښې ښخېدل؟ (۱۳)

دادي دریابونه بیدل (۱۴) کاندې بې نه یه؟
یادي زما اوښې له فراقه کړې بیدل؟ (۱۵)

دادي مرغلي په دبلي کښې پتهوې شې؟
یادي ستا غاښونه شو له مڼا په پتېدل؟

دادي ملایک له سپي تښتې په کړو هونو؟
یادي کلخان چې شو له مایه تښتېدل؟

دادي پتنگان چې پرېدل کړي شع باندي؟
یادي لطایف مې په جانان کړي پرېدل؟ (۱۶)

دادي سنا ماران چې تړپه زړه ونه رپېدل کاه؟
یادي ستاز لفان چې تړپه کړه رپېدل؟

دادي نور داغونه عبدالله باندې دینه؟
یادي نور خالونه کړي صم بې کښودل؟ (۱۷)

که د میا صاحب د درمختار منظومه ترجمه دیونقا د
 په نظر هسې قافیې بندې هم وي، نو دا پورتني غزل
 خوږې د بڼه معیاري شعر په یو دېوان ارزې .
 یو په چپه شاعر د غزلو دېوان ولري او چپه ته
 تر لاسه شي .

یادونې :

- له میا وکیل ش. فقیر خیل څخه مننه

(۱) په اصل کېني : سکر وږي .

(۲) : په اصل کېني : سرخوړی ، سرخېدل .

(۳) بیدل : د بهرینک مخفف .

(۴) پرېدل : پرېدل ، الوتل .

(پښتانه شاعر پښتانه څوک څه څه)

ميا محمد الله فقير خېل

جميل خان يا جمال خان چه په فقير جميل بېگ شهرت لري
د خوشحال خان خټک ورور دی . نوموړی عالم صوفي ليکوال او
شاعرو . هغه د ژوندانه په وروستيو کلونو کښې د خافې د
گدو پر خاى د فقيرۍ مستغرقه کړلې دى . (۱۰) د خوشحال
خان په شان دده په اولاده کښې هم زيات ليکوال ، شاعران
او د قلم خاوندان شته . يوله دغو څخه ميا محمد الله دى .
مولوي ميا محمد الله دکمال الدين زوى ، د شهيد الدين
لمسى ، د شيخ افريد گل کړوسى ، د فقير محمد صديق کړي
او د فقير جميل بېگ پرگړى دى . (۲)

ميا محمد الله فقير خېل د سولې په سره چينه کښې
اوسېده او دکوټې د بابا حې سيد محمد امير صاحب له مريدانو
څخه دى ، چه د خپل پير په ستاينه کښې يې خاير شت قصې
ليکلې دي . (۳) د خپل لور نيکه فقير جميل بېگ په ستاينه کښې

هم شعرونه لري . هغه د خپل وخت متصوف شاعر، په دېني علومو كېني وارد ، متقي او پر هېڅ كار سپړی و .

له نوموړي بشاعر څخه د پښتو شعرونو يو دېوان پاته دی . د دې دېوان يو خطي نسخه د ميا تلاتوت شاه په ذريعه ميا وکیل شاه فقير خېل ته سپارل شوې ده . هغه چاپ ته برابره کړې ، مقدمه يې پرې ليکلې او زما له يوې لنډې پېښه لیکلې سره يې چاپوي .

په دې دېوان كېني (۲۱) پښتو غزلې او يو شمېر - مناجاتونه ، نعتونه او منقبتونه او د شاعر دوه فارسي غزلې شته . شعرونه يې زياتره عشقي ، تصوفي او اخلاقي مضمون لري .

مولوي ميا محمد الله فقير خېل د ۱۲۹۰ هـ ق كال د صفر المظفر په ۲۴ مه د پښتو نخوا د كوهستان د تاننگر په كېسې كوت ته نومي كلي كېني وفات شوی دی او د همدې كلي د جومات تر څنگ ښخ دی . (۱)
د شعر نمونه ؛

د فقير جميل بيگ له منقبت څخه

د غفلت په درياب ډوب ييم د هوا هوس مرغوب ييم
په باطل عمل ناخوب ييم د شيطان لعين مركوب ييم
رامد دنده زما جد !

دېر پېښه پان په تېر کښه بيم شو منده هم روسيا بيم
سپک بې قدره تر گيا بيم ستا نوسى زه حمد الله بيم
رامد د شه زما جده !

غزل

چه رايه د شي راته خپل خوانه ياران
د فراق اوښي مې خاڅي په کمر بو ان

چه پېر نه وينم جمال د مهر وياښو
رضا مند يم که شم د ونډه په دوه چشمان

هسې دېر غمونه راغلل په مابا ندي
په تحرير، تقرير بې نه شم کېي بيان

ارزو مند يم عمر تړل د دې خيښي
د ربغه وليدې سپين مخ د يار عيان

خدايه کله به ديدن د د لېس وکړم؟
دېر زبون کړمه غمونه د هجران

ژوند مې واهې بې آرام و ناقرار شو
هر ساعت يمه له غمه په لېر زان

تلی سوال له خدایه وصل دجانان دی
نه لرم په زېمه کښې بل خیال و ارمان

درحمان او دحمید غزل مشهور دی
حمد الله وایه غزل دخپل دپوان

غزل «۳۳»

پخوانۍ مینه چه یا ده د آشنا ککړم م
دواړه لاس په تندې کښې د مدثر لکړم م

یاره ستا جوړو ستم زما قبول دعی
صبر خنګ درقیبانو په جفا ککړم م

هغه یار چه مړو کړخی له ماس نه
نفاتی وله ۵۱ حطم چرې پخلا ککړم

په یوه دیدن به نه شي د زېمه صبر
زه به هیبه ۶۱ یې ملاقات ویتیا ککړم

سنگی مخ که دربنکاره ککړم ناگهانه
بایقي عمر به مجنون ته هم شیدا ککړم

هرچه تېر شو هغه تېر د زېمه نه هېر شو
پر له دې به د سره مینه وفا ککړم

له هرچا س چه قلوبه کنار کشم
توره شب به د صبح په شان رها کړم

حمد الله ميا ! په ديدن به غيږونو شې
دا وعده در سوزه اوس په رښتيا کړم

○○○

ياد د وږي :

۱۱) د فقير جميل بيگ د پېر نږدې لپاره کتلي شې :

- سر محقق عبد الله بخاني ، پښتانه شعراء ، پينځه ټوک ، کابل

د علومو اکاډمي ، ۱۳۶۷ هـ ش لومړی مخ .

۱۲) ميا فروز شاد فقير خېل ، شجره نسب فقير خان خېل ۱۹۹۲ م ، ۱۵۴ مخ .

۱۳) عبد الحليم اثر ، روحاني برابطه ارواحاني ته پورې ، پېښور ۹۵۵ مخ .

۱۴) ميا وکيل شاد فقير خېل ، د پلوان ميا عبد الله فقير خېل ، خطي مقاله . پښتانه

۱۵) وله : ورله - ورته .

۱۶) په اصل کښي : هغه - هغه - تکلش ، دوح .

(پښتانه شعراء شپږم ټوک خطي)

د صیاح الله فقیر خیل

پیر دیوان
سرتند گلوی

د ۱۳۷۴ د ثور په درېمه ، د پېښور پوهنتون دودونو
په تالار کې ، د یقی خانی د مؤلف محمد هوتک په باب سمینار
ته زه هم بلل شوی وم .

د سهار نه علمي جلسې نه وروسته د یوه وخت
د سمینار د یو شمېر ښاغلي میا وکیل شاه فقیر خیل سره زمانقاف
و شو . دې خټک ځوان ماسره ډېره مینه وېږه او زه په
ټیټګ ستا په دخیل کور تلو بلنه را کړه .

ما ورسره وعده وکړه . مردان ته ورغلم . پېچید آیا د ښی
د پوهاند رښتین صاحب پیکور کې زما او دده بیا ملاقات وشو .
د ثور په اتهمه (د ۱۹۹۵ م د اپریل ۲۹ مه) دده په موټر کې د دوی
کلي لاساول ډېر ته راغلم .

د شپې ې د د د په کتابخانه کې د هغه یوڅر لیکني اوڅېړني وکتلي، و پوهېدم چه په دې ستونزمنه لار سیده روان دي او که خبر وي د کمار، زيار، غور او دقت په برکت د پښتوخوا دادب څېړنې په آسمان کېني به ديو راهه ستوري په شات وځلېږي.

سهل ې د چشمې کلي ته بوتلم. د فقير جميل بيگ له جومات سر د ميا فردوس شاه فقير خېل دېر وه. هغه راته د پښتو څو خطي نسخې راوښودلې. پوه کېږي د ميا تېجل شاه پښتو منظوم طبعي قاموس و. ما ترې د پښتانه شعراء شپږم ټوک له پاره يادداشتونه واخيستل. بيا ولاړ د غره په جنوبي ډوډه کې د متنگاهو کلي سو تړدې د فقير جميل بيگ اوصديق بابا په زيار تونو مشرف شوم.

د ميا وکیل شاه په گمابخانه اوله هغه سره ديو سواروړز مېلمه کېدو او گرځېدو راگرځېدونه ماته دا پته ولگېدله چه نوموړي د پښتو ادب له څېړنې سره ې اندازې مينه لري. د ديوان خاوند صديق باندې ې خپله څېړنيزه مقاله راوبودله او فوټو سټېټ ې ماته راکړ.

نه پروسې کال اوړي کېني په کابل کې وم، د نوموړي ميا صاحب يوليک راوړسېد. ليکلي ې وچه د ميا حمدالله

فقير خېل (دميا تېمېل شاه پلار) د شعر وړو څڼي د پوهان مې
موندلی دی او هکار وړې باندې کوم. زه په دې زېري نې
اندازې خوشحاله شوم. نوموړي د ذکر شوي نسخې او د هغې
د شاعر په باب خپله خپېرلې مقاله هم رالېږلې وه. ما
مقاله د ليکوالو د ټولنې (ژوندون) مجلې ته د چاپ لپاره
وسپارله او په ځوابي ليک کېنې مې ميا صاحب ته وليکل چې
تکړه شته، کتاب په ډېر دقت پاکتويس کړه، مقدمه پرې
ولیکه او چاپ ته يې تيار کړه.

پرون بيا زه مردان او د شپې له ده سره ساوول ډېر
ته راغلم. بيا دې واوره، تر نيمو شپو پورې د پښتو ادب
خېرېنې په باب خبرې اترې، خطي او چاپي کتابونه.

په کتابونو کېنې دا حديد طالب د شعر وړو څلور څڼي
او څلور چاپي نسخې هم وې. ميا صاحب غواړي چې له ټولو
نه يو کتاب راوباسي. دهغه د پوښتنو په اثر دا کاډيمک
متن د تيارولو په باب ما خپلې ځينې تجربې او ددې کار
اساسي پرېنسيپونه او روشونه ورته واورول. خداى دې
توفيق وکړي.

دميا عبدالله اکا خېل د درمختار د پښتو منظومې نثري
او د ميا حمد الله فقير خېل د د پوهان خطي نسخې يې هم راوبښولې.

تر ټولو اهمه خبره داده چه ميا صاحب حق اوس د
ميا حمد الله د پلان يا کڼيس ککړی او له يوې مفصلې څېړنيزې
سرينې سره يې د ښاغلي لطف الله په ذريعه خطاطي کړې
چه زه به چاپ شي . ددې په ليدو داشپه او ورځ په ما
اخته شو . او وپوهېدم چه د پښتو ادب په خزانه کښې يوه
ارزښتمنه اضافه وشوه .

دی وايي چه زه يې په خپل لگښت چاپوم او د شعراو
ادب مينه والو ته يې وها ندي کوم .

زه وایم دغسې کارونه بايد په اکاډميو کښې وشي
او د دغسې کارونو کارمندان په معنوي او مادي وسايلو
و نمانځل شي . دا د نړيا دود دی ، مگر افسوس چه زموږ
دا افغانستان د علومو اکاډمۍ او د پښور د پښتو اکاډمۍ
مالي او تخنیکي امکانات هېر محدود دي . پښتانه وروڼه
که لردي او که بر ، زياتره د پښتو او پښتونولو چغې وځي .
ځانونه ښيي او هريو د بل نه ځان د مخه يو لي چه د
اسراف او تبذير په سويه ، په مېلمستيا وو ، د مړو او فاتحو
کوژدو او د دونو د بهرځايه لگښتونو د سيالۍ او رقابت
په ډگر کښې يو د بل نه مخکې کېږي ، مگر د يو ليکوال ،
شاعر او مؤلف د پياوړتيا مالي مرستندويان يا

نشته، یا بېخي ډېر کم دي. هغه هم په زاری-منت .
 آخر دا فرهنگ کارونه هم د سړي وخت نيسي اولیکوالان
 اوادبیان زیاتره غریب زی او فقیر خپل دي. دوی اودوی
 بال. پخ خوښ شي کولی چه د مار په شان خاوري و خوري.
 وبخښئ! دلته یوه تېره هېره خاطره راپاره شوه.
 یوه وږخ مرحوم سردار منجهند داودخان، چه د
 افغانستان صدراعظم و، ز مونږ استاد، مرحوم مولانا
 قیام الدین خادم ته وویل:
 «ملک از شما است، وطن از شما است، خاک از شما است،

خدمت کنید»

خادم صاحب وویل:

«خدمت خوبه کوو، مگر گنې خاورېب وخوړو!...»
 سنیان هم د پښتو شعر وادب، علم و فرهنگ د خادمانو
 د هېواد زیاتره خلک شعر غواړی، نثر غواړي، علم او خبرنه
 غواړي، مگر د کتاب د چاپ له پاره خورمرسته نه کوي، مگر
 د خپلو لوستلو له پاره هم وړیا کتاب ته یې سترگې نیولې وې.
 په سترگو پیسې سوزوي، خو په کتاب یې نه وړکوي. ننګه
 میا صاحب له مجبوري نه وویل: «زه دا کتاب، د میا محمد الله
 د پلوان نه خرڅوم»

داخو دده همت دی چه نهې نسخې لټوي، هغه راتلوي
مقدمه پرې ليکي او په خپلو پیسو یې چاپوي، مگر خړخړي
يې نه، ځکه...

ده ته به یوڅه خاورې ايرې له پلاره پاته وي، مگر نور...
په نوره دنيا کښې د ليکوال، شاعر ژوند دخپل قلم په ټوک
په لوړه سويه چلېږي، مگر پښتون شاعر د روزې دکټلو
له پاره خټېځي کوي، گنډې وېري راپورې، کراچي (رېځ)
چلوي، پر دغه فکرۍ کوي او ياد ميا وکيل پاشاڼ
(جی - پی - او) په دفتر کښې اداري چارې سرته رسوي.
بيا هم آفرين شته پر هغوچه د پښتو ادب خدمت تړي
پرونه او مېلنه اوښه وړکېږي ده!

د ميا صاحب په ککار، د حمد الله په دېوان، د
انتقادي نظر وخت نشته، ځکه چه که دې پسي شم
د دېوان چاپ به وځنډېږي، نو ځکه زه سمدستي
ميا وکيل شاه وودنه د دېوان په چاپولو دښمن
مينه او خلوص مبارکي وایم. د خدای پاک له درباره
ورته پوره دايمي روغتيا او زيات بریاليتوبونه
غواړم چه دغسې نور ادب خدمتونه هم تر
سره کړي او دې پسي د احمد بن طالب د

دا شعار و په تدوین او چاپ د پښتو ادب باغ و
بڼه لا ښکلی کړي، ځکه چې زما په نظر:

د پښتو د باغ و بڼه ټکره مالیار دی
په مردان کښې فقیر خېل میا وکیل شاه

ومن الله التوفیق - والسلام

ساول هوپر، پنجشنبه، د ۱۳۷۶م

د جوزا نهمه

د ۱۹۹۷ م د می د ۲۹ مه

میا تاجمل شاه فقیر خیل

میا تاجمل شاه، د مولوی میا حمد الله زوی دی چه د دغه
مقصوف شاعر پېژندنه تر دې دمخه تېره شوه او د فقیر
جمیل بیګ له اولادې څخه دی. د میا تاجمل شاه په زامنو
کې محمد اسرايیل شاه فقیر خیل هم د پښتو شاعر دی او د
طب پوځي اثر ترې پاته دی.

میا تاجمل شاه، د خپل وخت عالم، فاضل، حکیم او شاعر
تېر شوی دی. له هغه څخه یو منظوم طب پاته دی چه خطي
نسخه يې د ناظم په قلم، ما د ۱۳۷۴ هـ ش د ثور په اتمه په جېسي
کلي کې د فقیر جمیل بیګ جومات ته څېرمه له سيناغلي میا
فردوس شاه سره د لږ ساعت لپاره ولیدله. دا اثر په اته
څپه ایز لنډ بحر کې د خوشحال د طبعاې په شان نظم شوی ده
چه په یوړي کافه، لویه قطعه ۲۴ مخونه لری او له بسم الله الرحمن
الرحیم نه وروسته داسې پیلېږي:

حمد سکر هم سپاس
دخیل خدای وایم بیقیاس
چه لایق بی معرفان کرم
دخیل ذات پادناخوان کرم

د کتاب د پای په بیتونو کښې، میاصاحب دخیل خان
او دخیل لورینیک، فقیر جمیل بیگ داسې پښندنه وایاودن کوي:

بس کي، میا تجمل شاه ته
فضل غواره، د الله بته

که نازل فضل په ماشي
بس عمل به یې کمیا شي

زه په اصل فقیر خپل یم
ماهیت کښې زه خان خپل یم

جد زما فقیر بابا دی
دویانو مقتدا دی

په اول کښې دی سردار و
د خکو شهر بابا و

دی د ککل خټک سردار و
یو منصف، عادل رویدار و

په نظر د شېخ صاحب
دی ولی شو عجايب

په ظاهرو ده ځان فقير كړ
 پاك الله باطن امير كړ
 د شېخ جې صاحب وزير شو
 په ثنا د رب قد ير شو
 مناقب كېني نور بيان
 بڼه څرگند دى كوره جان
 په اووم نه نوم د دغه ځوان يم
 په اووه پشت كېنى عيان يم
 په زړه كېنى ي مقام دى
 ا كوكېل ځان زما قام دى
 په سه چينه كېنى وړ وړ!
 دى زما سكونت گور!
 سن د هجر چه ياد بڼ ي
 د يار لس سو حسا بېړي
 څلور نور دپاسه د پښه
 پس له دې دې اوس بس وښه
 (۲۴۴ مخ)

څرگند ده چه په پاستينو بيتونو كېنى له فقير بابا
 نه د شاعر مطلب د د نيكه فقير جميل بيگ دى او له

شيخ خنده د هغه مرشد شيخ رحمار بابا دی. رز د
 د سوالي مشهور کلي او سېه چينه د سوالي ضلع کېږي
 د دود بيا نوکلي، چېرته چه کامکار خان خټک د پښتون شاه
 اوسېده، د مييا تجمېل شاه د اوسېدو وکلي دی. او د
 نوموړي دامخڼوم طب په ۱۳۰۴ هرق کال بشپړ شوی دی.
 مييا تجمېل شاه د کتاب په پيل کېږي د هغه د ليکلو سبب
 داسې بيانوي:

زمونږ د کور وکلي بنځي مخ پټې دي. کلک ستر
 لري، له کوره نه ووځي. د ناروغۍ په وخت کې هم طبيب ته
 مخ او دلاس نبض نه ښيي. ودرسه نه غږېزي. د ناروغو
 بنځو د کور نارينه د هغو د ناروغۍ حالات طبيبانو ته
 بيانوي. طبيب چه دارو ودرکړي کله ولگېږي او کله نه، کله
 چه د ناروغۍ سمه پېژندنه (تشخيص) نه وي شوی، نو
 ماتکل وکړ چه زه بايد د طب کتابونه ووايم او ځان د خپلې
 کورنۍ د ښځمنو د ناروغيو د درمان جوگه کړم، نو:

زمونږ ځای کېږي يو حکيم و
 دېر خاذق په طوی حليم و

ماله ده کتا ب مييزان
 کېد شروغ واوره بيان

میزان ده خفه ما خلاصه کرد
رشتیا داچه مون کوز پاس کرد

چه کوم خای به پاتنی شسته
ما به خان خفه بپل سبکونه

چه میز ان خلاصه و رور!
پر لغات جمع شو گوره!

ماوی پاتی گران لغات شو
زده کول پی ضروریات شو

یوسفزی کبني حکیمان وو
مشهور چه شوک عیان وو

ماله هریو نه پرسان کهر
دوی به هریو دایان کهر

دالغات مشهور چه پرگران دی
عربی، فارسی یونانی

تر دې وروسته ناظم به نظم کبني وایي چه دی بنار
ته، بنیایی پنبور ته، ولاد، هلیته پی در سید لوستادانو
لئون وکړ. مگر هغه ته رسېدل گران وو، بیا هم خدای
یو استاد پیداکړ نو:

خدای زما نصیب بهرتر کهر
ترعب شروع چې طب اکبر کهر

علم طب را ته حاصل شـو
 طبابت ز ما کامل شـو
 رامات ماته مخلوقات شـو
 نوزن مې خوږ په هر سمات شـو
 سايلانو را نه سوال
 تل کاوه په دا سوال
 يولفات که شي تيار
 دهرچا به شي په کار
 نيت مې وکړ خداى ديار
 يولفت تصنيف کهم پيار
 په پښتو ژبه اسان
 چه هرڅوک شي پر پوهان
 چه هرڅوک ترې بهر منډى
 په کامل مقصود خوړسندى
 مادي هم په دُعا باندې
 يادوى که څوک بڼه کاندې
 بس بکړه . ميا تحمّل شاه ته
 خپل مقصود کړه زړ انشاء ته
 (۲۸ مخ)

په پاسبينو بيتونو كېښي، ميزان نه مطلب (ميزان الطب)
دي، چه د اكتاب او (طب اكبر) د واره د ملا محمد اكبر
ارزاني تاليفات دي او په فارسي ژبه ديوناني طب درسي
كتابونه وو. لومړني مختصر او دوهم مطول دی.

د ميما تجمّل شاه د طب ټوله زده کړه او دهغه د منظوم
طب ماخذونه همدا دوه کتابونه «ميزان» او «طب اكبر»
ښودل شوي دي. ميما صاحب لکه چه پخپله هم وييلي دي
د طبي لغاتو يو کتاب جوړ کړی دی. دهغه دغه طبي فرهنگ
يا قاموس د داروگانو د نومونو د لومړيو تورو په اساس
بابونه او هر باب د داروگانو د نومونو د دوهمو تورو په
اساس فصلونه لري. د بابونو عنوانونه په فارسي او د
فصلونو هغه په عربي دي.

مثلاً: «باب اول در بيان ادويه حره و فاول آنها الف است

فصل الالف مع الالف».

بيا په همدې ترتيب د داروگانو نومونه، د پاڼو په خنډو
(حاشيو) كښي او د هغو په باب تفصيل، د داروونوم، دهغه
مزاج او خواص او دا چه كومو ناروغيو ته خومره او خلكو استخراجه
د نظم په متن كښي راغلې دي. د مثال په ډول:

فصل اليا مع الالف

ياسمين

ياسمين گل دچنبيل دى
مشهور په گل چامبيل دى
رنگ يې سپين شنبورى ترخه
حار يا بس په دريم وينه
درې درهم ددى مقدار
په کتاب کښې دى اظهار
يا قوت کافى دېر اقسامه
سور، سپين، زهرشين خرنگنامه
مگر سورخالص بهتر دى
مگران قيمت کمياب اثر دى
دى له گانه خېژى ستل
وي مزاج يې معتدل
يو ماسهېدى مقدار دى
قوتناک دارو بسيار دى

فصل اليا مع اليا

يبروج

يبروج لفظ سرياني ياد دى
دوه اشياء جفت تره نه مراد دى

په خلقت کښې چه دوه څيزه
برغ پيداشي اى عزيزه

یېروج دغه ته وایینه
اصطلاح ددوی دا وینه

هراسیاه دوه زوجهورو!
چه پیداشي وایم گورور!

دسریان علم دا واهه
په یېروج ستایي همغاهه

(۲۴۲ مخ)

په چشمنی کلي کښې اوس هم د بنحمنو ستر هماغسې کلک
دی او بڼای چه د دغسې آثار و ضرورت لا محسوس وي!

ماخذونه:

(۱) د میا تېجلش، د منظوم طب خطی نسخ، د ۱۳۰۴ هرق لیکنه، د میا فردوس

فقر خېل پر زریزه او د زریزېک میا صاحب شفا حمی یادداشتونه، په منښنه.

(۲) میا فردوسک، فقر خېل، شجره نسب فقر خان خېل، ۱۹۹۲ م.

۱۳۱ میا وکیلش، فقر خېل، د بهان میا محمد الله فقر خېل - معالده خطی.

(پښتانه شعراء شپږم ټوک - خطی)

غلام محمد خټک

غلام محمد خټک د خان بهادر فتح محمد خان خټک زوی، د

پېښور د جهانگیرۍ اوسېدونکی د ۱۹۱۹ع د ستمبر په ۲۱مه

په جهانگیره کښې د نړۍ رڼې په اتر مه شوی دی .

لوستونکی او مطالعې خاوند سړی و . په پښتو، فارسي

او اردو کښې یې نظم او نثر لیکه . په شعر کښې یې (خټک)

تخلص کاوه . اسم کمايي په یوشعر کښې دده یادونه واستاينه

کړې ده او دی یې (دخان غلام محمد خان خټک ر. جهانگیر)

په نوم یاد کړی دی . ۱۱

محمد زمان خټک د شاعر تر مېړني ور وسته په ۱۹۲۳ع

کال کښې دده دودور او زامنو په مرسته دده یو لـ

۱۱، اسم خان کماي ، منتخبات کماي ، د مردان چاپ ۱۹۵۷ع

پښتو، فارسي او اردو شعر ونه راټول کړي دي او ده روزه
خټک (خټک) په نامه يې په همدغه کال په ۵۶ مخونو کې
د پېښور په شرقي مطبعه کې چاپ کړي دي. (۱۱)

د کتاب په پاى کې د شاعر دمېنې په باره کې د
شمس العلماء مير احمد شاه رضوانى د اکبر پورې اومولې
فضل على د جهانگيرې فارسي ويښ هم چاپ شوې دي
چې په هغه کې د شاعر دمېنې نېټه د ۱۳۳۷ هـ ق د لوى
اختر ۲۶ مه ښودل شوې ده. چې پاسه ميلادى سنې
سره مطابقت لري.

په پوړتۍ مجموعه کې د شاعر (۱۱) - پښتو قصيدې
دي چه دوه يې د الگريز د استعارې حکومت د افسر
(روس کيپل) په ستاينه کې دي. په همدغو کې د صاحبزاده
عبد القیوم نوم يا دشوى دى. د پېښور د اسلاميه کالج
د تاسيس ذکر کېنى هم راغلى دى.

د غلام محمد خټک په نورو شعرونو کې د علم د
تثويق مضمون اوړي راوړي، چه يوه نمونه يې
دلته وړاندې کوو:

(۱۱) محمد زمان خټک، د بياچه کتاب (روزه خټک)، پېښور، د ۱۳۴۲ هـ ق چاپ.

شکفته به وي مدام پهلزار د علم
بي خزان دی په جهان بهار د علم

هکانه به وي د علم همېشه گرمه
روز افزون رونق لري بازار د علم

عندليب يې چه هېچرې خاموش نه وي
هغه دی قوت تازه شاخسار د علم

چه په نوي اداء تل د لفر پي کا
واحسين دی بېگمان کار د علم

جولانگا چه يې ميدان د دريت عالم دی
هغه دی گرم عنان شسوار د علم

چه ايوان يې د فلک سره سيالي کا
هغه دی بلند همت معمار د علم

په پابوس يې افتخار چې خلق کاږي
هغه سړی چې لري دستار د علم

چه په حرف سه او به يې لا زيا ته بري
دی دا بحر ناپیدا کنار د علم

د قلم توره په لاس راځه میدان ته
ای افغانه دی نن وړخ پیکار د علم

ای خټکه شور کو، نا امید مه شه
عاقبت به واوړی قوم اخبار د علم

* * *

(پښتانه شورا غلورم قونډ)

میا آزاد مکمل اکا کا خیل،

میا آزاد مکمل د میا مطهر گلزن پوټی ۱۸۹۵ع کال د زیارت کاکا

صاحب په کاجي خېلو کښې زېږېدلی دی او د ۱۹۵۰ع کال د
فرورک په پنځمه مه او د خپل کلي په هدیره کښې ښخ شوی
دی. ښاغلي همیش په پښتانه لیکوال کښې دده په باره کښې لیکي:
ابتدا یې تعلیم یې په خپل کلي کښې کړی دی. د اتلسو کالو

په عمر د د پوښند په دارالعلوم کښې شامل شو.

په ۱۹۱۷ع کال د بیلی ته ولاړ او هلته په طبیه کالج کښې داخل
شو. د طبابت د سند له اخیستلو نه وروسته بهر ته وطن ته
راغی. د «تعلیم القرآن» په نوم یې دیوانجنی تاد او کښود.
دوه کاله وروسته یې په مرکزان کښې یوه شفاخانه پرانیستله.
ددې په خواکښې یې د «افغان» په نامه په پښتو او اردو یوه
مجله جاري کړه. په ۱۹۲۹ع کې پر تنگیان د غره مجله ددې

شعرونو له امله بند کړه :

اوس اجرا د افغان ماته شوله گرانه

لپسې دي د پو لیس افسران پټ پټ

ریځ وغم د قوم که مانه گرچیا پېر دی
آه! پښتون ونه کړو خانله سامان پټ پټ

#

دده د شعر بله نمونه :

شته دی چېرې مغرې په دریا

چه ښایست یې سمندر کښې شوتالا

چېرې جوړې سړوقدې نازښځې

دلحد د تورو خاورو شوې فدا

زېرې کلونه غنبر بوی په خلکله کښې

خو شوی یې شي برباده په بیدیا

په موسم د ژمې بدر په آسمان کښې

رڼایي یې شي برباده شاپه شلې

د غريب سړي خواږي له ډېرې غمې
ضايح کېږي په تکليف او په عسنا

څوک چه وايي ت بل دي بلا سختي
له هجرانه سخته نشته دى بلا

بې وقوفه په دنيا کېږي خوشحالي کېږي
د غم برخه يې ليکلى ده دانا

دا کارونه د قدرت دي ازادکار!
زان د خداى د معرفت دى هویدا

دېستنه شواړه څلورېوتک (

ميا حبيب گل خان

ميا حبيب گل د زيارت کاکا صاحب او سپېدونکى په ۱۳۰۵ هـ ق کال مړ شوى دى ، د زېږېدو نېټه يې نه ده معلومه .
په خپله زمانه کېنې به يې خلکو د پراختيا کاور ، شاعر ، عالم او فاضل سړى وپېژندلى دى .

په پښتو کېنې يې تاليفات په دې ډول دي :

- ۱- دافع الغم ، د اصحاب کهن کيس .
- ۲- قصه عجيب و غريب .
- ۳- قصه شمس و قمر ، د فارسي مهر و ماه ترجمه .
- ۴- زاد الفرح ، د مفرح القلوب ترجمه .
- ۵- گلده سته حکايات .

۶- بياض .

ويلی شي چه د بياض پنځه سوه مخونه دي . سربېره پر
پښتو ، فارسي شعرونه هم لري ، په پنځوس مخونو کېنې د

معيّن الدين شعرونه دي . د بياض ډېره برخه د مياحبيب
په شعرونو ډکه ده او د پښتو د لرغونو شاعرانو شعرونه هم
شته چه ډېره برخه پکښې د دغو شاعرانو ده :

علي خان ، مياحکيل ، معطر ، نجيب ، هجري ، عبدالوفا ،
اميد ، آدم ، رشيد ، علي جنگ ، کامکار ، قاسم ، نادر ، احسن ،
شيدا ، فضيل ، شاه غريب ، شمشير ، يونس ، عبدال ، صديق
فاضل ، عصام ، کاظم ، سکندر ، صدر خوشحال ، اشرف ،
معزالله ، عبدالغفور ، عبدالعليم ، عبد الصمد ، دولت ، نورمحمد ،
شمس الدين ، دوست محمد ، قلندر ، طلب شاه ، ميرزا ،
مهين ، حسين ، عثمان ، ابراهيم ، افضل ، خادم ، مرين ،
مسعود .

مونږ وينو چه په دغو کښې د خوشحال ، هجري او
سيد اغوندي مشهور شاعران هم شته او د نادر او شاه غريب
غوندي نادر او غريب کسان هم ؛ چه تر اوسه يې په تذکرو
کښې تذکره هم نه دی شوی . لاندې بيتونه اغلباً د ميا
حبيب دي چه دده د شعرونو د ښوونې په توگه ولاندې
کېږي او له بياض نه د صديق يونغلي را نقل شوی دی ۱۱۱

۱۱) هميش خليل ، پښتانه ليکوال ، د پېښور چاپ ، ۱۹۵۵ خ .

دخاطر خوښي مې هر کله په د اده
دمحمود په سترگو ده پيلي ايا زه

چه نوبت يې دا جل د پيا لې راشي
دهوا مرغونه بند شي له سپر واز ه

طالبان به يې د نړۍ په مينه غواړي
که غزل د صديق يافت شي له بياضه

○○○

(پښتانه شاعر څلورم لومړی)

علامه امير علي

د جهانيگيرۍ د خټکو د حسن خېلو په تېر کښې ،
امير علي يوبڼه ادیب او شاعر تېر شوی دی .

دده د ژوندانه د حالاتو او مړينې د نېټې په
باره کښې زيات معلومات نه لرو . دده يواځې (سرحدا کلي)
نومېږي .

د کتاب په نامه کښې د « سرحدا » د کلمې نه څرگندېږي
چه د نوموړې د ژوند زمانه پښتونستان له پاره د الکسېزانو
له خوا (سرحدا Prontier) اصطلاح د پيدا کېدو نه
وړو سته ده .

له دې شاعر نه اته کتابونه پاته دي چه د اوو کتابونو
قلمي نسخې يې بناقلي اجمال خټک ليدلی دي ،
هغه نسخې په دې ډول دي :

۱- زېده خوږۍ مسلمان - پښتون نظم د مسدس په ډول

- ۱- چه ۹۰۰ بند و نه لری .
 - ۲- کچکول . دامام وردی دقصیده لامیه پښتو منظوم ترجمه او پښتو شیخ .
 - ۳- په پښتو نظم او نثر کې د اخوان الصفاء ترجمه ۳۳۶ مخونه .
 - ۴- مقامات امیر . سفرنامه او د پښتو لغتو نوښتونه او محاوره خزانده ده .
 - ۵- ښې خبرې . د عربي د مشهور شاعر قلیوي دیږي افسانې ترجمه .
 - ۶- سرحدی گل . د سرحد د نامتو مشر کاکا خېل د ژوند حالات .
 - ۷- خوږه وروډولې
 - ۸- سحر فی سوری . (هغه کتاب چه ښاغلي اجل خټک نه دی لیدلی) (۱۱)
- د ذکر شوي کتابونو له نومونو څخه څرگندېږي چه :-
- علامه امیر علی د دیني علومو عالم و .

«د جمع خټک یو لیک ، د کابل مجله او یوونکی » تر لیکني لایحه کې کابل ، ۱۳۲۴ وڅش ، دلو ، ۱۱/۱۷۹ گڼه

- په پښتو کېني شاعراو نثر ليکونکي و .

- په دري او عربي ژبو ښه پوهېده .

- د پښتو فحوا په سيمو کېني کړ خېدلی و او دخپل سفر

په يادښتو يې کېني يې د پښتو محاورو نه زيات کار اخيستی دی .

- د دینداره اوصوفي مشر به سمي وچه په قداما و کېني

يې داخوان الصفاء ډله خوښه شوې او په متأخرينو کېني دکاکا صاحب اخلاصمند و .

- ټوټې ذکر شوې ليکني يې په پښتو دي .

دده په باره کېني ښاغلی اجمال خټک وايي :

” د ژوند ډېره برخه يې په هندوستان کېني تېره کړې ده هلته د يو راجا منشي و او د همدې امله په بابو امين علي هم شهرت لري . هلته يې خلکو ته د پښتو ژبې لوست اولیکښوده “

د شعر نمونه :

دودسته سلام خانان ته په سباد مسح وايه !

د زخمې نرنده ارمانونه د وفا په نظر وايه !

زه دره مون يم په فراق کېني د ظلمات شپه تېرو
کوم وځېب ته به اخلې ، اې دليره خبر وايه !

رقيبان ز ما منزل ته رسېدلي په مراد دي
هر قدم زما په ګل دي، تابګي د اسفړ وایه!

پل په پل سجدې کومه، لقوم تابښکته پورته
په نظري ته را نغلي مایوسي دبصر وایه!

دزم زم په یوه خاڅکي جام لبرېښ دی مادپاره
لږه ولې زما نه شي ای ساقی د کوش وایه!

علامه ماتهول علمونو د عرفان په نور نثار کړل
ته تر عمره له استاده سبق زید و بکسر وایه!

د پورتني شعر په پای کې ده دخپل نوم یا تخلص پرځای
خپل علمي لقب او شهرت (علامه) ذکر کړی اوله دې نه هم
څرګندېږي چه دی مشهور مذهبي عالم و .

د کسر له لومړۍ کې نه د ارواحي چه علامه ټول
رواجي علمونه لوستي وو، هغه مقام ته رسېدلی و چه دا ټول
پي د تصوف او عرفان له ریتانه څارول .

(پښتانه شعرا، پنځم ټوک)

شهباز خان خټک

د خوشحال خان خټک پلار هم شهباز خان نومېده،
خو د دلته مطلب شهباز خان خټک د محمد نواز خان خټک
(۱۹۱۱ - ۱۹۸۳ م = ۱۳۲۹ - ۱۴۰۶ هـ ق) پلار دی. محمد نواز
خټک مشهور ليکوال او شاعر و. د د ۰ په روايت شهباز خان
خټک (پلار يې) هم د پښتو ژبې شاعر و. هغه د خوشحال خان
خټک له اولادې څخه د نوبنار په شيد و نومي کلي کښې
د اولس د مشر او خان په ټول ژوند تېر کړی دی.

د هغه د شعر نمونه:

دا زما د خان علت دی، که علت دی آسماني
کله لرشي، کله بر شي عجيبه ده حيراني

دخوبانو په بازار، موندی نه شي وفادار
ستم صکار و جفا کار شولو و اړه ارماني

قسم قسم بڼه خوانان، یا حاتم یا نوشهروان
پاته نه شو په جهان، چیرته یې نشته نشانی

ای شهباز کنهکاري، خه تو بڼه د خان د یار
دنيا بڼکه ده مکاره، لکنی شته ده پښه پانی ۱۱

(پښتانه شوالیه پيغمبر توک)

۱۱ د کورنی کار

نښی هوادلی د ختیځیت کلوڼه (مقدونیه) کابل، د ۱۳۶۳ هـ ش چاپ

محمد زمان خټک

محمد زمان په پنځم پښت افضل خان خټک ته رسېږي.
چې هغه د اشرف خان هجري او هغه بيا مخو شحال خټک
زوی دی .

محمد زمان خان په ۱۸۶۱م (۱۲۷۸ هـ) د خټکو په اکوټ
کښې زېږېدلی دی . پېښور ښار کې د حکومتي خدمتونو په
صله کې د « خان بهادر » او « ام . بي . ای » القاب درکړي
وو ، خو وروسته يې بيا دغه القاب پرېښودل او د قام لخوا
د « خان اعلي » لقب ورکړی شو . د پښتو ، اردو او فارسي
شاعر و . د اشعارو يو مجموعه يې د « افکار خټک » په نامه
په ۱۹۴۸م کې او بېله يې د « لسل خټک » په نوم په ۱۹۵۸م کې
چاپ شوی وه . (۱)

« مېشت خيل ، پښتانه کيول ، پېښور ، ۱۹۵۸م . »

نوموړې د ۱۹۶۱م (۱۳۸۱ هـ ق) په شاوخوا نژدې د سلو

کلونو په عمر مړ شوی او په اکوړې کښې ښخ دی. (۱۰)

د شعر نمونه:

هره ورځ یو نوی شان وي

دیده، ودوته عیان وي

دې بدیع آسمان ته گور

او بسیط حکمې ته وروره

د اقل ستوری د اسمان

ثوابت دېپ که روان

لمړ سپوږمۍ هم خرامان

منازل ته خپل روان

که کشات دی که پړوین دی

د مسلک په سبه آغېښ دی

دا افلاک دا کُل اجرام

وقف کار دی په نظام

د انسان درنږق په کاردی

چه ما مور له کړد کار دی

د موسسو تبدیلی
که باران وي که سېلی
دهو او رواني هم
دود پخو رواني هم

چاکري د مخلوق کاندې
د خالق د حکم لاندې

محمد زمان خټک د ۱۹۲۸ م جون پر ۲ مه ، د خدای
خدمتگار و پښتون مجلې ته یو لیک استو او چر هغه کښې
يې دا مجله دارنگه ستایلي ده : «۱»

د کرلاند او سره بن په خاندان کښې
د «پښتون» خبر وڅه لذت پیدا کړې

د افغان د خیالاتو آئینه د ه
قیمتي وجو د یې څه قدرت پیدا کړ

رساله ده یا نسخ د مسیح د
په سره زموږ چټک نصرت پیدا کړ

«پښتون مجله» د ۱۹۲۸ م د جولای میاشت ۳مه کښه.

مبارک يي شه راتله د نوو ديارته
چه د قوم په نند د يې د بر عزت پيدا کړ

هر مضمون يي د حکمت سبه گنجينه ده
هر هر لفظ يي يو تازه رحمت پيدا کړ

(پينانه شعراء پنځم ټوک)

حکیم عبدالخالق خلیق

عبدالخالق خلیق دحافظ عبدالحق زوی په خټه
څټک د ۱۳۱۳ هـ ق کال د میا په میاشتې (ذی القعدة الحرام)
په ۱۷ مه (۱۸۹۵ م) د پېښور د نوبسار د ماسټرۍ په کلي
کښې زېږېدلی او د ۱۳۹۸ هـ ق د صفری میاشتې (صفوالفرس)
په ۱۶ مه (۱۳۵۶ هـ ش د دلو ۶ مه، د ۱۹۷۸ م د جنوری ۲۶ مه)
هملته مړ او بنځ دی .

زده کړه یې دخپل کلي په جومات کښې پیل کړه .
عربي او دري ژبو کښې یې ادبي او دیني کتابونو نویل
او د طب له مشهورو پوهانو څخه یې د پخواني یو ثاني طب
کتابونه ولوستل . په نتیجه کښې یې پخپل کلي کښې په ۱۹۱۷ م
کال د طبابت د کان (کتنجی او درملتون) پرانیست .
ددې له امله د حکیم عبدالخالق خلیق په نامه مشهور شو .
هغه له ورو کتولي نه له پښتو شعراو ادب سره میندل

اود خواغه په موده کښې سياسي فکر ته ورگډ شو. په
انجمن اصلاح افاغنه کښې له باچا خان سره ملگری او بیا خدایو
خدمتگار شو او د ژوند تر پایه پورې په خپله ټاکلې لار
سم روان و.

په ۱۹۳۰ م کال کښې یې د (خدایي خدمتگار په نامه) هره
ولیکه. هغه هره مه یې خان عبدالغفار خان ته واوروله. د هغه
خوښه شوه، دی یې د خدایي خدمتگار و د نشراتي ارگان
(پښتون) مجلې د ایډیټر (مسؤل مدیر) په حیث وټاکه.
د باچا خان تر مستقیم لارښودنې لاندې یې د هغه مجله
تر ۱۹۴۷ م کال پورې په پرله پسې ډول اوښه معیار وچلوله.
همدغه راز کله چه په نوښار کښې د پښتو ادبي جوړگي اساس
کښودل شو، نو خلیق صاحب د هغې جرگې صدر وټاکل شو.
په ۱۹۳۸ م کال خلیق صاحب د هغې کمېټې غړی شو چه د اولسي
مدرسو له پاره یې پښتو درسي کتابونه تیارول. د هغو د چاپ
کار هم ده ته وسپارل شو.

کله چه د پاکستان تر جوړېدو وروسته په خدایي خدمتگار
سخت بندیزونه ولگېدل او پښتون مجله بنده شوه، نو خلیق
صاحب له خپل کلي نه د پېښور ښار ته راغی او د پښتو ژبې او
ادب خدمت ته یې په بله طریقه ملا وتړله.

هغه د کتابونو د تجارت او چاپولو اداره پیل نسته .
دا د قصه خوښه په بازار کېږي « اداره اشاعت سرحد »
د چاپ او خپسولو مؤسسه ده چه هلته یې زیات پښتو کتابونه
چاپ کړل او د کتابونو د تجارت له لپارې یې د پښتو ادب له
ترویج سره مهمه مرسته وکړه .

داوښتي لیکوال ، لیکوال لیکي :

« خواسوس چه استعمارچیانو د پښتو ژبې د اصادق

خدشکار پرې نښود چه حتی دخپلې مور نه ژبې د پاره یوازې
ادیب او علمي خدمت هم وکړي او اوس چه دا کړنې لیکم
ښاغلی خلیق د دې برخای چه په اداره اشاعت سرحد کې
د پښتو او پښتو لپاره خدمت وکړي د پښتو او پښتونو له
په جرم د پاکستان د استعماري حکومت په تور نړندان کېږي راز
راز تکلیفونه ، رېرونه او مشقونه کالي . . . »

ښاغلي هېش خلیل دده په باب لیکي دي :

« هر قوم ته په خپله مور نه ژبه د ابتدایي تعلیم د نظريې تایل
دی او دخپل قام بچو د پاره یې هم دخپلې دغې مقصدی نظریې
په حقله په اکثر و جلسو او مشامو کېږي قرار دادونه پېښ کړي . . .
عبد الخالق خلیق کلر نا کلر کابل ته هم راغلی دی .

د هغو له جملې نه یو څل په ۱۳۲۷ هـ ش کال (۱۹۴۸ م) د پښتو ژبې

په بلنه د افغانستان د استقلال د دېر شې کليزې په جشن
کېنې د گډون له پاره د پېښور د ليکوالو په هيت کېنې کابل ته
راغلی او د پښتو ليکوالو په هغو غونډو کېنې يې فعاله برخه
اخيستې ده چه د پښتو ليک دود په باره د پښتو ټولنخوا
دايرې شوې وې. همدارنگه يې په هغه پښتو مشاعره کېنې
برخه اخيستی او خپل شعر يې اورولی چه په افغانستان
راډيو کېنې شوې وه. (۱)

عبد الخالق خلیق د پښتو خوږ ژبې شاعر، ليکوال، اديب،
ژورنالست او ډرامه ليکونکی، د خدایي خد مکار ورو د ملي آزادۍ
غوښتلو په جنبش کېنې پوره مرسته کړې ده او په دغه
روحیه يې د پښتو ادب ته د قدر وړ ليکنې وړاندې کړې دي.
په اداره اشاعت سرحد کېنې يې هم زيات شمېر ارزښتمن ادبي
تاريخي پښتو کتابونه چاپ کړي دي.

د هغه خپلې ليکنې دا دي:

۱- خدایي خد مکار ډرامه، ۱۹۳۰ م کال.

۲- شهید، سکینه. چه د ښځو په حقوق باندې تېری

پکېنې غنډل شوی او د یوې مظلومې ښځې د اعتراض غږ پکېنې

پورته شوی دی.

۳- خوږ ژوندون: اصلاحي چارمه ده.

(دادوړې واده چارې چاپ شوې دي)

۴- د آزادۍ جنگ: د انگرېز د استعماري حکومت په مقابل کې د پښتنو په بېرته بیا د خدایي خدمتگارو د مبارزو او مقابلو سترگې لیدلې حالات او پښې پکې لیکل شوي دي. د پښې له ۱۹۰۷م نه تر ۱۹۴۷م کال پورې اړه لري. د اکټاب پوځل په ۱۹۶۱م کال او بیا په ۱۹۷۲م کال په پښور کې چاپ شوی دی.

۵- زه او زما زمانه: د ااش په پښتو مشقې لیکل شوي دي او شاعر پکې د ځان او خپلوانو پېژندگلوي کړې ده او بیا په هغه پښې یا دې کې چې دې یاد ده له نظره مهمې دي او یاده پکې برخه درلودله.

د پښې د شاعر له پیدایښت نه تر ۱۹۶۷م کلونو پورې

اړه لري.

- د خلیق صاحب مقالې او شعرونه په

پښور کې په پښتون، آزاد پښتون، زلمی

پښتون، نن پرون، لار، رهبر او دودان

مجلو کې او د لته په کابل مجله، ږي،

هېواد وړ حیا نو او نور وکښې

چاپ شوي دی. (۱)

د شعر نمونې:

د شهیدانو یاد

دا شعر د ۱۹۳۰ م کال د اپریل په ۲۳ مه د انګرېزانو د استعمارګر حکومت له خوله قصه خوښه د قتل عام او خونړۍ پېښې په یاد د هماغه کال دې په څلورمه د شاعر له خوا دخدايي خدمتګارو او په زرګونو آزادي غوښتونکو خلکو په لویه جلسه کې اورول شوی دی:

(۱) د عبدالحق خلیق په باره ګڼې دریا توپم لوستو لپاره وګورئ:

- همېش خلیل، پښتانه لیکوال، پېښور، ۱۹۶۱ م

- عبدالحلیم اثر، عبدالحق خلیق، اضا ف اخبار، پېښور، د ۱۹۶۹ م کال خاصه کښه (د اډېره د مجسمه منلارده) .

- عبدالحق خلیق، زه اوزما زمانه، پېښور، ۱۹۶۷ .

- عبدالحق خلیق، د آزادۍ جنگ، پېښور، ۱۹۶۱ م - ۱۹۷۲ م

- د بابا خان لیکونه، کابل، د ۱۳۶۳ هـ ش کال چاپ .

- اوسنی لیکوال - لومړۍ ټوکه، کابل، ۱۳۶۰ هـ ش

- زلمی همېوادمل، ارواښاد خلیق، زیرک، د ۱۳۵۶ هـ ش د لومړۍ ۱۹ مه.

- ارواښاد خلیق د مؤلف اوناشر په توګه، زیرک، ۱۳۵۶

د لومړنۍ لکښې.

ای آسمانه اولې نه شوک رانسکور ؟
ای آفتابه اولې نه یې د غمه تور ؟

لویو غرونو ! ولې رېږ مریږ نه شوی ؟
ونو ، بوتو ! ولې نه سوزی په ا و ر ؟

خمکي پیرق له دېږ درده ولې نه چوی ؟
ستا د پاسه خومو ویس دی ، خومو ستور ؟

پېښور کښې په تاجوړه ککر بلا شو
یو ماتم دی ، یو الم دی یو انگور

خوک غلیل سینه پراته دي په میدان کښې
خوک وډک لټوي گرځي پلار او مور

ای ظالم حکومت ، راته وایه !
په غریب رعیت چا ککړی دومره زود

تازمونن لیلوارت ولې دغې نیولې ؟
جېلخانه کښې بند یوان دي په کوم توږ ؟

کوم په دوی کښې بد معاش او کوم خونی دي ؟
خوک په دوی کښې زهنا ککړ دی او کوم چور ؟

دایې بدوي؟ چه راجئ چه سره بیهوشو
اتفاق زموږ پکار دی دخپل کور

داگناه ده؟ چه دوی وايي شراب مه څښی
کنه کار په هر مذهب دی شراب خور

صد لعنت شه ستا په داسې تمیز باندې
نورته سپین وايي او سپین ته وايي تور

نن دې واری دی چه څوک وژني او که نیسې
تل به نه وي ستا دظلم باغ سمسور

ستا کاسه خو ډکه شوي معلومېږي
یقین نه دی چه ته وپایې څه منور

یوه ورځ به داسې راشي پیر نگیه!
ته به نه یې نه به ستا وي زهر او شور

مگریا څې د تاریخ به وعی تل بتوري
ستا په دغو کارنامو دظلم و زور

رابیدارشی ای زما د وطن ورور سول
دملت له پاره وسوزی په اور

پس له دې نه خو يا ژوند د آزان اچي دی
يا چې بند په تودو خاورو شو د کور

○○○

د ژبې ژوند

زهو قاتل دغیر د جام آب حیات کښي ونم
جادو کړي دغیر و ژبو کرامات کښي وینم

نه مار خوډلو د عراق په تریاق نه رغېږم
نه روع صورت د خپل پاهو په ملاقات کښي ونم

طیبه ! ته که دارو کړې زما د ژبې وکړه !
نه خپل ژوند ووت د خپلې ژبې په حیات کښي ونم

پښتو ده ژبه د زرگونو پښتنو قبیله سو
نن یې یتیمه په خپل ملک ، سمه اوسوت کښي ونم

چه دي مجبور د پردی ژبې په لیک اولوستو
هغه بد بخته یو پښتون په مخلوقات کښي وینم

ابتدایي تعلیم د هریو قام په خپل زبان دی
مکړېچي د پښتون گير په مشکلات کښي وینم

اول تعلیم په داسې ژبه ورکیدی شي ده ته
چه هر یو فرد ترې ناآشنا په خپل دیهات کې ونډ

چه پردې ژبه ذریعې ده د پښتون د تعلیم
تحرکې ناچاڼه په هر قسم کمالات کېني ونډ

په عربي او انگرېزي به علامه وي د وخت
مکر امی بی (۱) د پښتو ژبې لغات کېني ونډ

پښتونه ته که په دنیا کېني غواړې ژوند د عزت
اوڅه جذبه د توفی هم ستا په ذات کېني ونډ

یاڅه خدمت د پښتو وکړه او خور کړه پښتو
کتنې آخر به دې افسوس او په هیهات کېني ونډ

غزل

خلق وایې وصال بڼه دی، زه وایم هیران بڼه دی
مل دیوگرمې بڼه دی، که مل د هر زمان بڼه وي؟

يارهغه ته وايه چه په غم کښې دې ملکي وي
وصل دراحتې يار دی، دا کله په خان بندې

دا چه فيصله شوچه خوراک به د زړه خونې وي
هسې به چې خه خوند وي دا غم زړه چې بريالينه دي

لاس چه په گړد کښې د جانان چې حيا يله شو
وس چې په چانه رسي، نولاس چې په گړېوان بندې

زه د اکوښښ نه کوم چه وړېږي ارمان نه ما
بيا به مل وي خوک زما؟ ملگري چې ارمان بنده دي

تاز لغې پرېشاني کېږي زه دې پرېشانه کړم
دواړه چه پرېشانه شو، نو عصر پرېشان سبه دي

(پښتانه شعراء پښتو نثر)

محمد نواز خشتک

محمد نواز خشتک، شهباز خان خشتک زوی دی چه
خانی او شاعری ورته له نیکونو پاتې ده. دوه دښمن لري
د پښتو مشهور شاعر عبدالقادر خان خشتک او د هغه پواسطه
د توري او قلم خاوند خوشحال خان خشتک تر رسېږي.

محمد نواز خشتک په ۱۹۱۱ م (۱۳۲۹ هـ) کال د نوښار په
شیدو نومي کلي کې زېږېدلی دی او په ۱۹۸۳ م د فوري
په نهمه (۱۴۰۳ هـ) کې مړ او د شیدو په هدير کې په درناوې
خاورو ته سپارل شوی دی.

ده په اووه کلنۍ کې په خپل کلي کې په زده کړه پيل
کړی دی. د پښتو او فارسي نظم او فقهې کتابونه يې د
کلي له ملايانو نه ويلي وو، ورسره په انگرېزي مدرسو
کې هم شامل شوی او په ۱۹۲۸ م کال کې د نوښار (اسلاميه هاي
سکول) له لسم ټولگي نه فارغ شو.

وروسته یې د ژوند تر پایه پورې په ادبي، سیاسي او اجتماعي موضوعگانو کې ځپه مطالعه جاري ساتلې ده.

محمد نواز خټکله هاید سکول نه تر فراغت وروسته سوکاري ملازم شو. په دغه وخت کې د برتانيې استعمارګرو قوتونو د هند په نیمه وچه، خصوصاً په سرحد کې د ظلم او ستم یو تور غوبل جوړ و. د سرحد پښتانه سیاسي مشران له دغسې ناتار سره په مبارزه بوخت وو. د خان عبدالغفار خان تر مشرۍ لاندې انجمن اصلاح افغانه، چر وروسته بیا ترې «خدایي خدمتګار» حزب جوړ شو، د انګرېزي استعمارګرانو په مقابل کې په مېړانه مبارزه کوله او همدارنګه یې په پښتنو کې د اولسي یووالی، درسمونو، رواجونو د اصلاح او د تعلیم اوزده کړې او کسب وکار د ترویج او تشویق له پاره هلې ځلې کولې.

محمد نواز خټک د خپل وخت د سیاسي، اجتماعي شرایطو لاندې په ۱۹۳۰م کال، رسمي ملازمت پرېښوده او د مبارزې او سیاست نوډ ټکر ته ننوت.

دهغه معلوماتو له مخه چې ماله باخبر و کسانو خټک اخیستی دی، محمد نواز خان خټک رسماً د کوم حزب غړی نه و، مګر د استعمار په ضد د خان عبدالغفار خان او دهغه د ملګرو ملګرتیا کوله. په دې مبارزه کې یې ادبي استعداد هم غږونې وکړې.

دهغه وخت په اخبارونو او مجلو کې: «پښتون» ، «آزاد پښتون» او نورو کښې يې سياسي ، اجتماعي او انتقادي مضمونونه او شعرونه «د» شيدويي خټک» په نامه خپرېدل. شيدويي نواز خټک په ۱۹۳۲م کښې د استعماري حکومت په ضد د يو پامفلټ د شايع کولو په شتک گرفتار او بندي ژپ په ۱۹۳۷م کال د پېښور د سترگت بورډ په ضمني انتخاباتو کښې يې مقابلي کامياب شو.

نواز خټک د نوښار دادبي جرگې ، چه په ۱۹۳۳م کال د پښتو ژبې او ادب د خدمت له پاره جوړه شوې وه ، له موسسو او فعالو علمي وختو . نوموړي د ژوند په وروستيو کلونو کښې د مردان د «ادبي دوستان» په نامه د يو ژبې بلې ادبي ټولنې سرپرست و . همدارنگه په ځينو نورو ادبي او فرهنگي ټولنو کښې د عربي په توگه پاته شوی دی . نوموړي په ۱۹۳۷م کال کښې د «وطن» په نامه يوه اوو ورځنۍ مجلېده «تاسيس» کړه .

محمد نواز خټک د ځلې سيمې خان و ، مگر د پښتونولي او انساني اخلاقو له مخه يې خلکو سره روابط ښه وو ، دوستانه او د مقابل احترام او همکارۍ له مخه وو .

نواز خټک د پښتو ژبې شاعر او ليکوال و چه د دې ژبې د

پر ښځه اوادي ترقه لوړه آرزوي د ژوند، کار او فعاليت د لاري مثال و. شعري او مقالي يې ليکلي، شعري يې جوړولي او چاپولي، ادبي جرگې يې جوړولې، ادبي څېړنې يې کولې، د سيمې د شاعرانو د تذکره د تولد هڅې يې کولې او داسې نور.

د محمد نواز خټک آثار:

(۱) بناغلي پښتون؛ ۱۹۴۰م، پېښور، د خوشحال خټک پر

منار د شعري روږد.

(۲) د تورې او قلم خاوند؛ ۱۹۴۹م، پېښور، د خوشحال خان خټک د منار د تعمير پرانيستو د ورځې د ادبي غونډې د شعرونو او مقالو مجموعه او د هغې د ليکوالو او شاعرانو پرېښندنه ده، چه تراوسه درې ځله چاپ شوې ده.

(۳) د تورې اقليم خاوند: ادبي څېړنه، پښتون مجله، د ۱۹۷۱م کال د جون او جولاي گڼه.

(۴) خوشحال خټک او حسن آورد؛ ادبي څېړنه، پښتو مجله، د ۱۹۷۶م کال د اپريل گڼه (خوشحال نمبر)، پېښور، پښتو اکېډمي.

(۵) خوشحال خټک د پښتو ناولي نماينده شخصيت، ادبي تاريخي څېړنه، پښتو مجله، د ۱۹۸۰م د اپريل، مې، مارچ گڼه (خوشحال لېسې).

(۶) د رحمن بابا په باره کښې ادبي څېړنه، اسم مجله، ۱۹۵۰م کال

۱۰ پریل، می گنه (رحمان لمبر).

(۷) درحمان بابا شاعري، لار مجله، د ۱۹۵۷م کال د اپریل

ککښه.

(۸) پدموان کښې د پښتو ادب د لیکوالو او شاعرانو تذکره،

(نا چاپ)

(۹) درې مشران: د عبدالاکبر بن خان اکبر، عبدالخالق خلیق او

مینوش د ژوندانه او آثارو په بار ککښې، پښتق مجله، ۱۹۷۸م کال

د جون گڼه.

(۱۰) د سوات صاحب پیر او مرشد: د یو شمېر پښتق شاعرانو

صوفیانو پیشندنه، پښتق مجله، ۱۹۸۲م فروری - مارچ گڼه.

(۱۱) وفات نامې او تاریخي وختونه، تېره مجله.

(۱۲) د خیالونو پسرلی: د شعرونو مجموعه.

(۱۳) ما واخله: د شعرونو مجموعه.

(۱۴) دولی: د شعرونو مجموعه (چاپ شوی ده)

محمد نواز خټک له علم او ادب سره د شعوري هلاقي لخوا
د خپل ژوند په موده کښې د پښتو، فارسي، اردو او نورو
ژبو زریات شمېر خطي او چاپي کتابونه راټول کړي او یوه لویه
کتابخانه یې جوړه کړې چې څېړونکو ته ترې استفادې کړې ده.
په دې کتابخانه کښې د پښتو ادب نادرې او نایابې نسخې هم شته.

د محمد نواز خټک د علم، فضیلت، شاعری، لیکوالۍ او
دروند شخصیت د نهانځني له پاره ترمېني پوروسته د
سېمي شاعرانو او لیکوالو پرمختللیو درنه ادبي غونډه او مشاعره
وکړه او د «عقیدت» کلونې یې پرې وشیندل.

ښاغلي اجمل خټک ته د مشاعرې د رارسېدلو کسیتونو له مخ
«د عقیدت کلونه» د ښاغلي زلمي هېواد مل له خوا پرون نویس
اوپه ۱۹۸۴م کال په کابل کې چاپ شوه، چه دده مقدمه هم
ورسره مل ده.

د نواز خټک د شعر نمونې:

آزادي او غلامي

آزادي بلبل د باغ غلامي زغن او زاغ
غلامي د بهتون شپه ده آزادي د يار سراغ
غلامي پياله د زهر پو آزادي د ژوند اياغ
آزادي کې ښايست راځي غلامي د ښايست داغ
غلامي کې ځمکه تنګه آزادي کې ښايست د غلام
غلامي کې خيال کې وي آزادي کې ښايست د غلام
آزادي بهار ستوازه

سمسور کړي باغ و راغ

غزل

شوله زن جي رسا جوڀو .
له موسکا محب ترڻا جوڀو .

دنيا جوڀو . جي شوه وراڻه
له رقيب ڪهر . آشنا جوڀو

آشنا جوڀو . چه کي . وراڻه
شوه محب وڍانه دنيا جوڀو .

دنيا گهري ٿر وند قصي ده
لقله واوره له ماسا جوڀو .

دانا روغ نصيبه مـ
شي به ستا به موسکا جوڀو .

دا غزل نواز خسته کي !
شوه به ناز و ادا ، جوڀو

د غلای اختر

د غلای طوق دلعت په غلای .

چه دچاوي هغه اخت خه کوي ؟

په تاخو هر وخت محرم ځي ٿا به .
ستا به اخت به څوک باور خه کوي ؟

اتفاق

هغه ملک چه را پيدا کړي اتفاق
تکبیر، حسد کړي لري هم نفاق
سویالابه په جهان کښي وي پنکنا مه
د تعریف نه به یې ډک شي وېر لوق

* * *

محمد نواز خټک په ۱۳۲۷ هـ ش (۱۹۴۸ م) د سنډي په
اوله د افغانستان د خپلواکه د وېشې کالزې په جشن کښي
د برخې اخيستو له پاره د پښتو ټولنې په بلنه، د پېښور
دادیانو په هیأت کښي کابل ته راغلی اولس ورځي يې
دلته فرهنگي موسسې کتلی، د پښتو لیک دود په باره کښي
یې په جوړه شويو جلسو کښي برخه اخيستي ده او په افغانستا
راډیو کښي يې د پښتنو شاعرانو په مشاعرې کښي گډون
کړی او د خوشحال خټک په باره کښي يې خپل شعر اولهغه
نه د مخه يې د استقلال په باره کښي د اقطعه اورولې ده:

په هر کور کښي خوشحالي ده
جشن دوی د استقلال
مبارک مو خوشحالي شه
ژوند مو او سه په کمال
د خټک دغه د عناده:
خوشحال او سې کال په کال^{۱۱}

^{۱۱} په وېب پورې تړلي: ادبي جرگې، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۲۷ هـ ش.

محمد شاه خيال کا کاخيل

محمد شاه خيال کا کاخيل د حاجي ميا امير شاه زوی په
۱۲۹۲ هـ ش (۱۹۱۳ ع) کال د پېښور د اشغور په کور د نومي کلي کښي
زېږېدلی او د ۱۳۴۹ هـ ش د سنبلې په ۱۹ مه د لاهور په يو
دوختون کښي مړ شوی دی او دخپل کلي په هدير کښي ښخ
شوی دی .

په ادب تاريخ ، جنر افير ، رياضي او سياسي موضوعاتو
کښي يې په خصوصي توگه تحصيل کړی و . په انگريزي ، دري
او عربي پوهېده او د پښتو ژبي تکړه ليکوال او شاعر و . ښاغلي
خيال په وړکوالي کښي په « انجمن اصلاح افغانه » کښي د فخر
افغان عبد الغفار خان سره ملگري شوی .

په ۳۰-۱۹۲۹ع کښي چير د آزادۍ تحريک شروع شو ، د وپکښي
پوره برخه اخيستله .

کله چه « انجمن اصلاح افغانه » په افغان جگړه ونوځل شو هم

دی پکېني و. او کله چه په ۱۹۳۱ع کال کېني، افغان جرگه، «دیوی
هې په حیث دهند له کاتګورس سره یوځای شوه، نو بنامعلي
خیال له دې کار سره د نظریا تي اختلاف له مخه، برخه
پکېني وانه خستل.

یوڅه موده وروسته کښېناست، بیا کابل ته راغی او د افغانستان
تابعیت یې ومانه. په ۱۹۵۳ع کال د پخواني صوبه سرحد
حکومت دی د تحفظ عامه د قانون لاندې ونیو او شپږ
میاشتې یې نظر بند وساته.

کله چه په افغانستان کېني اختشاش و، په لاهور کېني یو
اخبار د «افغانستان» په نامه خپرېده. بنامعلي خیال د دغه
اخبار پښتو برخه چلوله. د افغانستان تباهي یې د هوتو لاسو
پښتنو تباهي ګڼله او په دې بابه کېني یې مقالې خپرولې.
په پښتو ژبه دده تالیفات وادي:

۱- تاریخ الامت، اته جلد، له اردو څخه ترجمه.

۲- تاریخ جاپان، له اردو څخه ترجمه.

۳- د دینا سیاسي او اقتصادي جغرافیه.

د بنامعلي خیال د شعر په لومړۍ نمونه کېني په دده هغه

شعر وړاندې کې چې څوکاله د مخه په کابل راډیو کېني، د
پښتونستان د مشاعرې په لړ کېني په خپله ورولی و.

پاکه مې قومنه آریا په توک افغان یارې م
زوی زه هېڅکله دچانه، پلار دجهان یارې م

لېدیڅ، ختیځ واره جهان مې په افغان پېرني
خه ورک خونه یم چه به زوی داین و آن یادېږي

وینه رگونو کې غورځنگ کړي دپښتون په صفت
پښتون په وینه ساتي خپل وطن اوکلن ملیت
پښتونوي زما صفت پوره کړه په جهان
د امتیاز شغل لم خپله سور په جهان

که و داوا کړ سکندر زما صفت پې کړی
دپای پې پت، کرنال قصه زما خوره په جهان

چپ کړه خپله خاوره خیاله داپه درست جهان نشته
زما توکیه خلک شته خوساری دافغان نشته

* * *
دخیال د شعر نورې نمونې:

زلسمي ته!

هر شپه سبا کوم ستایه سودا کښې
هر ورځ مې بیګا کېږي ستایه ژرما کښې
دهرچا کاروان جوړې په بازار گډې
ستایه تپه تر زړمې شپه بیدیا کښې

ستا سکوت ، سکون جمود ته حیرات وړی
انځ په اړخ نه بدلېږي په غوغا کېږي

په نشه دنا پوهی هسې ووب پروت یی
چه دې سترګې نه غړېږي سپین سېلګې
خیال دې پنبو ته کله سړته دم درهې کهرې
ته پرېوتی دمیرگو توده بېلا کېږي

دیار سترګې

سترګې دیار مې دی سپایان مطالبې کوي
امبار د اوسکو مې را سپړي انداز یې کوي
سرتوړې اوسکې مې د اوسکو په بلسې د زېږ مو
نهمې مې پر دار د اورېل خنډې نندار یې کوي
د خیال د اوسکو شهیدان په کربلا د ګرېوان
دیار بهو دی صف ته لې جنازه یې کوي

* * *

او ادم د بناغلي خیال د پښتون زه نه وتلی غوږ دی ؛
که هرڅو مې فکر وکړ خیاله بلخه نه جوړېږي
اباسین دی منځګړی هند کیان یوخوا افغان بلخوا (۱)

(۱) د بناغلي خیال د ژوندانه په باره کوم دزیا توکلوما توپاره وګورئ :

(۲) همېش خلیل ، پښتانه لیکوال ، پښور (۲۷) عبدالرفیق پخوا اوسنې لیکوال - کابل

(۳) څېړنډوک عبداللہ غږ منځګړتیا ، ږیرک ، د ۱۳۶۹ هـ ش لمريز .

(۴) پوهاند رښتین ، کابل مجله ، د ۱۳۶۹ هـ ش کال ۷ مکنه .

(پښتانه شعراء څلورم ټوک)

سرفراز خان عقاب خټک

سرفراز خان عقاب خټک د حاجي محمد حيلت خان مشر

زوی د ۱۹۱۱ م د اګست په ۲۸ مه (۱۳۲۹ ل) په چارسده کښې
زېږېدلی او د ۱۹۸۵ م په جنوري يا فبروري کښې مړ او د ښو
د غلام قادر کلي په هديره کښې خاورو ته سپارل شوی دی.
د ښو مورې پلار د هند د برتانوي حکومت په ادارې کښې
ملازمتونه درلودل، تحصیلازایې یې کړې دي او یو
موده هم د ښو اسستنت کمشنر و. د عقاب صاحب د زېږېدو
په وخت پلار یې د چارسده کې تحصیلدار و. دوی اصلاً د
د کُرک د ضلعې دیوگلي (ننني نصرت) اوسېدونکي وو
مګر عقاب صاحب پخپله په ښو کښې اوسېده.

سرفراز خان عقاب ابتدایي زده کړه د پښتونخوا په بیلېلو
سرکاری ښوونځیو کښې سرته رسولی، اتم ټولگي یې په ۱۹۴۵ م
اولسم یې په ۱۹۴۹ م په پنجاب یونیورسټۍ کښې پای ته ورساوه.

اوبيا په عليکي مسلم يونيورسټي کښې شامل او په ۱۹۳۳م کال کښې يې هلته په اوله درجه ايم-ای وکړه.

سرفراز خان عقاب په ۱۹۳۶م کال د شپږو مياشتو له پاره د پېښور راه يو انچارج و. بيا بېرته عليکي ترولاړ او په ۱۹۳۸م کال کښې يې له عليکي يونيورسټي نه په اوله درجه د ايل-ايل-بي ډگري واخسته. تر دې وروسته نهه مياشتې د قلات په رياست کښې ملازمتونه ورو وپيلار شول. اول د قلات په سکول کښې هايله ماستر و. بيا ورسې په مکران کښې ۸۰۵.۱.۵ شو. بيا يې له دې کار استعفي وکړه، نو ترولاړ. د دعوو په وکالت يې پيل وکړ او همدا يې پېښو شو. په دې لړ کښې د پاکستان د هاڼي کورنۍ ايدو وکتبه هم پاتړ شوې. نوموړی په ۱۹۳۸م کښې د «اردو سبها بنو» صدر هم پاته شوی و او يو کال د بنو د پښتو ادبي ټولنې صدر و.

سرفراز خان عقاب د پراخې مطالعې خاوند، څېړندوی او نقاد ليکوال و. د پښتو ادبي تاريخ په ځينو برخو يې څېړنې کړې دي. په پښتو، فارسي، انگرېزي او اردو کښې ليکنې لري. په پښتو، فارسي، هندي، اردو او پنجابي کښې يې شعرونه ليکلي او له پښتو او فارسي نه انگرېزي ته اوله انگرېزي نه اردو او پښتو ته اوله اردو نه پښتو ته يې ډېر مطالب په نظم او

اونثر کينې ترجمه کړې دي. په الګرېزي ادبياتو کې يې د تشکير
د آثارو ډېره مطالعه کړې او د هغه ډېر اشارې يې په نظم
اونثر پښتو کړې دي.

سرفراز خان عقاب خټک د شعر په زياترو اصنافو
کينې خپله طبع ازمويلې ده. د ژوند بېلابېل موضوعات
يې په شعر کې راغښتي دي. پر تڼان او نورو ژبې انتقاد
کړی دی. په غزل کې يې د مينې او محبت خبرې پېيلې
دي. د نضوف او عرفان باري کې نکتې يې پکېني ځای کړې
دي. ادبي بدعي صنعتونو ته يې هم ګار اخيستی دی.

چاپي آثار:

الف - پښتو ژبه:

۱) رحمان بابا: د دوست محمد کامل مومند (د رحمان بابا

۱۹۵۸م) نومي اثر په خواب کې، پېښور، ۱۹۵۹م.

۲) خوشحاليات: د خوشحال خان خټک او د هغه د کورنۍ

د ځينو ادبياتو په باره کې د ۲۲ مقالو مجموعه، لنډيز يې په ۷۲

خونو کې په ۱۹۷۵م کال په پېښور کې چاپ شوی دی.

۳) د وينس سوادګر: د تشکير د اثر منظومه ترجمه

د ۱۹۶۲م چاپ.

۴) کم اختر: ورامه، په قند جلد کې په ۱۹۶۰م کال

چاپ شوي دود .

(۵) قومي شاعر : دود ، پد غنچه ، مجله کښي په ۱۹۶۶م

کال چاپ شوي دود .

(۶) حقوقونه (افسانه) ، شهباز ورځپاڼه ، ۱۹۷۱م کال .

(۷) غيرت : افسانه ، شهباز ورځپاڼه ، ۱۹۷۱م کال .

(۸) خوښې لونه : افسانه ، شهباز ورځپاڼه ، ۱۹۷۸م کال .

(۹) شهباز : افسانه ، شهباز ورځپاڼه ، ۱۹۷۱م کال .

(۱۰) هي توبه : افسانه ، شهباز ورځپاڼه ، ۱۹۷۱م کال .

(۱۱) خوشحالنامه : د څلورو مقالو : خوشحالنامه ، تواريخ

حافظ رحمت خاني ، د خوشحال اقتصادي نظريه او اخلاقنامه

مجموعه ، د بناغلي زلمي هېوادمل په ټولونه ، سړبن او تعليقاتو ،

کابل ، د قومونو او قبايلو وزارت ، د ۱۳۶۵ هـ ش کال چاپ .

بديرواروژبه :

(۱۲) د پير سباک او ځينو لودو تاريخي شخصيتونو او

پېښو په باره کښي ، پېښور ، ۱۹۶۶م کال .

(۱۳) کاکا صاحب : د شيخ رحيم کار په باره کښي ، پېښور ، ۱۹۶۶م .

(۱۴) غازي د لاسه خان ، ۱۹۶۶م .

(۱۵) تاريخ خټک ، پېښور ، ۱۹۶۵م .

(۱۶) اورنگزېب عالمگير او خوشحال کي کشمکش ، پېښور ، ۱۹۷۵م

۱۷۰ اشارات اصیل : (د موهنابی په باب رساله ، ۱۹۴۹ م .

۱۸۰ اشارات مرغ خانہ : د چوکاتو د ساتنې په باب ، ۱۹۴۹ م .

۱۹۰ معلومات مرغ خانہ - د چوکاتو د ساتنې په بار کې ، ۱۹۵۰ م .

ج - په فارسي ژبه متنونه له انگرېزي ترجمې سره :

(۲۰) مونس العشاق ، د شيخ شهاب الدين سهروردي اثر ،

عليک ، ۱۹۳۴ م .

(۲۱) ثلاث رسايل ، د شيخ شهاب الدين سهروردي اثر ، دهلې ،

۱۹۳۵ م .

(۲۲) عرفان : (اوله برخه)

(۲۳) عظيم جواهرات ، د شيخ محمد علي حزين ، رساله در چگونگی

موراريد ، بن ، ۱۹۵۴ م .

د - په انگرېزي ژبه :

(۲۴) شيخ محمد علي : تاريخي خبره ، ۱۹۴۴ م .

ناچاپ آثار :

الف - په پښتو ژبه :

(۲۵) کليات عقاب (د پښتو شعرونو کليات) د حمزه شينواري

له مقدمې سره .

(۲۶) دېوان عقاب : (دارد و شرف و نوم مجموع)

(۲۷) ژوبل بنگاري : (درامه)

(۳۸) لوی بو دتهان : (درامه)

(۳۹) همليټ : دشکپير دشکارونو منوره ترجمه .

(۴۰) ميکبيټ - دشکپير ديواش منظومه ترجمه .

(۴۱) په نه خه دېر شو اخون : دشکپير له آثارونه منظومه

ترجمه .

(۴۲) دولسه شپه : دشکپير ديواش منظومه ترجمه .

(۴۳) طوفان : دشکپير ديواش منظومه ترجمه .

(۴۴) شکنتلا : دکاليداس ديوشکار ترجمه .

(۴۵) وډکه ستن : د پښتو ادبياتو د تاريخ په لړ کې د

تحقيقي او تنقيدي مقالو مجموعه .

(۴۶) وږيري نڅ : د وږيرو د نڅونو په باب خپرونه .

ب - په فارسي ژبه :

(۴۷) د افضل الدين خاقاني شرواني د آثارو د مشکلاتونو

اوتر کيښونو فرهنگ .

(۴۸) مراقبات شيخ رحمار - له پښتو ترجمې سې .

ج - په انگرېزي ژبه :

(۴۹) د پښتو ژبې تاريخ

(۵۰) د خاقاني د مشهورو فارسي قصيدو انگرېزي ترجمه .

او د ادبي تاريخ ، شخصيتونو ، فرهنگي مولو خااتو او پښتو متونو

اولغا قانو په باره کښې په پښتو ، اردو او انگرېزي ژبو په
 سلهاوو خپرونيزې مقالې چه په پښتو ، قند ، غنچه ، لار ،
 رهبر او نورو مجلو او شهباز ، بانگ حرم او نور ودرچايانو
 کښې خپرې شوې دي .

د شعر نمونې :

« ۱ »

داسې تار په تار ستا د جمال نه پېغلي جوړه شي
 هار لکه چه پرې شي دا خواږه واره لعلونه شي
 تاجچه کله ووينم جوړ په ما عيدونه شي
 تاجچه کله نه وينم جوړ په ما عمرونه شي

ښکلي سوه پايسته لبان چه کله راښکاره کړي ته
 هېرې شوې بخل ، هېرې ودرېښم ، هېرې کلوڼه شي

لوړې زهږې ما کتل تا مې زمه يوړ لـ
 شوکې چه کوي په سپينه ورځ ودان به کارونه شي

سترگې دي کبلې دي ولې اوس مې د زړه غوښې خوري
 کوم وختي چه روڼ دی شې بدل د هغې غوښونه شي

هغه خوښ کلام دخولې دې زه چه په پايه بېر مه
 مه اورو رقيب هغه ، ککانه دې پي غوښ ونه شي

لاس کښې قلم واخلي عقاب يو نيم غزل وليکي
کله چه حيران شي او په بار د يار غمونه شي

«۲۱»

د ما زړه به په پر خو شحال شي په دې باندې
چه رقيب مچي په تور و خاورو لاندې
د بڼا يست د محلو نو د خجولو نه
سپين حوري په لاسونو راته ککادي
زه په سرو سترگو د تا د جوړه ژاله م
ته په سوه خولکې په خه راپورې خاندې؟

تايخيله کړو د ما زېر و زېر زړه
په حيرت کې ولې گوري لاندې باندې
زه عقاب به په ياري کښې صادق نوم
که اثر په تا ونه کړې د ما ساندې

«۲۲»

په ظاهره که له مخلوق مې واسطه ده
په باطن کښې له خالق مې رابطه ده

کله وژلو نه مې يار راشي لاسنه ده .
د قربت د پاره غټه و سيله ده .

نه خونلت دوښمن شته او نه د مينې
خانخاني ده . څه بېخوده زمانه ده .

د دنيا او د عقيې مقصود مې نه يې
رانه پاتې کلي کور او قبيله ده .

د مجاز په پل روان يم حقيقت ته
تصور مې د صدم يو . حيله ده .

د هرچا نه معزز دى ككوم سرى چې
كبرى اېنچې د يار په استانه ده .

عقاب ورك شو ، لېونى شو او برباد شو
خلق وايي چې بې مینه مستانه ده .

* * *

سرفراز خان عقاب خټک به خپلې ليکنې د خټکسو
د کورنۍ په لهجه او ليک دود کولې . د ښه خط
ځاوند خطاط او ښه رسام هم و .

يادونه:

د زياتو معلوماتو له پاره وگورئ:

- زلمي هېواد مل، د خوشالانه بېسيزه، کابل، ۱۳۶۵ هـ ش

اوډيو تڼۍ ماخذ د حواله مخه:

- اسد قریشي، سويلي ستوريز، پېښور، ۱۹۷۳ م

۱۸۸ - ۱۹۵ مخونه .

- دکتر چراغ حسين شاه، موش العالم موش العالم،

پښتو مجله، کلنيزمېر - ۶ - ۱۹۸۵ م کال ۴۴-۴۵ مخونه

(پښتانه شعراء پښتو نکل ځملي)

ژوند او فن

قلم راوړئ، کاغذ راوړئ، لیکه
د شعرونو کله ستې ترې جوړېدو

د پښتو د غیرت رنگ د نیاته ښیم
د ښکلا د ښکر و شریک د نیاته ښیم

چه فن وځاندي دژوند په انځور کې
حسن گڼي د پښتو په سرور کې

دادې لمې غېږې د بهار شې
غواو سمه د وطن گل او گلزار شې

د ایشیا د زړه باغ و سپرې ځکلو نه
یو جنت شې د خوشحال او میرویس څخه
(جمل تنک)

په دې وروځو کې یو کتاب زموږ کونکو ته راغی چه
«ژوند او فن» نومېږي.

د اکتاب د پېښور ادبي ملګرو لومړۍ پېښګډۍ چې
د ښاغلي اجمل خټک په قلم يوه ادبي تنقیدي مقاله او يو شعر
انتخابي نظمونه او غزلونه لري.

کتاب په (۲۳۲) مخونو، په منځنۍ قطع په (شاهين بړۍ
پريس پېښور) کې په ډېر وچاپ شوی دی. خط يې ډېر
ښکلی او چاپ يې په زړه پورې دی.

د کتاب اوله برخه:

داد ښاغلي اجمل خټک ادبي

انقادي مقاله ده چې په هغې کې ادب او په خاص ډول
پښتو ادب او ژوندانه سو د هغه ارتباط په يو تحقيقي ژور
خپل شوی دی. په دې مقاله کې ويل شوي دي:

«مونږ خو وايو چې ادیب او فنکار ته دخپلې معاشري پوره
شعور په کار دی. او بيا د دغه شعور او احساس دفن او ادب
په ښکې او اثرناک رنگ کې داسې اظهار پکار دی چې د
معاشري هر فرد کې دغه شعور او احساس پيدا شي.»

ښاغلی اجمل د خپلې خپرنې نه داسې نتيجه اخلي:

«... د معاشري او ادب، ژوند او فن خپلو کې ډېر تعلق

دی. کوم ادب چې د دغه تعلق شعور او اظهار وي هغه کامياب
او ژوندي ادب دی. او کوم ژوند چې د دغه شان ادب د

سيوري لاندي تير پري هغه ژوند به ارتقاء کوي، خوشحالي
طرف ته به روان وي او هم دا مبارک ژوند دی.....

د سباغلي اجل خټک مقدمه په پښتو کښي دادبي انساني
مقالو په لړ کښي د ډېر اهميت او قيمت خاوند ده او د ادب
څېړونکو د پاره د مطالعې او استفادې وړ ده .

دوهمه برخه:

د انتخابي اشعارو مجموعه ده .

په دې لړ کښي د ټولې پښتونخوا د (۶۹) تنو شاعرانو يوه يوه
پاړچه اخيستل شوې ده .

دا شعرونه د موضوعاتو په لحاظ ویشل شوي دي او په

دې عنوانونو ليکلي دي:

(شاعر ، پلوشه ، تڅل ، مزدور او دهقان ، غزل ،

د پښتو ډيو ، ژوند ، نوې رڼا ، خوند رنگ ۲۰

بيا تر هر عنوان لاندي څو شعرونه راغلي دي .

دا کتاب د پښتو د معاصر شعر ډېره ښه نصاب گڼي کوي

چه په کښي زياته د مضامينو تنوع او تڼي د او د وخت د
ضرورتونو تقاضا تر نظر لاندي نيول شوې ده .

مونږ د پښتور ادبي ملگرو ته د دې کتاب په خپرولو
ډېره ډېره مبارکي وايو او اميله لر و چه د دغسې آثارو په

خپړولو زيات توفيق ومومي . هوا دا يوازې د هغو
کارنه دي ، بلکه هوقله افغاني جامعه دا وظيفه لري چه د
دغسې بنوکارونو په ترسره کولو کې برخه واخلي .
څرنگه چه د دغه کتاب هوقل اشعار انتخابي دي

او هر يو کې ياد شکل او فورم او ياد دود او و اوچتوالی
لیدل کېږي ، نو د هغونو د يو يا څو شعرونو بيا انتخابول
څه مشکلات لري ، نو ځکه د گرانو لوستونکو له پاره د مختلفو
ځايونو نه يوڅه هغوې وړاندې کوو . البته د پښتو ژبې د شعر
او ادب مينان به په خپله کتاب ترلاسه کړي او خوند به ترې
واخلي .

شاعر :

ژبه مې تنه شوله ستلو پرې پښه اښې ده .

کوڅې د يار کې اغيار را ته تنبه اښې ده .

چغې وباسمه د چا پرې غون نه رېږي

ظالمه له دېو قهر و غون کې پښه اښې ده .

دا چه زما په وينو آشنا کړه . اښې ده .

ما فریادي هم ورته په سر لمبه اښې ده .

درخواست په خپلو وينو به خدای ته وړو لیکم

زما عزیز آشنا زه در ته څه و لیکم

(عبدالاکبر خان اکبر) (لشر قند)

پلوشه:

راځي هې کړې! مېټې ونغاړې! راپاشي!

يوه داسې لار اختيار کړې چې کامياب شوو

هم سپرلې شي د خزان نځني شي وړاني

هم مالي زمونږ په شان شي يو حساب شي

د لطيف دمي، لشرغز

تخول:

ای په حق مینو چه او ده نه شی

د اوخت د خوبونو د آرام نه دی

شابس! که منزل ته رسېده غواړې

ورځ ده لا تیاره نه ده ما بنام نه دی

(حافظ عبد الستار عارف خټک)

مزدور او دهقان:

دایه دنیا د نګې ماغې. د نګې بنگلې وګور!!

په کښې د شاتق، د شودو، اوبو وې وګور!!

چه پکښې اوسي دهغوی هغه شمېلې وګور!!

غسلخاني، بمې، کلونه او گلې وګور

د امصنوي جنت د چا په لاس سېگار دی

مزدور زنده باد!

(مرزا قليچ محمد خان بکوش)

غزل:

بیا به زه همراز ته د جانان خبرې نه کوم
بس شوم بې اعتبار زه نه د خان خبرې نه کوم

گیر چه تصویرې تل د زلفو پیچ و خنم کښې دی
ولې به یارانو د زندان خبرې نه کوم

دا چه تاج محل د خاموشۍ بې نړه لسی دی
بیا به زه د اوښکو د باران خبرې نه کوم

ښه شو د "مجبور" غزل گوۍ نه چه خبر شومه
بیا به په سرحد کېنې د ایوان خبرې نه کوم

(مجبور سوزانی)

د پښتو ډیوه:

ته هم د تیار وېي د محفل په خوا طر

زه هم د دنیا نه تاریکه د استبداد ورک کوم

د خدای مخلوق ته چې خان خدای کې بند کې ترې غواړي

داسې شمرو د، داسې فرمون داسې شدد ورک کوم

ته هم دا غواړې چه تیار وکښې سڅوک و نه خوري

زه هم د امین طرفدار یمه فساد ورک کوم

ته هم هر چا ته په محفل مپه یو سترگه کسور کې

زه هم انصاف و مساوات لرم بیداد ورک کوم

خولنده دام که پام پيوشي دوايه يو سره
دوايه يو ځلنده سحر وته په دويو سره
(منظر بهتي)

ژوند:

زه بل څوک نه يمه اولاد د غريبيانو يمه
سکف ورور د عاجزانو د خوارانو يمه
يمه له خاورونه پيدا، خورمه له خاورو پيدا
دلاس نيا لکي دکاريگرو دهقانانو يمه
ماته آغا، ماته بادر، ماته صاحب مه وايه
دېر وېرېدلي له نامه د صاحبانو يمه
(کمل پاجا الفت)

نوعې رېښا:

دا د باشعور وښي غواړم چه آيا د وي
ورک دي شي بمونه او جگړونه ملک يک باد وي
امن، امن، امن، بس په امن دي تلېدا، وي
دا زانگو د امن دي رښتيا په امن يا د وي
څار دي امريکه له روسه، روس دي څار له چين شي
غواړمه چه بوله دنيا مينه، مينه، مينه شي
(پيرکونې)

د زېري جريده، کابل، ايښتو توله
آڅنډ، د ۱۳۶۰ وږت د وږي، ۱۹۶۷
د اکتوبر ۲۵ مه

کُلوڼه تَکلوڼه

د خټکو اکوږه، د پښتنو هغه سیمه ده، چه تل کلوڼه کيښي

راز رغونې پرې او تکلوڼه غورزنگ ويي .

د خوشحال بابا په دې مېنه کيښي د کُلوڼو تکلوڼو

خاوند شاعر پيدا شوی او لوی شوی دی .

سترگې يې چه غړولې دي، نو په پوله او پټي، بيديا

او کړوند کيښي يې د کُلوڼو ننداره کړې ده .

چېرته چه يوازې پسرلی او منی نه، بلکه ژمی هم

مکړ او کُلوڼار او اها هم لاله زار دی .

لکه د اشاعر د ژوند په پسرلو کيښي د بلبلو په شان

پر کُلوڼو مين شو او د هغو د بېکلا ښکلي سندرې يې

وغزلوي .

زړ پوه شو چه د بهار د زېږو کُلوڼو نيسي د خزان

سپږه او د سندر بولو مرغانو پسې رسيا دانو د امونه اوداني

هم شته او داتل پسرلی، داخوایي او رنگ او دا طبیعي
سکلا د تالانگرو ښکېلاکگر و تر پښو لاندې هم شوي
دي او کپري .

نو دخپل وطن مگوتنه یې په سترگو کښې اغزي شول
او دهغو د سمبالښت، خوندي کولو او ژغورنې تکل
ورته پیدا شو.

دی شاعرو او وطنپرست، نو د گل وطن مین شو
او ماليار، دې ته یې هم پام واوښت چه په ټول جهان نه
کښې د هر گل سره اغزي وې او د سړو گلونو د هر
رښتيايي ماليار دا وظیفه ده چه د جهان د ظلم او نفرت
له خارستان نه د مینې، دورۍ او بربارۍ گلستان جوړ
کړي .

دې رنگه ښایسته گلونو تکلونو سره پښه شاعر
وختونه او کلونه واوښتل . تجربه یې پخه شوه، دخپل
اکوړي له کلېنې خټه ووت، د لرو برو عزیزانو
په دېرو، حجرو او جوماتونو ورپېښ شو....

آخر نوې دنیا ته ولاړ، هلته یې په خپلو سترگو ولیدل
چه دنوي زیار کښ انسان په تکلونو خومره ښکلي کلو نه
غورېدلي او خاندۍ . داسې ښکاري چه هلته دده د ټول ژوند

د کولونو شاهانه تخیلات د تکلونو له تصوراتو سره تر
پخوا زیاته غاړه غړه شوو، یو بل نږېي رنگ واخیست
نوی رنگ یې راوړ، «کلوڼه تکلونه» ترې جوړشو.

درنگ اوبوی له هغه ښکلي جهان او دکار او زیار له هغې
ودانې نړۍ نه بیشکه دا د کولونو تکلونو د وند، رنگین
او ارزښتمند سوغات دی چه خپلو عزیزانو ته یې وپېاندې
کوي. دا سوغات ضرور د ذوق او شعور د خاوندانو
په زړه ونوښتي د مینې او ښکلا کلوڼه غوړوي او د هغو په مغزو
کښې د ژوند او حرکت تکلونه راخوځوي.

زما د پاره نور هم په کار دی. د ایو لوی سند دی. ادبي
او تحقیقاتي سند. د هغو په مقابل کښې چه ادب له ژوند
او ژوند له سیاسته بېل کښي. راږي شي ودي کوي چه
«کلوڼه تکلونه» کښې ژوند او ادب، هنر او سیاست، مینه
او ښکلا خورم او څنگه یو په بل کښې سره نغښتي او تاوتراتو
شوي دي. ۹

کابل

د ۱۹۸۳ د جولای په شلورمه

اجمل غزل

مکتبی تر دي چه داجمل خټک په غزل، د هغه په کل شکل
 منزل او منزل د غزل پڼ و پخپله د غزل په منزل يو خټلند نظر چاچو د
 غزل د شرقي شاعري يوه لرغونې نوع ده، که د معناله مخه
 ورته وگورو، بيا نو هغه شعر چه يو په ول تغزل او د مينې
 دراز ونيان، سوز و ساز او درد و گداز خبرې پکښې وي
 هغه بايد غزل و بولو. کېدای شي چه د غزل د نوم اېښود
 په وخت کېنې همداغه معنوي الهخ تر نظر لاندې و او بيا
 وروسته د يو خاص فورم او شکل په قالب او چوکاټ کېنې

محدود شوی وي چه سر (مطلع)، کسر (مقطع)، اوڅو
بندونه (بیتونه) لري. غزل د خپلو انکشا في مرحلو په تېرېدو
او دهغه مشخص چوکاټ په پخېدو، یوازې د عشق او حسن
په رنگینو پیاوړو کڼې محدود پاته نه شو او د ژوند د مختلفو
اړخونو تصویرونه او تمثیلونه پکښې داخله شوي دي. د
غزل فورم خو مشخص شوی، مگر پخپله اصلي معنا محدود
پاته نه شو.

ستاې توجه ده عجيبې نکتې ته اړوم چه لومړن په
شعري فورمونو کڼې لنډې، لنډې، مثنوي، رباعي، څلوريږو
د پارسي دوه بیټې (چارپاره)، مخمس، مسدس، مثنی
معشر، ترجیع بند، ترکیب بند په فورمونو کڼې یوازې د معر
شمېرته توجه شوې ده. د پښتو سروکی، داستان، چاربیته
لویه، بگتۍ، خوستندره، دي چه د موسیقي د آهنگونو بڼه
کوي. قصیده او غزل د خپلې شعري نوعې د مفهوم
ښودنه او څرګندونه کوي. سره له دې چه دغه معنا و مفهوم
او دهغه رنگیني او ښکلا بیا د شعر په نورو ذکرشو انواعو
کڼې هم افاده شوی او افاده کېږي.

په هر صورت د پېړیو په پوښو کڼې د غزل د پرمختګ
او انکشاف په مرا حلو کڼې، د غزل قالب او شکل خواوس مشخص

دی. مگر په قالب او شکل کښې د محتوا د اچولو او ځایولو
په وخت هغه موزن په درېوو عمده ډولونو کښې کتلې شوې:
- هغه شعر چه هم د غزل په متعارف شکل، فورم او آهنگ
کښې وي او هم د عشق او حسن ښکلې اېڅ ولري. په دې برخه
کښې له روډي نه نیولې تر لایق شېرعلي پورې، له دولت
لواڼي نه نیولې تر کاوون توفاني پورې، له حافظ شېرزي
نه نیولې تر اقبال لاهوري پورې او له خوشحال خان نه نیولې
تر حمزه شينوارې پورې ډېر و شاعرانو ډېر غزل ليکلي دي.
او د شعرونو مجموعي او ډېر لاندنۍ تر ټوک دي.

- بل هغه شعري ډول چې فورم او قالب يې د غزل
دی، مگر محتوا کښې تغزلي نه وي. که د غزل معنا ته
وگورو، نو دغه ډول شعر يوازې غزل نه وي نور هر څه
وي چې د غزل په فورم کښې افاده شوې وي. په دې فورم
کښې تصوفي، اجتماعي، اخلاقي او سياسي تېزېونه، مفاهيم
او موضوعات داخل شوي وي. خپلو دې ډول شعرونو
ته هم شاعرانو غزلې ويلې دي او د کليانو د غزليانو په
برخه کښې چاپ شوي دي. ښکته شاعرانو تل هڅه کړې ده
چه د دې ډول غزلو د ښايست لپاره له ادبي بد يعصنعونو
څخه جکار واخلي او په کلام کښې خونوالی، ښکلا او ابتکار

پنیداکړي. دا ډول غزل له پخوانو ماڼو څخه تر اوسه پورې نمونه په شاعري کېنې رواج لري. مثلاً: د سناني، مولوی، دولت لوانې، میرزا خان انصاري او واصل روښاني په شعر ونو کېنې د تصوف په محتوا زيات غزل شته او د محمود طرزي، قیام الدین خادم، گل پاچا الفت اوصوفی عبدالعق بیتاب په غزلو کېنې سیاسي، اجتماعي مطالب اریه سوي دي.

مونږ د نن ورځې په اوسنیو دغسو شعر ونو کېنې ډېر ځله د وینا خوږ والو، ادبي تشبېه کالونو او بدیعي صنعتونو د خبر وځوندو په دوه کړۍ وې، خو کله کله مطلب دومره ډېر پېرلې وي چه حتی په یو ځل لوستو او اورېدو هم نه اړزي.

- د غزل بل ډول چه د مضمون او محتوا له مخې زیات انکشاف موندلی اولور هنري ارزښت لري هغه دی چه شکل او فوډم خويې د غزل وي، الفاظ یې ښکلي اورنگین وي او د غزل یعنې حسن او مشق تغزلي تصور او تصویر اړانځه کوي مگر ورسره شاعر له ظاهري هنري رنگینۍ سره یا دهغې په پرده کېنې یو بل مطلب، دخیل دڼی، آواز او دخیل عصر پیغام هم اوروي. دخیلې سیمې ښېرازه

او سپر ه توب ، سنگلاو ناسکلیتوب ، دخپلو خلکو هم
 او خوشحالي ، سوبه او ناسوي ، زوال او کمال او خپلي
 زمانې د بهير سبه او بد اړخونه څرگندوي . د دې ډول
 غزلو شاعران هڅه کوي چه د هنر درنگ او آهنگ له
 قافلي سره د ژوند د بهير قافله هم ملگرې کړي . دې
 غواړي چه د شعر او غزل له نغمو او آهنگونو سره د ژوندانه
 د کاروان بانگ دارا هم يوځای کړي ، داسې يوځای چه
 ترې غبرگه سندره نه ، بلکه واحد سمفوني جوړه شي .
 دلته دی چه هر سهار د ادبي او هنري سمبولونو کلان
 غونډيزي اوځاندي . د مينې بيلان ورته ژاړي او اوښکې
 يې د سهار د پرخې په شان پر کلانو څاڅي او د کل په خندان
 خپوه کښې د ژړا يو تصوير انځوروي او هر مابنام د مينې
 په محفل کښې د حسن د يوه بلږي ، پتنگان ترې چورلي .
 پېرې ستي کيږي او ايره يې دې پر وایي بادونه وړي . . .
 شمع سوزي ، پتنگ ترې څارېږي . د مينې د ساقيانو د
 مخمورو سترگو په اړولو را اړولو ميتان يې تابه کيږي
 او زهونه بايلي . په داسې بزموڼ کښې د سترگو د جنگ
 عاشقانه رزم هم جوړه ېږي او په دې ياران کښې د برخله
 بگري هم ماتېږي .

د شرفي شاعري د تحول او تکامل په بهير کېنې د سمبولي
شاعري زيات ضرورت محسوسېږي چه شاعران د خوشحال
خنک غوندې په ښکاره نارې نه شي وهلاي چه ځولېږي راکو
بلکه د حاکمو طبقو د ظلم، استبداد، اختناق اورياکاري لارښه:

ژبه بنده وي له زړه نه ېې اختياړ .

خي تو خولې له ناکړه و نه فرياد و نه (د زور باز)

د شرفي اولسونو د افکارو د تکاملي سير د تاريخ په لړ کېنې
د هر ځله گورو چه له مقدس قرآن او شريعت نه، د وخت
استيدادوي قوتونو د حثان لپاره بدې استفادې او له غرض نه
هک تعبيرات کېږي دي. په دېر تعصب ېې نه څه خبره باندې د
يو اوبل مخونه تور کړي دي او هغه ېې په خړه سواره کېږي دي،
او کوڅه په کوڅه ېې گرځولي دي. د چاپي خوله گنده لې، د چاپي
پي ژبې پرې کېږي، د چاپي سترگې ايستلي او د چاپي سترگې
پټې کېږي دي. هر سمه خبره يا لږ تر لږه ناسمه خبره .
لويه کړنه او کفر گنډل شوې ده . د انساني ضمير، شعور اول احساس
خاوندانو په يور رنگ اوبل رنگ په دغسې حالاتو کېنې هم خپله
مبارزه د وخت له ناخوالو او ستمونو سره جاري ساتلې ده . د
باشعور و شاعرانو له خوا د مبارزه چېرته درندې شاعري
په رنگينو هنري الفاظو او تغزلي ژبې سره شوې او کله بيا صوفي

شاعرانو يا شاعروصوفيانو، شعر دتصوف په لار روان کړي
يا تصوف يې د شعر په قالب کښې اچولی اوله تعصب اوريا کاري
سو يې کلکه مياړنه کړې ده.

دې خلکو شاعري ته ځانله ژبه ځنځېلې ده چه په دې ژبه
کښې کله حقيقت د مجاز لباس اغوستی او کله مجاز د
حقيقت له گرېوانه سياستلی دی. دا د سمبولیکې شاعرۍ
ژبه ده چه له مونږ د سيمو په ملي ژبو، په عربي، فارسي
پښتو، ترکي، اردو او نورو کښې زمونږ تر زمانې پورې
دوام موندلی دی.

په بشري ټولنو کښې د پرمختګ او ارتقاء د يوې مرحلې پسې
بله مرحله راجي او د ژوندانه شرايط تغير کوي. خو د
فرهنگي مظاهرو د تغير بهير لنډه سست غونډې وي.
نويځواني سمبولونه په نوي دور کښې دنړۍ د آواز د را ايستلو
او دنړۍ راز د څرګندولو لپاره پکارولی شي او کله ناکله لا
يو تقليدي عمل وګرځي چه شاعري ترسره کوي، مګر اورېدونکي
اولوستونکي ته څه خوندي نه وړکوي او د شعر پېژندونکي د
اعتراض چغه آسمان ته ځنډي چه شعر مبتذل شو...

د حساسو زموږ نوادو د را ګو مغزو خاوندان با شعور
شاعران د هر وخت شمال، باد، باران، بڼې، سېلې، جګړې او

طوفان پېښني له هغوڅخه الهام او موضوع اخلي او د خپل
استعداد په كړوند، كېنې د شعر متناسب گلان كړي، روزي
او غوره وي يې. دوی څه چې وينې او څه چې اورې هماغه په شعر
كېني وايي او ليكي. پخوانيو سمبولونو نه كار اخلي مگر د
كالو لوځاى، طرز او مقصد يې بېل وي. نوي سمبولونه هم
ايجادوي او شعر ته بېخي نوې بڼه ورکوي. شاعر په غزل
كېني له پخوانو او نورو سمبولونو نه كار اخلي، خو د مطلب
ټكې او د نظر ټكې او نقطې يې د نوي زمانې، نوي بهير يا
د خپل دوران خپل پرابلمونه وي.

په دې ډول موږ وينو چې د نوي زمانې يو شاعر په پخوانو
سمبولونو اعتراص هم كوي او وايي:

تابكې پيچيده اى در حلقه زنجير زلف

د كس نو آموز بهر امتحان زندگى (ابرهه بارى)

خو همدغه شاعر په بل شعر كېنې خپل زړه د زلفو په حلقه
كېنې بند بڼي، مگر په بل طرز، بله ژبه، بله افاده او بله معنا:
غيرتي او پښتون نه دي چې په حلقو د زلفو بند شو
دا خو هغه زړه مار نه دى دايو نوي استعمار دى (د مكرم)

او بيا د دوه مې بېلگې د جواز يا ضرورت له پاره

وايي:

چاوي راشه لنډه کپه د زلفو دا زېره کيسه
 نه، نه! داسې نه ده خولن رنگ ورته بدل کړ (شغور)
 په دې ډول له پخوا زمانو څخه تراوسه پورې د هر څه
 ارزښتونه او مسايل، زمونږ د ډېرو پخوانيو او اوسنيو
 شاعرانو په شعر ونو کې هم د معمولو او هم د شعري
 بلديعې صنعتونو، تشبيه کانو، استعارو او کنايو په واسطه
 په ښکلي ډول تصوير شوي او تمثيل شوي دي. دا تصويرونه
 اکثراً د غزل په دې نوعه کې گورو يا د دغو تصويرونو په
 برکت دا ډول غزل منځ ته راغلی، پرځنگ کې کړی او پر اخښتيا
 او ژوروالي يې موندلی دی.

مثلاً د خوشحال خان خټک په دې بيت کېږي:

توره چه تپېر يې خو گوزار لر کنه
 زلفې چه ولول شي خو خيل يار لره کنه دوشاخه خټکيان

د توري او قلم د ځاوند د توري يا لپتوب د تېرې توري رايه
 د يار له ولول لرلو سره تشبيه کېږي څرگنده شوې ده.

يا په دې بيت کېږي:

تو عاشق يم سرو کار مې دی له درد .

نه خليل، نه داود زکيم نه مومند «د محبان يا د پوهان»
 دهان بابا خيل عاشقانه عالي انساني مقام ښودلی دی چه تر خپل

زي او قومي رشتونه پورته دی. دامقام دسپيټوب له حقيقت سره د عشق د درد مقام دی.

داچه عبد الحميد مومند وايي:

خان بهر د عشق په خېل کړمه نا حه !

وابه نه وهرم نه حميد هغه پښتون يم (مدیر کورموند وایي)

شاعر خېل کوی، نه اوږي او خان و ژني، دليل دا

وايي چه پښتون دی. شاعر دلته عشق، خېل، ثبات او

پښتونواله يو بولي او په يو مضمون يې افاده کوي.

په غزل کښي د پښتق او پښتونولي مضمون د غزل بابا امير

حمزه شينواري خپل اوج ته رسولی دی:

ما کون ورته لېمه کهه زما سوز نه ټيټېده

شايد چه په الفت کښي هم افغان پاتې کېدم

يا:

حسنة ته خود بين يي زه پښتون يم

مانه ده ښودلې گدا سترگو ته (غزوي)

دامضمون زمونږ د دې وخت د نور و شاعرانو په غزل کښي

هم په رښکارنگو افادو تاو را تاو شوی دی. د بېلگې په ډول:

په عذر او عاجزۍ او په ژړا کوم ننوا ټيټې

منظوري کم، پښتون يم ښکته خاښنه ده د بېل کښي (راز)

دل بتو دادم کفایت میکند دیگر نخواه.

نالہ و عجز و تضرع را از افشار اینقدر (ابرهاری)

مومن و وکیل چه به غزل کنبی دراز رانر مقاصد موند ایستل
یا دینغل به ژبه دزه د مطلب خیره کولک له پخوانه په ش قسي
شاعري کنبی سواج لري او زمونږ تن وخته پورې يې دخپل
انکشاف پوهې و هلي دي . دا دايعا ثبوت ، کنايو او
اشارو شاعري ده . خو دې هنر دومن پرڅنگ کېږي او
زمونږ د ادبياتو د علاقمندانو باريک بيني او لنډه سنجي
ته يې وده ورکړې ده چه عربي ادب پېژندونکي په رښتيا
وييلي دي : «الکنايه ابلاغ من الصريح» ۱۰
يعني کنايه له صريح نه زيات بلاغت لري .

زمونږ د زمانې اکثر شاعرانو د شرقي شاعري دالغوي
عنعنه چا په ناله رنگ او زاره سمبولونو ساتلي او چا ورته
نوي رنگ هم ورکړی دی اونوي محتوا اونوي مضمون
يې پکښې نخښتی دی .

مثلاً ز مونږ د هېواد د يو او سني شاعر د غزلو په
لاندې بيتونو کښې ټولنيز حالت څرگند پرې اوهم په هغه
کښې د سرو گلونو د شاعري په رنگ کښې د شاعر تکل او د
هغه زمانې د خوار کېدو وچې او سپرې شونې دي :

خوښي رانه په څنگ ځي مانه چنه غونډې ښکاري
خدا ې په سپېر و شول و غم چنه غونډې ښکاري

په کل چيرخه ستايي بختاينه په خندا
چيرې شوم لېمه ته چنه نم چنه غونډې ښکاري (لړز)

د يار له غمه ې داملا ماته شوه
لکه د خول چير شوي د کار لاندې (د کلور)

چير د باغونډ په سپېر مخ رنځې خولې هو بيم
نکل د ککل او د بېل د تصوير و نو کو م (د کلور)

تاسې وگورئ چه د پېښور يو معاصر شاعر د کل او غونډې په
نصويښت کښې د خپلې تولف داوسه زما ې څنگه ښه اورښتياڼي
انځور ايستلی دی :

ککل باندې څه تېر شو په غونډه باندې تېرې شو؟
حال نه وايي خلک گڼي ټولې حسن ته پته ده شمس،

د شرقي شاعري غزل د دې تاديخي غنډې د دوام او انکشاف
په لټ کښې د ښاغلي محترم اجمل څنگ غزل يو ستر وړ ښان مثال
او د دې ليارې ځلاند مثال دی. په خاص ډول کلونه تکلونه

زه دخپلې دې دعوي د ثبوت له پاره دستر شاهد په ډول
وراندې کوم:

اجمل خټک پښتون شاعر دی. د پښتو ادب عنعنې څپل ده.
د خوشحال خټک حسبي او نسبي، د مبارزو او ليکنو بالا ستيا وارث
دی. په اړه وادب کښې د پراخې مطالعې ځاوند او د خوښو شعرونو
شاعر دی. په فارسي ادبياتو کښې يې ام. اې کړې ده او پکښې تحصيلي
سند لري، د عربي ادبياتو لنډو ډېر واقف دی.

خپل ذاتي استعداد يې د ژوند او ادب په داسې چاپيريال کښې
وده او انکشاف موندلی دی چه خوږ ژبې غزل ويونکی او اور
ژبې نظم ليکونکی ترې جوړ شوی دی. دوی، مخکې صاحب او
نور پېښوري ادیبان، غزل غزل بولي او نور شعرونه نظم کښي.
په هغه ویش، د خټک صاحب نظمونه هم د غزل رڼکي دي، بېکلا،
هنرمندي او ښکېلې لري. تاسې به «غيرت چيغ» او (گل پر)
لوستی وي. خو دده غزل بيا بل کور غزل دی. بېکونه شکلونه، گوري.
د مجموعه د ښو مثالي او معياري غزلو په توگه زما ډېر خوښه
شوې ده. کله چه چاپېدله، له مطبعې نه دهغې خوپاڼي زما
گوتو ته راغلې، ما هغه ولوستلې، دهکاروونو د گڼوالي او د
وخت او فرصت له کموالي، پرته د شاعر او ناش له غوښتنې او اجازې
نه، ما پرې څه لنډه ليکنه وکړه چه ورسره چاپ شوه.

هلمته مایېکلي دي :

«... آخر نوې د نیا ته ولاړ ، هلمته یې په خپلو سترو
ولیدل چه د نوې زیار کښ انسان په تکلونو خوشه کلوته
غورېدلي او خاندي ؟ داسې ښکاري چه هلمته دده د تقول
ژوند د کلونو شاعرانه تخیلات د تکلونو له تصوراتو سره
تړنخوا زیاته غاړه غړې شوو . یو له بل نه یې رنگ واخیست ،
نوی رنگ یې راوړ ، د کلوته تکلونه » ترې جوړ شو .

درنگ او بوی له هغه ښکلي جهان او د کار او زیار له
هغې وده یې نړۍ نه ، بشکه دا د کلونو تکلونو د خاوند
شاعر ، ښکلي ، رنگین او ارزښتمن سوغات دی چه خپلو
عزیزانو ته یې وړاندې کوي . داسوغات ضرور د ذوق
او شعور د خاوندانو په ذمه ونه کې د مینې او ښکلا کلوته غوښتلی
او دهغو په مغز و کې د ژوند او حرکت تکلونه راخوځي .
هو ! کلوته تکلونه د شاعر دهغو غزلونو مجموعه ده چه

په نوې د نیا ، شرقی اروپا ، چکوسلواکیه ، هنگري ، دموکراتیک
المان ، پولینډ او شوروي اتحاد کې ویلي دي ، چه په
کابل او ویلي کې ویل شوي خوشعرونه هم پکې شامل
دي . پخپله شاعر « د کلوته تکلونه » داسې معرفي کوي :
«... د دې ښکلي ماحول د کلايي بنایست او کیف نه وې

تنهای کبني د خپل داخلي زړه او زخمي ذهن سره یوازې شوم،
تصوراتو او تخیلاتو په خپلو غېږونکې واخلستم، نو چیرې پوهېدا
نو خپل کور، کلی، هېواد او اولسونو، دهغوۍ ژوند ژواک،
فکر و عمل، ارادو او وجد و جهد، امانونو او تکلونو او په دې لړ
کېنې دهغوۍ د محرومیتونو او قربانیو په هجوم کېنې دخپل شر
دنیا ته رسېدلی وم او اشعار را باندې واوړېدل شروع شول،
د حسن په ژبه د سیاسي فکر او ژوند امانونه، د کلونو د
سېکلا په جامه کېنې د سیاسي ژوند د ولولو، لوړو ژورو، دردونو
داغونو او یادونو خد و خال .»

په همدې حساب د دغو غزلو د مجموعې د خپلېدو په
لوستو مایه خپله لیکنه کېنې داسې رایه څرگنده کړې ده :
«... دایو لوی سند دی . ادبي او تحقیقاتي سند، د
هغو په مقابل کېنې چه ادب له ژونده او ژوند له سیاسته
پېل کېنې .

راډي شي، و دې کورې چه کلونه تکلونه، کبني ژوند او
ادب، هنر او سیاست، مینه او بېکلا څومره او څنگه یو په بل
کېنې سره نغښتی او تاو راتاو شوی دی ؟»

زه اوس هم په خپل نظر ټینګ و لایم او دهغه د تشریح
له پاره وایم : کلونه تکلونه د غزلو یوه مجموعه ده چه هر غزل

پې د پښتو قوې او ښکلی غزل دی. د وزن او بحر خبره
خو عادی خبره ده او له خټک صاحب غونډې شاعرانو نه
نه خطا کېږي، ادبي بديعي صنعتونه لري او تشبیه کافي او
استعارې یې ډېرې ښکلی دي. د هنري ښکلا په باره کېنې یې
زه زیات څه نه وایم. هغه ستاسې ذوق او قضاوت ته سپارم.
زما دعوه داده چې په دې معیاري غزلو کې خټک صاحب د
چل زړه، د خپل ذهن، د خپل نظر او د خپل ارمان خبرې
هم کړې دي او د خپل تپا پوښي، خپل هېواد او خپل جهان تصویر
یې پکښې ایستلی دی.

تاسې ته اول یو غزل، د دې غزلو د هنري ښکلا د ښودلو
د مثال په توګه وړاندې کړم، بیا به د همدې معیار هنري کلام،
معنو، نکتو او ارزښتونو ته پام واکړو ووايه تاسې هر یو یې
به هیله وکړم:

څنگه په خوږه پښتو کې مینه د جهان ښکاري؟
غور په ککلو نو تکلو نو دا جمل کړه، رښتو،
زما له خوا د ککلو نو تکلو نو، د هنري مثال انتخابي غزل دی:

مونږ مزل غواړو د سر شو نه و د کلفا م په شفق
دوی مو تېر باسي د یو تو غونډې ما ښام پېښ
اغزو کېنې هم هوس د مینې د خندا پیدا شو
چرستې د دوسو سرګې ښکاره کړې د خپل بام پېښ

دا ننگوري ميو نيشه يې غنبرينه کړله
چې ستا د خټو سيوري وشولو د بام په شفق

ما چې ستا سره لوبته وليده په برکود کې
دا ختر مياشت و چې ښکاره شوه د مرګ په شفق

خنګه تا چې په پښتو کې شاعري شروع کړه
يو سوله مېه دې را پيدا کړه د کلام په شفق

* * *

د خنګ صاحب لوی کمال دادی چې د پښتو دنور و
پخو پخوانيو او اوسنيو شاعرانو په څېر خپله وينا د فوکلور
داد خلکو د حکمت په مرغلرو ښکې کوي، او شرته غنا،
قوت او جاذبيت بخښي. تاسې وگورئ؛

د پښتو متل دی چې: «په يارانه کېنې بنگري ماتېنې» د
خنګ صاحب د غزل په يارانه کېنې هم بنگري مات شوې دي.
بنګري نه، بلکه سر مات او سينه ژوبله شوې ده. خو
خنګ صاحب په همدې متل د مزل ياران ته تسل ورکوي:
غم مه خوره که سر مات شو، سينه ژوبل لېږه!

بنګري خوتل ماتېنې دميو يارانو کېنې

(گلونه تکلونه ۱۶ مخ)

شاعر د همدې متل د مضمون په تل کښې د حسن رنغا وښيي

په هغه خوشحالي کوي او يوه مېله يې کښي:

بنګېرې به نن ماتېږي او جامونه به کړکېږي

د حسن په رنغا زمونږه خونه کښې مېله د د (۱۸ مخ)

بويه چه دده يارانه ، جامونه او د حسن رنغا به څرکي؟

زه يې نه وایم تاسې يې ووايي.

د پښتو متل دی چه نهمس په دوو گوټو نه پټېږي:

څټک صاحب د امتل هم د ار سال العشل د صنعت په توګه

کارولی دی. خو په کلونه کلونه کښې د نهمس پر خای غږ.

چاپ شوې دی. ښايي چه د دې متل بل وړيانت د غسې وې

يا څټک صاحب پکښې تصرف کړی وي او لا د اچۀ طباعتی

تخريف وي.

مونږ دا څېړنه خو لکلوړ پېژندونکو ته پرېښودل شو

لولو:

ما څټک ته وی چه ته څه مه وايه

غږ د چا په دوو گوټو نه پټېږي نه (۲۷ مخ)

دلته د هغه چا په مقابل کښې چه دی غلی کوي، چوپړی

يې او په خوله يې ورته د سکوت مهر ږدي، د امتل را وېړي

او حُمان يې د غږه په شان يا د لصر په شان ننوډلی

دی چې په دوو ګوتو ته پېټېښي.
 د عربي ژبې مقوله ده چې «الخير فيهما وقع» پېښانه
 هم وايي «خه چې ګېڼي بڼه ګېڼي»، خټک صاحب د يو مین
 شاعر په شان خپله مينه او وفا کوي، خود طبيعي ضرورت
 اوصفي د آرامه لار په پي کوي. په چا پي نه زباتوي. په پيمان
 يي نه تللی، ځکه چې په دکان ګېڼي يي نه خرڅوي او قيمت ته يي
 د طمعي لمن نه نيسي. د مينې او وفا په نتيجه ګېڼي چې خه ګېڼي
 هغه بڼه ګېڼي او «خير» په «ما وقع» ګېڼي ويي:

مونږ مينه او وفا په پيمان تللی نه شو

مخمور ګېڼي روان يو چې خه ګېڼي بڼه ګېڼي (۴۸م مخ)

لنډه د پښتو د شفاهي ادب يوه غوره مشهور نوعه ده

داسې ښکاري چې په ځينو شعرونو ګېڼي، ځيني مشهوری لنډه
 د خټک صاحب تر نظر لاندې وي. د ساري په توګه، د پښتو

يوه مشهوره لنډه ده:

په کل ګلاب دې وو وېشتمه

تر لاس دې جار شم ريښانه وليده

د معشوق له خوا د عاشق وېشل، که خه هم د گل په پاڼه

وي نور خو نوره اګه هم لري چې در قبا نو زهره پرې چوي.
 خټک صاحب دې مضمون ته نور هم انکشاف ورکړی.

دی. د پښتنو د ملک دودونو له مخه چاپې وځایاې پروا
یار، آشنا او ملګري ته د ګیلې په لهجه وایي چه که په کله مې نه ولې
نوپه یا نوڅومي ووله. ځکه چه داڅو د پښتو ملک دی. که رابطر
چوره قطع شي نو بیا د پښتو د ملک او سېلوونکی به تا او یا به ما
پسې خبرې وکړي. نه یا ته او یا د واده به ورته بې کسه ښکاره شو.
چه کله نه وي، نو په پانه څومې وله
که وفاند شوه نو ملک خود پښتو دی (۲۸۲ مخ)

د خټک صاحب په شعرونو کې د پښتني فولکلور له الګېرونو
نه هم ځای په ځای کار اخیستل شوی دی. د ښي سترګې رسیدل
د ښه خبر د اورېدو یا د ښې پېښې او د کیښې ستړې رپیدل
د بد خبر یا بدې پېښې لېرې وړکوي. خټک صاحب د خلکو دې
انګېرنې ته داسې انعکاس ورکړی دی:

پوه شومه نن دې نیت زموږن کلي تهره کړی دی

ستا د قدم زېړی یې دلته کېښې لېمه رپوي (۲۶۶ مخ)

همدا رنگه د لارې د ځینو ملګرو د بې لارې کېدو په سببونو

کښي یوم د دوی له نظره کېدل ښې چه دا هم د خلکو دا ګڼر نو

پوه جلوه ده :

مات شول، غرضیان شول، که بدل که د نظره شول

د پرو شهورو د میدان خبرې هېرې کړې (۲۸۱ مخ)

څنگ صاحب په خپلو غزل کښې د پښتو د مشهورې کيسې
قهرمانان آدم خان او درخان، ډېر ډېر يادوي او د خپلې
تولنې او د وطن د مينې د قهرمانانو له پاروې د مثال په توگه
وړاندې کوي:

ناوې درخو ناسته ده کور د کښې د سينگار سر

ولې خو زلمو د آدم خان خبرې هېرې کړې (مخ ۱۳)
د مينې د قهرمان آدم خان درباب ټنگ د خپل عصر د آسمان

له وړانگو اوړي:

د دلته غزنوي آدم درباب په کومو گوټو؟

چه وړانگو د آسمان کښې را پيدا ورسره ټنگ شو (مخ ۸۸)

څنگ صاحب د نورو اولسونو هغه فولکلوري قهرمانان

چه په پښتو کيسو او داستانونو کښې مشهور دي هم په خپلو
شعرونو کښې اړوي را اړوي. مثلاً په يړخاى کښې د مجنون
او ليلا خبرې زېږې بولي او د نوي عصر مينان نوو رجحاناتو او
خبرو ته را بولي، دى زېږ و بيدا وو او لرغونو غرونو سره نوي

مينه، يعنې په نوي شان مينه ترې غواړي:

څنگه دې بيدا يا او غر ته ورکړه نوې مينه

خبرې زېږ شوي د مجنون او ليلا د ي (مخ ۲۱)

له نوو زلمونو د سر په بيه دوخت د کلکو غرونو سوري کول

غواړي، خو چه دغو د دوران فرهنگدانو ته د ژوند سپړنې
په پېښو کې راوړلوي:

که ټه لکه فرهنگدانې غو په سر باندې سوړ کړي

د ژوند شپږمه دغه ده په پېښو کې دې رالوي (۲۶ مخ)

دا ستعمار او استثمار له تور د پوه د وطن د کتل اندامې د

خلاصولو له پاره آزادي غوښتونکي بهرمان ټيگه کله نوته را
بولي:

بهرام شه ملا دې و ته شکل وړسې وکړه.

له دېوه کتل اندامه په نار وکله خلاصېږي (۲۶ مخ)

ختک صاحب د شري فرهنگ او رواياتو دنور و خبر و

نومونه هم په خپلو شعرونو کې د مثال يا تمثيل په ډول راوړي

او خپل شعرونه يې احساس، خوند او قوت بخښلي دي. وايي:

په زړه د ختک لگي د منصور خبرې سمې

دده هېډ و دسره د قارون خبرې نږده (۲۶ مخ)

د سامري، فرعون او قارون په مقابل کې خو موسی

(پېغمبر) ولاړ و. د ديني تاريخ له مخه د سامري دسرونو-

خوسکی موسی، مات کړی دی او دهغه ر مبارې يې غلې

کړې دي. بېل سرمایه دارقارون له خپلې سرمايي سره د

موسې (ع) په دعا په زمکه ننه ایستل شوی دی او د وخت

له مستبد خان مونكي فرعون په نړۍ مومي (ع)، د ماشومتوب په وخت كې لويې كړي دي او بيا درشد او كمال په سن كېني يې هم اغه فرعون د زمانې او تاريخ په رود نيل كېني غرق كړي دي. په ادب كېني تل د موسي (ع)، د مبارزې د سمبول په مقابل كېني، د سامري د زرو د جادوگس، د قارون د پيسو د مينې او د فرعون د خپل چارې مستبدې خبرې نمونه او سمبولونه راغلي دي. مگر خټك صاحب بل ابتكار كړي دي. د قارون په مقابل كېني يې منصور راوستي دي. هو! خټك صاحب ضرور دانېني چه قارون پسي ټولې او منصور كسي. هغه په پيسو مين و او دى په حق. هغه په واپسي، زما پسي! چيې وهلې، نو خټك په نتيجه كېني د خپلو پيسو زرو په ډېرۍ ناست ژوندى په زمكه ننوت او د حق د حق انا الحق نارې وهلې د داسې وخت او په سرلويۍ او سرفرازي يې ساود كړو. نومونه د دواړو پاټي شوو. د يو هغسې او د بل د غسې. نو خټك خټك صاحب هم د وخت د منصورانو او قارونانو د محاكمې په باب په بل ځاى كېني وايي:

د وخت قاضي ته وړاندې بيا د حق مقدمه ده
منصور په كوم تال زياتكي؟ قارونان په كوم تال زياتكي
(۱۵ مخ)

څنگ صاحب په خپلو شعرونو کښې يوازې د ختيځ د
روايي شخصيتونو په ذکر بسيا نه کوي، بلکه د خپلي ټولي
تاريخي شخصيتونه او قهرمانان هم ښيي. ده په مکرر
ډول د پښتو دستر شاعر رحمان بابا نوم راوړې دی. ډېر
ځايونه يې درحمان بابا له نامه سره غزلي خان هم ياد کړي
دي. گویا غوښتي يې دی چه له خان غزلي خان نه د خافي
او نخوت اوله ملنگ رحمان نه د سپړتوب او شرافت سمبولونه
جوړ کړي:

ډېر عزيز خانان دي اورنگان هم شي

خبرې درحمان دوه سې بڼې نه (۲۲۷ مخ)

هوا ده د نورو پخوانيو شاعرانو په شان له اورنگ
نه د ظلم او استبداد د سمبول کار اخيستی دی. په دې بل
بيت کښې بيا د خوشحال خان د زوی بهرام ناخلف توب ته
اشاره ده او د هغه له نامه سره د دې وخت د باگرام د بهرامانو
اورنگي قلم ته يې او ماتېدل يې غواړي. هغه چه په پښتو نه
د پښتنو نه، بلکه د پردو خبرې ليکي:

مات شه د باگرام د بهرامانو اورنگی قلم

کوم چه په پښتو نه خبرې د پردو ليکي (۲۱۶ مخ)

فکر کوم چه اوس د باگرام د اورنگ او د هغه د بهرامانو اورنگي

قلم زيات وضاحت ته ضرورت نه لري او هر څوک يې پېژني.
په تاريخي پېغلو او مېړمنو کې، خټک صاحب ملا له
ته، هغه د آزا دغه دميدان قهرمان ته زيات توجه لري.
هغه د پاکه، عفت، پښتونولي او وطن پالني معمول، سوشل
او نمونه کېږي. د وخت له پېغلو نه ملا له جوهېدل غواړي،
لکه چه وايي:

بي پته بې همته زلمي ټپتي سترگې گرځي
کوم ځای چه د پښتو په نشه مستې جينکې وي

په مستو مرغرو کېږي ملا له پيدا کېږي
زلمي دې کوري هر وخت لکه ترې ابلان دي

ديکت نه ډکه پېغله د حيايله د يو. وي
ځواني د کلو لښته وي خبره يې ککلا له وي
(۵۷ مخ)

* * *

د هر چا خپل بنياست وي، خپل کالي وي خپل ځير لگي.

بنياست د پښتني په روايت د ملا له وک (۵۸ مخ)
د ملا له له فطرت سره د خټک شاعر د مينې او علاقي
له مخه:

هر شعر يې هېواد کېږي د ملا له لويته شو
خټک د غزو د سره خپل نظمونه وټه کوي (۵۹ مخ)

څټک صاحب یوازې د پخوانو په یادګڼې پاته شوی
نه دی، بلکه اوسني یاران، دوستان او ملګري به هم له بیا ده
نه دي ایستلي. ګوري په نوې دنیا د چکوسلو اکي په مټي
او پر مختلي هېواد پرلګ په بڼایسته ښار ګڼې چا خیالي یا
یا عيني، هجاري یا حقيقي ښکلي ته چه د هغې د سرو شونډو
څڼداته ښکلي سړې غوټه هم حیرانېزي وايي:

غوټه چه ستا څڼداته فکر دهې غونډې ښکاري

په خیال کيڼې پې ولده د ستا په خوا ګڼې تور لاری

هوا تور لاری د څټک صاحب د وېر وخت ملګري

.... چه هر وخت به یې په خوا ګڼې ولده و...

د شرقي اروپا د بڼایست په کلورینه فضا ګڼې وخت په وخت
د هر بل وطنپال شاعر په شان د څټک صاحب په زړه باندې
د وطن یاران ورپدې دي او د پېر ځلې داسې هم ویلي دي
چه د دې یادونو له امله د هغو ښکلو ملکونو په بڼایست سم
پوه شوی نه دی:

څټک ته رایا د شوي بڼه یاران د اکوري دي

والله که د برلین په بڼایست یو ذره پوهېږي. (۴۳ مخ)

کله یې دې یې یاران، کله یې دیاران دې او کله یې یو یو یارا
آشنا او ملګري یا د شوی دی. وګوري چه په (فرانسکولینزي

سناوډيم چېکو سلواکيه) کښي يې دخپل عمر وطندار، په سړو
نودو کښي شريک پاته شوی آشنا، دشعر او ادب درنگښي دنيا
تړاوي همزوي او ملگري، د پښتو تکړه شاعر، غني خان،
د شعر او شعريو بلو په حساسو بشپړو کښي داسې ياد کړی دی:

بڼه خو غني خان چې خم تش کوي نظم وليکي

خوار خټک ته کړو چه شعرونه په اوبو ليکي (۳۱ مخ)

کڼي خټک صاحب پښتنم اوله ادبي روحيې نه يې لږ وروړ
خبر يم، نو خان ته حق وکوم چه ددې شعر په بارنگي ووايم:
شاعر هلته له وطنه لږې، د ملگرو او دوستانو په ښکلي
وطن او ارته دنيا کښي په ډېره آزاده، خوشگواره فضا اوصافه
پاکه معتدله هوا په کوم ښکلي پارک کښي، چېرته د سيند په غاړه
ناست دی. شعر وايي. د سحر ستوري ته کوري چه د نورو سترو
کيسې او د سړيتوب د ليارې د لېونو د يرغې برات د لمر په پلوشو
ليکي.

د سبا وږمې شاعر ته په غوږ کښي وايي چه کل ستاسو د
دینو تذکرې ليکي او موسېزي. شاعر ته خپله مينه ورياد بڼي
چه هغه د وفایزېری هېڅوک ترې بڼلوی نه شي، که څه هم
له نازه ياله مجبوريت ته خط په اشارو وليکي.

شاعر د سحر رانگينو خوبونو کښي ډوبېږي، خپله مينه

وریه یاد شي، د ماضي غمونه او د حال جنجالونه یې زړه وپوښي.
 مګوري چه قوم او اولس یې د مجبوري شپې وډې تېروي.
 هلته د خوشحال بابا په نغري کښې د وخت بهامان په خپلسو
 اورنگي قلمونو په پښتو ژبه د پردو له پاره کار کوي، شعر
 وايي او قصه ليکي. نشا هرنه هرڅه پاته شي او زړه یې د ووب
 له ووب شي. ناڅاپه د سيند د نرو خپو او نري شمال په اوبو و
 سپور دده زړه پار پيدا شي، مخې تپي ودرېږي. ورته ويلي
 ياره څه چرت وهي؟ چرت مه خرابو زه خود رسو يم.
 شاعر په خود شي، تسنل شي، موسکي شي او خوشحالي
 وکړي چه:

سینه خو غني خان دی چه مخ تش کړي نظم وليکي
 خوار خټک ته مګور چه شعر ونه په اېږي ليکي

خټک صاحب! همدا سې نه و؟

ددې شعر په نتيجه کښې ددې وخت د پښتو شاعرانو د و
 مخالف او متضاد کړکېټونو، يوه باګرام د بهر لمانځنو د اورنگي
 قلمونو خاوندان او بل د غني خان د شاعري د رموز او راز
 مګوري راڅرګندېږي.

په دوهيمه د له کښې بيا يو غني خان او بل اجمال خټک
 او ورسره نود وطنپرست، دمه وار او اولسي شاعران راځي.

نن د لته چه د غني او اجمل په ياد مباحثه ده، ماغونډ
يوسې د وروسته اضافه کولی شې چه :

غني خان، زمونږ د عصر او زمانې، زمونږ د ملي ژبې
يو زېږد دست زور وړ، زړه ور شاعر دې چه هسې نه، بلکه
په شعر کېنې هم، غني دې او هم خان .

غني په دې دې چه چې پر شعرونه ، ښه شعرونه او ښه پر
خبرې شعرونه ويلي دي . شعرونه يې يوازې زيات کميت نه، بلکه
لوی کيفيت هم لري او يوازې لوی کيفيت نه، بلکه تنوع او رنگين
هم لري . دې ته زړه وایم د شاعر غښتوب چه د عمر هنري
کار او زيار، فکر او خيال يې پښتو شعر ته غنا بخښلي ده .

خان خو په دې دې چه نورو ټولو خانانو غوندې زور وړ
دی . د خوشحال بابا غونډې په ښکلو نارې وهي چه خوله يې لکي
او د فخر افغان بابا په شان له هر چا سره يې کار دی . په
هيچا يې چرته وړان نه دی . هر چا ته ان خپل پلار ته هم
خپله خبره کوي . د ادب، هنر، صنعت او ژبې قيودونه او
بستونه يې مات کړي دي . ژبه يې خپله ده . وزن يې خپل دی .
الفاظ يې خپل دي ، شعري خپل دی د چا پرې حده ؟

دی خود شعر په کميت، کيفيت او تنوع کېنې غني او ده .
په تخنيک کېنې خان دی . مکر زمونږ ښکمرغي په دې کېنې ده

چه دی دشمر په محتوا او مفهوم کېني نه غني دی او نه خان،
 د انسانیت د یارې یو رسا آواز دی چه د زمکې، غوایي او
 خوشي د هر بل خان له تصور نه پورته د خوږ له سپینو
 شگو نه محل جوړوي، له انسان سره د مینې اور پکېني
 بلوي او ما اوتا او هر غني او فقیر بڼیاد م ته د سپړتوب
 بلنه ورکوي.

هو! اجل، اجل، لکه پخپله یې چه ویلي دی، خوار
 خټک دی چه شعرونه په اوبولیکي. په شعر کېني خوار نه
 دی، دی هم غني دی، مگر نظریه یې د خواری خوارۍ
 کښانو ده. د دې نظریې په لار یې په خان باندې هم د
 دنیا خواری منلې دی. نو خټک له شرابو نه محروم یا
 پرېهز شوی دی او مجبور دی چه شعرونه په اوبو ولیکي.
 دا مقایسه خوږه پخپله کړې ده، زه بهر ته ورگرځم د
 اجل خټک صا حب کلوش تکلونو ته: خټک صاحب په دې
 مجموعه کېني د تاریخي او یا افسانوي شخصیتونو او دخیلو
 یارانو، دوستانو، آشنایانو او ملگرو په خوا کېني خپل جیني
 داسې ملگري، چه مونږ یې تر اوسه په نامه نه پېژنو اوده
 غرضیان بللي دي، هم یا د کړي دي. گویا چه لاندې دا
 غزل یې دهغو حیثو ملگرو په باره کېني لیکلی دی چه دده په

وینیا د مبارزې له لارې نه یواځ ته شول:
نورو د منزل او د کاروان خبرې هېرې کړې
مونږه د کاسو او د جانان خبرې هېرې کړې

خان یې د یوسف نه خلاصو وهڅې خلاقه کړې

ورویو د کوهي او د کنعان خبرې هېرې کړې

مات شول، غرضیان شول، که بدل که د نظره شول

د پرو شهبو اړو د میدان خبرې هېرې کړې

ناوې درخو ناسته ده کودر کښې د سپکاو سره

ولې خوږ لېسو د آدم خان خبرې هېرې کړې

ای د حسن خیناله ته خوراشه اوس یوازی بېم

خلقو خوډیت او د گزران خبرې هېرې کړې

ما خود باېې د ملنګۍ کچکول تېلی دی

تاکه د دوهي او درحمان خبرې هېرې کړې

* * *

ختک صاحب ز مونږ د لرغوني تاریخي هېواد غرونه

رغونه، سیندونه او دریا بونه، کلي او ښارونه هم پېڅېلو

دې شعرونو کښې یا د کړي دي اولکه د بل هر پر د یسی

شا عر غوندې یې د یار او د یار یاد د شعرونو رنگ، ښکلا

او خوند وریزات کړی دی. وګورئ مثالونه:

ته د تاتري ليکړ کښي يي کڼه
دا د غرو بهير په ځانگړي نه
(۲۷م مخ)

تاتره:

* * *

شنه زړه نه لوگ د سپلنوشو ورته لاري ته
کله به خټک دا کورې په سيمه ورشي (۳۷م مخ)

اکورې:

* * *

په ذهن يي د فکر اباسين په چيو راښي
خو زړه يي په پوښونو شي د خلقو خوځښتال ته
(۲۵م مخ)

اباسين:

* * *

کونډ - پغمان - اباسين:

د کونډ سره چه راغي اباسين شو پښه نولي
رايا د ورته خټک شو په کلونو د پغمان کښي

(۴۴م مخ)

* * *

يا داسې نور

خټک صاحب په دې شعر ونو کښي د پښتونخوا د ټولو
سيمو د ټولو اوسېدونکو د ژوندانه د دود دستور او د
پښتونولي ارزښتونه او ملي اولسي غوره دودونه او معنې
دغزل په ښکلو کنايو او اشارو کښي ځايوي .
وگورئ :

يوه خوبه مني آخر اړخي به چه پښتوده
د د پرو مارونونو دا جرگې ورپسې شمار (۳م مخ)

جرگه:

راځي چه خپل مراد پسې شريکي جرگه وکړو
څنگ څه بابا نه دی چه سوالونه يې قبلوي (۴م مخ)

غوثي غوندي په سورکڼ کښي بيا هم تاته ځاندي
څنگ به لېونی وي خو پښتو باندې پوهېږي
(۵م مخ)

پښتو:

اوسنۍ شمله پخوانۍ ټکي:

څنگ په پښتو کښي يې کچکوله يو ملک دی

شملي (۱) اوسنۍ خو پټکي يې خوشحالی دي (۲م مخ)

په پښتو ټنگ داوسنۍ شملي او پخواني ټکي خاوند ،
اجل څنگ د جرگې درني عنعنې ته په درانه نظر ککلی دي . ځکه چه
جرگه د پښتو خلکو د يووالي او اتفاق مرکز دی . په هډې وول
د خلکو يې اتفاقي ، ځانځاني او قبيلوي نسلي بهتون نه مني . يعنې
له هريو پښتون نه پټ غواړي او نوم پسې نه گرځي :

مونږ نوم نه غواړو پټ غواړو د مښي په ميدان کښي
زما اوستا پرې څه شوه که غلجی که ابدالسی دی
(۶م مخ)

څنگ صاحب پښتو او هر زيار کښي انسان له پياره د شرافت ژوند
دروند بڼه اوسر يتوب دکار اوزيار په شرکت غواړي . دکلوغونښايست

د محنت د خولو محصول گڼي:

آسمان نه دا گلونه په توکو روڼه راوړي
نوقتۍ خو په کيارو کښې د خولو نه راغونډي (۴۶مخ)

* * *

منډه چه د گل په رنگ کښې حسن فطرت دی

ښکلا د باغيچو کښې چه موسېزي نو محنت دی (۵۰مخ)

* * *

خوار کښ انسان خپلې خوا پورې نيسي او ورته وايي:

ختک د ستا د متو د خواړو سندرې وايي

لږ خواته خويي کښنه چه د چاڅې پېرې (۴۷مخ)

* * *

نوکڅه د زيار کڼو انسانانو په ښکو هېوادونو کښې د جنت
له باغيچو نه راوتلې دنيا گوري چېرته چه گلونه او انسانان يو
د بل تماشا کوي. انسان پکښې آزاد دی. څومره چه الوزې هڅو
يې خپله دنيا ده. د خپل هېواد زيار کښ انسان دې ښکلي
فضا ته هڅوي او بلنه ورکوي:

تر راشته ورته وگوره چه څه ښکلي فضا ده

راوړي د جنت د باغيچو نه دا دنيا ده

گلونه د انسان، انسان د گل په تماشا دی

محنت نه جوړه کړې بڼياد يم يو ښکلا ده

پیر واز دانسان بند نه دی درزم پیر بنجره کښې
چه خومره خوځک الوزي خپل آسمان خپل اهواده

(مخ ۴۹۶)

همدغسې حالاتو ټخیلاتو او تصوراتو سره، چه هلمته
دنوې دنیا جنتي ماحول گوري اوبيايې دخپل هېواد دې کښته
خلکو دوزخي ژوند ته پام شي، نو په خپل غل کښې دانساني
ژوند د تصویر د واده اړخونه څرگندوي.

تاسې وگورئ چه په نوې دنیا کښې خټک صاحب دخپل
لرغويي هېواد د خلکو په بد قسمت ژاړې، د وطن په
وچو میرو او بڼکې قویوي، دخپل زړه د زخم په هیندارو
کښې، د گل د سیوري لاندې خپل ځوان ریا دوي. سره دې
کله چه د اباسین دغاړې دگودرونو منگی ودر په یاد شي،
نودنیوب د سیند دغاړې بې کچه ښایست ودر ته توکي ښکاره شي.
د احساساتو په دغه متضاد توفان کښې د وخت د حریفانو
د معاملو یادې د یو نشتر په شان د نازک او ځورېدلي احساس
په زړه او ځیگر ولېږي او مینه، مینه، مینه نارې وهي.
وگورئ:

شرنگ اوري د پیلو او کرنگ اوري د پیالو
په داسې وخت کښې ورک یې لایه کوټوگلو

ستان لغوا وستا شونډه وټه زیر پښم دلته نه
دا زړه ې ژمی وي قسمت د خپلو جینکو

دا ولی د غوټو شو نډې مړاوي بڼکاري
راوالوت ورته با د چېرته زموږ نه د میر و

لږ و کوری زما د زړم د زخم آ لښه کښې
د حسن د نغصو ډکو کلر تر ټکو جزیر و

د کل د سیوري لاندې راته خپل خواږا ایا د شل
نن څنگ ته زما مړاوي پر دو پر دو و بز مو

دا نوري هسې ټوکې دي بڼاست خړوبڼا بست
د مست ایا سین ځای ې گود ورونه د منگسو

ختکه مینه مڼي، مینه کوي، مینه ې مینه
چیران کړلو د وخت د حریفانو معاملاتو

(۶۶ غ)

په دې ډول مقایسو کښې لا کله پښتون شا عرگوري چه
د دوی دنیا د خلکو اولسونو د کاد او زیار په خوځو کلو نه غوږ ې
او زموږ نه په درموندنو د بې وسی نه په ورپښي، نوڅکه په یو
شا عرانه څکل ځان له دې ډول وسوسو وباسي او خپل خلک د
نږه په لوی میلان کښې د سیالۍ له پاره راپوړي .

دخلقو د محنت خوږې دسو وگلو نو پرځي
زموږن د بې وسۍ په درمند هغه شان زان د
ختکه دا وږې دوسو خوږې پرېږده
وختونه د دنیا په لوی میدان کېنې دسیالۍ دي (۲۰ مخ)

دهمدې له امله د مینې دره بر لمن نیسي ، د انسان اردو
ته پام اړوي . د انساني مینې په زور د ځمکې تقابونه لنډوي
او د انساني شاعرانه خیال د حسن د معیار له پاره مشرق او
مغرب یو کوي .

د حورو او قلما نو ډک جنت کېنې یې څه وکړل
تکل چه د انسان په اراده کېنې په غورځنگ شو
د حسن په معیار کېنې یې مشرق او مغرب نشته
دا ځکه خو ختکه کچېکول راواخستو ملنگ شو
(۲۸ مخ)

- د انساني مینې او ښکلا د کمال دا احساس له داسې تکلونو
سره شاعر د تخان او د خپل هېواد د محنت کسو خلکو ته ورنه
نگلوري تا کلي دی . چېرته چه وايي :

په لاره کېنې موبل دي د سورو وینو مشالونه
د ژوند ښکلي کاروان ته موتا کلي نشا نونه
د دې اوچت منزل ته آسماني خوځکو به ژرو
سواره به هم ما تېږي هم غورځېږي برسوزی

دا چا ويل د ميني لار د كلو پر روش د ه
په هر يو قدم د لته كښي پيښي ي گړه شكونه

دا موزنه لېوني كه جرس مخكښي روان يو
زمونږ په وهلو به سر كېږي مڼز لونه

د غم كچكول په غاړه د فو په لاره خعلي
راځي ځپه د خټك سره يوځای كړي قدومه

(۲۳۶ مخ)

* * *

هوا خټك ما حېب چه واي: په لاره كښي مويي كې د سړو وينو
مخالونه " دا د آزادي بڅنو نكي نهضت لاره ده چه تل
كښي د سړو وينو مثالونه بل دي او دهغو په رڼا كښي دلار
دلارو يو كاروان د غلو غدينو له خطر خغه بچ كېږي ...

دهغه كلونه تكلونه چه په هر غزل او هريت كښي ي زموږ
د وچو دښتو د يولسمي كل خوشبويي، زموږ د دنگو واوړښتو
غرونو په كلكو تړو كښي د يو غورې پلي كل ښكلا يا زموږ ښار
په كيارو كښي د سرفزل شويو كلونو موسكا او كښي د دغو دښتو،
غونډيو، غرونو او ښاريو د خوځېدلو بهرولو اوسېد وښكو
د راتلونكي ټېكمو غه ژوند لپاره دنوي مترقي نړۍ د وروړو غه
او برابرۍ په اساس د آبادۍ او پر مخكځ د هوسا اوسا هوسو

ژوند يو تکل کور و چر له تحرک او ډينا مېزم سره پرمخت
او ژوندي ډول د شاعر د فکر اندېښنې، هيلو او ارزښتونه
د تکلونو عکاسي، دهغه د هنري صلاحيت، استعداد او تجربې
په برکت د غزل په نازکو، تاندو، سرواوو ښکلو کلياً نو کښې
شوي ده.

دا شعر ونه زمونږ د هېواد د مغلانو په شان رنگين، ښکلي
او نازک او زمونږ د لويو لويو وغرونو د تور وټو په شان
کلک او زمونږ د آمو او اباسين د څپو په شان په غوڅو څنگونو
دي. نو ځکه دهغو د چاپ نه وروسته زمونږ په خلکو
شا عرا تو او ادبياتو يې زيات اثر وشو. ټولو دهغه استقبال وکړ...
دې کښې شک نشته چه د غزل په فورم کښې اجتماعي يا
سياسي مطلب تعقيبول د هغو زما نو لومړني تخليق دی
چه هلته شاعران مجبور وو چه په سوري کښې آزادي ونه وکړي.
مگر زمونږ د شرقي شاعري دې فورم داسې دومره ارتقاء
کړې ده چه دهغې په کموالي يا نشتوالي زمونږ د شاعري
په کښې کښې ستره خلا محسوسېږي.

د پېړيو په پورې کښې د شعر دې اشارو کنا يو هغه مقام
موندلی دی چه له صراحت نه يې زيات بلاغت ورپه برخه شوی
دی او هر وخت وده ضرورت محسوسېږي. له غزل نه زمونږ

د شاعرانو د يوې نښې خاموشي په وخت گلونه ټکونه چاپ
شوو، دا ښه په موقع کار و.

مونږ بايد د مريار کښې انسان څېره د هنر د ټولو گلونو په
پاڼو کې څرگنده کړو... مونږ بايد د دورۍ او برابرۍ پېغام
له هر درې نه هر چاته ورسوو. په دې لې کې د غزلو
ضرورت محسوس دی.

د اچل خټک د مجموعې په خپرېدو دې ضرورت ته
د پښتو شاعرانو توجه زياته شوه. دېر شاعران تقريباً له سره
په غزلو راغلل... غزل لږ څه دېر شو، لږ څه په بنياسه دېر شو.
اوس ځينې شاعران د غزلو په گلونو ټکونه نغاړي. د غزل
دلرغونې هنري معنې په قالب کې نوي روح پوکوي. شابس.
ځينې شاعران يوازې د غزل لپاره غزل وايي. رنگ يې
ښکلی او آهنگ يې خوږ وي، خو بايد دا ښکلی غزل انسانې
پېغام هم ولري اوله زمانې نه بېرته پاته نه شي. بلکه شاعر بايد
هڅه وکړي چه زمانه پرمخ بوزي او دهغې له مېتو ټکولاتو
سره ملګرتيا ولري.

- ځينې شاعران د غزل په فورم زموږ د ژوند نوي مسایل
په ډاګه طرح کوي. دوی بايد د غزل د بنياست خواته هم پام ولري
تخيل او تصوير ته توجه وکړي اوله رنگينو الفاظو کار واخلي...

- ماوي غزل لږ څه نه، بلکه بېخي ډېر شو. دومه ډېر
 چه زه چارېز ۳ چه مونږ غزل غزل غزل نه شو او تکل او منزل
 زانه پاته نه شي. مونږ هڅه کوو چه شعر له بي وزني څخه
 وساتو، نو بايد هر وخت ځان هم له بي موازنه څخه وژغورو.
 دايوه مشوره ده. مونږ بايد هڅه وکړو چه په هر وسيله
 د شعر او ادب د هر فورم په ذريعه د عقل، خير اندېښي،
 بسپکني، ميني، دوستي، وروړي، پياوړي او پيرزويني
 تخم د خلکو او اولسونو په زړونو کې وکړو.
 د ادب يو تعريف د هڅه حد ساتل دي. مونږ بايد د غزل
 حد وساتو، هم د هغه حق اداء کړو.

له دې ليارې د وطن او وطني حق هم ادا کوو. له دې
 پېښها د سر زه ځينې خبرې پاي ته رسوم او محترم اجل
 خټک ملگري او ورور ته وایم: په ځېکولو تځېکولو نو
 دې بوکت شه!

دښني او اجل يادله کتابه

دښني او اجل د کيمنتار متاله - دافغانستان
 د علومو اکاډمي - کابل - ۵ ۱۳۶ هـ ش

دا اجمال خټک وارث د خوشحال خان دي
 چي د توري او قلم لوی قهرمان دی
 دخپل عصر له اورنگ سوهي جنگ دی
 د غیرت چغه يي غږ د دې دوران دی
 خدمتگار

رښکين غونډي عذر

د هند وکټ لوڅو غرونو په آسمانڅکو سر وروکښي چې
 واورې وييلې شي، نو دودونه ترې بهيږي، څه اخوا ته
 مخي اوڅه دي خوا ته راخي. د شتل او اوفه، دکليهار او
 پنجشېر، دلوگر او سرخرو د، دکونړ او لغمان ...
 له درون راوتلو رود ونو، خوږونو او سيندو ونو د
 «کابل سيند» جوړ شوی دی، چې په مټو مټو له اورسک
 نه اوړي او چې ابا سيند ته ورلنډ شي، بيانو لنډي سيند،

بي بولي .

دغلته د سيند په جنوبي ملکخونو کښې يو ښارگوټی
« اکوره خټک » نومېږي . خوشحال خان خټک همدلته
زېږېدلی او لوی شوی دی . دهغه پلار شهباز خان او
نيکه ملک اکوړی خان همدلته مېشت وو او همدلته ښخ
دی .

د خټکو د مشرانو د عنعنې گدی په دې تاريخي ښار کې
کښې په ۱۹۲۵ کال د حکمت خان خټک په کور کښې محمد اجمل
نړۍ ته سترگې پرانيستې دي . دا د افغانستان د استقلال
اووم کال و . دهند په نيمه وچه او له ابا سيند نه
رادي خوا تر تورخمه پورې د انگرېزانو استعاري سلطنت
و .

ماشوم اجمل لاد درېم ټولگي شاگرد وچه ديتيم
چسپې ورته خوله کړه کړه . د ژوند او چاپېريال ترخو
شرایطو له امله يې بايد درس پرېښی وای . مگر کواکې
د ماشوم محمد اجمل او د هغه د کونډې مور پدې زړونو
کې د پښتو پټ يو پټې اوغلی احساس حکم کاو . چه
د خوشحال خټک د کورنۍ پيچ ، که نازولی او نادار .
هم وي ، بايد نادانه ، يې علمه او بي سواده پاتې نه شي

او هر شکله چه کېږي یوڅه خودې ولولي.

ما شوم په ډېر لږ عمر کېنې چه ورته یادېږي هم نه،
یوځل له خپلې مور سره د خوشحال بابا زیارت ته ولاړه.
په واپسي کېنې یې د بابا د مزار په باب څه نظم غونډې
الفاظ سره وپېیل. کال بل کال ته چه د بابا په مزار مشاعر
کېدله، یو ما شوم شاعر هم پکېنې خپل کلام واوراوه:

راځي چه ترې خوشبو تل د غیرت او شجاعت

اجمل د تن بېل په دغه کُل نثار لري

په دې زمان او زمین، انجمن اصلاح افاغنه، فعال
و. په شعرا و شاعرۍ او مشاعر د دې انجمن تاثیر محسوس
و. د هند په ټوله نیمه وچه د آزادۍ تحریک مگر ندی
روان و. د نړۍ په گوټ گوټ کېنې د آزادۍ تلاشونه
په غورځنگونو وو. د ځمکې په سیاسي نقشه کېنې یو لوی
بدلون د تکامل پړاوونه وهل.

په داسې ماحول کېنې یتیم اجمل لوبېده او لوبېد...
درسونه یې ویل، تر هغه چه په فارسي کېنې د «منشی فاضل»
په ادرو کېنې د «ادیب فاضل» او په پښتو کېنې د «هانزان پشتو»
بري لیکونه یې د پنجاب له پوهنتون نه واخیستل او په ښوونځیو
کېنې د شرقي ژبو ښوونکی شو.

شعراو ادب ترې مخووه، دڅېړونو دنياته نژدې
شو. په ادبي جرگو کې شامل او فعال و. ددغو جرگو
غږو د ليک او وينا، نظم او نثر، تاليف او ترجمې په ذريعه
په پښتو ژبې خدمت خپله لومړنۍ وظيفه کوله.

دخدایي خدمتگار حزب د فخر افغان بابا په لارښوونې
په ډېر جوش او خروش فعاليت کاوه. ځوان تعليمي
اجمل خټک ددغه ملي، سياسي، اجتماعي او فرهنگي کاروان
سره په مينه روان و. د هغه ژوندانه ددغه دوران دکيمت
او کيفيت له مخې بې اندازې سرگرمۍ د هغه د شخصيت
د جوړېدو پاڅنه ډېرولونه شول.

دې پوړيو ته ختل، د ژوند له کړاوونو او عذابونو
نه ډک وو. مگر د پښتون زلمي په زړه کې د علم او ادب
د مينې او د خلکو د خدمت د جذبې د غوټيو له سپرېدو
سره د هيلواو ارماتونو رښکينه دنيا جوړه شوې وه.

په ښوونځيو کې درسونه ورکول، د سياسي، فلسفي،
اجتماعي او ادبي آثارو مطالعه کول او ځان رسول، په ادبي
ټولنو کې فعاله برخه اخيستل، د ژورناليزم (صحافت)
په نړۍ کې پرمخ تلل، شعرونه ويل، مقالې او طنزونه خپرول
په سياسي او ټولنيزو ډگرونو کې په مېړانه منډه اوله هڅوللو

نه مخکنې کېدلو کامياب کوشنونه دهغه دنده •
 رنگارنگه مشغوليتونه ووجه دهغه له طبيعت سره سم رنگين
 ماحول يې ورته جوړ کړی و. دې سره درزق او روزي تلاش
 د نفقي پيدا کول، د پتل او مالګې غم او همدارنگه چيلخانو
 ته ورتګ او هلته د تصور نه پورته ستونزې تېرول، هغه
 هدا بونه ووجه د انسان د آزادۍ د لارې د غسې تهرمانانو
 زغملی شول. د چا په زړهونو کې چې د آزادۍ، آبادۍ،
 پر مخګ او د مينې محبت، ودورۍ او برابرۍ په اساس د
 يوې نوې معاشرې د جوړولو رځګینو اړمانونو غزونې کولې
 او د هدا بونو ستوغه او ستونز مېنډ لاره يې ورته اواروله.
 د غسې کله چې دهند د نيمې وچې د آزادۍ له اعلان
 سره پاکستان مينځ ته راغی، نو تر دغه وخته پورې له اچل
 څنګ څخه سر ګرځمه متفکر، برجهسته سياسي کدو، دانشمند
 اديب، ماهر ژورنالست، ښکړه لیکوال او ډېر ښه شاعر
 جوړ شوی و. د دوخت دغه ډلوېدې پاړي شاعر د خپل
 اولس يو مشهور ملي، سياسي او فرهنگي لوی شخصيت و.
 هغه به د خپل تاريخي هېواد، د ماضي، حال او مستقبل
 د عينيت سره مطابق د خپل سياسي فکر و نظر او علمي
 ادبي صلاحيت سره سم د سولې، آزادۍ، ترقي، دموکراسۍ

او تهق لنيزې وروړې او برابره د نړيوال نهضت سره په
 همغوايه كېنې خپل شعرونه د نوښت او ښايست په ښكلي
 رنگين لباس كېنې وولندې كول او په دې لاره كېنې د عروج
 او ارتقاء سرمنزل ته سيده او گټه لاندې دوان و. د طبيعت
 آواز، د بشر آواز او د هوا د تود آواز چې سره يوځای شي
 هغه شعر دی. د سترگو او ښكې، د زده وینې او درروح
 اضطراب د شعر نومونه او د شاعر سومايه ده. «الفت»
 هو! همدغه درنگين غونډې عذاب سومايه ده. له
 دغسې سومايې سره د ښه اولوېد شاعر په منزلت كېنې د
 اجمل خټك «د غيرت چيغه» په ۱۹۵۸م كال له چاپه ووتله
 او په ټول جهان كېنې خپره شوه. د دې شعري مجموعې په
 رنگينو شعر ونو كېنې، شاعر د خپل اولس د دردونو او غونډو
 او د يو سمېل يا نو نړيې وسيلې په توگه د ټولو خواو خپلولو
 محرمو، محكومو اولسونو د انسانانو د عذابونو ماهرانه
 انځورگرۍ كړې ده.

د غيرت چيغې لويه هڅه بريالۍ كړه. شعر سانسور شو؛
 مگر د شاه نهغه سړه نه، بلكه لا سړه شوه. د نړۍ دور
 د پښتو شاعرۍ د ارتقاء په لاره كېنې مناسب نوی قدم او
 په دې لړ كېنې يو مثالي اثر و. څوك چې په پښتو پوهېداو

شهر سر يې مينه وه ، د فطرت چيغه پر يې وار پر وار
لوستله . خوا نو شاعرانو به هڅه کوله چه خپل شعر و نه
په دې لارو روان کړي . په بهرغه نړۍ کې يې ډېرې ياري
تر چم او خپرې شوې ، تبصرې پرې وشوې . پښتو ليکوالو
ذقاد انو پر خلاص مټ او د زړه دا خلاصه ليکني پرې وکړي .
ددې گڼو انعکاساتو دوه درې نمونې :

منقذ د انښمند اياز داود زې د غيږت چيغه باندې
مفصل هراړخيز تفريظ او انتقاد ليکلی دی ، يودو پرگرافو
يې لولو :

« دا جمل صاحب قاضي شاعري له وادرو لوی خصوصيت
او انفراديت دا دی چه د هغه د نظمونو فضاء روماني ده .
يا به داسې ووايو چه بوده که يې د حقيقت پستلۍ د شهلو
پښو ده ، نو تنسته يې در ومانيت له رنگينو ، مهينو او ستو
ورښمو جوړه کړه . جذبه يې دومره تنده او دود مسر .
سوچه ده چه د تصنع شک قدرې هم پرې نه شي کېدی .
لهجه کې يې هرڅو مرو سخته ده ، خو تر څه به ده او په
سختۍ کې د خوږوالي اپيل « د زړه خوښولو » قايم ساتلو
دپار ، هم د پښتو په نظم کې په نوو تکنیکونو حکاميا يې ټپلي
کړي دي . »

ايران داوړزی صاحب په يېلو بېلو نظمونو ځانله
 نظري هم قايې کړې دي او « بي قواري ، احتجاج ، زهم
 زلمی يم ، انضياغ روح افغاني بترس ، بين مارت ، جنت ،
 پېغله ، گوجر او کوچي » نظمونو باندې يې عالمانه څېړنې
 کړې دي ، مثلاً د اجمال « پېغله » ، د اجمال « گوجر » ، د اجمال
 « کوچي » د عامو پېغلو ، د عامو گوجرانو او عامو کوچيانو
 نه پېخي په بېل رنگ دی . ولې بيا هم مثالي کړدار ټينګه وي ،
 ژوندی بنياد دی ، عام انسانان دي ، خو د فنکارۍ
 جادوگرۍ داسې خصوصيات ورڅښلي دي چه
 بهيرونو ، بهيرونو بنيادونه کښې يې خوښې کړي ، نو څرګند
 به يکښې ښکاري . د فنکارۍ ساحري که په رښتيا څه څيز وي
 نو دغه ددې ساحرۍ بڼې غوښې دي . »

لارمجله ، پېښور ، د ۱۹۵۸م کال اګست او سېپټمبر

څېړندوی ليکوال ښاغلی همېش خليل ليکي :

« د ښاغلي اجمال شعري قوت ، اور لگوونکو جذباتو ،
 قومي احساساتو ، لوړو تخيلاتو او پياي کښې دده د اندرونې
 اوروجي سوزوونکو آلامو د پوهېدلو د پاره کافي دي چه
 دده د غيرت چغه « څوک ولولي . هوا . » د غيرت چغه ، هغه
 افکار او اشعار دي چه په ټوله معنا د اجمال شخصيت لوستونکو ته

ورپېږني « پښتانه ليکواله)

دا دسکې ديو مخ ياد تصوير د يواځ خبرې وې،
اوس به وگورو بل مخ او بل اړخ ته .

مرحوم عبد الرحمان پژواک ، کله چې د ملگرو ملتونو
په مؤسسه کېني د افغانستان د دايمي استازي په حيث خدمت
کاوه ، د ۱۹۶۳ کال د مې په لسمه ، له نيويارک څخه کابل ته د ايک استوگنې
پروگرام لگړانه سيلي .

تا ته معلومه ده چې زه شاوېر نه يم ، ولې دا کومه گناه نه ده .
که نه ټول ننني شاعران گڼه کاران دي .

دا چل خټک يو غزل چې په غېرت چيغه ، کښې نشر
شوی خوښ شو . دده په استقبال مي يو غزل جوړ کړ ، که نه زما خواهش
مني ، دا اصلاً حاتق وروسته يې زما دا احساساتو په ترجماني وښه .
د نشر اختيار يې ستا په لاس دی . «

مرحوم محمد ارسلان سلېمي چې هغه غزل ولوست ، نوسمېږي
يې پرې غزل وليکه . همدارنگه استاد قيام الدين خادم ، ما (خدمتگار
نصرت الله حافظ ، امان الله سيلاب ، مجاور احمد زيار ، عبدالقدوس
پرهېز ، برکت الله کمين او نورو دهغو پيروي وکړه . دخيالي کلونو
رنگينه گېلې ترې جوړې شوه . په کابل راډيو کې تر خپرېدو وروسته
د مرحوم امان الله سيلاب په زيار (دا چل به ياد مشاعره) چاپ شوه .

د اجل دهغه غزل سر داسې دی :

ساقی چېرته پیاله نیمه ستراب لري که نه ؟

په خواکښې چېرته چټک اویار باب لري که نه ؟

اویش واک صاحب د خپل شعر په کسرکښې د خټک صاحب یو مصرع
تضمین کړې ده :

بېلگا. اجل خټک راته په خوب کښې وي پټوژاکه!

«رندانونه رنگین غونډې عذاب لري که نه؟»

هو! رندانو ته رنگین غونډې عذاب ...

داسې ښکاري چې د غیرت چیغې شاعر ، د خپلو خلکو او اولس
او عام انسانیت د درد ونو، غمونو ، داغونو، عذابونو او کړاوونو
له پرله پسې اظهار نه که ستړی شوی نه وي هم ، نو فکر ته به یې رغلي
وي چې لوستونکو ته یوڅه دمه ورکول پکار دی ، نو دستریاوو
د عذاب د کمولو یا دیوې شپې د هېرولو له پاره یې دا داسې نثر
غزل هم په مجموعه کښې شامل کړې دی .

ددې غزل په کسرکښې شاعر د اجل وچې شونډې ، د
خم بې عزتي کښې ، نوڅکه یې له ساقی نه د پیاله نیمه ستراب
غوښتنه او پوښتنه کوي . گویا غواړي چې د ژوند پرله پسې
بې شمېرو عذابونو ته یوڅه رنگیني وښکښي .

نودې له پاره دهغه څه غواړي چې شاعران یې رنگین بولي او خپل

کلام پر عرب رنگین کوي . صوفي يې «ام الخبايث» رند شاعري
«اشهې و احالي من قبله العذارا» او طبیب يې دروحي او جسمي
رنځونو او عذابونو علت گڼي .

کوم شاعر چه در ژوند له ستونزو او عذابونو نه د تښتېدو
او پېښېدو ټول ځایونه رنگ وويني بيانو له رنگونو نه چې
ورايي ميکدي نه پناه وړي او درحمان بابا غوندي ناري وي :
خرابات دي خدا آباد ^{عليه} لري تر چه پر ه

په همت د دې له فيضه رسدانه يم

او چل خټک د عذابونو او کړاوونو شاعر ، د همد غسې
خرابات له ساق نه درنگين غوندي عذاب سوال کوي او فيض ترې غواړي .

هو! شعري شراب يا شرابي شعر له لرغونو زمانو څخه يو
رنگين شعري بهير دی . د دې شراب د حقيقت او حجاز په باب
څه نه وایم چه بيا خبره اوبه دې ، ځکه چه هغه څه ته چه د
خاورو او څټو د نږدې ونکې نږدې څېړند ويان حقيقت وايي
هغه بيا د آخرت مؤمنان مجاز گڼي . او يا بالعکس . او د هغه
په هر شعر شعري گڼي د حقيقت او حجاز ښودل او نڅښه کول
يوازې د شاعر په نيت او مراد پورې اېه لري . ځکه چه د شعر
اصلي معنا د شاعر په زړه کښي وي ، نه زما اوستا په دهڼي
کښي ، او د زموږ مالک پر وړ د هکار دی .

مگر دومره خبره ده چه دشرق شاعري سمبولیکه
 عنفنه لري. د شېرزي خواجه حافظ، د عمر خیام او کله در حمدان
 بابا د شعر شرايي رنگ يا خبراياتي توب زياتره دريا کارې زماني
 په نېرنگونو ملنډې دي.

دې سره د شعر ځينې مبصرين د جام او يادې معنا او حقيقت
 يوې بلې خواته هم بيايي. د مثال په توگه د عربو د اسلامي دورې
 د لوی او مشهور شاعر عمر بن الفارخ د ارباعي:

رَفَّ النَّجَاجُ وَرَفَّتِ الْحُجُورُ
 فَتَنَّا بَهَا وَتَنَاضَلُ الْأُمُورُ
 فَكَلِمَتَا خَيْرٍ وَلَا قَدَحٍ
 وَكَلِمَتَا قَدَحٍ وَلَا خَمْرٍ

چه فارسي ترجمه يې داسې شوې ده:

باده صاف بين به جام صاف
 امر مشكل نه آفند، س ر د

گويا اين يست، في مينا
 يا قدح بوده است. بې با د د

د وحدت الوجود او فنا د ژورې نظريې فلسفي تصوفي
 مقام ته لوړوي او داسې نور...

زه نه پوهېږم خو د ويره ويلي شم چه داچل خټک
 د شعر د شراب رنگين غونډې عذاب هم د هغه د خان اولوتوني
 د معذبو انسانانو د درد، غم، رنج او عذاب د تصوير له رنگين
 ککړلو سره اړخ لگولی او د دې حقيقت يو مجازي تصوير
 کېدلی شي. بيا هم: معنی الشعر في قلب الشاعر، داسيناوې
 به پرېږدو د شعر خپرونو لويه اوبيره به راوگرځي د خپل
 رنگين خيال او رنگين کلام شاعر د ژوندانه درکار رنگو
 درودونو او رنگينو عذابونو بهير ته.

د پاکستان په جوړېدو، د نړۍ گونډو وطنپالو خدايي مېشتکارو
 په شان، داچل خټک داود وپېښې سپک نه، بلکه لا دروند
 شو. د قيدونو او بند وسيلگانې ورته ډېرې شوې. د
 پښتو دين عندليسانو که پخوا لځانونه په قفس کښې محسوسولې
 او په پنجره کښې يې چغار کاوه، اوس نو په لومړۍ کښې
 بند پاتې شوي وو. بند او بند او بند، چېل او چېل...

کله چه داچل خټک رنگين غونډې عذاب د غزل په قافيه
 کښې د افغانستان له ديو په څپو کښې خوند وړه رگينه مشاعر
 خپرېدله، نو په خپله اچل د پېښور په چېل کښې دا عصا بو
 درنځور تيا په عذاب اخته و، ځکه نو د مشاعرې ځينې
 بيتونه داسې هم وو:

اجمل کونڊن وهلی دی په جبل دیاکستانې
 ننی چیغود غیرت ته خه خواب لری که نه؟
 «دانه پاکل وم»، د شاعر د همدې جبل خاطرات دي.
 کله چه خنگ صاحب آڅاد شو، ه پرموده پس مالید
 نوراته یی وویل: «ستاسو همدې وول شعرونو مون ته
 په جبل کښې د زموږ قوت لکا وه اودهغه عذابونې راته
 رنګین کول.»

ه پری اوبن دې شولې زما دازمایش سلسلې
 امتحان تېښته وی چه زه بل امتحان لټوم
 (لوفان)

دشوند دآزمایش په همدې سلسلوکښې اجمل خنگ په
 مهاجرت مجبورکړی شو، کابل ته راغی اوڅوکلونه پاته شو.
 له هغه ځایه یې بهرنیو هېوادونو ته هم لنډ سفر ونه وشوون. د
 کابل، دیلي، مسکو، یراک، بوداپست، برلین او... د سفر
 دځینو خاطرونه یې د غزل کلونه جوړکړل. «کلونه شکلونه»،
 یادوم. داهم هغه «د غیرت چیغه» ده، خو په بل رنګ،
 بل آهنگ، بل لهجه، پېل سور وتال اوځانله سوزوساز اودرځینو
 عذابونو دردونو ښکلې تصویرونه.

«کلونه شکلونه» داجمل د هغه فمند غزل لویه پورته ده.

دلته هم شاعر په ډېره رنگينه او ښکلا سره له عذابونو څخه
غزپېرې. دلته هغه رومانيت چه ښاغلي ايان داودزی صاحب
نبودلی و، يو په دوه شوی دی. ورسره مقصدیت او افادیت
هم هاغومره، بلکه تر هغه زیات افاقیت موندلې دی.

چاوپې راشه لنډه کمره درلغو دا اوږده کیسه ؟
نه، نه، وایي نه ده، خو بز رنگ ورته بدل کړه

څنگه په خون، پښتو کښې مینه د جهان ښکاري
خوږ په کلونو ټکلونو د اجمال کچه!
(پخوانی)

په "کلونه ټکلونه" زما لنډه لیکنه ورسره چاپ شوې ده او
په هغه کې د "کل ټکل او اجمال غزل"، تر عنوان لاندې بله مفصله مقاله
هم لیکلې ده. دلته همدومره اشارت کافي بولم. ملگري دوستان
کړنځواکي کولی شي زما دې لیکنې پسې هغه مقاله "دغني او اجمال
یاد"، په کتاب کښې ولولي او د رنگینو عذابونو په باره کښې
زما د زړه مطلب ته ځان ورسوي.

هلمته او دلته حالات بدل شول، د نړۍ سیاسي فضا،

کښې هم لوی بدلون راغی. اجمال څنګ پېښورته ستون شو، د
مشرانو د جبرګۍ (سنا، غزې او د اپوزیشن له دریځ نه په پوزیشن کښې شو.
مګر دې سره دارمایش سلسله لګړوانه ده، مګر لا ګډانه او مغلقه. دا
دینا دارمایش محنه ده.

« خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا »
 ددې دینا د آزمویښي سوا لونه ډېر سخت او ځوابونه یې لا کړل دي.
 دا جمل خنګ د رنگین غونډې عذاب دی چېلي مضمون فایل
 آزمویښه لا مخکې ده. دې آزمویښه کېښې به ډېرې پوښتي وي،
 دیوې پوښتي شرح داسې ده:
 و هم کاله او خنګ صاحب دده په موت کې له پېښور نه
 اکړي ته روان وو. په روان کادي کې زموږ د اندک د یالوګ روان و.
 - ما غوښتل چه د سیاست په ډګر کې خپل کارونه کم کړم،
 نو نن مشر خان عبدالولی خان زما په خبره خپه غونډې شو او
 ویې ویل که ته یې پېښ دي، نو زه به یې هم پېښ د م. د پارتو
 کارونه یې له تانه ککړي.
 - ددې خبرې څه ضرورت و؟
 - زه غواړم چه د سیاست په ځای ثقافت او ټولن ډګر چارو
 ته توجه وکړم. شعر، نثر، کتاب، خبرې، تصنیف، تالیف
 او د باچا خان په طریقه داسې اجتماعي خدمتونه.
 - لکه چه په سیاست کې منلو و تړو ډېر په عذاب او
 ستړی کړی یې؟ نو ځکه د فرهنگ رنگینې نړۍ ته مخ اړوي.
 - هو! دشعراو ادب رنگینه دنیا ده، ددې و دانول هم
 پکار دي. د سیاست خنګ ډېر دي او ددې کم. که هغه یې نږدې

دانه کېږي.

- رېښتيا په دې وخت کېني فرهنگ چېرې توچه غواړي .

- نوښت اخځه رايه او مشوره ده ؟ نه خبره وکړم ؟ سياست که ثقافت ؟

- نه خولاييم دواړه . خوشحال بابا په ټول ژوند کېني د تورې او قلم

خاوند، يعني د سياست او فرهنگ مېرني و . تر دهغه وار يې . هغه وايي :

« هر سړی پیدا دی خپل خپل کار لار کړنه ، »

زما رايه دا ده چه د سياست په چوکۍ کېني به هم نور د پرمختللي
کسان وي او د ثقافت په ميدان کېني به هم . مگر د معنوياتو د نړيا
دومره ظريفه ده چه هلته هر شخص خپل مقام لري او چيري هم
يو د بل مقام نه شي نيولی . تا اجل خټک يې او ټولنه بل اجل خټک

نه لري . اجل افغني دوله زموږ د فخر وړ شخصيتونه دي ،

مگر هر يو يې بېل بېل خپل مستقل مقام لري او په هېڅ شان له

اجمل نه غني اوله غني نه اجل نه شي جوړېدای . هدا سې نور .

تر داسې څوک يې چه له خوا نه تر سپين ږير تو به پورې دي ؟

نړۍ د فضاء کانونو په وسعتونو کېني د سياست او ثقافت په دواړو

وزرونو دي دېر لور پر واز ونه کړي دي . دا دوه څيزونه ستا

معنوي او بصوري شخصيت له پاره ، لکه د يو انسان دوه

سترگې دي . سترگې خو دوه دي ، مگر نظراو منظوري

يو دي . د سترگو خاوند هر شې په دواړو سترگو کوري

او د دواړو ستروکو د بصارت قوت (دید) یې داسې سره
ګډوي چې د منظور پرمخ، د نړۍ هیڅ ذره پښه
پېلوی او تشخصولی نه شي. نو چېرې ته هم ادب د سیاست
له پاره او سیاست د ادب له پاره پېښودی نه شي. ستا ادب
سیاست، او ستا سیاست ادب دی. ترې پخپله هم پولې او کرښې
نښودلی نه شي.

تاجپرې هم رنگ، بې له ه عذابه، نه دی کتلی او تا چېرې هم
عذاب، بې له ه رنگه، دی پرېښی. نو ته د خپل ژوند
هم دې رنگین عذاب ته دوام ورکړه! ...

په همدې کني اکرې ته ورسېدو

ځکه نو ما چه د اجل خټک صاحب د ژوند او شخصیت، د
ادب اوفن، د فکر او عمل، ذهن او ضمیر، د غیرت د چیغو،
د کلونو تکونونو... د ښودلو او معرفه له پاره کوم عنوان ټاکلی
و، هدف بیا تکراروم او یوځل بیا وایم:

رنگین غونډې عذاب!
والسلام

ننگر، سه رور- بخاران کلی

د ۱۹۷۷م کال د اپرېل ۲۶مه

د اجل خټک ژوند اوفن (له کتابه)

اوپه دغه موضوع کېښودل شخړه د خرمشال اوبې ثاقفې جرګې
له خوا په اکوړه خټک کې جوړه شوې و.

چوک پر رضا ملکه نه چي
يا بنسټي زوږ شي يا وياړ له غم ځيښه

ملي افغاني روحيه

انسان په خپلو هلوځلو، د تقدیر او پرمختګ د پړاوونه تر شا پریښي دي. په آخره زمانه کې، د ساینس پوهانو، په پرله پسې تجربو او دخلکو په همکاريو، په اروپا کې ماشيني صنايعو ترقي وکړه. دغو دځيو، د اجسامو د جاذبې د قوې، د برېښنا د مثبت او منفي اړخونو په پېژندلو، د الجبر او رياضي په پرمخ تللو او د ژوند پېژندنې او ساپوهنې په انکشافاتو، د بشر د درنو غوږونو له پېر دوڅخه د نادانۍ خپرې پاکې او له سترگو نه بې د غفلت پردې ايسته شوې او په دې پوه شو چې بايد د ژوندانه په لاره کې حسابي قدمونه ولخلي، ځکه چې:

دلته دم او قدم دواړه په حساب دی
پل غلط له لارې مې زده يې حساب (عالم بابا)

دعلوموله انکشاف، دصنایعو له پرمختګ اودبخار
 ماشین له اختراع سره، دبشر د تقدن کاډی، دزمکې
 پرمخ ګرځندې روان شو. لویې وچې یې تر پښو لاندې
 شوې. آرام اونا آرامه سمندرونه ورته رام شول، او د
 زمکې پرمخ روان انسان، په هوا کې د الوت په هڅوا،
 په هوا شو

نو د انسان پرمخ شړونه، د نړۍ مکملې دودوسته پاتې
 عنعنوي کلیوالي ژوند د روابطو پرځای د پانګو له عصري
 ښاري بازاریو روابط مسلط شو. تجارتي لین دین
 اوراګرې ورکړه پراخ شو....

دصنایعو دغول پیکر و ماشینونو دچلېدو لپاره، اوموموادو
 ته ضرورت و او د پخو مالونو دخرڅلاو لپاره بازارونو ته
 هم، نوځکه اروپايي پانګوالو، پراخ افریشیايي هېوا دودونو
 داستعمار ییز غلټو په نتیجه کې پراخې زمکې تر پښو لاندې کړې.
 دې سر خولایه خول، یا د هغه په بطن کې، دمزدک د
 زرو، زر او زمکې داستراک دزېرمې مفکورې، پرمختللی شکل
 په لومړۍ سر کې د یوې روې یا بکړې په شان داروپایې
 پانګوالو د عیش اودلعت آرام خوبونه ناالمول. که دکټې اوپانګو
 تند حرکت د سمندرونو دڅپو په شان په نېغله نږه، دپرمخ تګ

په حال و، نو اشرافي فکر هم له مغزو نه ژبې، کاغذونو او متخلفو ته او د متفکرانو له جرګونو د عامو خلکو پر ګڼو ته سړیت کاوه او ورو ورو پر صنفي او حزبي تشکیلاتو، برنامو ، فعاليتونو ، جلسو ، جلوسونو ، اعتصامونو ، ليکنو ، ادبياتو او خپرونو بد لېده ، خو چېرې په بشري تاریخ او جغرافیه کېنې اشرافي دولتي تشکيلات رامينځ ته شول . (۱۹۱۷ م)

تر دې دمه پورې که د کليو دکوشو او پس کوڅو له دکاڼو او ورو سړو بازارونو نه نيولې د ښارونو ، هېوادونو او لويو چوپه سطح تر لويو قدرو بازارونو او مارکيتونو پورې رځاڼو ته او د هغوپه اثر تاوده اوساره ، لوی او واړه جنګونه روان وو ، اوس نو ، دهغه په خوا کېنې د بشري ټولنې د ټول تېر تاريخ د تضاد د تجسم په ډول ، په نړۍ کېنې دوه لوی قوتونه يو تېرله س مخامخ شول ، او د دواړو تر مينځ فکري او نظرياتي ، عملي او علمي ، سياسي او اقتصادي سوله جنګ پيل شو .

د تاريخ د ذکر شوي بهير په مهال کېنې ، زموږ ګران لغوي تاريخي هېواد هم ، دنړيوالو رقابتونو او دهغو په وجو د کېنې ، د مفکوري ، سياسي او نظامي تاثيراتو او ټکنو وروسته بېچ پاته نه شو . دامير دوست محمد خان اورنجيت سنگھ تر مينځ د جګړو له پيل (۱۸۴۳ م) څخه نيولې د افغانستان د استقلال تر لاملانه (۱۹۱۹ م)

پوږې، زمونږ ملت د هېواد د خاورې د تماميت، ملي حاکميت او خپلو کچه نه دفاع کوله، او په نړيواله سويه په همدې موده کې، زمونږ د خاورې په ارتباط دروسېږي د خارانو او برتانوي د شاهانو ترمنځ سياسي او ديپلوماتيکي رقابت کله تنداو کله سست، کله پټ او کله ښکاره، مگر فعال شکل درلود.

تر استقلال وروسته، په لومړي سر کې، دوخت د شيايطو د ايجاب له مخه، زمونږ د مستقل هېواد دولتي ديپلوماتيک روابط له نيوارځ سره يوڅه تاوده غوندې اوله بل اړخ سره يوڅه ساره غوندې وو. د دولت په سويه، د يو بدلون پسې، وضع تقريباً بالعکس او بيا ورو ورو متعاده شوه. د متعادلې ديپلوماسۍ، په وخت افغانستان ورو ورو، مکر متوازن پر مخگډ کاوه او د نړيوالې ديپلوماسۍ د مکاره د نښگونو په ريگين محفل کې به دولتي مقاماتو پوره هڅه کوله په دواړو شنو ستروکيو طلايي څڼو محبوب او په نړۍ کې ځای ونيسي او د يوې سور سالو د بلې د شتمني لويېتې لپاره او بالعکس له لاسه ور نه کړي. په همدې دوران کې د مېرمن پروين په خوانه غږ کې د اسندو د هره محفل ريگيني زياتوله او د هر اوږد وني ستړي زړه ترې دمه وړکوله چې:

يو طرف يې لاريگين يې په دابل پلو

دا وهو کي دې پلو راواړه!

دې سړه يار اولونگين، د وارو به هڅه کوله چې تعادل د
 ځان په کټه او « دا وروکي » ځان طرف ته واړوي. پر لوبو
 لوبو کېني، د يو حريف په لږ څه ناز او تغافل، بل ته څه زياته غوږنگ
 موقع پيدا شوې چې په دې ناز او تغافل يا غفلت کېني، دهوې او
 عمد تشخيص هله کېدی شي چې د معشوق د پېر د اوځايونو تر شا
 اسرار او اسناد څرگند شي.

کله چه د تعادل او توازن پوره درنه اوبله سپکه شو، نو
 په لومړي سړکېني مونږ د هېډ د سړيو ټکو لټو شاهدان وو،
 خو ورو ورو د پټې مينې کيسه او پټه د پټې پلټنه د اسلو
 له پردو څخه راووتله او معشوقې يې حجابه شوې - بيان د دودمان زود وړ
 په ښکاره نارېب وهلي چه خوله يې اړکه ! - او د يو طرف يې حجابه سياست
 يا د سياست يې حجابي زمونږ د عفيف ملت ديني او ملي جذباتو ته
 چيلنج هم شو او دې سړو په دې يارانو کې ښکري څه چه ډېر
 لاس مات او ډېر سړو نږدې شول.

د تېرو دوو پېړيو متعددې (؟) نړۍ د پرمخ تللو پوځي
 صنايعو د تجربو هدف مونږ ځوانان شوه. د شخصي او اشتراکي
 اقتصاد او د فخر او ټولنې اصالت د فلسفو تر مينځ د پېړيو سره
 جگړه، لومړنۍ په خاوره کېني تړنه شوه. يو طرف بالکل مات شو. د
 سياسي، اقتصادي او پوځي مداخلو، د خالقونو او ټکوړو نوښتو په تېرو

نودو، دايشيا زهه زخمي زخي زاولسن اوانسور شو. د خود
سرو تنها جماعت او تصاد ملاق په نتيجه كې، له پي سوانغانستان
خفه فغانستان جوړ شو.

د شوشه چه وشو او تېر شوو خه چه تېر شوو، جنگ او جگړه
دراني وار كې، درد اورنځ، ولز، او مصيبت، پريشاني او بده
ودخ، فقر او فلاكت

مجاهدين وايي چي دوى يونس مليون تنه شهيدان وركړي دي
او كه له بلې خوا هم دومره وكنو، نو ويلى شو چه درې مليونه
شوان افغانان يوازې د ۱۳۷۱ هـ ش د شول ش اتمي نېټې پورې
د جگړو په كړونو او سنگرونو كې وژل شوي دي. دومر سټوټيڅو
كلونو جنگي تلفات كه تر دې زيات نه وي، نو كم خو به هم نرې.
سربېره پر جگړه مارو په مليونونو - مليونونو حادي اولسي خلك د
وسله والو قوتونو په بمونو، رايكټونو، مزايايلو، توپونو، هاونونو
او كوليونو لگېدلي، ژوبل او شهيدان شوي دي. په زرگونو كسان،
دوسله والو له خپل، د شپې له كورونو ايستل شوي، نيول شوي،
نيول شوي او په دې اوهغه نامه، د نيستۍ كند وكړي غورځول شوي
دي. په سلگونو كورونه، د خپلو كورونو د چتونو او د بوالهوسو
لاندې چټ پټ او پخچيت شوي او له كورونو خنډې كورونه
جوړ شوي دي. هغوى چه د بې امنۍ په فضا كې، غلو وژلي -

يا د گوند يو او تو بگڼيو په اور لولپه شوي نه يادوم. د مليو ننونو
مليو ننونو آواره او مهلجرو په جمله کښې په لكونو کسان، د ژوند
د سختو شرايطو، سهر، تودو، ولزو، ناروغيو، د خوراک ،
پوښاک او هوساک د نشتوالي، کمزوري او خرابوالي له امله ناروغان
او په ناڅاپي ياتدريکي مرگ مه شوي او په پړه وهيدو کښې، په
عزت ياتي عزتو، ښځ شوي دي. د جنگ او جگړو د هغو قربانيانو
به څه وایم چه بي جنازي، بي کفن، بي کور پاته شوي او د کلنيو
او ښارونو د کوچه د بو بي خاوند سپو، د دښتو دامانونو د
وحشي ځناورو، د هوا د کارخانو او د سيندونو د کبانو خوراک
شوي دي.

د دېرو ځوانانو، زمو او ورو په مېينو د پېر ميندي بوږي،
خويندي ودرې او ناوې کونلې شوي دي. د دېرو پلرونو
ملاکاني د اولاد ونو په مړينې ماتې شوي او د دېرو ماشومانو خولې
د پتيښي، خپېرو کبرې کړې دي. اوس داسې کسان دېر دي،
چه نه پلار لري او نه اولاد، چه دې ته د قرآن کریم په تعبير
«کلاله»، وايي.

مونږ د بې دردی په وسلو وژل کېدو، څه چه ترې بچ پاته
يو د دردونو، کړاوونو او محروميتونو نه ژک ژوند تېروو.
په کور او بهر کې دېر افغانان مجبور شوي دي چه ځانونه ووژني،

خود کشتی (انتحار) و کوي او دروېند پيټي له اوږو وغورځوي .
 ساپوهان وايي : خود کشتي بڼه د لې ده . مگر افغانان خوند فردي تر
 خوند کشتي څه ليله بولي او د مجبوريت په مقام کښي، خوند کشتي،
 اَهْوَنُ الشَّرِّينَ، کښي .

د سېنگال د جون په ۲۲ مه، په اکوړه خټک کښي، (د اجمل
 خټک ژوند او فن) د سيمپار په تالار کښي مې، د هماغو ورځو
 د (وحدت) د ورځپاڼي يو څېر ولوست، چه گويا د اکوړه خټک
 د افغاني مهاجرانو په کيمپ کښي د پرمهال جرين د سرسيوري نه لري.
 د سهو تو دود نه بچ نه دی . د پر واره او زاړه د ژمي له پيښي
 او د اوړي له گرمۍ نه پکښي مړه شوي دي که نور وکيښو
 ته ولاړ شوو، همدغسې يا تر دې بديدت، صورت حال به وگورئ .
 په خپلو اصلي مېنو کښي هم د ميشتو خلکو ژوند د لطيفان او
 اميد وې نه دی . قحط او قيمتي، ناداري او بي روز کادري،
 انفلاسيون او مفلسي، ناروغه او نا اميدي خوله لگولې ده . په دې
 وېره نه په کښي هيڅوک پوښتنه نه کوي چه ولې ؟ او که کوي هم، نو په
 هغه سويه وي چه بايد ورته ووايو :

سړنگ از زخم پاک کردن چه حاصل ؟
 علاج کښ کړه دلم خون نيايد

که رښتيا ووايو، زموږ د زموږ د پړه وروني علاج خوشک

نه کوي، هغه له سترگو نه موهم او ښکې نه پاکوي. او د دې
پرځای اوسنۍ ظالمه دنیا لگیا ده د هماغو د حال او مال غم کي
چه دا غمونه یې کړي دي او پر دې توگه زمونږ پر هر وړو مالکسې
د وړوي. د دنیا له دې بې تفاوتۍ سره مونږ هم عادي او بې تفاوته
شو یو، نوځکه له مجبورۍ، مایوسۍ او نهیلۍ پر عالم کښي راوړو.

زما د زخم علاجونه په مرهم مه کوه !

طیبه! مالکه د وړو پرې، نور یې غم کو!

(اجل تشک)

او یوازې او یوازې په دې الهی تلقین باندې د زړه تسل کوو:
"وَلَعَلَّ اللَّهُ يَحْدِثَ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا"

په داسې حال کښي چه په دې تپه توره شپه کښي، د سولې او
سوکالۍ د هیلې شین آسمان، د جگړو د غمونو پر کهن گورو تورو
لوگيو یو ښل شوي دی، د لوگيو د تورو ورپخو نه آخوا، یو تته
غوږنډې ستوري هم ښکاري او مونږ ته زېری را کوي چه په دې
تپه تیار کښي یو ه رڼا هم شته، مگر ډېر تته رڼا. خونړی وېر
چه دا رڼا به کله پور وځلېږي او کله به په پرچکا راشي؟

د ست ستوري دغه رڼا: "ملي افغاني روحيه" ده چه
د خدای په فضل پر ډېرو افغانانو کښي لا ژوندی ده، او د دې
د ژوند پښتو په هره سانحه کښي د صبر او زغم، خوندی او

خود دارى، وقار او مناعت، تپ او تلاش، پت او عزت
 النفس، ننگ او غيرت او نورو لوړو اخلاقي او مسلي
 خصالو ځلانده او روښانه مثالونه موندلى شوى. هو! په ټول
 لږ شمېر افغانان د نهايي بېوسۍ، بې بسۍ، بې کسۍ او مايوسۍ
 پمويخت کېږي په ځانونه پر خوکې کتلى يا خود فروشي مضطر او
 مجبور کتلى وي، مگر کي اوقاطع اکثریت دهغو دى، چه
 انشاء الله تعالى د زړه اوضمير له تل نه يې، له هرې ساسره دا
 زمزمه پورته کېږي:

ما د اور خپلۍ په پښو کړې وروړان شوم

چا وې دا چه د عشق لاره ده اغزنه ؟

(احمد شاه بابا)

مونږ پوه او رسېدلي ليکوال او شاعران لرو. مگر افسوس چه په
 ځينو باندې، دهنر د بنايست يا د بنايست دهنر پېريان او بناي پريان
 لاناست دي. نو د ښاپېرو په ژبه غږ يې او دهغو په شان بنايست
 شعرونه جوړوي. ځيني بيا د تړاڼيدې ژوند د ظلم آباد پر دې غمستان
 کېږي هم د شعر و ادب راحت آباد لهوي او په داسې حال کې چې زموږ
 د کچه ژوند سا په سلگو ده، دوى په کچه کړې سترگې پټوي او په حيات آباد
 کېږي يې پرانيزي او ځيني بيا هرځاى تر ځان رسې او د هر چا حال ځان خبري.
 تاسې وگورئ! ښاغلى محترم اجمل خټک خو پېژنئ چير د پښتو

د معاصر ادب ځلانده څېره او جگړه شمله او د سپېڅلي مشهور دانشور سياسي اجتماعي شخصيت دی. هغه ټول عمر دا ادب او سياست په لېوالتيا کې فعال پاتې شوی دی او بيا له دواړو نه پري يو لاس جوړ کړی دی، نو ځکه دا خبره مونږ ته ډېره گرانده چې هغه سياسي اديب وچولو که اديب سياسي؟

هغه د پښتو ليکوالی د مختلفو څانگو: نظم او نثر، شعر

او داستانونه، ادبي نقد او طنز، ادبي تيوري او تاريخ، ادبي خاطر او سفرنامو... په ساحو کې خپل قلم ازمويلي او په هره برخه کې د قدر وړ آثار لري. هغه د ژورنالېزم په نړۍ کې هم بنياسته وختونه تېر کړي دي او گڼي آثار يې ليکلي دي. د هغه په آثارو کې تل بنياسته، جدت او ابتکار ليدل کېږي. خصوصاً په نظم کې د اجمال خټک «دغيرت چغه» او «گلونه ننگونه» او په نثر کې «دازه پاکل وم؟» او «ککړول، دهغه له نوښت نندارو کوې چې جوړې آثار و لورې نهوې دي.

څرنگه چې زه له څو لنډو و شبېونه وروسته، تاسو سره، د اجمال خټک د يو نوي منشور اثر په باب غږېږم او دهغه «دازه پاکل وم؟» او «ککړول» له دې نوي اثر سره څه گډه اړخونه يا مشترک وجوهات لري، نو ځکه د دغو دواړو په باب هم څه اشارې لومړۍ:

دا زه پاکل وم؟ په ۱۹۵۸م کال چاپ شوی دی. دهغه
یوه نسخه د خد متکار په کتابتون کېني شته چه د سر
سینه پانه یې د لیکوال په قلم، په دې الفاظو بنیاسته شوي:
ده: «خپل وینې، خون من او منور ځلمي وروږ عبدالله
بختانی ته، چه هر وخت راپا دېږي. او چه کله راپا دېږي
داوه شم چه سکر دی پښتانه ځلمی دروښانه فکر او ژوند
ولولو خاوندان شته، او که خبر وي نه به پښتو» سرتور
پاته شي او نه به پښتون ولي بې کور - اجمال خټک - «جنوبي

۱۹۶۷»

د کتاب د چاپ نه څلویښت او د پاس ټکو د لیکلو نه
دېرش کاله تېر دی، او پر دې موده کېني ما کتاب خوځوله
لوستی دی. په هغه کېني د لیکوال د بندي ټوب خاطرې دي.
لیکوال هغه ظلمونه او مظلومیتونه، ده مت نمونه خړوړا،
په توگه پکښې بیان کړي دي چه په پېښور جبل کېني ورباندې
تېر شوي دی. دا بیان ډېر ساده، روان لхам فهمه دی.
مگر دومره ساده هم نه دی، ډېر هنري دی. او د الفت صاحب
څېر «د سادگانو له فکره او فهمه ډېر لوړ دی.»

کتاب شپاړس عنوانه لري. هر عنوان لاندې یوه ځانله
خاطر. یا لنډه کیسه ده چه کېدی شي «اوچیرک»، «پېم وچیرک»

کيسې خوبېې بېلې دى، مگر خپلو کښې سره تړون هم لري
او په مجموع کښې ديو سياسي قيدي د قيد شپې او ورځې
تمثيلوى. کتاب د استايفي ژبه، جوړښت او خصوصيت
لري. مگر کيسې رښتيا نه، د ليکوال سرگذشت او سترگو
ليدلى او په ځان تېر شوى حالات دى. دلته د خاطرې،
داستان او چيرک يو قوى هنرى امتزاج رامنځته شوى
دى. همدا ددې اثر هنري ابتکاري اړخ دى چه د هغه
ارزښت يې يو په دوه کړى دى.

کچکول، د «بانگ حرم» د ورځپاڼې، د پښتو بياښي
د کچکول د کالم لوبوى مجموعه ده چه د لوبوى کاليزې
په ورځ، په ۱۹۶۰م کال خپره شوه. ليکوال دکال په تنخ کښې
د «کچکول» تن کليشې لاندې، او ددغه ادبي کالم لمپار
د «ملنگ» په مستعار نوم، دادي راپور تاژ يا سرگذشت
او ياسترگو ليدلى حال، په لهجه، ځانله ځانله، پرله پسې ليکني
کړې دي، چه هره ليکنه يې ځانله مضمون دى او ځانله
موضوع، او ټولې ديون تخير کړي يو په شان سره تېرېږي.
هره ليکنه بېله کيسه او بېل او چيرک دى. فکاهي طنزي لهجه
لري. کيسې پکښې واقعي نه، مگر د ټولنې د عيني حالاتو هاله
عکاسي ده. په روانو ټولنيزو چارو ادبي انتقادي اثر دى.

د انتقادي ريالېزم ډېره ښه نمونه ده .

د کتاب د پای په سپینه پاڼه، په هماغه وخت مخته لیکلی

دی. اوس هم په هماغه نظریم اوبیا وایم :

«... د کچکول خاوند ډېر ښه کار کړی دی . د دې پر

ځای چه ځان وزیر او سرگیس کړي ځان یې ملنگ کړی دی .

په کلیو او کوڅو، په شاو میرو، په بانډو او ښارو ښو،

په دېرو او حجرزو، په مدرسو او جوماتونو، د خان او امیر

په ښکلو او د خوار او فقیر په جونتکو و کرځېدلی، د قام ټیټه

اوپاس، دوزي او ماله، دواړه او زړاڼه، د پوه او ناپوه

نه یې ځان خبر کړی دی .

درېه درگړې ځېدلی، له هر کوره، له هر څایه او له هر چا

نږې یوڅه اخیستی، په کچکول کې یې راټول کړي دي . کله

چه پښتون اولس وینو او متحد شو، د ملنگ د کچکول هر

ټوټه به د مرغلرو نه زیاته وگڼي . د کچکول ټول شیان یې

له نظر تېر کړل . ځیني یې ونډې پېژندل، یعنې کله به چاپ

ښه نه و، کله به لغت زمونږ په محاوره سم نه و، خو ډېرې

برخې یې دوم ښي دي، چه د هغو په لرلو، ملنگ، ملنگ نه دی

او کچکول، کچکول نه دی . ملنگ لوی سرمايه دار دی او کچکول لویه

سرمايه ده . کله چه قام د کچکول په قیمت پوه شو، نو، ما

ارمان به هم تر سړه شوی وي او هغه ما دی :
د ملنگانو سره مل وای

ناست په ځنگل وای چه مې پیدای غمونه

ملنگ مل - ۳۸۰ / ۱۳۴۲

د اجمال خټک بل هنري ابتکاري نوی اثر (افغانی ننگ)

نومېږي .

سې کال د می پر ۲۵ مه خټک صاحب په خپله دېره کښې، د خپلو لیکنو څو کاپۍ ماته راکړې . څو عنوانونه یې په ځښنه کړل، چه نه یې ولولم او څه پرې ووايم . ماهغه ولوستل . خټک صاحب ته مې یو گڼه غونډې یا د داشت وسپاره :
" هغه داستانونه چه دا فغانی مهاجرینو او افغانی موضوعاتو

پورې اړه لري ، هم یې مضمون نوی دی ، هم یې د لیکلو طرز . تر هر څه د مخه غوره گڼم چه لیکوال یې یو - یو په خپل قلم پاکتویس کړي ، چه هم د خطا ط کار اسانه شي او هم یې لفظی ښکلا زیاته شي . دا کار څومره چه ممکن وي باید تر تر ټره تر سړه شي . د دې د چا پېدونه وروسته به پښتو لیکوالو ته ، د دې ډول نوي طرز د استازانو نو پراخ میدان تر لاسه شي . موضوعات ډېر دي . د چا ودرتیا م نشته ، یایې چل نه وړجي "

زه ننگهار ته راغلم. اوبيا چه د (اچل خټک ژوند اوفز) سيمينار له پاره اکوړه خټک ته ولاړم، نو د جون په ۳۱ مه، خټک صاحب را باندې زېږې وکړ او ويې ويل: ليکنې مې هېواول صاحب ته سپارلې دي چه د بناغي هاشمي په ذريعه يې خطاطي کړې او ته پرې خپله ليکنه زه وليکه چه ورسه چاپ شي.

زما د دې ليکنې په پيل کې د هېواد د تاريخي سوابقو په باب، اشارو په سويه، زما کوټلې ليکنه د همدې ليکنو د اساسي موضوع (افغان مهاجرين) د تاريخي عللو د پيس منظر د ښودلو له پاره وه. اوس د (افغاني ننگ) د مجموعې د مضامينو د منع ته راتلو د پيس منظر د څرگندولو لپاره، دهغې د ليکوال د ژوندانه د يوې برخې په باب د هېرو لنډو معلوماتو نه وروسته بر اصلي موضوع ته ور داخل شم:

بناغلی اچمل خټک، په خپل ژوند کې، خوځنده کابل ته راغلی او بيا بېرته تللی دی. کله به شخصي ډول، کله به ادبي وفد ونوکنې، کله د خوشحال خټک د سيمينارونو د برخه وال په توگه، کله د افغانستان د خپلواکه د جشنونو نندارې ته او کله هم د ملي سياسي فعاليتونو په لړ کې، او هر ځل يې د لټه د معزز مېلمه په حيث، خوشې ورغې تېرې کړې دي.

هغه په وروستي ځل، شپاړس کاله (۱۹۷۳ - ۱۹۸۹) په کابل

کښې پاته شو. اوله دې ځايه يې بهرنيو هېوادونو ته هم لنډ
سفرونه وکړل. کابل ته دهغه د مهاجرت دغه دوره د اعليحضرت
محمد ظاهر شاه د سلطنت په وروستيو شپو ورځو کښې پيل
شوه او د سردار محمد داؤد د واکمنۍ له پيل نه د داکټر نجيب
د واکمنۍ تر نيمايي وخته پورې يې دوام وموند.

هغه تر دې دمخه سفرونو کښې هم لږ وډېر، او بيا
د دې اوبه اقامت په دوران کښې په پراخ ډول، د افغانستان
د ډېرو نورو تاجو جنو حالاتو، پېښو او بدلونونو ننداره او
مطالعه وکړه او د وروستي سفر په ټوله دوره کښې، دلته
په کابل کښې، د يو وتلي نوميالي سياسي پښتون ادیب په
حيثيت د دولت ډېر محترم مېلمه و. هغه دلته په ډېر عزت
اوسېده، مگر کوم څه چه دهغه په ذهن او ضمير باندې،
د روند پېښې و، هغه دروانو تحولونو په ترڅ کښې، دکوربه
دکور د ورانېدو د عواملو او پېښو ننداره وه. چه په دې سړو
به نومونو د روند مېلمه، حساس شاعر او درد مند ليکوال، چه
دکور به کور يې خپل کور کاڼه، دخپل زړه ويښ څښلي. هر کله
به چه زه ورسره مخامخ کېدم، نو به يې په ډېره اندېښمنه لېکه
رانه يو نښته وکړه:

دا وطن به څنگه شي؟

دلته په کابل کېنې داچمل خټک دېره، داچمل خټک دېره
 دلته به دولتي رجال، حزبي کدونه، سياسي اجتماعي
 او فرهنگي شخصيتونه، پوهان، ليکوال، شاعران، سپين بڼيري،
 ځوانان او عادي کسان کېنېنا سغل پاڅېدل. گپ شپ به يې
 لکاوه او عادي او حدي خبرې اتري به يې سره کولې. په
 هره موقع او مجالس کېنې، حتی له هرحا نه به داچمل خټک
 داپو سېتنه وه:

دا وطن به څنگه شي؟

په دې کېنې يې دلته ملگري دوستان آشنایان زيات
 شول. له هغوسو يې تگ راتگ، ناسته ولاړه دېره شوه. د
 دوستانو له شخصي ژوند او حالاتو او اجتماعي درېچ او حيثيت
 نه ښه خبر شو. تل به يې د هغو دروېغ زنگور پوښتنه کوله
 او د هغو په غم ښادۍ کېنې يې برخه اخيستله.

اچمل خټک چه داځل، له دغو پراخو روابطو، علاقو
 او مناسباتو سره بېرته پېښور ته راستون شو، نو په افغانستا
 کېنې، لا د جگړو اوړ په غرغړو و. هغه هلته به، دوخت په
 تېرېدو، د خپلو ځينو پېژندليو افغاني مهاجر پوښو مخامخ
 شو او د هغو دا قامت او مهاجرت، حضرا و سفر، د ژوندانه
 تر مېنځ د زمکې آسمان توپير و نوته يې کتل. يو تر بله سره

په دې ليدونو کتنو، خبرو اترو او دودونو د پخوانو حالاتو او خاترو د يادولو او تداعيېو، بيا په رښو ستروگو د نورو ستونزو منو حالاتو د کتلو په وخت، د پرمخه د احساس پېښتون شاعر او اديب په انساني زړه بيرغز راغلی چه کله کله يې په پټه او کله کله يې په چينغو چينغو ورته ژمي يې هم دي. د زړه د خوږ نه راپورته شوې دسترگو د اوښکو د مرغلي يې کله ناکله د کاغذ پرمخ تويې کړې هم دي، چه خو نمونې يې د (افغاني ننگ) په مجموعه کښې لوستی شئ.

نيمه پېړۍ کښې چه زه د اچل خټک آثار لولم، اوزه پخپله مخامخ، له هغه سره، د ۱۳۲۹ هـ ش کال د سنبلې په نهمه شپه، د افغانستان راډيو په تالار کښې، درواښې مشاعرې په وخت کښې آشنا شويم. په هغه وخت کښې زه وينې زلمی وم او دی زلمی خدايي خد متکار. له هغه د مه تر دې د مه له هغه سوه زما دوستي او آشنایي، وروړي او ملگرتيا د شعر، ادب، وطنپالنې او انساندوستۍ په بنيادونو زما د طبيعت تقاضا گډېدلې ده. ما د هغه د پراختيا مکرر لوستي دي. په ځينو يې ليکني هم کړې دي او د پرمخه يې د چاپ نه مخه خپل انتقادي نظر دوی ته وروړلی او بيا ليکلی هم دی، او په همدې لړ کښې وایيم:

دا چل خټک د (افغاني ننگ) د مجموعې د هر غونډان
 لاندې بېل مضمون، د ليکوال يو ځاطو او کله لا د ځاړاتو
 د تداعيو يوه لړۍ ده چې له يو عيني شخص سر د پياوړتيا
 ليدنو کتنو، خبرو اترو او مرکو پورې اړه لري. په ليکنه کې
 د دغه شخص، قهرمان يا کردار خپل اصلي نوم کلېرېتېري
 او کله لا بدلېږي. د ليکلو طرز او فوډم يې د لنډو داستانونو
 ژبه يې ډېره ساده، خوښه، روانه، اغېزناکه، ماهرانه
 او ساحرانه ده.

ما د مجموعې پنځلس ليکنې لوستې دي. د لوستو پر
 وخت دهغه د ژانر په ټاکلو او پېژندلو کې حيران وم،
 ځکه چه:

- که دې ته وگورئ چه دا د عيني کسانو سر بنديتيا نېکمرستې
 دي او له هغو سر د مرکو او پېښو تشريحات دي، نو (ادبي
 راپور تاثر) به يې وگهني.

- که پر دې نظر يې ولولئ چه دا پخپله د ليکوال ليدلې
 کتلې پېښې دي، چه ډېر ځله دده ذات هم پکې لږه ډېره
 برخه لري، نو به يې د ليکوال (ادبي ځاړتري) وېولئ.

- او که د ليکلو طرز: د کيسې پيل، بهير، اوج او پای ته،
 د هغې فضا او جوړښت ته او د هغې ژبې او افادې ته به دقت پام

و اهوئى، نو به يې بې له شكه، د لنډو داستانونو (شارت سټوري) په ښو نونو كې راوړل.

نو دا اثر د ادبي راپور، تاثر، خاطرو او لنډ داستان يو ښكلى هنري امتزاج دى چه په حقيقت كې د تاريخ حقيقت يا د حقيقت تاريخ دى او په فوډم كې، لنډ داستان او د دې فن كمال په دې كې دى چه سره د دې چه د كسو زياتره اشخاص او كړدارونه، زه پخپله شخصاً پېژنم هم، مگر په هغو كې د ليكوال د فكاري، مهارت د ټولو مزايانو د پوره شته والي له مخه يې ضرور بايد د لنډو داستانونو لودې بېلگې ومنم.

دې خبر وسره هم، د خپل زړه يو پټه خبرگم رابرسېره كوم: د دغو داستانونو د مسودو د لوستلو په وخت، د هر ځله زما زړه ډك شو او وځي ژرل. زما پرنزړه باندې له دې اغېزې سره، زړه ولته وايي چه "ښه شعر" خوهغه كلام دى چه له زړه نه راوځي، زړه ته ننوزي او پرنزړه اثر لري. او چه دې كې دا خصوصيت هم شته، نو ولې يې حتى "ښه شعر" نه شو كولاى؟ نو ځكه زه دا خبره د دې زما ټي له كتابي مكتبې ادبي تيوري سر نه پرېده كې د يو لويي په شان، پټه به زړه كې كوم او يا كه چيرې د دې سندري د غزلو سعادت بالا ستحقاق راته حاصل شوې ويام

لېونی مینې کړم آشنا له بیابانه سره
پرېږن دی چه کړم لېونی په غرونو

(سیلاب کامه وال)

بیا به نو د مینې په هغه بیابان کېنې، دا خبره د کوم
لېونی صا حیدل په حضور کېنې، په د اگه و وایم - سمدستي
دې دا خبره له تاسو سره وي.....

د دې لیکنو بل کمال دا دی چه په هغو کېنې ژوندی تاریخ،
پوره ځلېنې او کولی شو چه زموږ د پېژندنې د تاریخ او ټولنیزې
د موادو یوه معتومه سرچینه یې هم و بولو. ځکه چه دلته
که له یوې خوا د پېښو د قهرمانانو شخصي کړه وړه، ذاتي اخلاق
او روحیات پکې څرگند شوي، نو له بلې خوا د ټولنیزې ساېونې
پر نسبيو تو تې، د لیکوال د خیال سائلو سره، ټولنیزه ملي افغاني
مروحيه، کرکټر، سنجیه او خصلت پکې په داسې اصلي توگه
څلول شوي ده چه گویا لیکوال غوښتي دي چه په ارادې ټول
په ژوند یو استاد و او شواهدو، د خپل دې کار په کلیت کېنې
د علامه اقبال او نورو پخوانیو او اوسنیو اندېښمنو متفکرانو
دې تشویش ته:

میرخیل! از مکر پنهانی بترس!

از ضیاع روح افغانی بترس!

(اقبال)

خواب او اطمینان ورکړی. او داسې خواب چې ګواکې - یوازې د مکررې زماڼۍ پټو مکرونو څخه چې د بېرېرې زماڼۍ تر ټولو دنورو مدرنو پر مختلفو، بېدرېځه بې اندازې وسلو پیراخ استعمال، خو ګڼل وګزار افغانستان په کنهرو او کنهرو والو افغانستان بدل کړ، خلک آواره پریښات درې دره سګر دان، وږې ټږې لوڅ لیس، بې کوره بې ګوره، بې اوره، بې دوا، بې تعلیمه، بې کاره او بې روزګاره شو، مګر دې سره یې هم «افغانی روح» ضایع نه شو، بلکه لاسې صیقل او پالښت شو.

ده افغانی ننگ «د مجموعې د داستانونو کردارونه، د ملیونونو ملیونونو پر وطن کېښو افغانانو په کوچولو او کوچولو او په نورو ملکونو د مهاجرانو په کیمپونو او کورونو کېښي زښت چې پر دې. د دهغو موندل، کتل، پېژندل، خپل او پرهغو څخه نظم، نثر، شعر، داستان، خاطره، راپورتاژ، مقاله کتاب یا تاریخ لیکل پکار دی.

کډموزن لیکوال او شاعران د خیالي لیل د مرمس ښي مجسمې بتان مات او ځانونه د موهومي محبوبا د زلفو له جاله آزاد کړي او د هجوري شاه لیل یا مهلجوري محبوبا له ښي لیل نه د سفر د سپرې او ستونځې لارې دوهې وڅنډې او د دهغو د ژبو له قال نه د دهغو د زېږونو حال یا د دهغو له بد او بدترین حال نه د

حقيقت احوال و پوښتې، نو به يو شى، چه دهغو دزياترو
 دروند هر سا دمرگ يوه سلگۍ او هره سلگۍ يې يوترا ژبدي
 کيسه ده چه ددې وخت دشعر بهترينه مناسبه موضوع او د
 داستان واقعي محتوا او د تاريخ مستند ه پايه او د يوليکوال
 او شاعر دملي انساني اجتماعي، ايماني او وجداني او ورهسره
 دادبي او هنري وظيفي د اجراء د اعتبار وړعالي د پيلو م ،
 بري ليک او د افتخار سند گڼلى شي . او که داسې نه وي ، نو تيرې
 ډبرې، گهټې، غوگۍ او غرونه هم کلک دي او هم ښکلي، خو يې ارادې
 ددې او دهغې د مجللو ماڼيو تا دا وونه پري ډکېدى شي، مگر
 يو ملت نه بيدارولى شي او نه يو کولى شي .

اگر سخن نکشيد در ريجه اى تازه

بهرىز مين اميد
 شمر که شعر نباشد عراى از ارادى

سرور صبح پيښيد

اگر بهر ندهد بال و پر به انسانها

به جستجوى افقهاى دور رنگارنگ

نصف خموشى سنگ (ژاله)

ډېرو ښاغلو درد مند و شاعرانو ليکوالو څه کړي هم دى، مگر کفايت
 نه کوى . زموږن مهمه باشفنه وظيفه بس همدا ده چه دخپل اولس له
 فرد فرد سره ځانونه نور هم نژدې کړو . د زموږ وتل ته يې ننوړو، د
 زلمونو پس دې يې ولې زوو، وېې کړوو، د زړه خواله ورسره وکړو . . .

اوله هغو نه دا خبر خبر، د تبصرې کالم، د منبر وينا، د تاريخ پاڼه، د شعر موضوع، د داستان محتوا او په دې ډول د معاصرو اصيلو ملي ادبياتو بهر جوړ کړو. راځئ! يو بلې همدې پسې شوو او د زمان دا غږ د زېم په غونډو واوړو چه:

څه چه وينې د صياد له بې رحمۍ نه

څه چه اوږې له بلبل هزار داستان

زړې و ليکه! هم شعر دی، هم تاريخ دی

وظیفه دې سخته نه ده، نه اسانه

(پخوانستان)

زه باور لرم چه دا چل خټک د افتخاني ټنگ، مجموعه د پښتو ادب او ليکوالۍ په ډگر کې د تقليد وړ يو مثالي اثر دی. کمران ليکوال او شاعرانو!

دې سره زه تاسو ته د تقليد بلنه نه درکوم. د ادب او هنر اصلي بنياد او اعتبار ابتکار دی. مگر، موضوع څرگنده او مشخص ده. زموږ اوستاسې ژوند، د ملت ژوند او د وطن حال کلي اساسي موضوع ده. په دې کې دنده هر ظاهراً جزئى يا فرعي خبره، د ليکلو ډېره غوره سوژه ده. د ليکنې د ژانر، فورم، شکل پر داخت، ادا او پير يې ابتکار ستاسو ذوق، زيار، توجه، دقت او مهارت ته پورې اړه لري. د نن ورځې ضروري موضوع داده.

نوم او ابتکار آزاد دی. بسم الله الله اکبر. داکنز او دامیدان
 هو لنه، د پخوا لیکوالو او شاعرانو خنځه منور وړ د ابتکار انتظار
 لري. نوی لیکوال او ماغوندې یې بضاعته زاړه هم، بې تقلیده
 چاره نه لري. خو همدې تقلید سو د ابتکار خواته حرکت پکار دی.
 دا اجل خټک عبدالروف بېنوا، د حمزه شینواری او قیام الدین خادم،
 د گل پاچا الفت او خلیل الله خلیلی، د راحت زاخېلي او محمد جازي...

غوندې لوی مبتکران هم په لومړي سر کښې مقلدان وو.

دا د بې مکتبونو او سکونو ایجاد او موجودیت که دیو مشخص

مکتب یا سبک د ټولو هنري عناصرو ابتکاری جنبو پورې اړه.

ولري هم د «مکتب» په مفهوم کښې پخپله د تقلید معنا مضموده.

که دا اجل خټک د غیرت چیغه او د حمزه شینواری «غزوې»

تو اغېز لاندې تقلیدي شعر ونه سترگې پټې کړي، نو زموږ

د معاصر شعر لویه ذخیره به زموږ له پامه وغورځوي.

په داسې حال کې چې پښتو شعر له امیرکروړ نه نیولې تر ملنگ جان

پورې د تقلید او ابتکار لویه ذخیره او تاریخ لري او لنډه استا

په پښتو ژبه کې زموږ د زمانې پیداوار دی.

خوک. چې د ابتکار په مقام کې دی، ډېر اعلیٰ! مگر نه په

پور یا ورویلې شم چې دا اجل خټک «افغانی ننگ» د دې وخت د

پښتو منشور ادب د تقلید وړ مثالي اثر دی. ویلي لولی!

په پای کښې، دلته زه ځان دخپل زړه په حکم، دنهه دیوې
بېلې غوښتنې په تشرېح کولو هم مجبور گڼم او وایم:

د اچمل خټک (افغاني ننگ) په محتوا کښې، د زېلو، څوړېدلو،
کېدلو افغانانو د کرکټ مثبت عالي اړخ ته پوره توجه شوې ده،
او زه هم ورسره اتفاق لرم او همدغه، د اکثريت په معيار، افغاني
ملی روحیه او کوکلتږ بولم. دې سره، دلته چه ما دنوو ابتکاراتو
او تقلید خبره هم کړې ده، نو د دې موقع نه په استفادۀ د گرانو
لوستونکو او ښاغلو لیکوالو دقت او توجه د موضوع منفي اړخ ته
هم اړوم. د دې اړخ څرگندول، خو د هغه مینې او احترام
له امله چه زموږ په نسبت د اچمل خټک په ذهن او زړه کښې
موجود دی، او هم د هغه د شخصي او اجتماعي دریغ په تقاضا،
که پاته وي- خیر دی. مگر موږ او تاسې د خيبر نه راځی خوا
ته او سپدونکي لیکوال، باید د تصویر د واړو اړخونو ته پام
واړوو، هغه داسې چه زموږ د غیور ملت لږ شمېر کسان
پاله نښتې نه پاله مستې نه، یا له ډېرې هوښیارۍ نه یا له
ډېرې بې عقلۍ نه، بې غیرته شوي به هم وي او که خودکشي
پي نه وي کړي، نو خود فروشي ته خو به پي تن ایښی وي.
اویا که ځان پي نه وي خرڅ کړی، نو ایمان خو به پي لیلاد کړی
وي! - خدای پاک دې وکړي چه داسې نه وي اویا زما حدس

وگومان په سلو کښې سل غلط وڅېږي، او که خدای ناخوایسته،
 داسې وي او چیرته یې مثالونه پیدا شي، بیا نو باید د پېښو
 د علل وواړلو په پوره ژور وڅېړنه، یا د خوشحال خټک د سبک
 د شعر په تېره توره باید دهغوله مخه هم پردې لېرې شي.
 استاد الفت والي:

دیو سف خیر جامو کښې څه گناه ده؟
 ښه لباس کښې چه گناه کړي ز لېخا ده
 راجی خیرې کم و دښې جامې رنگینې
 پکښې وگور، وڅېړې د پرې ښکینې

وَالسَّلَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى .

کابل - خیرخانه

د ۱۳۷۶ د سرطان شلمه

د ۱۹۹۷ د جولای لسمه

په دې کتاب کې يې لولئ

- ◆ خوشحال خان خټک پېژندنه او ژوند پېښې
- ◆ خوشحال او اقبال داشعارو مشترکې خواوې
- ◆ خوشحال د ۲۸۶م تلين دسيمینار لند، راپور
- ◆ خوشحال خټک طب
- ◆ د ډاکټر عارف عثمان خوشحال پېژندنې څېړنو ته يوه کتنه
- ◆ صد پند سودمند خوشحال حکيم
- ◆ خوشحال خان او دهغه دکورنۍ په ادبي ميراث علمي څېړنه
- ◆ خوشحال خان سبک او پر پښتو ادب ددې سبک اغېزې
- ◆ خوشحال رباعيات
- ◆ او د گڼ شمېر نورو خټکو شاعرانو او ليکوالو په باب معلومات.

په بلجيم کې داستوگنو افغانانو
دتفاهم، مرستې او پيوستون ټولنه
دخپرونو لړ (۱)